

**FACULTAT D'HUMANITATS
DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ
UNIVERSITAT INTERNACIONAL DE CATALUNYA**

**L'EDUCACIÓ EN DRETS HUMANS
ÉS UN DRET HUMÀ**

**TREBALL D'INVESTIGACIÓ
SOBRE L'EDUCACIÓ EN DRETS HUMANS**

Antoni Arasanz i Mayolas

**Treball d'investigació dirigit pel
Doctor Albert Arbós**

Barcelona, setembre de 2009

*«Jo vaig aprendre de la meva mare, inculta però molt intel·ligent, que els veritables drets són els que provenen dels deures complits. Així, el mateix dret a la vida només ens pertany quan complim el nostre deure de ciutadans del món. Segons aquest principi fonamental, és probablement bastant fàcil definir els deures de l'home i de la dona, i connectar cada dret a un deure corresponent que cal començar a complir. Es podria demostrar que tot altre dret és només una usurpació per la qual no val la pena lluitar».*¹

*«Que algun dels meus néts, un cop siguin grans, havent descobert aquest treball un dia per casualitat a la biblioteca de casa, el fullegi, el llegeixi una mica per sobre, el torni a posar de seguida al lloc polsegós d'on acabava de treure'l i, tot arronsant les espatlles, s'estranyi que a l'època del seu avi encara calgués dir aquelles coses».*²

---

¹ Aquest missatge fou enviat el 25 de maig de 1947 al llavors director general de la UNESCO, Julien S. Huxley, i estava signat per **Mahatma Gandrets Humansi**.

² MAALOUF, A. (1999). *Les identitats que maten. Per una mundialització que respecti la diversitat*. Barcelona: Edicions La Campana: p. 214

AGRAIMENTS

Els agraïments sempre són difícils d'iniciar, per allò de qui anomenes primer, però el que no es pot fer és obviar-los. En primer lloc i sense dir quina és la persona que més ha incidit, si puc dir que hi ha un duet: per una banda el Doctor Albert Arbós, company i amic ja que sense la seva orientació inicial i seguiment posterior com a director d'aquesta tesi, perquè deixant-me ser i fer, ha sabut escoltar-me, m'ha ofert possibilitats de creixement en la vida acadèmica, donant-me el consell just, i deixant-me fer alhora el meu camí al meu ritme. Li agraeixo les estones que hem compartit parlant d'educació i com millorar la convivència, fent projectes i portant-los a terme. Gràcies també al Doctor Alfred Fernandez, director general d'OIDEL, i home de gran cultura que ha sabut inculcar-me que jo senti el tema dels Drets Humans com una cosa personal, gran amic i persona entranyable, amb qui he compartit reunions, recerques i sobretot bones estones de conversa i de treball a diversos països; treballant, però també rient i creixent com a persones.

També agrair en Josep Maria Barnils el seu impuls inicial per emprendre l'aventura del món universitari i, també, agraïment personal a totes aquelles persones, amics, amigues i companys de la Universitat que amb la seva pregunta de: Com va la tesi?, han aconseguit que jo no hagi defallit en aquesta tasca.

En un altra ordre parlar d'agraïments personals ja que sense la Carme no hagués pogut fer aquesta tasca ni hagués pogut dedicar-hi el temps que hi he invertit, ella m'ha acompanyat arreu per recollir informació, llegir el que escrivia fent-me consideracions amables sobre algun aspecte que jo per deixadesa no hi donava importància..

I evidentment tot això ha estat possible en l'àmbit professional gràcies al meu entorn personal. Agraeixo a la meva família: els meus fills i filles, que des de sempre han estat al meu costat, recolzant-me en aquesta aventura i que ara estaran satisfets veient que finalment he acomplert una etapa més, però ja aviso ara que no serà la darrera. També als meus néts en Lluís, la Mariona,

l'Oriol, la Inés, la Clara, l'Àlex i en Gerard que essent el darrer, fins ara, és el més important.

Em sap greu si algú no es veu reflectit en aquest llistat, però si ho estàs llegint, també et dic gràcies pel teu interès i col·laboració.

Pel que fa a aspectes formals, amb aquest treball estic oferint un tancament d'una primera etapa d'una lliçó feta i apresada en companyia, ja que com he intentat reflectir, aquesta obra és també de molta gent que m'ha acompanyat en la gènesi i en el procés. De fet, a la tesi parlo de nosaltres, en plural, perquè és una tasca que no he fet jo sol sinó en equip, amb la col·laboració de molta gent que m'han fet créixer i construir-me. Uns en seran conscients i altres potser no, però cadascú ha anat orientant i marcant el pas, a vegades facilitant-me un llibre, un escrit, una pàgina web o un comentari.

He seguit les recomanacions d'Umberto Eco a *“Como se hace una tesis. Técnicas y procedimientos de investigación, estudio y estructura”*³ i de la Universitat Internacional de Catalunya. He escrit la tesi en català per comoditat pròpia ja que sempre he parlat i he escrit en aquesta llengua que ho és materna.

A les notes de peu de pàgina hem preferit citar-ho tot completament i no utilitzar op.cit, ibidem, etc. i la bibliografia final l'he escrit amb ordre alfabètic, no per capítols. En el cas de programes, institucions, xarxes, etc. una vegada desglossades les seves sigles, posteriorment ja sols he utilitzat aquestes. Hi ha alguns escrits consultats i citats de fa anys que poden estar superats al cap d'un temps, però no conceptualment.

Com va dir Thomas Carlyle. Que aquesta és una mala època? Doncs estem aquí per fer-la millor. Així que aquesta és una de les moltes aportacions que poden haver per millorar educativament la nostra convivència i cal agrair totes

---

³ ECO, U. (1996). *Como se hace una tesis. Técnicas y procedimientos de investigación, estudio y estructura*, Barcelona: Gedisa editorial

les contribucions, suggeriments i crítiques que ens han ajudat a definir aquest treball que encara s'ha d'anar millorant, per integrar noves idees i recursos que entre tots podem anar aportant.

Doncs, perquè d'aquí un temps, la convivència sigui una realitat i els/les mestres i els professors i professores hagin incorporat i integrat en el currículum l'educació en drets humans continuem millorant amb noves estratègies i projectes.

I ara us dono pas a la lectura amb la tranquil·litat que quan em preguntin:

Com va la tesi?

Quan la presentes?.

Ja podré dir: Està acabada!.

ÍNDEX

L'EDUCACIÓ EN DRETS HUMANS ÉS UN DRET HUMÀ

INTRODUCCIÓ. RAONS PERSONALS D'AQUEST TREBALL DE RECERCA

1. Antecedents i rellevància de la problemàtica establerta.....	15
2. Raons personals d'aquest treball de recerca.....	18
3. Problemàtica plantejada en aquest treball.....	27
4. Objectius i hipòtesis de recerca.....	30
5. Bases conceptuals i metodològiques: investigar progressos.....	38
5.1. L'episteme i el paradigma	39
5.2. En referència al mètode i a la metodologia en l'elaboració de la tesi.....	43
5.3. La investigació i l'orientació de l'organització del treball d'investigació	50
6. Síntesis del capítol.....	65

CAPÍTOL PRIMER. REFLEXIÓ SOBRE ELS DRETS HUMANS

1.1. Reflexió sobre els drets humans	68
1.2. La cultura dels drets humans	70
1.3. L'ètica dels drets humans.....	75
1.4. Sistema internacional de protecció dels drets humans	81
1.4.1. Sistema Nacions Unides	83
1.4.2. L'Assemblea General	83
1.4.3. El Consell Econòmic i Social	87
1.4.4. La Comissió social de Drets Humans.....	89
1.4.5. La Subcomissió per a la Promoció i Protecció de Drets Humans.....	89
1.4.6. Els Òrgans creats en virtuts de tractats.....	91
1.4.7. Les Agències especialitzades de les Nacions Unides. L'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura: UNESCO	99
1.4.8. L'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans	101

1.4.9 .Els Serveis de Cooperació Tècnica i Relacions Exteriors de les Nacions Unides	104
1.4.10. Programa de Serveis d'assessorament sobre els drets humans i cooperació tècnica.....	105
1.4.11. Activitats d'Informació pública	106
1.4.12. Institucions nacionals de drets humans.....	107
1.5. Síntesis del capítol	108

CAPÍTOL SEGON. EL DRET A L'EDUCACIÓ EN ELS TRACTATS INTERNACIONALS BÀSICS

2.1. Introducció	112
2.2. El dret a l'educació en els Tractats Internacionals bàsics. Textos estudiats.....	115
2.2.1. Declaració Universal dels Drets Humans (DUDH).....	116
2.2.2. Convenció sobre l'estatut dels refugiats.	120
2.2.3. Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC).....	121
2.2.4. Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics, (PIDCP) art. 18.....	123
2.2.5. Declaració dels drets de l'Infant.....	125
2.2.6. Convenció sobre els drets de l'Infant.....	126
2.3. Dimensió social del dret a l'educació	129
2.3.1. Gratuïtat de l'ensenyament bàsic	131
2.3.2. Obligatorietat de l'educació	135
2.3.3. Contingut bàsic de l'educació	136
2.3.4. Principi de la no discriminació	138
2.3.5. Deures dels estats en educació.....	141
2.3.6. Dimensió de llibertat del dret a l'educació	145
2.3.7. La Llibertat de càtedra.....	151
2.3.8. Llibertat i Caràcter propi o Ideari	152
2.3.9. Dret a l'educació en llibertat	153
2.4. Síntesis del capítol	169

CAPÍTOL TERCER. L'EDUCACIÓ EN ELS DRETS DE L'HOME: UN DRET

3.1. L'educació en els drets de l'home en els instruments internacionals	
Universals	172
3.2. L'Organització de les Nacions Unides –ONU-	173
3.2.1. Carta de les Nacions Unides (1945)	173
3.2.2. Declaració universal dels drets dels homes (1948).....	173
3.2.3. Declaració dels drets de l'Infant (1959).....	176
3.2.4. Declaració sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial (1963)	176
3.2.5. Convenció internacional sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial (1965)	177
3.2.6. Pacte internacional relatiu als drets econòmics, socials i culturals (1966)	177
3.2.7. Pacte internacional relatiu als drets civils i polítics (1966)	180
3.2.8. Proclamació de Teheran (1968).....	182
3.2.9. Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació per l'atenció de la dona (1979)	183
3.2.10. Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i de discriminació fonamentades sobre la religió o la convicció (1981)	184
3.2.11. Convenció relativa als Drets de l'Infant (1989)	185
3.2.12. Convenció sobre els treballadors migrats (1990).....	186
3.2.13. Declaració i programa d'acció de Viena (1993)	191
3.2.14. El Decenni de les Nacions Unides per l'educació en l'àmbit del drets de l'home 1995-2004, Resolució de l'Assemblea General 49/184 i el Pla d'acció internacional d'acció pel decenni de les Nacions Unides per l'educació en l'àmbit dels drets de l'home, 1995-2004.	195
3.2.15. Programa mundial per a l'Educació dels Drets Humans (2006)	202
3.2.16. Convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat (2006)	203
3.2.17. Convenció internacional per a la protecció de totes les persones contra les desaparicions forçades (2006)	204

3.3. Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO)	
3.3.1. Convenció relativa a la lluita contra la discriminació en el àmbit de l'ensenyament (1960)	206
3.3.2. Recomanació concernent a l'educació per a la comprensió, la cooperació i la pau internacional i l'educació relativa als drets de l'home i de les llibertats fonamentals (1974)	211
3.3.3. Document final del Congrés internacional sobre l'ensenyament dels drets de l'home (Viena, 1978)	216
3.3.4. Congrés de Malta, 1987.....	220
3.3.5. Pla d'acció mundial per a l'educació dels drets humans i de la democràcia, adoptat pel Congrés internacional sobre l'educació dels drets de l'home i la democràcia (Montreal, 1993).....	222
3.3.6. 44 ena reunió de la Conferència Internacional d'Educació (1994).....	225
3.3.7. Pla d'Acció de Dakar: L'educació per a tots: complir els nostres compromisos col·lectius (2000).....	230
3.4. Dret Internacional humanitari: les Convencions de Ginebra de 1949.	232
3.5. El Consell d'Europa	246
3.5.1. Declaració sobre la intolerància: una amenaça per la democràcia (1981)	246
3.5.2. Declaració de la llibertat d'expressió i d'informació (1982)	253
3.5.3. Resolució No R (85) 7 del Comitè dels ministres dels Estats membres sobre l'ensenyament i l'aprenentatge dels drets de l'home en les escoles (2004)	258
3.5.4. Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (1992).....	258
3.6. Comissió sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa (CSCE).....	261
3.7. Organització Unió Africana.....	263
3.8. Síntesis del capítol	265

CAPÍTOL QUART. CONCEPTUALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ DELS DRETS DE L'HOME

4.1.	Introducció. Opinions dels experts relatius a la qüestió Educació en Drets Humans.	271
4.2.	El dret a l'educació en drets humans en Vitit Muntarhorn.....	274
	4.2.1.Desafiaments i universalització.....	277
	4.2.2. Interconnexió i diversificació	279
	4.2.3. Especificació i difusió.....	281
	4.2.4. Educació formal	282
	4.2.5. Nivells preescolar, primari i secundari	282
	4.2.6. Nivell superior o tercer grau.....	286
	4.2.7.Conclusions i recomanacions	291
4.3.	El dret a l'educació en drets humans en Januz Symonides	294
4.4.	El dret a l'educació en drets humans en Gudmundur Alfredsson.....	301
	4.4.1. El dret a l'educació en drets humans en els instruments internacionals.	303
	4.4.2. Els continguts del dret a l'educació en drets humans.	309
	4.4.3.Cooperació tècnica i altres activitats de promoció.	311
	4.4.4. Control internacional i implantació de procediments.....	312
4.5.	Vers una definició	313
	4.5.1. L'educació com a mitjà per promoure el dret a ser persona en plenitud.	313
	4.5.2. Àmbit de l'educació en drets humans	316
	4.5.3. Educació en drets humans i educació de la llibertat.	321
	4.5.4. Educació en drets i deures humans.....	325
	4.5.5. Educació en drets humans, democràcia i participació	326
4.6.	Els objectius i finalitats de l'EDH	334
4.7.	Síntesis del capítol.....	346

CAPÍTOL CINQUÈ. CONCLUSIONS

5.1.	Limitacions del treball de recerca	349
5.2.	Comparació dels objectius.....	350
5.3.	Conclusions particulars.....	352
5.4.	Consideracions generals	361
5.5.	Prospectiva de l'educació en drets humans	363
5.5.1.	Estudi sobre Drets Culturals	364
5.5.2.	Aprenentatge al llarg de la vida.....	366
5.5.3.	Metodologia de l'educació en drets humans en els textos Internacionals.....	368
5.5.4.	El dret a l'educació des de la perspectiva de la Declaració dels Drets del Nen.....	369
5.5.5.	Educació, ciutadania i convivència	371
	BIBLIOGRAFIA	374

INTRODUCCIÓ

Raons personals d'aquest treball de recerca

JUSTIFICACIÓ

1. Antecedents i rellevància de la problemàtica establerta

Els textos internacionals de drets humans són un instrument creat per a reconèixer, protegir i promoure el respecte i l'acompliment universal dels drets humans. Per ser un instrument ideat per a garantir el que li és degut a l'home per ser persona, pot millorar-se i modificar-se per a respondre millor a aquests requeriments de la condició personal humana.

La Declaració Universal dels Drets Humans i tot el sistema internacional de protecció dels drets humans és un referent adequat des d'on iniciar un camí que després d'un llarg recorregut ens porti a intentar promoure més eficaçment la defensa, el respecte i l'exercici dels drets humans i, en concret, del dret que és objecte d'aquest treball de recerca: el dret a l'educació en la seva dimensió d'educació en drets humans.

En la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948 es reconeix el dret a l'educació com a dret humà fonamental, i ho fa a través del seu article 26 on es diu que "Tota persona té dret a l'educació".

A l'article 13.1 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals es reconeix explícitament el dret a l'educació:

Els Estats Part en el present Pacte reconeixent el dret de la persona a l'educació. Convenen en què l'educació ha d'orientar-se envers el ple desenvolupament de la personalitat humana i del sentit de la dignitat, i ha d'enfortir el respecte pels drets humans i les llibertats fonamentals. Convenen així mateix en què l'educació ha de capacitar efectivament en una societat lliure, afavorint la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i entre els grups racials, ètnics o religiosos, i promoure les activitats de les Nacions Unides en pro del manteniment de la pau.

Un dels components del dret a l'educació és l'educació en drets humans, que és l'educació en sentit ple, ja que ajuda a assolir el desenvolupament personal en plenitud, que és la finalitat primordial a què s'orienta l'educació.

La qüestió de l'educació en drets humans frueix de plena vigència. Concretament les Nacions Unides van proclamar l'any 1995 el Decenni de les Nacions Unides per a l'educació a l'àmbit dels drets humans, 1995-2004. A l'acabar aquest Decenni va sorgir (2005) la directiva del Parlament europeu sobre la necessitat d'implantar un model de ciutadania a tot Europa i això va comportar, en els dos casos, el plantejament de l'educació en drets humans que, concretament en el nostre país, ens ha dut a uns enfrontaments entre diversos sectors de la comunitat, on sovint s'ha parlat i s'ha qüestionat de com fonamentar i orientar l'educació en drets humans. Quedi aquí, doncs, citada una de les raons de la rellevància de la temàtica plantejada i, que al mateix temps no serà objecte d'aquest treball sinó que queda la temàtica oberta de cara a un segon estudi: l'educació per la ciutadania.

La relació entre els dos fets queda establerta en els objectius⁴ que es pretenia assolir a través del fet educatiu:

- a) Enfortir el respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals
- b) Desenvolupar plenament la personalitat humana i el sentit de la dignitat de l'ésser humà
- c) Promoure la comprensió, la tolerància, la igualtat entre els sexes i l'amistat entre totes les nacions, les poblacions indígenes i els grups racials, nacionals, ètnics, religiosos i lingüístics
- d) Facilitar la participació efectiva de totes les persones en una societat lliure
- e) Intensificar les activitats de les Nacions Unides a l'àmbit del manteniment de la pau

---

⁴ Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los derechos humanos, "Plan de Acción Internacional del Decenio para la educación en la esfera de los derechos humanos, 1995-2004", en el *Decenio de las Naciones Unidas para la educación en la esfera de los derechos humanos 1995-2004*. Lecciones para la vida, Ginebra. Naciones Unidas, 1998

L'educació en drets humans, doncs, comparteix les seves finalitats amb l'educació i, per això, al mateix temps, podem dir que l'educació en drets humans ve a destacar el nucli de l'autèntica educació i, que per això, forma part del dret a l'educació.

És en relació a aquestes qüestions quan neix la idea de presentar unes bases teòriques que puguin orientar propostes d'educació en drets humans compromeses amb el desenvolupament ple de la persona.

2. Raons personals d'aquest treball de recerca

Les raons personals del meu treball neixen d'una inquietud que sempre he manifestat degut a la meva pertinença al terreny de l'ensenyament i l'educació, quasi sempre des de la perspectiva de la iniciativa social. Els darrers quaranta anys, dedicats a l'educació, han tingut darrerament una implicació personal més directe en el món dels Drets Humans ja que com a membre d'OIDEL⁵ – Organització Internacional pel Desenvolupament de l'Ensenyament Lliure (Ginebra) – he pogut participar en moltes activitats relacionades amb el tema Drets Humans i fins i tot he participat a la Subcomissió dels Drets Humans de les Nacions Unides, amb la seu a Ginebra, envers l'àmbit de l'Educació. Aquestes invitacions sempre m'ha arribat a través d'OIDEL.

Entre altres vull destacar que l'any 1999 vaig assistir i participar, a Ginebra (Suïssa) durant el mes d'agost en el 51è període de sessions de la Subcomissió de Prevenció de Discriminacions i Protecció a les Minories, en el Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides, on es va discutir el document "L'exercici del Dret a l'Educació, inclosiu l'Educació en matèria de Drets Humans"⁶, que va ser presentat pel Sr. Mustapha Mehedi, Vicepresident de la Subcomissió i expert en Drets Humans.

En la presentació del document, que va tenir lloc al Palais des Nations de Ginebra, en un discurs de profund contingut sobre l'estudi dels instruments jurídics relatius al dret a l'educació, el Sr. Mustapha Mehedi va exposar tres finalitats:

1. El desenvolupament de la personalitat humana, dels seus dons i les seves capacitats.
2. El reforçament del respecte dels drets de l'home i de les llibertats fonamentals.

---

⁵ OIDEL, és una ONG consultiva de l'ONU en el tema dels Drets Humans, principalment els que es refereixen a educació

⁶ MEHEDI, M (1999). L'exercici del Dret a l'Educació, inclosiu l'Educació en matèria de Drets Humans. Ginebra. ONU.

3. La promoció de la comprensió, de la tolerància, i de l'amistat entre totes les nacions, de tots els grups racials, ètnics i religiosos, així com el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides pel manteniment de la pau.

Aquestes finalitats de l'educació es troben escrites en els principals instruments jurídics, com el Preàmbul de la Declaració Universal dels Drets de l'Home, l'article 26 de la mateixa Declaració, l'article 13 del Pacte Internacional relatiu als Drets Econòmics, Socials i Culturals i l'article 29 de la Convenció relativa als Drets dels Infants, article i documents que s'estudien en el segon capítol d'aquest treball

En el seu comentari de presentació del document marc sobre educació d'aquesta 51a Subcomissió, deia que “les finalitats de l'educació es col·loquen en primer lloc de les preocupacions del legislador de la persona humana”⁷. En el debat això va ultrapassar la prioritat personal o social de l'educació, ja que els instruments jurídics actuals semblen sortir-se clarament de la dimensió personal, subratllant que “no hi haurà un desenvolupament personal sense inscripcions o lligams de la persona en un paper relacional i social, serà i equilibrat”⁸.

En un moment del seu discurs va ressaltar que ja en el seu informe de 1998⁹ ja s'indicava en una de les consideracions, que la responsabilitat educativa era responsabilitat total dels pares, i que la política educativa no es pot plantejar des d'un pretès “interès superior de l'Estat per un primer valor col·lectiu o social”, al contrari, “l'interès superior de l'infant, del propi nen, ha de ser la guia dels que tenen la responsabilitat de la seva educació i de la seva orientació”¹⁰ per evitar que l'Estat s'atorgui un dret per assimilació de l'interès superior de l'infant. La mateixa Declaració ressalta: “Aquesta responsabilitat pertany en

---

⁷ MEHEDI, M (1999). *L'exercici del Dret a l'Educació, inclusiu l'Educació en matèria de Drets Humans*. Ginebra. ONU: p 5

⁸ MEHEDI, M (1999). *L'exercici del Dret a l'Educació, inclusiu l'Educació en matèria de Drets Humans*. Ginebra. ONU: p 8

⁹ MEHEDI, M (1999). *L'exercici del Dret a l'Educació, inclusiu l'Educació en matèria de Drets Humans*. Ginebra. ONU.

¹⁰ Declaració dels drets de l'infant, article 7. I) UNESCO; p 10

prioritat als pares". Aquesta precisió serà de gran importància per establir i centrar els respectius papers de l'Estat i la família en l'educació en tot allò que es refereix tant als drets de l'home com al dret fonamental dels infants.

Més endavant, Mehedi, va fer una crida al veritable significat del dret a l'educació, i va proposar una sèrie d'indicadors de base que necessàriament mesurin elements de qualitat que no es refereixin solament a la dimensió purament cognitiva o organitzativa (situacions que, a Catalunya, ha plantejat el Consell Superior d'Avaluació de Catalunya i també l'anàlisi dut a terme per Informe PISA)¹¹, sinó que també s'hi trobin objectius formulats en terme d'expansió personal, de desenvolupament del sentit de la responsabilitat, de respecte a la llibertat personal i del desenvolupament dels drets de l'home. Va seguir dient,

“...a la llum de la prioritat dels objectius personals de l'educació, de la seva necessitat i de les conseqüències que comporta el dret a l'educació, s'ha de centrar l'estudi en les dues qüestions centrals, a la meua manera d'entendre-ho, com són la gratuïtat i l'obligació”¹².

Sembla, doncs, que el dret a l'educació pot estructurar-se en tres cercles concèntrics; en el centre, com elevada consideració pedagògica, la persona humana, el centre de l'educació. Després, a partir de la persona, la comunitat local, amb les seves estructures democràtiques, en el si de les quals es troba la persona, sola o en comunitat més propera, i que està cridada a jugar un paper actiu i creatiu; després, per extensió, la comunitat humana sencera. Es tracta de principis, aparentment senzills, que exigeixen dels actors de l'educació que es comprometin a noves vies realment innovadores, sigui per a obrir-se a l'universal amb una concepció més estreta i individualista, sigui per a centrar-se

---

¹¹ Consell Superior d'Avaluació de Catalunya, és l'òrgan que avalua el desenvolupament del sistema educatiu a Catalunya, fent ús dels indicadors establerts per a cada circumstància a avaluar. Informe PISA, és el Programme international pour le suivi des acquis des élèves (Projecte per a l'Avaluació Internacional dels Alumnes). Programa impulsat per l'OCDE i dirigit per Andreas Schleicher.

¹² MEHEDI, M. (1999) *L'exercici del Dret a l'Educació, inclusiu l'Educació en matèria de Drets Humans*. ONU; p. 18

sobre la persona humana i la seva irreductibilitat, davant d'un ensenyament massa universalista o ideològic.

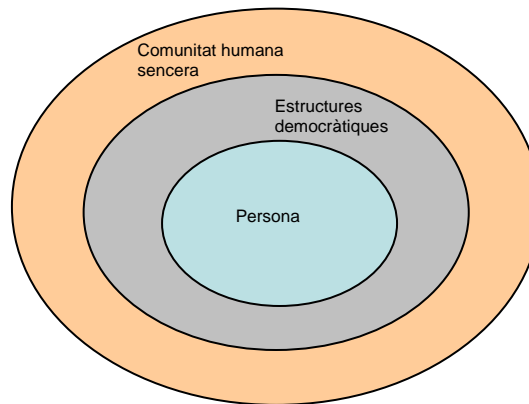

Figura 1: Dret a l'educació

A l'acabar la presentació del document, el Sr. Mustapha Mehedi es va posar en contacte amb l'OIDEL per a demanar, si era possible organitzar un Seminari entre experts del tema “Drets de l'home a l'àmbit de l'Educació” per a veure si es podia arribar a unificar criteris sobre la temàtica de la qual s'estava fent debat i sobre la proposta de donar criteri sobre els articles 13 i 14 del Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals, de 16-12-1996¹³.

La direcció de l'OIDEL va estimar la proposta del Sr. Mustapha Mehedi i va organitzar el Seminari del qual en vaig formar part per invitació del director general de l'OIDEL Doctor Alfred Fernández. La invitació que se'm va fer, com a President de la Federació d'Associacions de Pares i Mares d'Alumnes de les Escoles Lliures de Catalunya –FAPEL- va ser corroborada per part del Sr. Jean Daniel Nordmann (persona de reconegut prestigi a l'àmbit de l'educació i dels drets humans) de què assistís al Seminari, aquesta invitació va ser acceptada per mi. Es va celebrar en el Bureau International d'Education –BIE- de la UNESCO a Ginebra, juntament amb els experts, Sr. Mustapha Mehedi (Argèlia), Sr. Paul Hunt (Nova Zelanda), Sra. Kitty Arambulo (Holanda), Sr.

¹³ Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals, que juntament amb els Pactes Civils i Polítics i la Declaració Universal de Drets Humans, pròpiament dita formen la Carta Magna.

Alfred Fernandez (Suïssa), Sr. José Luis Martínez López-Muñiz (Espanya), i el Sr. Jean Daniel Nordmann (Suïssa).

L'objectiu que es va plantejar en el Seminari va ser buscar un desenvolupament criterial de l'article 13 del Pacte Internacional del Drets Econòmics, Socials i Culturals i les conseqüències que això podia comportar. Una lectura d'aquest article dóna una idea de la importància que aquest té, jurídicament, sobre el contingut actual i futur, que es desprèn, sobre els drets de l'educació i, també, la seva possible repercussió, a llarg termini, a les constitucions dels diferents estats de tot el món i, evidentment, també sobre la futura Constitució Europea.

Veiem que diu l'article 13 al qual hem fet al·lusió:

Els Estats membre en aquest Pacte reconeixen el dret de tothom a l'educació. Acorden que l'educació s'ha d'orientar vers el ple desenvolupament de la personalitat humana i del sentit de la seva dignitat, i ha d'enfortir el respecte als drets humans i les llibertats fonamentals. També acorden que l'educació ha de capacitar tothom per participar efectivament en una societat lliure, promoure la comprensió, la tolerància i la germanor entre totes les nacions, entre tots els grups racials, ètnics o religiosos, i també les activitats de les Nacions Unides en el manteniment de la pau.

Els Estats membre en aquest Pacte reconeixen que amb vista a aconseguir el ple compliment d'aquest dret:

L'ensenyament primari ha de ser obligatori, a l'abast de tothom, i gratuït, L'ensenyament secundari en les seves diferents formes, incloent-hi l'ensenyament secundari tècnic i professional, ha d'ésser generalitzat i accessible a tothom per tots els mitjans apropiats, i en particular de l'ensenyament gratuït.

L'ensenyament superior ha d'ésser igualment accessible a tothom, sobre el principi de capacitat, per tots els mitjans apropiats, i en particular per la introducció progressiva de l'ensenyament gratuït.

S'ha d'encoratjar o intensificar tant com sigui possible l'educació fonamental d'aquelles persones que no hagin rebut o acabat el cicle complet d'instrucció primària,

S'haurà de perseguir activament el desenvolupament del sistema escolar en tots els nivells, implantar un sistema adequat de beques i millorar contínuament les condicions materials dels docents.

Els Estats membre en aquest Pacte es comprometen a respectar la llibertat del pare i la mare, i, si escau, la dels tutors legals, d'escollir per als seus infants escoles diferents de les establertes per les autoritats públiques, mentre s'adeqüin a les normes mínimes que l'Estat prescriu o aprovi en matèria d'ensenyament i a assegurar que els seus infants rebin l'educació moral o religiosa de conformitat amb les pròpies conviccions.

Cap part d'aquest article s'ha d'interpretar com una ingerència en la llibertat que tenen els particulars i les entitats d'establir i dirigir institucions d'ensenyament, sempre que se subjectin als principis enunciats en el paràgraf 1, i que l'educació que es doni en aquestes institucions s'ajusti a les normes mínimes que l'Estat pugui prescriure¹⁴.

En el conjunt del debat van sorgir una sèrie de conceptes dels quals n'assenyalo els més significatius:

a. Es vol una llei que obligui a tots els Estats a un reconeixement del dret a l'educació, inclòs el dret de les minories, això, ha de ser d'aplicació obligada per a tots els Estats del món

b. S'insisteix en recalcar que l'Estat que no acompleixi el finançament de l'escola privada va en contra de les llibertats i dels drets humans dels pares i dels infants.

c. Tothom ha de poder participar com a subjecte de la seva educació com a dret a la participació. L'educació com a dret cultural i el lliure accés a l'educació.

d. Cultura és igual a identitat. "Jo sóc un home, perquè tinc educació".

---

¹⁴ Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966), que juntament amb els Pactes Civils i Polítics (1966) i la Declaració Universal de Drets Humans (1948), pròpiament dita formen la Carta Magna.

Aquest Seminari de Ginebra va tenir continuació a la Universitat d'Estiu de la Universitat Menéndez Pelayo a Santander on a l'agost de 2000 hi va haver una trobada d'experts, en la qual també hi vaig participar. Aquest Seminari tenia la missió de desenvolupar un sistema d'indicadors de llibertat en l'àmbit de l'educació. En definitiva aquest és "el perquè inicial" d'aquest treball de recerca, que després ha tingut una evolució envers altres aspectes més centrats en l'educació i la formació dels propis drets humans. Més endavant hi ha hagut seminaris de continuació a diferents indrets: Santiago de Compostela (2002), Madrid (2004) i, finalment, a Barcelona (2005).

Com ja he dit a l'inici d'aquest treball de recerca el dret a l'educació i a la llibertat d'ensenyament pertanyen als drets i llibertats bàsiques dels homes i als fonaments de la societat democràtica. L'educació de la persona és condició indispensable per a l'exercici dels drets civils i polítics. La capacitat per a utilitzar els drets personals requereix un saber i uns coneixements apropiats. És per això que s'ha donat una especial atenció al dret a l'educació i a la llibertat d'ensenyament des dels inicis de la codificació internacional.

Aquests drets i llibertats essencials comprenen tant drets lliberals defensius clàssics com drets moderns de reivindicació:

- a) En l'accepció del dret clàssic lliberal, el dret a l'educació implica poder defensar-se de l'Estat. L'Estat ha de garantir el lliure desenvolupament de la personalitat per mitjà de l'educació i no està autoritzat a infringir, obstaculitzar o restringir aquest dret.
- b) Per a poder fer ús del dret a l'educació es necessita disposar de possibilitats educatives adequades. Per això, el dret a l'educació és al mateix temps un dret social que implica un crèdit davant l'Estat. Conseqüentment l'Estat ha d'assegurar un sistema educatiu adequat proveint al ciutadà d'institucions educatives i/o permetent l'existència d'institucions privades. A l'igual que en el cas d'altres drets socials, les obligacions de l'Estat abans

anomenades, estan subjectes a les possibilitats que realment existeixen en la pràctica. Encara més, s'ha de concedir inclòs un cert marge de maniobra política a l'Estat deixant l'aplicació a la seva discreció. Aquest marge ha d'exercir-se d'acord amb les prioritats polítiques i el rendiment dels sistemes educatius dels diferents estats.

Una anàlisi detallada del dret a l'educació i a la llibertat d'ensenyament ha de diferenciar quatre aspectes:

a) El dret a l'accés lliure i en igualtat de condicions a les institucions educatives (dret a l'accés)

b) El dret a adquirir el saber i els coneixements indispensables per a una existència digna en una societat moderna (dret a un mínim educatiu)

c) El dret al lliure desenvolupament de les capacitats i interessos particulars i al dret a un sistema educatiu adequadament diferenciat (dret al lliure desenvolupament)

d) El dret de tots els membres de la comunitat educativa a participar en el procés de presa de decisions i en les decisions sobre les institucions (dret a la participació)

Els requisits actuals d'una política educativa social i lliberal ha de garantir en particular:

a) la llibertat d'expressió (dret a ensenyar)

b) la igualtat d'oportunitats (dret a aprendre)

c) la llibertat de pensament (dret a escollir l'escola que es desitgi)

d) la llibertat de crear i administrar centres d'educatius a tots els nivells (dret a crear escoles diferents de les estatals)

e) l'autogovern i estructures democràtiques de decisió en totes les institucions educatives (participació real i efectiva de la comunitat educativa)

En aquesta concepció de llibertat d'ensenyament:

1. Els pares tenen dret preferent a escollir el tipus d'educació que s'haurà de donar als seus fills - Declaració Universal dels Drets Humans, art. 26 (10-12-48) .

2. Els Estats han de respectar la llibertat dels pares i mares d'escollir per als seus fills escoles diferents de les creades per les autoritats públiques i de fer que els seus fills rebin l'educació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions - Pacte de Drets Econòmics, Socials i Culturals de les Nacions Unides, art. 13 (16-12-66) .

3. Els Estats tenen l'obligació de fer possible l'exercici pràctic d'aquest dret inclòs en l'aspecte econòmic i de concedir als centres les subvencions públiques necessàries per a l'exercici de la seva missió i el compliment de les seves obligacions en condicions iguals a les que frueixen els corresponents centres públics - Resolució sobre la llibertat d'ensenyament. Parlament europeu, art. 9 (14-3-84) .

4. Les institucions educatives solament poden complir les seves obligacions a favor d'una educació lliure i democràtica en el marc d'estructures administratives escolars i universitàries que garanteixen la llibertat acadèmica i pedagògica i l'autonomia de les decisions sobre el currículum, el personal i les decisions financeres - Pla Mundial d'Acció per a l'Educació en pro dels Drets Humans i la Democràcia, art. 2 (11-3-93) .

Fet el plantejament de les raons personals per endegar un treball de recerca d'aquesta mena es pot entrar en altres aspectes que no són menys importants sinó que són ineludibles.

3. Problemàtica plantejada en aquest treball

La construcció d'un món més just i humà no és tasca fàcil ni lineal. Cal que ens coneixem uns i altres per no jutjar erròniament i interpretar fets i conductes de manera equivocada. Difícilment podrem avançar cap a aquesta fita sense reconèixer que la convivència, sobretot en una realitat intercultural, suposa a la vegada promoció del particular i construcció del que és universal. Suposa accions locals i pensaments globals. Requereix promoció d'identitats i aprenentatge de què el diàleg és la millor forma, l'única creiem, d'abordar totes aquestes qüestions en les quals no coincidim des de les nostres particulars identitats, suposa lluitar per uns drets i a la vegada complir amb uns deures.

La solució "educació" és l'única per resoldre conflictes i situacions en una societat complexa com la nostra quan s'aposta per renunciar a la violència i a regular la convivència concedint-se també mútuament el dret a romandre estranys els uns als altres.

Aquesta és la base de la problemàtica que estableix aquest treball de recerca i que es pot plantejar a través d'una sèrie de qüestions després d'un raonament determinat. Aquestes qüestions ens duran als objectius de recerca:

- a) ¿Com podem fer per tal que els infants i joves siguin tolerants i respectuosos amb els altres sense debilitar el seu compromís per les seves creences i preferències?
- b) ¿Com podem esperar que la gent tingui un perfil definit a nivell polític i religiós, una personalitat moral definida i siguin respectuosos amb creences i valors diferents?

Tolerar, entès com suportar, pot ser la segona millor solució, és a dir, el que pretenem és anar més enllà i arribar a la tolerància com a respecte i reconeixement, cap a l'acceptació d'altres formes d'entendre la vida. La complexitat de la tolerància no ens pot deixar portar per respostes simples,

aquesta complexitat neix de la reconeixença implícita de la pluralitat i del respecte de la diferència. De la percepció, d'alguna manera, de la complexitat del nostre ambient. Com va dir el pensador francès Edgar Morin "Hem d'acceptar el desafiament de la complexitat.. Una societat complexa és una societat de llibertats individuals i col·lectives, una societat que permet el desenvolupament d'iniciatives capaces de respondre a nous desafiaments. Una societat no pot progressar en el sentit de la complexitat si ella no progressa en el sentit de la solidaritat i de la tolerància"¹⁵.

Dins d'un espai sociocultural i vital educatiu envoltats d'informació i en una realitat diversa on cal apostar per la convivència i desenvolupar diverses habilitats necessàries, optem per una proposta educativa dins el model de construcció autònoma i racional de la personalitat moral. Pretenem optar per un procediment, no excloent d'altres, que possibiliti l'autoconeixement i construcció del jo i la convivència amb altres persones d'altres realitats. Així partim d'una concepció de l'educació que permeti assolir coneixement del món, de l'altre i d'un mateix.

Hi haurà moltes lectures, reflexions, experiències que quedaran per teclejar, però sortosament aquests materials, ens ajudaran a ampliar-ho i millorar-ho en un altre moment. Una lectura poc fonamentada del tema ens podria dur a plantejar-nos que si no sabem on anem qualsevol camí és bo.

En aquest ordre de coses també se'ns ha plantejat una problemàtica de forma; davant de plantejar-me on havia de començar i on havia d'acabar la meva investigació: quines eren les limitacions?, eren vàlids tots els plantejaments que es reflecteixen en els tractats i documents internacionals ?, havia d'entrar en els documents regionals on es plantegen els objectius de la mateixa ONU ?

Les respostes a les tres qüestions han estat senzilles:

- a) Les limitacions són les pròpies de què cada estat decideix l'aplicació dels Tractats de manera i calendari que creu oportú,

---

¹⁵ ALBAIGÉS, J. (1995). *Les politiques régionales pour l'éducation et la formation: Quelles orientations? Quelles recherches?*. Foundation des régions européennes pour la recherche, P.32

b) Si que són vàlids els tractats i documents internacionals sense perdre de vista el punt anterior,

c) Després de consultar i veure el recolzament regional he vist que no era imprescindible entrar en els documents regionals. Malgrat tot varem en un moment determinat anar al Consell d'Europa, a la Comissió sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa (CSCE) i a la Organització de la Unió Africana, ja que són organismes internacionals que han dedicat també des dels seus orígens un gran esforç per definir l'educació en drets humans i implementar programes especials en els sistemes educatius del seu àmbit.

L'escola i els centres educatius són institucions expressament dedicades a la creació del tipus de societat i ciutadans que hauríem d'anar formant. Així que bàsicament aquí es parteix de la necessitat d'oferir una contribució pràctica als mestres i professorat, però acompanyat de l'aprofundiment teòric que ajudi a justificar allò que ja s'està portant a terme en molts indrets sovint de manera intuïtiva i efectiva, a millorar-ho o a donar elements a la gent que s'està formant per implementar-ho. No es tracta de reinventar, i si aprofitar coses fetes i sistematitzar-les. Fer conscient i explícit el que ja s'està fent i com es pot millorar. És una primera proposta que pot servir de fonament per fer posteriors recerques que seran presentades en el capítol de les Conclusions.

4. Objectius i hipòtesis de recerca

La comunitat internacional està prenent consciència, cada vegada més, de la importància de l'educació per als drets humans, la pau i la comprensió internacional.

Els drets humans no pretenen representar un pensament únic, sinó la confluència de pensaments diversos vers una filosofia bàsica comuna; no es tracta d'una concepció única del món, de la manera de veure'l i viure'l de l'ésser humà ni del coneixement, però sí d'una convicció respecte al que cal fer tot fent confluïr les intel·ligències en accions pràctiques comunes a favor de la dignitat i dels drets a defensar-la que tenen tots els humans pel fet de ser-ho.

En el camp del pensament hi ha els corrents filosòfics que accepten més o menys explícitament i els que refusen, també més o menys explícitament, la "lleï natural" com a fonament dels drets humans. Per als uns, l'ésser humà té uns drets fonamentals - per la seva naturalesa - i superiors a la societat, i és per aquesta mateixa naturalesa que neix i es desenvolupa la vida social pel que fa als deures i drets que implica. Per als altres, l'ésser humà, a causa del desenvolupament històric de la societat, té uns drets variables i sotmesos al flux del futur que són el resultat de la societat mateixa, a mesura que aquesta societat progressa d'acord amb el moviment de la història. Sense pretendre unificar aquest contrast ideològic, es podrien atenuar una mica els plantejaments de les dues concepcions. Si bé és cert que alguns drets fonamentals responen a una exigència inicial de la lleï natural, altres drets són fruit d'una exigència posterior o fins i tot d'un anhel d'aquesta lleï. I si bé hi ha drets que apareixen com a funció de l'evolució de la societat, n'hi ha d'altres de més primitius que apareixen com a funció de la mateixa existència de la societat.

Els textos internacionals de drets humans són un instrument creat per reconèixer, protegir i promoure el respecte i l'acompliment universal de drets humans. La Declaració Universal dels Drets humans i tot el sistema

internacional de protecció dels drets humans és un referent adequat com a punt d'inici per després intentar promoure més eficaçment la defensa, el respecte i l'exercici dels drets humans i, concretament, del dret del qual estem desenvolupant l'estudi: el dret a l'educació i especialment, així ens ho plantejem, de la seva dimensió d'educació en drets humans.

L'educació en drets humans comparteix els seus fins amb l'educació, per això, es pot dir que l'educació en drets humans ve a destacar el nucli de l'autèntica educació i que, per això, forma part del dret a l'educació.

El desenvolupament de les normes internacionals a partir de la Declaració Universal dels Drets Humans, del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, han consagrat clarament el dret a l'educació en drets humans com a part del dret a l'educació. En efecte, tal com assenyala l'article 13 del Protocol en els seus apartats 1 i 2:

Tota persona té dret a l'educació (...) l'educació haurà d'orientar-se envers el ple desenvolupament de la personalitat humana i del sentit de la seva dignitat i haurà d'enfortir el respecte pels drets humans, el pluralisme ideològic, les llibertats fonamentals, la justícia i la pau. (...) l'educació ha de capacitar a totes les persones per participar efectivament en una societat democràtica i pluralista, assolir una subsistència digna, afavorir la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i tots els grups racials, ètnics o religiosos i promoure les activitats a favor del manteniment de la pau.

Encara quan els efectes jurídics es projecten a partir de la ratificació pels Estats respectius, els països que ho han subscrit i/o ratificat tenen davant seu un repte i un compromís proactiu i és el de dissenyar la plataforma jurídica i logística per a promoure i protegir els drets econòmics, socials i culturals en totes les dimensions. Això inclou el compromís de ratificar-ho, si no ho han fet, i el deure d'acomplir progressivament les obligacions d'adequació al dret intern, disseny de polítiques públiques i implementació efectiva d'activitats que donin compliment a aquests propòsits.

En forma connexa, aquestes obligacions dels Estats es complementen amb les definides en altres instruments internacionals que igualment estableixen obligacions relatives a l'educació en drets humans: Convenció relativa a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament; Convenció internacional sobre totes les formes de discriminació racial; Pacte internacional de drets econòmics, socials i culturals, Convenció Internacional sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació de la dona; etc.

En relació a aquestes qüestions és on va sorgir el propòsit d'aquest treball de recerca, amb la intenció de presentar unes bases teòriques que puguin orientar propostes d'educació en drets humans compromeses amb el desenvolupament personal ple. A més, a partir de l'estudi dels principals textos internacionals de les Nacions Unides i de la UNESCO, que inclouen l'educació en drets humans en el seu articulat, vaig veure la necessitat de considerar amb deteniment els plantejaments internacionals. Per plantejar l'educació en drets humans, resulta necessari realitzar un estudi previ en torn a la reflexió sobre els drets humans i la seva fonamentació. Dotar els drets humans d'una fonamentació coherent i sòlida és el remei per evitar que el seu reconeixement i protecció quedin a l'albiri de les circumstàncies. Més tard i per a tancar el cercle de la investigació hi he afegit dos àmbits regionals com són Àfrica i Europa. D'Àfrica he aprofundit en els referents de la Organització de la Unió Africana i d'Europa he escollit dos referents prou coneguts: el Consell d'Europa i la Comissió sobre Seguretat i la Cooperació a Europa reconeguda per les sigles CSCE.

Per tot aquest plantejament i, amb la situació de què a dia d'avui, malgrat que estem a finals de la darrera comissió de treball, del *Decenni sobre l'educació dels drets de l'home de les Nacions Unides 1995-2004*, i encara que no es tenen les conclusions finals, m'ha semblat molt oportú de preguntar-me si l'ensenyament dels drets de l'home és considerat per si mateix com un dret sencer a part sencera, o sigui, per difondre i compartir amb tota la comunitat. Aquesta qüestió és evident que també forma part del que aquí es planteja com a problema.

El Congrés Internacional sobre Educació per als Drets Humans i la Democràcia a Montreal, organitzada per la UNESCO el 1993 sota les directrius de la Conferència de Viena sembla ser d'aquesta opinió quan diu:

L'educació en Drets Humans dels drets de l'home i la democràcia és en sí mateixa un dret de l'home i un requisit previ a la plena realització de la justícia social, de la pau i del desenvolupament. L'exercici d'aquest dret contribuirà a la salvaguarda de la democràcia i al desenvolupament en el seu sentit més ampli¹⁶

Mary Robinson¹⁷, una de les anteriors Alta Comissionada de l'ONU pels afers dels Drets de l'Home, també sembla estar avisada d'aquesta qüestió, ja que diu en l'inici del Decenni:

“Al proclamar el Decenni, s'ha reafirmat, com ja era declarat en els nombrosos instruments internacionals relatius als drets de l'home, que l'educació en l'àmbit dels drets de l'home és un dret en ell mateix, és a dir el dret pel qual tot individu ha d'ésser impulsat a prendre consciència dels drets i de la dignitat de tothom així com el mitjà de garantir el respecte”¹⁸.

Malgrat els esforços desplegats en matèria d'educació dels drets de l'home, forçós és de constatar que la teorització del subjecte del tema ha avançat poc. Es per això que m'ha semblat oportú de tornar-hi de manera sistemàtica. Així, en aquest treball de recerca em proposo de veure si l'educació dels drets de l'home (EDH), pot ser també un dret humà a través de l'anàlisi dels instruments internacionals.

És difícil, segons el meu entendre, de trobar en la doctrina dels diferents autors, que han treballat el tema, l'afirmació de l'existència d'aquest dret a l'EDH en els

---

¹⁶ *Congrés de Montreal*, UNESCO.1993

¹⁷ Mary Robinson. El 1997 el secretari general de l'ONU, Kofi Annan, va anunciar la seva designació com Alta Comissionada de les Nacions Unides per als Drets Humans, càrrec que va ocupar fins al 2002

¹⁸ *Decenni sobre l'educació dels drets de l'home de les Nacions Unides*, (Citat per Mary Robinson, 1998, p. 4 de la introducció). ONU

texts abordant l'aspecte jurídic de l'ensenyament dels drets de l'home. L'accent ha estat generalment posat sobre la metodologia, i així, G. Alfredsson, en el seu llibre *The Right to Human Rights Education* que és l'únic estudi que té un títol significatiu en referència al nostre treball de recerca, és on planteja aquest tema de manera sistemàtica, s'ha de dir que en aquesta obra es pot entendre el contingut sense cap mena d'equivocs i on Alfredsson es veu convençut de l'existència de l'EDH com un dret a part sencera.

Per contra, hi ha unanimitat sobre un punt, tots els autors que s'han expressat en aquest tema, entre altres, K. Tomasevski, G. Akermann, V. Muntarhorn, estan convençuts de la necessitat d'educar a les persones en els seus drets, aquest coneixement apareix com a preàmbul en el respecte i a la defensa dels drets humans. Per millor arribar al fons de la matèria, convé doncs de veure el que els instruments internacionals diuen de la qüestió per intentar després conceptualitzar sota una òptica jurídica l'idea de l'EDH.

Després de tot el que hem vist fins ara solament em faltava arribar a la qüestió principal de si hi havia algun plantejament d'algun dels organismes internacionals o regionals¹⁹ que es plantegessin aquesta qüestió. Això arriba a través de dues vies:

---

19 En aquest moment, cal definir d'una manera molt senzilla alguns dels termes emprats en el llenguatge internacional. Per a la selecció dels articles de la Carta en els quals es fa referència a l'educació en drets humans s'ha consultat el compendi de Nacions Unides *The right to human rights education. A compilation of provisions of international and regional instruments dealing with human rights education.* (1999) Office of the High Commissioner of Human Rights, Nova York i Ginebra, pp. 7.-11. S'és conscient que el treball sobre el dret a l'educació i l'educació en els drets humans en l'àmbit regional és molt intens. Existeixen nombrosos instruments i mecanismes regionals per a la promoció i protecció dels drets humans. La quantitat d'informació i publicacions és ingent. Per motius d'extensió, en aquest treball, pel seu abast universal, només es farà referència a l'àmbit internacional. Però si hi ha interès en aproximar-se a la tasca en aquest terreny dels sistemes regionals es poden consultar entre d'altres les següents publicacions: OFFICE OF THE UNITED NATIONS High Commissioner for Human Rights, "Regional instruments", a *The right to human rights education. A compilation of provisions of international and regional instruments dealing with human rights education* (1999) United Nations, New York and Geneva, pp. 125-177 (es recullen els principals textos sobre educació en drets humans en els sistemes europeu, americà i africà); SANCHEZ Férriz, R. i JIMENA, L., (1995) "Ensenyament i educació en democràcia i en drets humans en l'àmbit internacional (II): sistema europeu", a *L'ensenyament dels drets humans*, Ariel, Barcelona, pp 137-156. Altres treballs realitzats en l'àmbit europeu en el si del Consell d'Europa i del Parlament europeu són: COUNCIL OF EUROPE, *Teaching and learning about human rights, Strasbourg, 1984 (DeCS / EGT (84) 27)*; STARKEY, H., (1994) " *Development Education and Human Rights Education* " a OSLER, A. (ed) *Development Education. Global perspectives in the curriculum, Consell d'Europa, Caselle, London, pp. 11-49*; CONSELL D'EUROPA, *Educació en*

- a) Pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa a través d'una Resolució que es produeix a l'Assemblea Parlamentària i que a la Recomanació 1682 (2004) sobre EDUCACIÓ PER EUROPA, es diu textualment, en el punt 8, :

El Comitè de Ministres “en el marc de la Convecció europea de l'educació per la ciutadania democràtica i els drets humans son d'una importància cabdal per establir una cultura democràtica a Europa. En relació amb això ressalta que l'Educació per la Ciutadania conté eines per l'educació en drets humans. La difusió amplia de l'Educació per la Ciutadania i l'actualització constant dels seus continguts pot ajudar sens dubte als objectius que es persegueixen sobre tot a la redacció d'un marc europeu d'educació per la ciutadania i drets humans iniciat per l'assemblea en el paràgraf 8.i. de la seva recomanació.

- b) La Resolució del Consell de Drets Humans de les Nacions Unides sobre educació i formació en matèria de drets humans – 21ena sessió de 28 de setembre de 2007- en el seu punt 6/10 diu:

El Consell de Drets de l'Home,
Recordant que la Declaració Universal de Drets de l'Home estableix que tant els individus com les institucions, inspirant-se constantment en ella, han de promoure, mitjançant l'ensenyament i l'educació, el respecte dels drets i llibertats enunciats en ella mateixa,
Recordant la gran importància que es presta a l'educació en matèria de drets humans en la Declaració i Programa d'Acció de Viena, aprovats el juny de 1993 per la Conferència Mundial de Drets Humans, i el gran valor del Programa mundial per a l'educació en drets humans,
Reafirmant que el Consell de Drets Humans haurà, entre d'altres coses, de promoure l'educació i l'ensenyament en matèria de drets de l'home,

---

la ciutadania democràtica: conceptes base, competències clau, Estrasburg, 1997; VELDHUIS, R.,(1997) *Educació per la ciutadania democràtica: dimensions de la ciutadania, competències essencials, variables i activitats Internacional, Consell de Europa, Estrasburg; i PARLAMENT EUROPEU, El Parlament Europeu i els Drets Humans*, Estrasburg, 1999.

Estimant que un major esforç per promoure l'educació en matèria de drets humans representaria una contribució important del Consell de Drets Humans,

Reafirmant la importància del Programa mundial per a l'educació en drets humans,

Tenint presents i agraint els esforços realitzats a aquest respecte per l'Organització Internacional del Treball (OIT), l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO), el Fons de les Nacions Unides per a la Infància (UNICEF), el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD) i l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans (ACNUDH), així com per altres parts interessades, inclosos els educadors i les organitzacions no governamentals,

1. Demana al Comitè Assessor del Consell de Drets Humans que prepari un projecte de declaració sobre educació i formació en matèria de drets humans i el presenti per al seu examen; amb aquesta finalitat:
  - a. Demana al Comitè Assessor del Consell de Drets Humans que reculli les aportacions dels Estats membres, les organitzacions internacionals i regionals competents, l'ACNUDH, les institucions nacionals de drets humans i les organitzacions de la societat civil, incloses les organitzacions no governamentals, sobre els possibles elements del contingut de la declaració, i que tingui en compte els instruments pertinents ja existents;
  - b. Demana també al Comitè Assessor del Consell de Drets Humans que presenti un informe al Consell de Drets Humans en el seu període de sessions principal de 2009, que contingui elements del projecte de declaració sobre educació i formació en matèria de drets humans;
2. Decideix examinar l'informe sobre la situació dels treballs en el seu període de sessions principal de 2009

Vistos aquests dos documents queda entès el perquè de la qüestió que es planteja en aquest treball de recerca i que s'exposa en redactat d'hipòtesi.

Els objectius/hipòtesis queden plantejats de la següent manera

- a. Hi ha un concepte de Dret a l'Educació en Drets de l'Home en els instruments internacionals?

Tots els drets porten a un coneixement dels propis drets però aquest coneixement no comporta, ni a curt ni a llarg termini, la millora dels propis drets.

La millora solament es pot produir s'hi hi ha una educació d'aquests drets humans:

- b. A través de l'Educació en Drets Humans, es pot produir una millora dels propis Drets ?

I encara més, una tercera manera de plantejar-ho:

- c. És un dret humà l'educació en drets humans ?.

5. Bases conceptuals i metodològiques: investigar progressos

A la meitat del segle passat es podien identificar tres enfocaments en les investigacions sobre drets humans:

a. Un enfocament més tradicional, en el sentit de més antic i estès, és el que prioritza la identificació de casos de violació de drets humans, els documenta, discuteix els aspectes legals i processals, busca establir responsabilitats i en última instància contribueix a denunciar-los i perseguir-los.

b. Un segon enfocament sobre situacions de drets humans posa atenció en l'estat de realització d'aquests drets en un moment determinat, quan es mostra el comportament de l'Estat respecte de les seves obligacions, principalment de fer respectar determinades condicions i garanties, o de promoure mesures que facin possible l'accés als drets fonamentals sense discriminació.

c. Un tercer enfocament d'investigació, que es pot denominar de progressos en matèria de drets humans, es proposa mostrar la variació al llarg del temps del nivell d'acompliment dels compromisos dels Estats en matèria de drets humans a partir del criteri de la seva assumpció progressiva, és adir, a fi d'establir si s'han produït, o no, avenços en el gaudi per part de la població.

Per la naturalesa de l'objecte d'investigació, la metodologia de l'enfocament de violació és fonamentalment casuística i resulta molt apropiada per a treballar en el terreny dels drets civils i polítics. Aquest tipus d'investigació ha estat i és crucial per a denunciar casos específics de vulneració de drets, la qual cosa permet posar en marxa processos jurídics i sociopolítics dirigits a esclarir la veritat sobre les violacions, castigar als violadors, i oferir justícia i reparació a les víctimes, així com per alertar sobre futures violacions.

El segon enfocament privilegia l'anàlisi de correlacions entre resultats estadístics i mesures de política pública en camps relacionats amb drets humans; s'aplica amb avantatge per els camps relacionats amb la participació política i a l'accés als Drets econòmics, socials i culturals i dona origen a un

tipus d'investigació que combina consideracions sobre els estàndards de drets humans amb informació estadística que descriu situacions generals, o reflecteix opinions generalitzades.

L'enfocament de medir progressos pren períodes suficientment prolongats com per valorar si produeixen o no avançaments concrets en la realització dels drets a partir dels estàndards mínims expressats en la normativa internacional i adoptats pels països al ratificar els instruments convencionals. No substitueix al de vigilància i denúncia de violacions, ni pretén amagar els endarreriments en l'assoliment dels objectius desitjables. La seva novetat consisteix en el potencial que té per comprendre les qüestions de drets humans com a processos, és a dir, com a fenòmens que canvien en el temps i solament com a situacions, o estats propis d'un moment determinat.

5.1 L'episteme i el paradigma

Una de les problemàtiques que es troben en tot treball d'investigació són les diferents interpretacions i accepcions dels termes paradigma, metodologia, investigació i mètode, entre altres, que diferents autors consideren.

Crec, doncs, que convé aclarir què s'entén per episteme a la manera d'entendre el fet educatiu d'una determinada societat, condicionada per les diferents interaccions econòmiques, socials, polítiques, etc, en un moment determinat de la història, tal com ho indica Moreno (1993) citat per Hurtado, I i Toro, J, en el seu llibre "Paradigmas y métodos de investigación en tiempos de cambio" quan manifesta que: l'episteme "...constitueix una manera de vida produït per un sistema de relacions econòmiques, socials i humanes que abracen un període determinat en el temps"²⁰.

En el nostre cas el període de temps està ben determinat: des de la Declaració Internacional dels Drets Humans fins al dia d'avui que coincideix amb la finalització del Decenni.

---

²⁰ HURTADO, I I TORO, J, (2001). *Paradigmas y métodos de investigación en tiempos de cambio*, Valencia, Venezuela. Arias, F. Ed. p.26

Ara bé, al fer un recompte sobre l'evolució històrica, és possible trobar diferents moments civilitzadors en la vida de l'home, que han permès canviar les formes de conèixer, així com també es canvien les vies per a apropiar-se d'aquest coneixement; és per això que el concepte de coneixement s'ha anat modificant també segons el moment històric o civilitzador que vivim, per la qual cosa a l'episteme de la Modernitat, el coneixement és possible definir-lo com: el producte que s'obté del procés d'apropiació de les dades ofertes per l'objecte i les accions o operacions del subjecte, ara bé, sempre estarà condicionat pel context social i per l'activitat pràctica.

Tanmateix, a l'episteme de la postmodernitat, el coneixement és possible definir-lo com el procés que es construeix i reconstrueix a partir de la intersubjectivitat o la intercomunicació entre subjectes a propòsit de l'objecte, la qual cosa es desenvolupa en processos quotidians i que produeixen estructures mentals que flueixen i creen canvis qualitius en l'entorn, permetent alhora que la realitat estigui donant-se condicionada pel context polític, econòmic i social.

Dins d'aquesta interacció contínua, entre els diferents factors que fan vida activa dins d'una societat; es troben les persones que fan ciència, les quals es reuneixen i estableixen acords en el "com" es fa ciència per aquest moment de la història; la qual cosa va permetre el sorgiment dels paradigmes i que segons Kuhn, citat per González, F., el paradigma "... és un sistema de creences, principis, valors i premisses que determina la comunitat científica de la realitat."²¹.

Per tant per facilitar la comprensió de la relació entre l'episteme i paradigma, és convenient observar la següent figura:

---

²¹ GONZÁLEZ, F. (1998). Evolución de la episteme en el paradigma cuantitativo. Maracay, Venezuela. UPEL, p.32

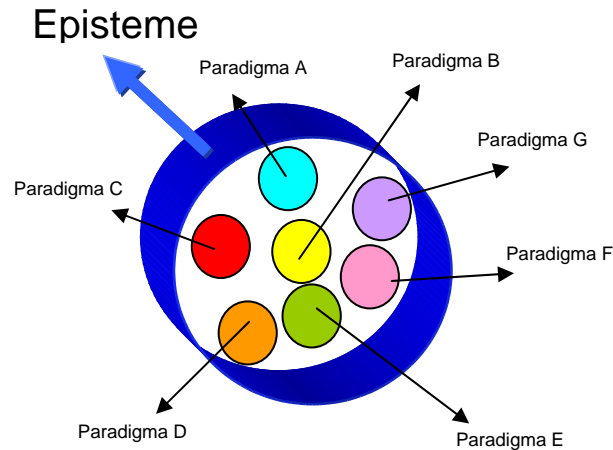

Figura 2

En observar els diferents paradigmes que es gesten dins d'una episteme determinada, és possible classificar-los segons la seva naturalesa d'origen en:

1. Disciplinars o epistèmics: teològic, cosmogònica, positivisme, complexitat.
2. Filosòfics: dogmatisme, escepticisme, subjectivisme, relativisme, criticisme, pragmatisme, racionalisme.

Els paradigmes disciplinars o epistèmics són els acords que es fan en el si de la pròpia ciència, mentre que els paradigmes filosòfics es gesten dins el si dels filòsofs. Al fer la investigació és necessari assumir una postura paradigmàtica, i en especial un paradigma disciplinar o epistemològic, el qual arrenca de supòsits, premisses i postulats definits per la comunitat científica, per fer recerca científica, en una episteme determinada. Per exemple:

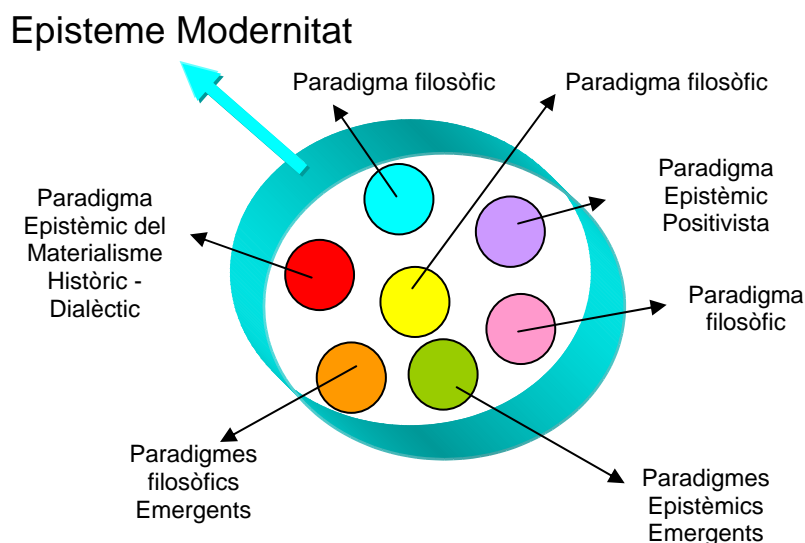

Figura 3

Cada paradigma estableix, doncs, regles que al seu torn formulen vies de recerca que obeeixen a les seves premisses, supòsits, i postulats; aquestes vies que es desenvolupen dins de cada paradigma els anomenem mètodes, i quan en un paradigma epistèmic es desenvolupen diverses vies alternatives o mètodes per fer recerca i són acceptades per la comunitat científica, aleshores estem en presència de la metodologia pròpia d'aquest paradigma. És per això que el positivisme emprà com a mètode l'hipotètic - deductiu, mentre que el materialisme dialèctic, emprà el mètode històric - dialèctic.

Perspectives	Racionalista Quantitatiu	Naturalista	Socio - crític
CARACTERÍSTIQUES	Positivista Funcionalista Científic/tecnològica	Interpretatiu Qualitatiu Fenomenològic Interpretatiu	Paradigma crític Constructiu Múltiple
FONAMENTS FILOSÒFICS	Positivisme Empirisme	Fenomenologia Teoria interpretativa	Teoria crítica
FINALITAT	Explicar Controlar Predir Verificar teories	Comprendre Interpretar Descriure Compartir significats	Analitzar Compromís envers el Canvi
METODOLOGIA	Metodologia experimental Procediments quantitatius	Descriptiva Qualitativa Inductiva Retroalimentació	Participativa Visió dialèctica

Figura 4: Perspectives paradigmàtiques de la investigació educativa

5.2. En referència al mètode i a la metodologia en l'elaboració de la tesi

Com acabem de dir, no existeix un mètode científic únic, universalment reconegut. Existeixen característiques que componen el mètode científic i que s'han de procurar seguir amb rigor, d'aquí ve el concepte de "rigor científic": objectius clars, disseny operatiu, validesa i fiabilitat en la recollida de dades, un anàlisi rigorós dels mateixos i unes conclusions ajustades.

"La realitat social és complexa, multivariant i difícil de comprendre, presentant-se davant dels ulls de l'investigador o de l'estudiós com a múltiples realitats. El seu anàlisi no pot, per tant, ser senzill ni realitzar-se solament mitjançant una sola metodologia o perspectiva científica"²²

Què ens inclinarà a usar un mètode o altre? En primer lloc, el paradigma científic que com hem vist a la primera part de la qüestió que ens ocupa, haurem d'entendre'l com l'escola científica, el marc conceptual, allò a través del qual veiem la realitat, escollim uns problemes socials com a prioritaris, ens adherim a unes teories o en rebutgem d'altres. Si prenem com a base la divisió paradigmàtica elemental, ja vista, de: positivista o inductiu, interpretatiu i crític, ens emmarcarem en el paradigma interpretatiu per quan volem "comprendre" la realitat i, en el crític, per quan volem "canviar" la realitat. Encara que ens inclinem per paradigmes qualitius, que és el cas d'aquest treball, no significarà que haguem renunciat a l'anàlisi quantitatiu, ja que no són incompatibles. El més important entenc que és l'actitud de l'investigador i la meua ha estat de comprensió i canvi, no de segmentació de la realitat ni de la generalització de les conclusions de la investigació.

En aquest apartat ofereixo, doncs, una reflexió sobre el mètode de recerca relatiu al camp que ens ocupa, i una descripció del realitzat en aquesta tesi. La importància del mètode és tant gran que es parla de metodologia com conjunt

---

²² GARCIA, FERRANDO, M. et AL., (1992) *El anàlisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*, Madrid, Alianza, p.15

de coneixements entorn el mètode com objecte de coneixement. Definint metodologia en tant que ciència del mètode, constatem que els fets educatius s'aborden en el marc d'una realitat social i, per tant, es creu convenient que la metodologia utilitzada sigui la pròpia de les ciències humanes i socials.

En aquest plantejament he seguit diferents canvis que s'han iniciat en el propi coneixement basat en un aprenentatge anterior. Si considerem que segons el sentit etimològic del terme, mètode significa “camí a”, “camí cap” i inclús “camí de transformació”, “camí de canvi” i que a partir del grec, se li van atribuir significats com procediment, mode de realització i de forma específica, mètode. La paraula mètode, doncs, estava composta per la paraula camí, o via per fer una cosa, i un prefix que indicava canvi o transformació. Alexandre Sanvisens, professor meu a l'assignatura de Sociologia de l'Educació (Universitat de Barcelona) l'any 1970, s'inclinava per l'accepció de mètode, en sentit etimològic, que identifica aquesta paraula amb camí o via de canvi, de transformació²³.

José Ferrater Mora en el seu estudi sobre el terme mètode indicava que es té en compte un mètode quan se segueix un determinat camí per aconseguir un determinat fi, proposat prèviament. Aquest fi pot ser de dos tipus i en ambdós casos es pot parlar de mètode. Pot tractar-se d'un fi humà, vital o pot tractar-se del coneixement com a fi. En el nostre cas ens interessa centrar el concepte de mètode orientat cap el fi humà, vital. Es contraposa el mètode a la sort, l'atzar, indicant de forma específica que mètode és fonamentalment ordre, conjunt de normes. També el mètode, en el seu desenvolupament, permet descobrir coneixements no previstos ni intuïts prèviament²⁴.

En un tercer plantejament ja basat en la pròpia investigació, cal aclarir que el nostre objecte d'estudi és la investigació científica, ja que segons Arias, F.

---

²³ SANVISENS, A. (1968). *Memoria docente sobre concepto, método, fuentes y programa de Pedagogía General*, presentada al tribunal d'oposicions a la Càtedra de Pedagogia General de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València a Madrid,

²⁴FERRATER MORA, J. (1979). *Diccionario de Filosofía*. Madrid: Alianza Diccionarios, 6ª edició, Alianza Editorial

(2004) en el seu llibre "El projecte de recerca: Introducció a la metodologia científica" és definida com:

"... un procés metòdic i sistemàtic dirigit a la solució de problemes o preguntes científiques, mitjançant la producció de nous coneixements, els quals constitueixen la solució o resposta a aquests interrogants ²⁵.

En el nostre cas, això, ens obre a la prospecció. A partir d'això és possible fer una reflexió sobre l'enfocament que d'aquí es desprèn: Si estem tractant la investigació científica, és possible desenvolupar dos enfocaments importants el qualitatiu i el quantitatiu, en el primer s'entén que la quantitat és part de la qualitat, a més de donar major atenció als resultats i no a la seva generalització, mentre que en l'enfocament quantitatiu, el que és important és la generalització o universalització dels resultats de la recerca. Una vegada plantejats els objectius i després de l'estudi realitzat arribarem a unes conclusions que generalitzaran els resultats de la recerca.

Entenem, doncs, el mètode com camí o via que ens permet transformar el coneixement que sobre una realitat posseïm en una altra de major rigor i/o científicitat, és dir, com camí que possibilita l'augment en qualitat i quantitat de coneixement sobre l'objecte que es pretén conèixer, i per tant com camí que fa possible el propi coneixement i comprensió de la realitat a conèixer.

El mètode se'ns presenta com condició necessària, tot i que no suficient, per la construcció del cos de coneixement que pretenem, entorn a la realitat objecte d'aproximació cognoscitiva que intentem abordar. D'igual forma que se'ns presenta també com condició necessària però no suficient per la transmissió dels coneixements que sobre la realitat que tractem, s'han obtingut al llarg de la història relativament curta dels drets humans. I encara és més evident en el cas, com és aquest, de disciplines humanes i socials, ja que el que és observat, l'objecte de coneixement, pot transformar-se en observador, investigador i

---

²⁵ ARIAS, FIDIAS G. (2004) *El Proyecto de Investigación: Introducción a la Metodología Científica*, Caracas, VENEZUELA, Editorial Episteme, p.20

emetre una opinió sobre ell mateix. El mètode entès com camí que possibilita processos de búsqueda de coneixement, permet adquisició d'informació, però ja en partim d'una prèvia. Aquesta és certament una de les peculiaritats dels documents que elaboren tant l'ONU com la UNESCO, anomenats a més instruments internacionals.

El sol fet de plantejar-se el problema del coneixement d'un objecte, ja suposa un cert nivell d'informació sobre ell mateix, sobre la seva existència i la seva possible importància en funció dels valors i/o interessos de qui es planteja el problema. S'elegeix i s'utilitza un mètode per augmentar el seu coneixement sobre un objecte, s'investiga ja tenint dos tipus d'informació sobre l'objecte en qüestió, la que prové de la cultura a la qual pertany i la que es deriva de les possibles conjectures, intuïcions o inclús hipòtesis que sobre el mateix, l'investigador ha realitzat o realitza. En tot això hi hem d'afegir la interacció que s'estableix entre el subjecte que coneix i investiga i l'objecte a conèixer. Talment és la situació del Dret a l'educació i el seu contingut

Quan nosaltres com a pedagogs i professionals de l'educació ens formulem preguntes, interrogants sobre l'objecte d'estudi, sembla com si tal objecte es transformés en un altre menys nítid que abans, més complex en la seva comprensió. Alhora ens anima a clarificar la seva comprensió. Una vegada trobat el coneixement que busquem, l'objecte se'ns transforma de nou en un altre més coherent, més clar i comprensible. Però tal estat de l'objecte és passatger, doncs en el moment que tornem a qüestionar-nos un altre aspecte relatiu a ell, se'ns tornarà de nou confús, poc clar, iniciant-se així una nova troballa de coneixement que ens donarà llum de nou i així successivament. Per tant l'activitat investigadora no té fi, que el mètode, camí o via que ens serveix per aconseguir el coneixement sobre alguna cosa, no pot deixar d'utilitzar-se, perquè tal coneixement és sempre provisional, està obert a nous interrogants, a noves troballes de coneixement i noves i successives utilitzacions del mètode, camí o via que creiem més útil per aconseguir el coneixement proposat. Com dèiem, el coneixement és sempre provisional i està obert sempre a noves aportacions cognoscitives que optimitzaran el coneixement ja assolit o que inclús poden invalidar-lo i generar-ne un altre de nou.

El coneixement, en aquest cas pedagògic, el podem observar a partir de diversos instruments o directament. No em refereixo als instruments com lents d'ampliació que permeten observar més minuciosament, sinó com plantilles que se superposen a aquell coneixement per distribuir-lo i ordenar-lo.

El coneixement pedagògic no sols pot observar-se des de d'alt. Pot veure's també sobre el terreny convertint-se no en quelcom que ha de ser classificat i si explorat i construït. No hi ha estructures formals ni fronteres, l'única és la que va canviant al fer camí, a l'explorar i recorrent el territori. Quan es pretén construir teories generals de l'educació, cal contentar-se amb aportar maons i bastides. És també corrent que es persegueixin la rigorositat i l'exactitud, i es discuteixi, tot i sortosament fruit, sobre paraules i conceptes. Inclús també ens preguntem sobre què és el que s'està fent, elaborant no sols teories sinó metateories.

Cal teoritzar, però també concretar en objectius i activitats, assumint buscar el sentit i el fonament, però també la pràctica. El sentit de la nostra teoria educativa és clar i doble: conèixer la realitat del dret a l'educació i contribuir a millorar-la; fer intel·ligible el món de l'educació i orientar la seva optimització. La teoria i la pràctica no poden existir ni pensar-se de manera independent. I és que la pràctica educativa que pot existir separatament de la teoria educativa és sols una pràctica educativa cega; i la teoria educativa que pot existir separatament de la realitat o de la pràctica educativa és una teoria educativa sense sentit.

Com afirma S. Kemmis en la introducció a una obra de W. Carr:

“ . . . és sent teoritzades que les pràctiques tenen sentit (com pràctiques de certa classe), i és sent practicades que les teories tenen importància històrica, social i material. La teoria no consisteix solament en paraules i la pràctica no és sols un comportament mut; la teoria i la pràctica són mútuament aspectes constitutius un de l'altre. Sota aquest punt de vista no

pot haver cap abisme entre la teoria i la pràctica, solament majors o menors graus de disharmonia, elisió i il·lusió en la relació recíproca. Solament podem identificar aquestes disharmonies, elisions i il·lusions examinant com es relacionen entre si les nostres teories i pràctiques”²⁶.

La teoria ha de fer comprensibles la realitat i les pràctiques educatives: des de la descripció, l'explicació i la comprensió; la busca de les legalitats que regeixen el funcionament de l'univers dels drets de l'educació, però també la crítica a un funcionament determinat; en definitiva, tot el que és coneixement de la realitat de l'educació. La teoria doncs, en un primer nivell, és relaciona amb la pràctica o amb la realitat directament; diríem que essencialment. La segona és l'objecte, la referència de la primera. Després, la teoria ha d'orientar i normativitzar la pràctica.

Per acabar aquesta explicació, diré que les metodologies qualitatives fan referència, fonamentalment, a procediments d'investigació que donen lloc a dades descriptives i que es caracteritzen pel paper participant de l'observador en els esdeveniments i per l'ús del llenguatge narratiu en les descripcions i interpretacions dels fenòmens socials. La relació subjecte investigador - objecte d'investigació es planteja com una interrelació mútua, perquè l'objecte d'investigació en ciències socials és, en realitat, un altre subjecte, amb el qual el paradigma qualitatiu adquireix una vessant bàsicament ideogràfica, en què preocupen tant les diferències com les similituds entre els objectes. La investigació qualitativa es presenta descentralitzada, innovadora, pròxima a la pràctica corporativa i, per tant, més ètica.

En primer lloc he usat el mètode qualitatiu que pretén comprendre la realitat - educació- i que tracta d'establir drets i deures. Amb aquest mètode he donat raó d'aspectes i components de l'objecte del coneixement que ens ocupa: l'educació en drets humans.

---

²⁶ KEMMIS, S y Mc TAGGART, R..(1988): *Cómo planificar la investigación acción*. Barcelona: De. LAERTES, p.31

La realitat social és una realitat amb significats compartits intersubjectivament i expressats en el llenguatge tant en l'objecte del treball com en el tractament (drets humans, educació, educació en drets humans), aquests conceptes no són simplement valors subjectius sinó elements constitutius de la realitat social. Aquesta realitat social està composta tant de fets com de significats comuns que han de ser compresos si volem donar raó d'aquesta realitat social; la pràctica social ha d'interpretar-se, i això des dels significats que el propi investigador compateix.

En segon lloc, he utilitzat el mètode històric, no com acostuma a treballar l'historiador: reconstruint i interpretant el passat, sinó com ho fa el sociòleg quan s'interroga sobre la realitat social, sobre el camí realitzat per allò que estudia, sobre com ha arribat a ser com és, i inclús per què ha arribat a ser-ho. Es tracta d'aprofundir en la consciència de la contingència de la realitat social i permetre percebre la historicitat dels fenòmens socials estudiats, tant dels drets humans, en genèric com de l'educació i la pròpia educació en drets humans i això, a través dels instruments que l'ONU i la UNESCO, principalment, han elaborat al llarg dels últims seixanta anys.

En alguns moments també he usat el mètode comparatiu com a conseqüència de la tipologia dels documents estudiats i dels orígens d'ells mateixos.

És ben cert que la metodologia garanteix l'ús del mètode científic, a través d'un pla o esquema de treball per a tractar el tema que ens ocupa. En el nostre cas la referència és l'àmbit educatiu i la gran quantitat d'elements i dimensions que la configuren, i la seva complexitat fa que l'abordi des de l'àmbit de la perspectiva naturalista o interpretativa, inspirada en la fenomenologia i que es reflecteix en la metodologia humanista.

5.3. La investigació i l'orientació de l'organització del treball d'investigació

Una vegada presa la decisió sobre el paradigma a través del que hem volgut veure i analitzar la realitat, és oportú considerar el tipus d'investigació. És comú que en les ciències socials se'n distingeixin tres tipus: Investigació Bàsica, Investigació Aplicada i la Investigació – Acció.

Veiem un resum tret de diferents textos:

“1. La Investigació Bàsica, té com a principal propòsit el coneixement dels fenòmens socials i elaborar, desenvolupar o ratificar teories explicatives, serveix de fonament per a qualsevol tipus d'investigació. Des de la manera d'afrontar l'anàlisi de la realitat social, s'investiga per conèixer i explicar més que per aplicar. A la investigació bàsica se li critica que la selecció de l'objecte d'estudi, sovint s'allunya de les problemàtiques socials concretes o que és massa abstracta; també es qüestiona la manca d'operativitat pràctica dels resultats i el fet de que els investigadors estan més preocupats per desenvolupament de la metodologia que per l'aplicació de les seves troballes²⁷.

2. La Investigació Aplicada es caracteritza per la manera d'analitzar la realitat social, prioritzant la immediatesa en la resolució dels problemes socials a l'interès científic. Els seus descobriments s'apliquen per a crear, desenvolupar o millorar estratègies i actuacions concretes d'acció social. L'àmbit més freqüent d'aquest tipus d'investigacions és l'institucional o organitzatiu

3. La Investigació Acció combina l'estudi o anàlisi de la realitat amb la transformació de la mateixa. Derivada de la Investigació Acció apareix la Investigació Acció Participativa (IAP) que es pot considerar un procés que porta a terme una determinada comunitat per arribarà a un coneixement més profund del seus problemes i tractar de solucionar-los, intentant implicar a tots els seus membres en el procés²⁸. La IAP és tant una forma d'investigació com un mètode d'intervenció social.

És el tipus d'investigació més proper als problemes concrets de la realitat social i la seva diferència radical està en que incorpora a la població com agents protagonistes de la investigació i de l'acció, i els converteix així en actors investigadors i socials.

---

²⁷ SIERRA BRAVO, R. (1997). *Técnicas de investigación social. Teoría y ejercicios*. Madrid. Ed. Paraninfo

²⁸ PÉREZ SERRANO, G. (1990), *Investigación-Acción. Implicaciones al campo social y educativo*. Madrid: Dykinson.

L'objecte d'investigació acció es converteix en subjecte i participa en totes les fases del procés (disseny, recollida de dades, extracció de conclusions, elaboració del diagnòstic, estratègies i accions més adequades per a resoldre els problemes existents, implicant-se en la seva execució)”

En un exercici d'atreviment i sempre des de l'àmbit de les ciències socials, es podria fer correspondre cada tipus d'investigació, que hem anomenat, amb cada un dels paradigmes descrits. Això queda desenvolupat a la figura n.5.

Tipus investigació	Finalitat (per a què)	Investigador (qui)	Diseny/Execució (com)	Àmbits (on)	Funcions
Bàsica	Interès científic: -Conèixer -Elaborar, desenvolupar ratificar teoria	Investigadors	Els investigadors elaboren i controlen tot el procés	Acadèmics o institucions investigadores	Conèixer Explicar
Aplicada	Interès institucional orgànic: -Crear, desenvolupar, -Millorar programes d'acció social	Investigadors tècnics: sociòlegs, treballadors socials, etc	Els investigadors elaboren i controlen tot el procés, i prenen decisions en funció de les directrius de la institució	Institucions, associacions, centres educatius, etc	Preveure Predir
IAP	Interès de la població: -Sensibilitzar i implicar a la població -Transformar la pròpia realitat -Conèixer per actuar	Investigadors tècnics i la població. (destinatari d'accions socials)	Grups de treball dissenyen realitzen totes les fases de l'anàlisi de la realitat. Difonen/discutir resultats per passar a la fase de decisions	Àmbits locals: barris, zones rurals, grups o sectors de població, etc. Moviments antiglobalització	Canviar Transformar

Figura 5: Algunes reflexions i propostes en torn als enfocaments teòrics i pràctics de la investigació en Treball Social

És important tenir en compte que aquestes classificacions (tipus d'investigació, paradigmes, etc) es tornen “rígides” sobre el paper i que el seu propòsit és fonamentalment didàctic. La realitat és més difusa i interactiva i les fronteres paradigmàtiques més permeables. La investigació ha d'acomplir quatre funcions: conèixer, explicar, preveure o predir i actuar.

Totes aquestes estratègies són vàlides per avançar en la investigació i s'han de complementar amb l'ajut de l'anàlisi documental, contrastar i validar la informació obtinguda anteriorment:

“L'anàlisi de documents és una font de gran utilitat per obtenir informació retrospectiva i referencial sobre una situació, un fenomen o un programa concret”²⁹

A diferència de l'observació o de l'entrevista on l'investigador es converteix en l'instrument principal d'obtenció i registre de les dades, l'anàlisi documental és una activitat sistemàtica i planificada que consisteix a examinar documents ja escrits que comprenen una ampla gama de modalitats. A través d'ells és possible captar informació valuosa. Els documents són una font fidedigna i pràctica per revelar els interessos i les perspectives dels que els han escrit. A més, els documents poden proporcionar informació valuosa a la qual no es pot accedir d'altre manera. Un cas significatiu és la pròpia investigació duta a terme en aquesta exposició: podem accedir a informació que no ha pogut observar-se abans de l'estudi o a documents els quals jo mateix no coneixia per ser anteriors a la meva participació en aquestes temàtiques del Dret a l'educació i tot el que envolta la qüestió. El mateix Del Rincon agrupa els documents escrits en dos tipus: els documents oficials i els documents personals i, per cert, en aquesta investigació se n'han fet servir dels dos tipus.

Entenem per documents oficials tota classe de documents, registres i materials oficials i públics disponibles com a fonts d'informació: articles de diaris, registres d'organismes, documents d'organitzacions, informes governamentals, transcripcions judicials, horaris, actes de reunions, programacions, planificacions, arxius, estadístiques, i un llarg, etc. Els documents oficials solen classificar-se en:

- a) Material intern, que fa referència als documents generats i disponibles d'una determinada organització i possibiliten tenir

---

²⁹ DEL RINCÓN, DELIO et Al. (1995). *Técnicas de Investigación en Ciencias Sociales* Madrid. Dykinson, p 342.

informació sobre la seva dinàmica interna, l'organigrama, la normativa, les funcions, les finalitats i els valors

- b) Material extern, referit als documents produïts per la institució per comunicar-se amb l'exterior: revistes, comunicacions, cartes i divulgacions.

Els documents oficials tenen un status especial perquè són registres públics i solen reflectir la perspectiva oficial o institucional. El context narratiu en els quals aquests documents s'han escrit i s'utilitzen és primordial per a la seva interpretació posterior.

Per altra banda els documents personals es refereixen a qualsevol relat en primera persona produït per un individu que descriu les seves pròpies experiències i creences. El criteri per a identificar-los és respondre a un material escrit o un document personal que és revelador de l'experiència de la persona.

La utilitat de l'anàlisi documental en el marc de qualsevol investigació contempla una sèrie d'avantatges i inconvenients que resumeixo en una figura.

Les fases i exigències metodològiques d'aquesta tècnica poden sintetitzar-se en cinc etapes bàsiques:

- a. El rastreig i inventari dels documents existents i disponibles
- b. La classificació dels documents identificats
- c. La selecció dels documents més pertinents per als propòsits de la investigació
- d. Una lectura en profunditat dels documents seleccionats, per extreure elements d'anàlisi i registrar-los per identificar els patrons, tendències, convergències i contradiccions que es van descobrir.
- e. Una lectura creuada i comparativa dels documents en qüestió, de manera que sigui possible construir una síntesi comprensiva sobre la realitat social analitzada.

Avantatges	<ul style="list-style-type: none"> -La informació sol tenir més credibilitat que l'obtinguda a través de l'observació i l'entrevista. El motiu és que es van generar en el moment que els successos han esdevingut, els fets als quals es refereixen tenen menys probabilitats d'estar subjectes a faltes o distorsions de memòria. -La seva adaptabilitat per captar i comprendre les interrelacions i dinàmica dels grups en determinades situacions i escenaris socials. -Possibilitat un major nombre d'oportunitats d'observació, amb el que augmenta la validesa dels resultats. -Des d'un punt de vista aplicatiu aquesta metodologia posa en evidència tota la riquesa i complexitat de la situació estudiada. -El treballar amb fons pròximes i de primera ma garanteixen la credibilitat dels resultats. -Els documents són de fàcil gestió i no són reactius -Els registres suposen un estalvi de temps i de diners - L'anàlisi documental proporciona informació de difícil accés -Possibilita la formulació d'hipòtesi en la fase inicial de la investigació
Inconvenients	<ul style="list-style-type: none"> -Ofereix una credibilitat limitada -Perill de subjectivitat per pèrdua de la capacitat crítica de l'observador per la seva total identificació amb el grup. -Pot ser que els documents no continguin tota la informació al detall -Poden estar sotmesos a dipòsits i/o supervivència selectiva -Els fets recollits mai apareixen en estat pur, sempre passen per l'òptica de qui els ha registrat -La dificultat d'obtenir bons informants per complementar els relats biogràfics i per controlar la credibilitat de la informació obtinguda

Figura 6: Avantatges i inconvenients de l'anàlisi documental

La investigació qualitativa ha adquirit una gran rellevància en la segona meitat del segle XX i això ha estat així perquè permet un apropament més global i comprensiu de la realitat. No obstant aquesta investigació té plantejades encara una sèrie d'interrogants entre ells el de la fiabilitat i el de la validesa. En la investigació qualitativa es poden utilitzar diverses tècniques per obtenir la convergència de tipus metodològic. Malgrat tot, s'ha de tenir present que la

investigació de caràcter qualitatiu també exigeix la sistematització i rigor metodològic. Pérez Serrano, diu:

“S’ha tractat de resoldre el problema de la fiabilitat i validesa perquè aquest tipus d’investigació no ha de conformar-se amb una menor exigència, encara que ha d’utilitzar una metodologia sensible a les diferències, els casos particulars, els processos singulars, anòmals i imprevisibles, el canvi social i educatiu, les observacions manifestes i els significats latents que ens proporcionen elements significatius per a la comprensió de la realitat.

Aquest enfocament, caracteritzat prèviament com a global, holístic, complexa, canviant, però amb un disseny flexible i emergent, és a dir, no preconcebut, té que donar lloc a una investigació creïble i fiable”³⁰.

En relació a la fiabilitat recordem que ens referim al grau en què les respostes són independents de les circumstàncies accidentals de la investigació. En referència a la validesa ens referim a la interpretació de fets en forma correcta. Així com la validesa implica sempre fiabilitat no es pot dir al mateix recíprocament ja que hi pot haver fiabilitat sense validesa.

CRITERIS	PROCEDIMENTS
a) Valor veritable: Isomorfisme entre les dades recollides per l’investigador i la realitat. -Credibilitat	<ul style="list-style-type: none"> • Observació persistent • Triangulació • Recollida de material referencial • Comprovacions amb els participants
b) Aplicabilitat: Grau en què poden aplicar-se els descobriments d’una investigació a altres subjectes i contextos. -Transferibilitat	<ul style="list-style-type: none"> • Mostreig teòric • Descripció exhaustiva • Recollida d’abundants dades
c) Consistència: Repetició de resultats quan es realitzen investigacions amb els mateixos subjectes i idèntic context. -Dependència	<ul style="list-style-type: none"> • Identificació de l’estatus i rol de l’investigador • Descripció detallada dels informants • Identificació i descripció de les tècniques d’anàlisi i recollida de dades • Delimitació del context físic, social

³⁰ PÉREZ SERRANO, G. (1977) *“Investigación cualitativa. Retos e interrogantes. II Técnicas y análisis de datos”*. Caracas. Editorial La Muralla, 1994, p. 77

	i interpersonal <ul style="list-style-type: none"> • Rèplica pas a pas • Mètodes solapats
d) Neutralitat: Garantia de què els descobriments d'una investigació no estan manipulats per motivacions, interessos i perspectives de l'investigador. -Confirmabilitat	<ul style="list-style-type: none"> • Descriptors de baixa inferència • Comprovacions dels participants • Recollida de dades mecànica • Triangulació • Explicar el posicionament de l'investigador

Figura 7: Criteris i procediments per obtenir credibilitat en els resultats de la investigació

En la investigació qualitativa no es té referència de mida, entesa en sentit estricte, sinó que és la categorització la que juga aquest paper.

És a dir, ens hem d'assegurar que sota de cada categoria s'inclou el que li correspon amb la finalitat d'aconseguir major precisió i sistematització de tot el procés.

Diversos autors es plantegen la fiabilitat i fan referència separant-la en dos tipus:

a. Fiabilitat externa. En els estudis de tipus qualitatiu no pot existir una fiabilitat perfecta, degut a la complexitat dels fenòmens investigats, així com a la peculiar idiosincràsia dels mateixos. No obstant, es pot augmentar la fiabilitat intentant solucionar aquests quatre problemes: els referits a l'estatus del investigador, selecció d'informants, situacions i condicions socials, constructes i premisses analítiques i a mètodes de recollida i anàlisi de dades.

La fiabilitat depèn de la possibilitat de què altres investigadors reconstrueixen les estratègies analítiques originals. Aquestes són replicables únicament si els informes d'investigació reconstrueixen amb caràcter analític tots els procediments utilitzats.

b. Fiabilitat interna. Els problemes de la fiabilitat interna en els estudis de caràcter qualitatiu plantegen la qüestió de la coincidència entre varis investigadors que actuen en un sol estudi. Els diferents observadors han de

mostrar congruència suficient en l'observació d'un fet de manera que puguin considerar-se equivalents les seves interferències relatives a un mateix fenomen . El que es pretén es coincidir en la descripció i composició dels successos.

La determinació de la validesa, segons Hansen (1989)³¹, exigeix l'estimació de la mida en què les conclusions representen efectivament la realitat empírica i l'estimació de si els constructors dissenyats per els investigadors representen categories reals de l'experiència humana.

Veiem les fases d'elaboració del treball d'investigació dut a terme:

FASE I Exploració i fonamentació teòrica de la investigació	-Primera revisió bibliogràfica -Identificació i concreció dels elements que configuren la problemàtica -Delimitació i definició del problema i objecte d'estudi -Formulació de l'objecte d'estudi en les hipòtesis i variables -Segona revisió bibliogràfica -Selecció i caracterització de la investigació (mètodes i tècniques) -Consulta de sistemes de validació d'instruments
FASE II Selecció i elaboració d'instruments Per a la recollida de dades	-Validació per experts del constructe teòric -Estructuració del pla de treball -Validació per experts -Rectificació i ampliació de documents a estudiar
FASE III Disseny i pla per a la recollida de dades	-Identificació definitiu de documents -Selecció de criteris per l'anàlisi de textos -Planificació i recollida d'informació -Tractament de la informació -Validesa i fiabilitat de la investigació
FASE IV Anàlisi i interpretació de les dades	-Elaboració descriptiva de continguts -Determinar els nivells d'anàlisi -Relació entre documents estudiats -Identificació dels aspectes més importants -Integració i interpretació de l'anàlisi de textos -Valoració general i especificació de la informació
FASE V Elaboració de conclusions i i proposta final	-Redacció de conclusions generals -Nova proposta final -Prospectiva

Figura 8: Fases i característiques del pla de treball de la investigació

³¹ HANSEN, B, (1989); Control de calidad: teoría y aplicaciones. Madrid. Ed. Diaz de Santos,

L'explicitació d'aquestes fases i el seu desenvolupament ha estat el següent: A la Fase I, anomenada Exploració i fonamentació teòrica de la investigació hi hem fet una Primera exploració bibliogràfica que s'inicia en el treball de recerca ja presentat anteriorment i partint del plantejament de les hipòtesis inicials. Aquesta revisió i recollida de bibliografia va donar pas als dos punts següents de delimitació de la problemàtica objecte del futur estudi. Des d'un plantejament inicial molt ampli vaig acabar centrant el tema en les hipòtesis plantejades finalment.

La segona revisió bibliogràfica va ser centrada en la temàtica objecte de l'estudi i que hauria de partir del desig inicial dels Pares fundadors i que expressaven en la Carta de l'Organització i que podria citar com el preservar a les generacions futures de la injustícia de la guerra i reafirmar la seva fe en els drets fonamentals humans, en la dignitat i el valor de la persona humana i en la igualtat de drets dels homes i de les dones. Si partim de la base de què és en l'antiga Grècia, i més tard a l'Imperi Romà on es poden trobar les arrels dels drets humans, o més exactament, dels drets naturals de l'home (drets que la naturalesa ensenya a tots els éssers humans) però també sense oblidar que el món grecoromà reconeixia la legitimitat de l'esclavitud i que, per tant, tot un gran fet cultural quedava exclòs, ja que la idea central dels drets humans tal i com es conceben actualment, segons les Nacions Unides, està basada en la idea d'igualtat universal de tots els éssers humans. Això ja va fer una gran delimitació en el tema bibliogràfic.

El següent pas, encara dins de la primera fase però enllaçat amb la Fase II (Selecció i elaboració d'instruments per a la recollida de dades) va ser trobar el mètode i tècniques d'investigació i, això va ser anar a un model mixta ja que he combinat dins del mètode qualitatiu (que pretén comprendre la realitat de l'educació i que tracta d'establir drets i deures). Amb aquest mètode he donat raó d'aspectes i components de l'objecte del coneixement que ens ocupa: l'educació en drets humans i també el mètode històric, com ja he dit anteriorment, no com acostuma a treballar l'historiador: reconstruint i interpretant el passat, sinó com ho fa el sociòleg quan s'interroga sobre la

realitat social, sobre el camí realitzat per allò que estudia, sobre com ha arribat a ser com és, i inclús per què ha arribat a ser-ho. Es tracta d'aprofundir en la consciència de la contingència de la realitat social i permetre percebre la historicitat dels fenòmens socials estudiats, tant dels drets humans, en genèric com de l'educació i la pròpia educació en drets humans i això, a través dels instruments que l'ONU i la UNESCO, principalment, han elaborat al llarg dels últims seixanta anys. En cap cas m'he oblidat d'entrevistes amb persones rellevants de la comissió dels Drets Humans a Ginebra, com per exemple: Mustapha Mehedi, Jean Daniel Nordman, Isse Bokatola, Peter Hunt i altres que són anomenats en aquest mateix treball. Per altra banda vaig veure la documentació que existeix de tot el que ha publicat l'ONU que és una quantitat de material ingent. En un primer moment vaig fer un plantejament d'estudi de documents de tota la geografia mundial però els experts membres de l'OIDEL (Organització Internacional pel Desenvolupament Lliure) membres de la Subcomissió d'Educació com a invitats permanents de l'ONU, Srs. Alfred Fernández, i Jean Daniel Nordman amb una sessió de treball es va decidir que seria millor delimitar l'amplitud de documentació i deixar de banda l'àmbit de les regions. Pensem que l'ONU ha adoptat nombrosos textos en defensa dels drets humans però no tots aquests instruments normatius tenen els mateix abast jurídic. Alguns, coneguts particularment (les convencions), tenen una gran importància per l'obligació que tenen els Estats d'observar-los. Altres, com les declaracions, no tenen el valor obligatori del dret, però és convenient matissar aquesta afirmació, ja que entre aquests textos, alguns han contribuït a la creació de normes de dret de les quals s'originen obligacions generals.

Això em va permetre entrar a la tercera Fase del treball que es refereix al disseny i pla per la recollida de la dades. La identificació dels documents que havia de treballar (Figura 9) i trobar-los, veure les possibles traduccions que hi havia d'aquest material, traduir el que no estava en una llengua possible per a mi, escollir la versió més adequada, contrastar continguts, extreure fitxes de les temàtiques escollides i reunions per a validar les informacions recollides juntament amb la lectura de les actes de les diferents convencions, tractats i altres trobades sobre els drets humans han estat la part central d'aquest treball.

Un aspecte al qual vull fer esment és l'elecció dels experts que havien de donar la seva opinió sobre el tema que ens ocupa. Senyalar que ha estat l'ajut de l'OIDEI (ONG ja anomenada i de la qual en formo part) on he trobat el recolzament necessari per fer la tria. Al final vaig creure convenient treballar els textos de Vitit Muntarbhorn, Januz Symonides i Gudmundur Alfredsson.

Una vegada ja entrada la investigació en la quarta Fase vaig iniciar la tasca de relacionar Tractats, Declaracions i Convencions ja que qualsevol que sigui el seu valor jurídic, totes les accions que adopta l'Assemblea general de les Nacions Unides, són sempre precedides per projectes discutits en el si dels òrgans subsidiaris de l'Organització. En general, la Comissió de Drets Humans adopta inicialment un projecte de text sobre un tema que transmet, per mitjà del Consell Econòmic i Social, a l'Assemblea General i, aquesta, adopta a continuació una recomanació, anomenada declaració, sobre el tema, abans d'adoptar finalment una convenció de la matèria. D'aquesta manera, i aquest ha estat un dels treballs més complicats en l'elaboració del meu treball, existeix a l'ONU tres tipus de normes que es refereixen a drets humans. Tres moments en l'evolució del valor jurídic o de caràcter obligatori dels textos de l'ONU i que es poden il·lustrar a través de l'exemple del fruit. Tot fruit coneix tres etapes:

- Primer, el gra o llavor que, potencial o virtualment, pot donar un fruit verd
- La segona fase, ens dóna, per tant, un fruit verd que generalment encara no és consumible, i
- Per últim, el fruit madur que tot individu pot consumir.

Una vegada determinats, doncs, els tractats, les convencions i les declaracions a treballar, vist el contingut sobre educació que haurien d'incloure tots aquests documents vaig passar a la redacció de les conclusions i a l'elaboració de la proposta final, la qual cosa es presenta avui aquí.

Explicito a continuació el llistat de documents estudiats en aquest treball de recerca explicitant l'any d'aparició de cada un dels documents i l'organisme que el va impulsar.

Any	ONU	UNESCO	ALTRES
1945	Carta de les Nacions Unides		
1948	Declaració universal dels drets dels homes		
1949			Convencions de Ginebra de 1949.
1959	Declaració dels drets de l'Infant		
1960		Convenció concernent a la lluita contra la discriminació en el domini de l'ensenyament	
1963	Declaració sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial		Organització Unió Africana (1963 - 2002)
1965	Convenció internacional sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial		
1966	-Pacte internacional relatiu als drets econòmics, socials i culturals - Pacte internacional relatiu als drets civils i polítics		
1968	Proclamació de Teheran		
1974		Recomanació concernent a l'educació per a la comprensió, la cooperació i la pau internacional i l'educació relativa als drets de l'home i de les llibertats fonamentals	
1978		Document final del Congrés internacional sobre l'ensenyament dels drets de l'home – Viena	
1979	Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació per l'atenció de la dona		
1981	Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i de discriminació fonamentades sobre la religió o la convicció		Declaració sobre la intolerància: una amenaça per la democràcia (Consell d'Europa)
1982			Declaració de la llibertat d'expressió i d'informació (Consell d'Europa)

1987		Congrés de Malta	Comissió sobre Seguretat i la Cooperació a Europa
1989	Convenció relativa als Drets de l'Infant		
1990	Convenció sobre els treballadors migrats		
1992			Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (Consell d'Europa)
1993	Declaració i programa d'acció de Viena	Pla d'acció mundial per a l'educació dels drets de l'home i a la democràcia, adoptada pel Congrés internacional sobre l'educació dels drets de l'home i la democràcia – Montreal	
1994		44 ena reunió de la Conferència Internacional d'Educació	
1995	Decenni per a l'educació dels Drets Humans		
2000		Pla d'Acció de Dakar: L'educació per a tots: complir els nostres compromisos col·lectius	
2004			Resolució No R (85) 7 del Comitè dels ministres dels Estats membres sobre l'ensenyament i l'aprenentatge dels drets de l'home en les escoles (Consell d'Europa)
2006	-Programa mundial Educació dels Drets Humans - Convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat - Convenció internacional per a la protecció de totes les persones contra les desaparicions forçades		

Figura 9: Cronologia històrica dels documents treballats en la investigació

Aquest ha estat, doncs, el plantejament metodològic d'aquest treball de recerca que consta d'una introducció i cinc capítols:

1. Primer capítol: Reflexió sobre els drets humans
2. Segon capítol: El dret a l'educació
3. Tercer capítol: Educació en drets de l'home
4. Quart capítol: Conceptualització de l'educació en els drets de l'home
5. Cinquè capítol: Conclusions

Pel que fa a l'estructura de la tesi, s'inicia el treball amb una descripció de la realitat diversa i interdependent actual en la societat, on és necessari un diàleg entre identitat i globalitat, la qual cosa ja va ser objecte de recerca en la primera part del meu treball presentat el juny de 2003.

Entro a analitzar l'espai sociocultural i vital del dret a l'educació, basant-nos en els textos internacionals de Drets de l'Home, però considerant el context imprescindible de model de convivència i les habilitats necessàries i reptes educatius en la societat necessaris per implicar a tots els països del món.

En el primer capítol es busca una aproximació a la fonamentació dels drets humans, encara que també es planteja el contingut i evolució dels principals documents de drets humans de la història, així com l'actual sistema internacional de protecció d'aquests drets. Conèixer les principals competències dels òrgans de Nacions Unides ajuda a comprendre millor la feina desenvolupada per aquest organisme en relació al dret a l'educació i l'educació en drets humans, i és per això, que hi he dedicat abastament un apartat a aquest contingut. A més, de tractar de la fonamentació dels drets humans, al considerar l'educació en drets humans com una part del dret a l'educació, resulta necessari plantejar-se el contingut d'aquest dret humà.

El segon capítol dona una visió del dret a l'educació centrada en els Tractats internacionals bàsics de drets humans i desenvolupa el tema que hem anomenat la Dimensió social del dret a l'educació.

El tercer capítol, titulat "L'educació en els drets de l'home: un dret?" es planteja una anàlisi sistemàtica de tots els instruments internacionals universals de la qüestió que ens ocupa: el Dret a l'Educació en Drets de l'Home. Tractem de

descobrir quines són les línies de pensament i actuació de les Nacions Unides, la UNESCO i el Consell d'Europa, entre altres, respecte a l'educació en drets humans. Per altra banda per a l'estudi dels components del dret a l'educació s'han emprat diferents textos internacionals. El més important i conegut fa referència als articles 13 i 14 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, ja que d'aquests articles es desprenen els elements constitutius del dret a l'educació. Per ser més exacta s'han consultat tots els documents i textos que era necessari (ONU, UNESCO, Consell d'Europa i Organització de la Unió Africana) fins arribar a la promulgació del "*Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'àmbit dels drets humans, 1995-2004*". No s'ha fet referència als textos d'àmbit regional per motius d'extensió i de què s'escapava, com ja he dit anteriorment, al plantejament d'aquest treball.

En el capítol quart he plantejat el procés de recerca en funció a la "Conceptualització de l'Educació en Drets Humans". Per això primer he cercat l'opinió dels tres autors experts en la temàtica que ens ocupa, més reconeguts a nivell internacional sobre el tema Educació en Drets Humans i la seva aplicació: Janusz Symonides, Vítit Muntarbhorn i Gudmundur Afredsson. Des d'aquesta recerca he arribat a una definició que centri la resposta a la nostra hipòtesi que quedava com ja hem dit en el seu plantejament i que repetim aquí:

Hi ha un concepte de Dret a l'Educació en Drets de l'Home en els Instruments Internacionals?

Si aquesta hipòtesi s'acompleix és evident que aquest component d'universalitat ens serà un bon punt de partida per analitzar i veure l'aplicació, per analogia, de les accions a prendre per a poder assolir, a partir de les Conclusions, un objectiu de futur, un plantejament per a unes noves qüestions que estan a l'educació i que en el nostre país té un referent d'Educació en drets humans en una matèria escolar en l'etapa bàsica i, per tant, obligatòria anomenada Educació per a la ciutadania i els drets humans.

Queda aquí aquest plantejament per a una futura ampliació d'aquest treball de recerca i, també cal dir-ho, de plantejament agosarat per elaborar una guia

metodològica per a l'ensenyament dels drets humans, guia que haurà de donar resposta a les noves qüestions que aquí es plantegen. Puc avançar que el Consell Escolar de Catalunya tot just fa unes setmanes ha fet un intent de respondre a algunes de les qüestions que es plantegen aquí amb perspectives de futur, d'un nou treball que complementi aquest.

Aquestes qüestions són:

- Com es porta a terme en el nostre país l'educació en drets humans ?
- Quina és la formació i la motivació del professorat ?
- Es planteja un veritable transversal que doni una visió real dels drets humans ?
- Què entenen els alumnes per drets humans ?
- Com fomentar que els passos donats pels organismes internacionals siguin coneguts per la ciutadania ?

6. Síntesi del capítol

Els drets humans són un referent ineludible per a qualsevol convivència democràtica que posi en valor la dignitat de les persones en nom de la pau, la justícia, la llibertat o la igualtat. I per això, un suport ètic i moral especialment sensible a les necessitats i expectatives de la societat en temps de risc i incertesa com els que vivim. D'aquí, més que mai, la importància de contemplar el futur dels drets humans amb perspectiva històrica, quan fa pocs mesos que es va commemorar el seixanta aniversari de l'aprovació de la Declaració Universal per l'Assemblea General de Nacions Unides, el 10 de desembre de 1948. En aquest escenari, de trajectes difícils i no sempre congruents, inscriu l'educació les seves pràctiques, com un dret fonamental, en què les societats i els ciutadans es juguen la seva veritable raó de ser. Així s'admet quan es posa èmfasi en la naturalesa política i educativa dels drets humans, amb un triple objectiu: d'una banda, el que reivindica polítiques educatives que atorguin un major protagonisme a l'educació en els drets humans; d'un altre, el que concep l'educació per als drets humans com una opció política i pedagògica.

Finalment, el que obliga a una major convergència entre els discursos polítics i les pràctiques educatives, repensant els vells i nous reptes que han d'afrontar els drets humans en clau pedagògica i social.

CAPÍTOL PRIMER

REFLEXIÓ SOBRE ELS DRETS HUMANS

CAPÍTOL PRIMER. REFLEXIÓ SOBRE ELS DRETS HUMANS

1.1. REFLEXIÓ SOBRE ELS DRETS HUMANS

La majoria de persones estan d'acord a reconèixer la importància i la necessitat dels drets humans, però no es pot negar, també, que aquests mateixos drets estan subjectes a limitacions i condicionaments, com totes les coses fetes pels éssers humans. Fins i tot en els drets més inalienables és necessari distingir entre possessió del dret i exercici del dret. L'exercici del dret estarà subjecte a les condicions i limitacions dictades en cada cas per la justícia mateixa.

Els drets són espais a conquerir, reivindicacions que requereixen esforços per canviar l'estat social de referència.

L'origen de la incitació que porta les societats a transformar-se és deguda a què sempre hi ha persones que tenen drets fonamentals no respectats. Persones que no poden reivindicar l'exercici dels seus drets a causa de tot el que hi ha d'inhumà i d'injust en les estructures de la societat de què formen part (pensem sinó en Espàrtac³² i la seva època, els sufragistes³³, els moviments d'alliberament de la dona o el feminisme³⁴, i molts altres.) . Ara bé, és evident que avui en dia s'ha avançat en aquest camp de l'aplicació dels drets de l'home.

Cada dia es parla més dels drets humans i es poden trobar nous espais d'aplicació. No obstant això, també és creixent la desconfiança que generen les paraules, el lèxic, que els defineixen.

Amb les paraules de Tucídides, de fa dos mil anys, *«perquè el significat de les paraules ja no té la mateixa relació amb les coses, sinó que aquells les canvien al seu arbitri»*³⁵, es reclama el testimoni de l'acció. Es demana als

³² Espartac, pastor traci, cap dels esclaus rebel·lats contra Roma. Va néixer a Lucaia el 71 a. C.

³³ Sufragistes: fenomen estès a Estats Units i Gran Bretanya a partir de l'any 1860 fins el 1920.

³⁴ Feminisme, moviment sorgit en pro de l'emancipació de la dona. Charles Fournier l'any 1837 fou el primer en implantar aquest neologisme.

³⁵ JAEGER, K, (1974); *Paideia*, México. FCE pàg.52

governos que subscriuen els drets humans, que els portin a la pràctica, que assegurin els mitjans necessaris per fer que es respectin eficaçment. De fet, es podria jutjar el valor del règim polític de cada nació en funció de com tracta els drets humans. Però no n'hi ha prou a dir que es defensen els drets humans quan, paral·lelament, no es deixa desenvolupar aquests amb tota la seva potència (a l'àmbit de l'educació tenim molts exemples, alguns d'ells al nostre país: la no gratuïtat total de l'ensenyament, la inexistència d'ajuts per dur a terme la possibilitat de construcció d'escoles noves fora de les que construeix l'Estat, la llibertat d'elecció de centre per part de les famílies amb alumnes en edat escolar obligatòria i altres).

Per poder entendre la formulació dels drets humans, perquè pugui ser acceptada universalment i també per poder organitzar-ne l'exercici, és necessari que hi hagi la confluència d'una mínima jerarquia de valors.

Valors clau que determinin la forma d'exercir els drets i els criteris concrets necessaris per fer-los respectar més enllà dels interessos econòmics i de poder dels qui tenen a la mà defensar-los i garantir, al mateix temps, que es defensin Drets fonamentats en les necessitats i en les possibilitats humanes, i en el reconeixement, per part dels membres d'una realitat social, de les condicions necessàries per assolir llurs fites comunes. Dit d'una altra manera: la Declaració dels Drets Humans ha de garantir, d'una banda, un món amb pluralitat de valors que dependran de la cultura o cultures de cada comunitat i ha d'assegurar, de l'altra, un procediment que permeti que els pobles i les nacions puguin anar més enllà de les seves ideologies presents i hagin de fer-ho quan aquestes ideologies es contradiguin, unes de les altres, que amenacin la pau i la justícia del món.

Aquest és de base l'objectiu d'aquesta tesi: arribar a la necessària acció dels governos per a convertir l'Educació en Drets Humans en una norma dins del sistema, en definitiva, un dret de la ciutadania

Malauradament la realitat ens ha permès veure, i ens deixa veure encara avui, els espectacles més terribles de violació dels drets humans; i en més d'un cas fins i tot al·legant que és «per defensar els drets humans» .

1.2. LA CULTURA DELS DRETS HUMANS.

La cultura dels drets humans, concepte promogut per la UNESCO des de la Conferència sobre Educació en Drets Humans i Democràcia (Montreal, 1993) és avui objecte d'un gran consens internacional. Construir una cultura universal dels Drets humans constitueix, sense cap dubte, un dels objectius primers de la humanitat per al segle XXI. Però aquesta idea ha estat objecte, fins ara, de poca teorització i els instruments internacionals, que l'anomenen, ho fan de manera encara molt poc precisa. El concepte apareix, a més del text citat de Montreal (1993), a la Declaració i Pla d'Acció de la Conferència Mundial dels Drets Humans (Viena, 1993), en el Pla d'Acció de les Nacions Unides per al Decenni de l'Educació en Drets Humans (1994) i en la Declaració i Pla d'Acció de la 44ena Conferència Internacional d'Educació (UNESCO, 1994).

La cultura dels drets humans requereix un paper central dels drets humans en la societat actual i futura. Els drets humans haurien de constituir la trama sobre la qual han de construir-se les relacions internacionals en el tercer mil·lenni. Els drets humans passen de ser un aspecte més de les relacions internacionals a constituir el fonament del sistema internacional.

Però, què ha d'entendre's exactament per cultura dels drets humans?

Com ja s'ha dit, els instruments internacionals són poc explícits. Podria ser definida, seguint la noció de cultura de la Comissió Mundial de la Cultura i el Desenvolupament, com una manera de viure junts basada en els drets humans. O, com afirma la Declaració final de la Cimera Mundial sobre el Desenvolupament Social (Copenhaguen, 1995): una cultura que situï «l'home en el centre del desenvolupament».

La cultura dels drets humans suposa una voluntat de considerar, segons E.Kant, sempre "*l'home com la fi del desenvolupament humà*"³⁶ i mai com un mitjà o instrument.

La cultura dels drets humans comporta en conseqüència una societat internacional en la qual l'objectiu central és el respecte i la protecció de la dignitat humana, un nou humanisme d'abast universal basat en normes ètico-jurídiques inalienables i anteriors als poders polítics perquè estan arrelades en la naturalesa i condició humana.

Seguint de prop els instruments internacionals dels drets humans i, sense intenció de ser exhaustius, una cultura universal dels drets humans hauria d'edificar-se sobre tres nocions: comprensió internacional, estat de dret, i solidaritat.

Per arribar a una comprensió internacional entre els homes i entre les cultures sembla necessari instaurar el diàleg com a mecanisme de relació social alternatiu a la violència o al conflicte. La comprensió internacional, capacitat de situar-se on l'altre es troba, precisa de molta càrrega assertiva, i d'aquesta manera conduir a una societat de concòrdia i de pau.

Però la pau no perdura si no se la dota d'una estructura que fixi per sempre el diàleg com element constitutiu de la relació social: aquest element podria ser qualificat com "l'estat de dret". El dret representa la introducció del diàleg de manera institucional si entenem per dret l'absència de violència i de discriminació o positivament com relació pacífica i en condicions d'igualtat. L'estat de dret, estat que suposa la democràcia entesa com la manera més justa de prendre les decisions, ha de dur a un model d'existència internacional en la qual l'ésser humà se sap part d'un tot; amb una fraternitat, de condició al menys, que ha de concloure en la solidaritat, com proposa la Declaració sobre el Dret al Desenvolupament (1986).

---

³⁶ LLANO CIFUENTES, A.(2002) *Fenómeno y trascendencia en Kant*. Eunsa. Ediciones Universidad de Navarra. p.38

Sembla també indispensable estudiar aquestes nocions tenint en compte la interrelació i interdependència que ha d'existir entre democràcia, drets humans i desenvolupament, qüestió central des de la Conferència Mundial de Drets Humans i que sembla portadora de grans esperances. Convé igualment veure la relació que guarda aquesta interdependència amb la idea de desenvolupament humà sostenible que sembla avui imposar-se de manera consensuada.

No hi ha dubte de què la institució universitària ha de jugar un paper fonamental en la construcció d'aquesta cultura dels drets humans tant a l'àmbit de l'educació com en el de la investigació, doble tasca que té assignada la Universitat. A nivell de la investigació, la Universitat hauria de teoritzar el fet cultural dels drets humans, explorant la possibilitat de crear, a partir d'aquest fet cultural de la segona meitat del segle XX, una nova disciplina, diferent tan de la tradicional òptica històrica (història de les idees) com de la filosòfica (ètica i filosofia del dret) i jurídica (dret internacional públic). Una nova disciplina, diferent i complementària d'aquestes ciències, explorant la possibilitat de construir una ciència interdisciplinària dels drets humans que agafant recolzament en les ciències tradicionals que s'han ocupat del tema faci una nova lectura de les nocions a partir del fet històric cultural dels drets humans que podríem denominar "objecte drets humans".

L'"objecte drets humans" reuneix per ell mateix la interdisciplinarietat característica dels temes antropològics, afegint-li les seves característiques de fet socio-cultural o simplement cultural si prenem la cultura en la seva més àmplia accepció. El fet cultural, malgrat la investigació antropològica, continua sent un objecte de difícil anàlisi. Per això creiem que el fet drets humans podria aportar una nova llum sobre el fet cultural³⁷ de la mateixa manera que l'òptica cultural desvetlla nous aspectes del fet drets humans.

---

³⁷ MEYER-BISCH, P (1998)., *Lógicas del derecho a la educación dentro de los derechos culturales*. Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales. Naciones Unidas, Ginebra.

L' "objecte drets humans" afegeix al fet cultural una característica que dificulta encara més la seva teorització: la circumstància de què es tracta d'un fet "en moviment". Però la qüestió és encara més complexa perquè aquesta evolució sembla constitutiva de l'objecte. En la realitat drets humans, la praxi sociopolítica i la teoria, ja sigui aquesta, filosòfica, política o jurídica estan en constant interrelació. És més, els drets humans són un objecte en el qual aquesta interrelació pot observar-se de manera exemplar: el que els drets humans són avui, com objecte donat, dependents, al menys així ho sembla, tant de la teoria i de la història de les idees com de l'acció política de la societat internacional (estats, organitzacions internacionals i ONGs) des de 1948 o per a ser més exactes, des de 1919 amb la creació de l'OIT³⁸ i l'aparició del Dret Internacional del Treball.

El que no sembla pertinent, en tot cas, és seguir considerant els drets humans com objecte d'una sola disciplina, sigui aquesta jurídica, política o filosòfica. Aquesta nova ciència, si és possible parlar així, hauria d'allunyar-se tant de la visió jurídica tradicional com d'una pura teorització filosòfica. La teorització filosòfica té la seva pertinença, però associada a les consideracions jurídiques i a les condicions sociopolítiques del moment. I aquestes condicions tenen que ser llegides a la llum de la ciència política i de la sociologia, de l'antropologia cultural i de la història de les religions.

Un exemple és el de la diferència entre les afirmacions legals (ratificacions d'instruments i declaracions oficials) i la conducta política dels Estats, que permet una clarificació del que s'ha dit fins aquí. Existeix evidentment una incoherència lògica entre la teoria i la praxi política, però seria erroni voler explicar-la solament posant de relleu aquesta incoherència. La incoherència ve de la complexitat del fet "drets humans". Els Estats, per la pressió internacional, es troben obligats a respectar uns drets formalment, però molts estan convençuts de què aquest respecte no pot ser absolut per les circumstàncies sociopolítiques que travessen: pobresa, terrorisme o estat de desintegració, per no citar més que alguns exemples. Si volem aconseguir que els drets humans

---

³⁸ OIT. Organització Internacional del Treball

es converteixin en una prioritat absoluta, és necessari desenvolupar nous arguments que situïn aquests drets més enllà del dret internacional en el sentit usual d'aquesta disciplina, fins i tot més enllà del fet jurídic entès en el sentit tradicional del terme.

L'"objecte drets humans" es presenta així com un terreny propici per al desenvolupament d'una metodologia científica de la qual se'n parla sovint des de fa anys, però que resulta difícil de posar en pràctica: la interdisciplinarietat, la transversalitat i la visió holística.

D'aquesta visió interdisciplinària de l'"objecte drets humans" podria després esperar-se un apropament renovat a les ciències humanes, en particular a aquelles involucrades en els anomenats drets econòmics, socials i culturals: economia, educació, medicina, politologia i sociologia. És el que podríem qualificar com una "òptica drets humans" des de les diferents disciplines. L'"objecte drets humans" podria fins i tot tenir un paper de model per als estudis interdisciplinaris.

Però, sens dubte, on la influència d'aquesta visió interdisciplinària es farà sentir de manera més clara serà en el dret mateix. Actualment les qüestions de drets humans pertanyen a diverses branques del dret: internacional, constitucional, administratiu, penal i filosofia i història del dret. Es tracta d'un tema veritablement transversal que podria tornar a ordenar de manera substancial les diferents disciplines jurídiques.

Per últim l'objecte drets humans es presta a un diàleg fèrtil entre Universitat i Societat, diàleg sovint inexistent i la manca del qual pot conduir tant a un anorreament de la institució universitària, com a un empobriment de la cultura en general. Sobre la base d'objectes interdisciplinaris i transversals com els drets humans es pot construir una nova manera de col·laboració entre el saber i la praxi social que tingui com a finalitat última l'home i el seu desenvolupament.

1. 3. L'ÈTICA DELS DRETS HUMANS

En primer lloc vull exposar un dels punts que, segons la meua manera d'entendre, és on a vegades ens oblidem dels drets humans i on queden difuminats; l'ètica que ha de presidir tota aquesta doctrina que acabarà esdevenint una cultura pròpia: la cultura dels drets humans.

Penso que hi ha, sobretot, dues grans qüestions ètiques que giren al voltant dels drets humans. La primera fa referència a la justificació dels drets, als valors que els drets fonamentals pretenen garantir i divulgar. És una justificació, finalment de caràcter ètic, ja que se sustenta en valors com la llibertat, la igualtat o la pau. La segona qüestió fa referència a les garanties reals i pràctiques dels drets humans; des de la pràctica dels Drets Humans podem englobar-hi, segon es veurà al llarg de l'exposició, com l'Educació dels Drets de l'Home. Els drets són gairebé perfectes en la teoria, però molt poc operatius en la pràctica. Aquesta és una de les crítiques més habituals i més difícils de combatre contra les declaracions de drets. Es diu que són declaracions de principis que res no solucionen.

Em proposo tractar les dues qüestions de la manera següent, prendre com a valor ètic fonamental i justificador dels drets humans el valor de la dignitat de la persona, perquè crec que esmenta l'ideal que sintetitza tots els altres valors implícits en els drets; la llibertat, la igualtat, la solidaritat, la justícia o la pau són aspectes de la dignitat essencial i inalienable de l'ésser humà. Una vegada analitzat el significat de la dignitat al segle XXI consideraré la falta de garanties que és una de les raons que fan que no tothom vegi adequadament reconeguda la seva dignitat com a persona.

D'inici proposo unes qüestions sense resposta que estan en relació directe amb la dignitat de l'ésser humà:

- Tenen els governats el dret de conèixer els seus drets?
- Han d'educar, els governs als seus governats perquè aquests puguin reconèixer els seus drets ?

- És un dret aquesta educació en drets humans ?

El terme dignitat procedeix del llatí *dignitas*, que va ser definit per Ciceró com a prestigi, honorabilitat, respectabilitat, ser mereixedor de respecte³⁹. En l'època de Ciceró, la possibilitat de reunir tots aquests atributs definitoris de la dignitat no era, ni de bon tros, d'abast universal ja que les dones, els desfavorits i els marginats socials no hi tenien dret.

En les societats premodernes, menys dinàmiques i més jerarquitzaades que les nostres, la dignitat equivalia a la idea de l'honor. Un home d'honor havia d'ajustar el seu comportament i la seva manera de viure a una sèrie de normes específiques que tothom –tothom que podia ser “honorable” o “honorat”, digne d'honor- coneixia i havia d'acceptar. Ni en la teoria ni en la pràctica no es defensava la igualtat com un valor bàsic.

Actualment, la dignitat ja no és quelcom que només se'ns pugui reconèixer sobre la base del lloc que ocupen a la societat o de si ajustem o no el comportament a les normes establertes. La dignitat és quelcom que qualsevol ésser humà mereix només pel fet de ser un ésser humà. Kant ho va expressar amb claredat en la segona fórmula de l'imperatiu categòric: “hem de tractar tothom sempre com un fi i mai com un mitjà”⁴⁰.

La dignitat és quelcom que ens devem els uns als altres. Qualsevol persona mereix veure reconeguda la seva dignitat sigui on sigui i sigui quina sigui la seva situació material o social. Repeteixo que aquest reconeixement només és un desig, no una realitat. Que la dignitat és un valor bàsic ningú no ho dubta, ni crec que gosaria negar-ho públicament. És per això que la preocupació ètica ha d'anar encaminada a analitzar les dificultats pràctiques més que no pas a perdre's en especulacions teòriques finalment inútils, encara que unes serveixin de base per a les altres.

---

³⁹ CICERÓ M.T., (1993) *Les Catilinàries* 1a edició, Barcelona, Editorial la Magrana, Col·lecció l'esperver clàssic, 23

⁴⁰ KANT, E.(1994) *Fonamentació de la metafísica dels costums*, cap. 2. Madrid. Espasa Calpe, 10a ed., p. 90-118.

En tot aquest plantejament el que vull ressaltar és que tenim almenys dues vies per garantir el reconeixement de la dignitat humana: l'una és la legal, l'altra és la social.

Miraré d'explicar com cal entendre-les. El reconeixement legal de la dignitat de les persones es realitza a través del sistema jurídic i del que és tota la producció legislativa. Les constitucions dels estats de dret estableixen que tothom és igual davant la llei, tothom té els mateixos drets i mereix el mateix respecte. De cara a aquest fi, la legislació posa límits a les llibertats individuals. Tot es pot dir o fer menys allò que, d'una manera o altra, pot fer mal a les persones. El mal als altres és l'únic límit a la llibertat que accepta la societat liberal.

Però el reconeixement legal és insuficient. Més enllà d'aquest reconeixement legal, les persones mereixen un cert reconeixement social. És el que Kant volia dir quan va escriure "que tothom havia de ser tractat com un fi i no només com un mitjà"⁴¹. En èpoques com la nostra, de grans moviments migratoris, és fàcil veure com afloren i s'estenen sentiments de rebuig envers els altres que semblaven reprimits des de fa temps.

Com he dit en les nostres societats contemporànies i desenvolupades, l'honor ha estat substituït per la consideració social i la respectabilitat. Amb el ben entès que ser respectable, o digne de respecte en el sentit moral de l'expressió no ha de significar passar per alt les capacitats o les qualitats que distingeixen una persona de les altres. Els éssers humans no tenen preu, sinó dignitat. No són aspectes materials els que cal considerar per respectar-los, no són els diners o la bellesa, ni tampoc l'èxit professional, el que fa que la gent sigui digna de respecte. És exclusivament la seva condició d'éssers humans. Tres llibertats, la llibertat de consciència, la llibertat d'expressió i la llibertat

---

⁴¹ KANT, E.(1994) *Fonamentació de la metafísica dels costums*, cap. 2. Madrid. Espasa Calpe, 10a ed., p. 90-118.

d'educació són les que uneixen la condició d'ésser humà amb la dignitat que aquest fet comporta.

La realitat ens diu que hem avançat considerablement en el reconeixement legal de la dignitat de les persones. Des de la primera Declaració dels Drets Humans, als segles XVII i XVIII⁴², fins a la Declaració de les Nacions Unides, ara fa 60 anys, i el seguit de tractats internacionals posteriors, la dignitat

⁴² Durant el segle XVII a Anglaterra es produeixen tres fets rellevants:

- La Petició de Drets (1628), que protegia els drets personals i patrimonials. Presentada pel parlament i aprovada a la força pel rei Carles I, en no respectar aquest posteriorment les reclamacions que contenia es va originar la Revolució anglesa, que va acabar amb la victòria parlamentària i la decapitació de Carles I el 1649.
- L'Acta d'Habeas corpus (1679), que prohibia les detencions sense ordre judicial. La van redactar els membres del Parlament durant el regnat de Carles II, per tal de protegir-se de pràctiques llavors corrents que vulneraven els drets dels acusats i dels presos.
- La Declaració de Drets (1689), que consagrava els drets recollits en els textos anteriors. Va ser imposada pel Parlament a la reina Maria II Estuard i al seu espòs Guillem d'Orange, com a condició prèvia a la seva coronació. Es tracta, per primera vegada, d'un veritable contracte, establert entre els sobirans i el poble, també sobirà.

El filòsof anglès Thomas Hobbes (1588-1679) va proposar per primera vegada que l'origen de l'Estat fos un pacte entre tots els ciutadans, negant així l'origen diví del poder, defensat per l'absolutisme de la escolàstica medieval. No obstant això, segons Hobbes, a través del pacte els ciutadans, en nom de la seguretat, han de renunciar a la seva capacitat d'autogovern, ja que la llibertat és considerada l'origen del caos, a causa de la maldat innata que s'atribueix a l'ésser humà. Segons Hobbes, l'home, en estat de naturalesa, és un llop per a l'home: "Homo homini lupus". Hobbes només reconeix als ciutadans el dret a la seguretat, que ha de garantir l'Estat, i el dret a la desobediència, només exercible quan l'Estat no garanteix aquesta seguretat als ciutadans.

El també anglès John Locke (1632-1704), és l'altra figura cabdal d'aquest segle. Considerat el pare del liberalisme modern, va proposar que la sobirania emanava del poble i, malgrat acceptar la visió contractualista de Hobbes, considerava que els ciutadans posseeixen uns drets als quals no poden renunciar. Mentre que la teoria de Hobbes pretenia reforçar el paper de l'Estat, Locke tendia a disminuir-lo mitjançant dos recursos: el reforç dels drets individuals i l'establiment de la separació dels poders legislatiu i judicial (anticipant-se en això a Montesquieu).

Però la idea de fonamentar l'Estat en un contracte de fet no era nova, ja existien precedents en el món grec i romà, mentre que el dret a la rebel·lió, fins i tot al tiranicidi, s'havia contemplat en diferents cultures i moments històrics, en tant que justa mesura extrema en el cas d'abusos manifestos per part de l'autoritat. La novetat ara consisteix en la determinació del tipus de contracte concret que acabarà justificant l'existència d'una societat i un poder determinats: és a dir, quines són les parts contractants i quins són els drets i poders específics que s'intercanvien en el contracte cadascuna de les parts. I per tant, les característiques del poder resultant: despòtic segons el pacte de submissió de Hobbes, liberal segons les idees de Locke, democràtic segons Rousseau.

Les idees de Locke van exercir una gran influència en la redacció de les grans declaracions de drets humans de finals del segle XVIII. L'altra gran influència va ser la de la Il·lustració i les idees democràtiques de Rousseau..

Les primeres grans declaracions es van produir a les colònies angleses d'Amèrica del Nord, impulsades pels seus conflictes amb la corona anglesa:

- El 12 de juny de 1776 Virgínia va proclamar la seva Declaració de Drets.
- El 4 de juliol de 1776 es va produir la Declaració d'independència dels Estats Units.
- Durant aquest any i els posteriors, les tretze colònies de la inicial Confederació fan també declaracions de drets semblants a la de Virgínia.

humana ha estat recolzada per tot un sistema jurídic substantiu. A més, els drets humans han estat adoptats per les constitucions estatals i desenvolupats per la legislació dels diferents Estats membres de les Nacions Unides. El problema greu, però, i considero aquest aspecte com a fonamental, no està en la legislació, que és més o menys correcta, sinó en la manca de valors i virtuts en el comportament dels ciutadans. Aquí ve una qüestió que s'està repetint i plantejant en aquest treball de recerca:

¿Hauria de ser obligatòria l'educació en valors humans per assolir uns objectius més en consonància amb la necessitat de la societat actual ? .

Fins ara hem examinat la dignitat des del punt de vista de les obligacions que tenim els uns envers els altres. Però la dignitat humana també està relacionada amb el deure de cadascú de desenvolupar la llibertat contribuint a fer realitat un món, en definitiva, més humà i millor per a tothom. En això hi ha una mena de paradoxa, perquè s'hauria de dir que, si bé tothom té la mateixa dignitat pel fet de ser una persona, aquesta premissa no és incompatible amb l'obligació de cada persona de guanyar-se la dignitat, d'expressar-la i fer-la evident. Tornant a Kant, filòsof imprescindible per parlar del sentit de la llibertat, val a dir que la llibertat o l'autonomia era la condició de la vida moral o racional: només els humans som lliures de decidir que volem fer amb la nostra vida⁴³. Queda clar, doncs, que la dignitat humana està vinculada a l'altre valor ètic com és la llibertat: la capacitat d'actuar lliurement i de prendre decisions sobre la pròpia vida. És a dir, el més important de tot és el dret de les persones a construir la seva dignitat tal com la vulguin. El sociòleg contemporani, Michael Ignatieff, ens parla de la idea de la dignitat humana com a "capacitat d'actuar". Diu que la dignitat entesa així és la definició més plural i més oberta de la paraula que es

---

⁴³ "Amb la Declaració Universal dels Drets Humans de 1948 es va atorgar als drets dels individus un reconeixement jurídic internacional. Per primera vegada, als individus, independentment de la seva raça, religió, gènere, edat o qualsevol altra característica, se'ls va garantir uns drets que podien oposar a les lleis estatals injustes o als costums opressius."

pot imaginar, encara que puc dir que segurament no totes les cultures hi estaran totalment d'acord⁴⁴.

Afirmar el valor de la llibertat no equival a relativitzar tots els valors. Al contrari, una declaració universal de drets humans ens està dient que hi ha uns valors que no són ni occidentals ni orientals, que no són patrimoni de ningú, sinó que han de ser universals⁴⁵. Ho han de ser perquè hem arribat a la conclusió que, sense reconèixer-los, viurem pitjor del que vivim. Ara bé, la universalitat és compatible amb l'afirmació de certes diferències. Que tothom tingui els mateixos drets com a ésser lliure no vol dir que aquests drets hagin de ser interpretats de la mateixa manera en situacions diverses. Al contrari, la nostra obligació com a defensors dels drets humans és de negociar maneres d'entendre les normes universals en situacions particulars. En poques paraules, la idea de dignitat com a capacitat per ser lliures no ens compromet amb la idea de què els individus són éssers iguals, amb capacitat per a deliberar i prendre decisions, i que mereixen ser escoltats amb respecte en totes les discussions morals sobre les normes o drets universals.

En conclusió intentar una universalitat més efectiva de tots els drets vol dir fer-ho amb totes les conseqüències derivades d'entendre'ls no com alguna vegada es diu "drets programàtics" o "drets negatius" sinó com a dret positius, drets que obliguen els estats a implicar-se en la seva consecució pràctica. Un altre aspecte és el de la necessitat de desenvolupar les obligacions estatals i, també, ciutadanes. La universalitat dels drets és una qüestió que han de resoldre les institucions polítiques però només ho podran fer amb la complicitat de les persones que ja veuen reconeguts els seus drets i la seva dignitat.

La diferència entre parlar de llibertat i d'autonomia moral és que aquesta implica la normativització de la vida d'acord amb uns ideals que no poden ser altres que els que representen els drets humans. Si aconseguim educar en els drets humans tindrem un món millor.

---

⁴⁴ IGNATIEFF, M. (2003) *Los derechos humanos como política e idolatría*. Barcelona. Paidós

⁴⁵ ARASANZ, A. (2003) "La Universalització dels drets humans base de la democràcia del segle XXI", Barcelona

1. 4. SISTEMA INTERNACIONAL DE PROTECCIÓ DELS DRETS HUMANS

Considero necessari per a una millor comprensió del desenvolupament del treball de recerca una aproximació, no exhaustiva, però sí clarificadora del que s'entén com el sistema internacional de protecció dels drets humans. Després de la creació de les Nacions Unides el 1945, aquest sistema ideat per a la protecció internacional dels drets humans, s'ha anat perfeccionant i especialitzant.

En l'actualitat, és el mitjà vigent en la comunitat internacional per vetllar pel respecte i protecció dels drets humans en el món. Per aquest motiu és necessari aturar-se a considerar les diferents funcions i competències dels diversos òrgans de les Nacions Unides.

Els principals òrgans de treball de les Nacions Unides són els següents:

- La Cort Internacional de Justícia
- El Consell de Seguretat
- L'Assemblea General
- El Consell Econòmic i Social
- El Consell d'Administració Fiduciària
- La Secretaria

En aquest treball, per raons de pertinença, només es van a tractar de manera més detallada les funcions, període de sessions i procediment de treball dels òrgans de les Nacions Unides: l'Assemblea General i el Consell Econòmic i Social, ja que són els òrgans que influeixen més directament en les decisions i avenços relatius al dret a l'educació en drets humans.

Avui dia els organismes internacionals són un dels mitjans de major abast per protegir allò humà, el fet humà. Per això, en aquest treball, es tracta de descobrir quines són les línies de pensament i actuació de les Nacions Unides respecte al dret a l'educació i a les seves dimensió d'educació en drets humans. La finalitat és intentar complementar les propostes internacionals amb

l'objectiu de contribuir a la seva consolidació i aplicació. El medi emprat és l'anàlisi dels principals textos de drets humans, així com d'informes redactats en els diferents òrgans de les Nacions Unides i la UNESCO en els últims deu anys principalment -sobretot a partir de la promulgació el 1995 de la Dècada de les Nacions Unides per a l'educació en l'àmbit dels drets humans-. Per aquest motiu, resulta oportú estudiar aquests òrgans i mecanismes de les Nacions Unides i la UNESCO.

També veurem altres cossos de les Nacions Unides- dependents del Consell Econòmic i Social- amb competència en matèria de drets humans. Aquests són:

- La Comissió de Drets Humans;
- La Subcomissió per a la Promoció i Protecció dels Drets Humans;
- Els mecanismes de protecció creats en virtut de tractats o mecanismes convencionals; especialment el Comitè de Drets Humans, el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals i el Comitè extraconvencionals de protecció dels drets humans.

Per la seva relació directa amb l'estudi i la promoció del dret a l'educació i a l'educació en drets humans, en aquest treball també s'estudia el treball, finalitats i funcions d'una de les agències especialitzades de les Nacions Unides: l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO)⁴⁶.

---

⁴⁶ Per trobar més informació sobre les competències dels altres òrgans de les Nacions Unides es pot consultar la web d'aquest organisme: <http://www.un.org> i també VILLAR, C., (1997) La protecció dels drets humans en el sistema d' les Nacions Unides i els seus organismes especialitzats, Institut Internacional de Drets Humans, Estrasburg.

A <http://www.un.org/spanish/aboutun/organigrama.html>.2009 es pot trobar un organigrama del sistema de les Nacions Unides en el qual apareix la relació existent entre els principals òrgans d'aquest organisme internacional.

1.4.1. Sistema Nacions Unides

Per tota la feina que s'està desenvolupant en l'Deceni de les Nacions Unides per a l'Educació a l'àmbit dels Drets Humans (1995-2004) resulta obligat l'estudi de les funcions i atribucions de l'oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans. Entre les seves activitats es fa referència als Serveis de Cooperació Tècnica i Relacions Exteriors de les Nacions Unides.

En el següent organigrama es representa l'estructura organitzativa de les Nacions Unides en matèria de drets humans.

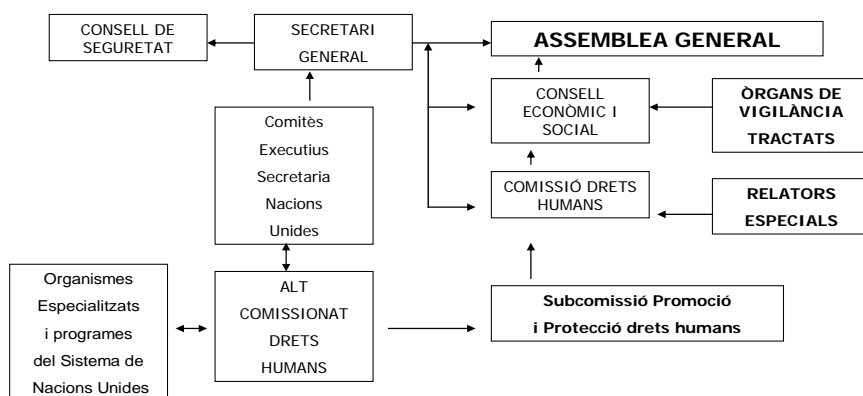

Figura 10: Estructura organitzativa de les Nacions Unides en matèria de drets humans

1.4.2. L'Assemblea General

L'Assemblea General⁴⁷ és el principal òrgan deliberant de les Nacions Unides. Hi estan representats tots els Estats Membres. A la carta de les Nacions Unides se li assignen les següents funcions i poders:

⁴⁷ NACIONS UNIDES. Òrgans principals de les Nacions Unides. www.un.org/ 2009

- Considerar els principis de la cooperació en el manteniment de la pau i seguretat internacionals, fins i tot els principis que regeixen el desarmament i la regulació dels armaments;
- Discutir tota qüestió relativa a la pau i seguretat internacionals i fer recomanacions al respecte;
- Tractar i fer recomanacions sobre qualsevol qüestió dins dels límits de la Carta o que afecti als poders o les funcions de qualsevol òrgan de les Nacions Unides;
- Promoure estudis i fer recomanacions per fomentar la cooperació política internacional, impulsar el dret internacional i la seva codificació; ajudar a fer efectius els drets humans i les llibertats fonamentals de tots i fomentar la cooperació internacional en matèries de caràcter econòmic, social, cultural, educatiu i sanitari;
- Recomanar mesures per a l'arranjament pacífic de qualsevol situació problemàtica;
- Rebre i considerar els informes del Consell de Seguretat i dels altres òrgans de les Nacions Unides;
- Examinar i aprovar el pressupost de les Nacions Unides i fixar les quotes dels Membres;
- Elegir els membres no permanents del Consell de Seguretat, els membres del Consell Econòmic i Social i els del Consell d'Administració Fiduciària que siguin d'elecció; triar, amb el Consell de Seguretat, els magistrats de la Cort Internacional de Justícia i, per recomanació del Consell de Seguretat, nomena el Secretari General;

- L'Assemblea pot prendre mesures que el Consell de Seguretat, per manca d'unanimitat entre els seus membres permanents, no les pren en un cas en què sembla haver amenaça de la pau, trencament de la pau o acte d'agressió.

En general, el període ordinari de sessions de l'Assemblea General comença cada any al setembre⁴⁸. Cada període comença amb un debat general sobre una àmplia gamma de qüestions internacionals entre els representants dels Estats Membres.

La majoria de les qüestions s'examinen després per les sis Comissions Principals de l'Assemblea: Comissió de Desarmament i Seguretat Internacional, Comissió d'Afers Econòmics i Financers, Comissió d'Afers Socials, Humanitaris i Culturals, Comissió Política Especial i de Descolonització, Comissió d'Afers Administratius i de Pressupost, Comissió Jurídica.

Totes les qüestions són sotmeses a votació en la sessió plenària on s'adopten les resolucions corresponents. Això passa en general cap al final de període de sessions, quan les comissions han conclòs el seu examen de les qüestions i presenten projectes de resolució al ple de l'Assemblea.

Encara que els governs no estan obligats jurídicament a complir amb les decisions de l'Assemblea, aquestes tenen el pes de l'opinió pública mundial i l'autoritat moral de la comunitat internacional

---

⁴⁸ Per tenir més informació sobre l'elecció dels membres de l'Assemblea i sobre els períodes extraordinaris de sessions d'emergència es pot consultar la pàgina web indicada a la nota anterior. Altre material que podria ser interessant consultar seria: CENTRE FOR HUMAN RIGHTS, United Nations actions in the field of human right, United Nations, Genèva, 1994 (reimprès el 2001), pp. 6-12 (ST/HR/2/Rev. 4).

Consultar <http://www.un.org/spanish/documents/esc/overview.htm>. Per ampliar es pot consultar United Nations action in the field of human rights, United Nations, pp. 13-18.

Per accedir a informació més detallada sobre aquesta Comissió es pot consultar <http://www.unhcr.ch/html/menu2/2/chr.htm>. També United Nations Action in the field of human rights.

Comissions principals	Programes i òrgans : PNUD, ACNUR i UNICEF entre d'altres.
Altres comitès del període de sessions	Instituts d'investigació i capacitació: INSTRAW i UNRISO entre d'altres.
Comitès permanents i òrgans especials	
Altres òrgans subsidiaris	

Figura 11: Assemblea General

PNUD: Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament,

ACNUR: Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats;

UNICEF: Fons de les Nacions Unides per a la Infància.

INSTRAW: Institut Internacional d'Investigacions i Capacitació per a la Promoció de la Dona;

UNRISO: Institut de les Nacions Unides d'Investigació per al Desenvolupament Social.

La tasca quotidiana de les Nacions Unides respon primordialment a les decisions de l'Assemblea General. Aquesta tasca la realitzen:

- a. Les Comissions i altres òrgans establerts per l'Assemblea per estudiar i informar sobre qüestions específiques com el desarmament, el manteniment de la pau, la descolonització i els drets humans;
- b. Conferències internacionals convocades per l'Assemblea; i
- c. La Secretaria de les Nacions Unides: el Secretari General i els funcionaris internacionals sota el seu comandament.

1.4.3 El Consell Econòmic i Social

El Consell Econòmic⁴⁹ i Social sota l'autoritat de l'Assemblea General, va ser instituït per la Carta dels Drets Humans com el principal òrgan per al foment de:

- a) nivells de vida més elevats, treball permanent per a tots, i condicions de progrés i desenvolupament econòmic i social;
- b) la solució de problemes internacionals de caràcter econòmic, social i sanitari, i d'altres problemes interrelacionats; i la cooperació internacional en l'ordre cultural i educatiu; i
- c) el respecte universal als drets humans i a les llibertats fonamentals de tots sense fer distinció per motius de raça, sexe o religió, i l'efectivitat d'aquests drets i llibertats.

Cada any el Consell Econòmic i Social celebra generalment un període de sessions de cinc setmanes de durada, alternant entre Nova York i Ginebra. La tasca permanent del Consell es desenvolupa en els seus òrgans subsidiaris, un grup de comissions i comitès, que es reuneixen regularment i presenten els seus informes al Consell.

Les funcions principals del Consell Econòmic i Social són les següents:

- a. Servir de fòrum central per a l'examen dels problemes econòmics i socials i l'elaboració de recomanacions dirigides als Estats Membres i al sistema de les Nacions Unides;
- b. Realitzar i iniciar estudis, informes i recomanacions sobre qüestions d'índole econòmica, social, cultural, educativa, de salut i connexes;
- c. Fomentar el respecte i l'observança dels drets humans i les llibertats fonamentals de tots;

---

⁴⁹ <http://www.un.org/spanish/documents/esc/overview.htm> 2008. Per ampliar es pot consultar United Nations action in the field of human rights, United Nations.

d. Convocar conferències internacionals i preparar projectes de convenció per sotmetre'ls a la consideració de l'Assemblea General;

e. Coordinar les activitats dels organismes especialitzats mitjançant consultes i recomanacions directes, o fent recomanacions a l'Assemblea General i als Estats Membres;

f. Celebrar consultes amb les organitzacions no governamentals que s'ocupen de temes que competeixen al Consell.

Juntes Executives	Comissions Orgàniques	Comissions Regionals	Comitès permanents i Organismes experts
Fons de les Nacions Unides per a l'Infància (UNICEF)	Desenvolupament Social	Comissió Econòmica per Àfrica (CEPA)	Comitè del Programa i de la Coordinació.
Oficina del Alt Comissionat de les Nacions Unides pels Refugiats (ACNUR)	Drets Humans	Comissió Econòmica per Europa (CEPE)	Comissió Assentaments Humans.
Programa de Nacions Unides pel desenvolupament (PNUD)	Prevenició del Delicte i Justícia Penal	Comissió Econòmica per Amèrica Llatina i El Carib (CEPAL)	Comitè encarregat de les Organitzacions no Governamentals.
Fons de Població de les Nacions Unides (FNUAP)	Ciència i tecnologia pel desenvolupament	Comissió Econòmica i Social per Àsia i el Pacífic (CESPAP)	Comitè de l'Energia i dels Recursos Nacionals.
Programa Mundial d'aliments (PMA)	Desenvolupament Sostenible	Comissió Econòmica i Social para Àsia Occidental (CESPAO)	
	Condicció Jurídica i Social de la dona		
	Població i Desenvolupament		
	Estadística		

Figura 12: Òrgans del consell econòmic i social

El Consell Econòmic i Social també té relació amb els Organismes especialitzats de les Nacions Unides: l'OIT (Organització Internacional del Treball), la FAO (Organitzacions de les Nacions Unides per l'Agricultura i l'Alimentació), l'OMS (Organització Mundial de la Salut) i la UNESCO (Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la cultura), el Banc Mundial, el FMI (Fons Monetari Internacional), OACI (ORGANIZACÓN de l'Aviació Civil Internacional), OMI (Organització Marítima Internacional), UIT

(Unió Internacional de Telecomunicacions), UPU (Unió Postal Universal), OMM (Organització Meteorològica Mundial), l'OMPI (Organització Mundial de la Propietat Intel·lectual), la FIDA (Fons Internacional de Desenvolupament Agrícola) i la ONUDI (Organització de les Nacions Unides per al Desenvolupament Industrial).

1.4.4 La Comissió de Drets Humans

Sembla convenient aturar-se en aquest moment -per la rellevància que té en qüestions relacionades amb els drets humans- en l'estudi d'una de les Comissions Orgàniques establertes pel Consell Econòmic i Social (1946): la Comissió de Drets Humans⁵⁰.

Els Estats que decideixin acceptar aquestes normes estan obligats a vetllar pels drets que aquestes protegeixen i a presentar informes periòdics als organismes internacionals establerts amb vista a verificar el compliment d'aquestes normes.

No obstant això, les normes de drets humans són de poca utilitat si no s'apliquen.

Per tant, la Comissió dedica molt de temps a estudiar les qüestions relatives al seu compliment. La xarxa de mecanismes de la Comissió, formada per experts, representants i relators, compleix una important funció per mitjà d'informes anuals basats en la informació rebuda de governs, organitzacions no governamentals i particulars.

1.4.5. La Subcomissió per a la Promoció i Protecció de Drets Humans

És necessari destacar que la Comissió rep ajuda per portar a terme el seu

---

⁵⁰ Per accedir a informació més detallada sobre aquesta Comissió es pot consultar <http://www.unhchr.ch/html/menu2/2/chr.htm.2008>. També United Nations Action in the field of human rights.

treball de la Subcomissió per a la Promoció i Protecció dels Drets Humans⁵¹. La Subcomissió⁵² és el principal òrgan subsidiari de la Comissió de Drets Humans. Va ser establerta per la Comissió en la seva primera sessió, el 1947, sota l'autoritat del Consell Econòmic i Social. Les seves funcions són les següents:

a) Fer estudis, especialment a la llum de la Declaració Universal de Drets Humans, i fer recomanacions a la Comissió per a la prevenció de qualsevol tipus de discriminació, en relació amb els drets humans i les llibertats fonamentals i la protecció de les minories racials, religioses i lingüístiques.

b) Exercir qualsevol altra funció que li encomani el Consell o la Comissió. La Subcomissió està integrada per 26 experts.

La Subcomissió es reuneix un cop l'any a Ginebra. A les seves reunions assisteixen, a més dels membres i els seus suplents, observadors d'Estats Membres de les Nacions Unides i representants d'organitzacions intergovernamentals, organismes de les Nacions Unides i organitzacions no governamentals amb caràcter consultiu davant el Consell Econòmic i Social⁵³.

En l'actualitat la Subcomissió té quatre grups de treball que es reuneixen abans de cada sessió: el Grup de Treball sobre comunicacions (que examina totes les denúncies rebudes i les respostes dels governs i selecciona per la Subcomissió les comunicacions que semblin revelar un quadre persistent de violacions manifestes i sobradament provades dels drets humans i les llibertats fonamentals); el Grup de Treball sobre poblacions indígenes, i el Grup de esclavitud; el Grup de Treball sobre poblacions indígenes, i el Grup de Treball

---

⁵¹ Font: <http://www.unhchr.ch/html/menu2/2/sc.htm>. 2008

⁵² Al 1999 el Consell Econòmic i Social modificà el nom de la Subcomissió. Anteriorment s'anomenava Subcomissió de Prevenció de les Discriminacions i Protecció de les Minories, i va passar a anomenar-se Subcomissió per a la Promoció i Protecció dels Drets Humans.

⁵³ OIDEL és una d'aquestes ONG. Citada aquí per la participació del doctorand amb aquesta organització

sobre minories⁵⁴. Aquests tres últims grups de treball serveixen de fòrum per als contactes entre els governs i la societat civil.⁵⁵

Finalment, sembla interessant destacar que el 1967, el Consell Econòmic i Social va adoptar la resolució 1235 (XLII), en la qual autoritzava a la Comissió de Drets Humans i a la Subcomissió de Prevenció de Discriminacions i Protecció de les Minories a examinar informació relativa a violacions greus de drets humans. El 1970 el Consell va adoptar la resolució 1503 (XL VIII), que va establir un mecanisme per respondre a les denúncies de particulars que avui es coneix com "procediment 1503". Aquestes asseveracions es resumeixen en documents que són examinats per la Comissió. Si hi ha violacions sistemàtiques greus de drets humans, la Comissió pot investigar la situació mitjançant el sistema de procediments especials⁵⁶.

A més de la Comissió i de la Subcomissió, existeixen altres cossos de les Nacions Unides amb competència en matèria de drets humans: els òrgans creats en virtut de tractats o mecanismes convencionals⁵⁷. Aquests, juntament amb una breu referència als mecanismes extraconvencionals, els veiem en el següent epígraf.

1.4.6. Els òrgans creats en virtut de tractats

Existeixen uns mecanismes convencionals per a la protecció dels drets humans. La funció dels mecanismes convencionals suposa encarregar-se de què els tractats⁵⁸ fonamentals de drets humans siguin supervisats per uns

---

⁵⁴ NACIONES UNIDAS, Documentos de Información de las Naciones Unidas. Los derechos humanos hoy. Una prioridad de las Naciones Unidas.

⁵⁵ NACIONES UNIDAS, Documentos de Información de las Naciones Unidas. Los derechos humanos hoy. Una prioridad de las Naciones Unidas.

⁵⁶ NACIONES UNIDAS, Documentos de Información de las Naciones Unidas. Los derechos humanos hoy. Una prioridad de las Naciones Unidas.

⁵⁷ Es pot consultar http://www.unhchr.ch/spanish/html/menu2/6/intro_sp.htm, LEVIN, L, (1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, Paris, Bakeaz-Ediciones UNESCO, pp. 39-61 y United Nations action in the field of human rights, United Nations, pp. 24-26

⁵⁸ En aquest moment, cal definir d'una manera molt senzilla alguns dels termes emprats en el llenguatge internacional. Tractat: acord o convenció escrita entre dues -tractat bilateral- o diversos governs -tractat multilateral-. Convenció: acord establert entre Estats, sinònim de

comitès o òrgans creats en virtut de tractats. Aquests òrgans de vigilància dels tractats són els següents:

- El Comitè de Drets Humans, que supervisa l'aplicació del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (1966);
- El Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals és l'òrgan de vigilància del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966);
- El Comitè contra la Tortura que protegeix l'aplicació de la Convenció contra la Tortura i altres Tractes o Penes Cruels, Inhumans o Degradants (1985);
- El Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació Racial que protegeix el gaudi de la Convenció Internacional sobre l'Eliminació de totes les formes de Discriminació Racial (1965);
- El Comitè dels Drets del nen és l'òrgan de vigilància de la Convenció sobre els Drets dels Infants (1989);
- El Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació contra la Dona, supervisa l'aplicació de la Convenció sobre l'Eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (1979).

L'Oficina de l'Alt Comissionat per als Drets Humans a Ginebra presta serveis a tots aquests òrgans, a excepció del Comitè per a l'Eliminació de la Discriminació contra la Dona, al qual dona serveis la Divisió per al Avançament de la Dona, a Nova York.

Per la rellevància que tenen en l'estudi i millor aplicació del dret a l'educació, sembla adient exposar breument la tasca del Comitè de Drets Humans, del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals; i del Comitè dels Drets de l'infant.

Tractat. Té força jurídica vinculant per als Estats que l'hagin ratificat. Pacte: terme sinònim de Tractat, Convenció, Acord entre Estats. Declaració: document en el qual, els signants -legítics representants dels governs- expressen el seu acord sobre punts, objectius i principis. El contingut d'una declaració constitueix una obligació moral. Recomanació: text internacional en principi desproveït de força internacional. Resolució: text votat per un organisme deliberant o un organisme internacional com per exemple l'Assemblea General de les Nacions Unides o la Conferència General de la UNESCO.

El Comitè de Drets Humans⁵⁹ va ser establert per supervisar l'aplicació del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i els seus Protocols en els Estats que l'han ratificat. El mitjà de supervisió emprat és obligar els Estats membres que es comprometin a presentar un informe⁶⁰ cada cinc anys sobre les disposicions que s'hagin acceptat i sobre els progressos que s'hagin realitzat pel que fa al gaudi d'aquests drets. Els informes són revisats pel Comitè en diàleg amb els representants dels Estats en sessions públiques. Al final, el Comitè adopta les seves observacions a les quals resumeix les seves preocupacions i formula les seves recomanacions. Les organitzacions no governamentals de drets humans poden aportar informació escrita al Comitè⁶¹. El Comitè presenta a l'Assemblea General un informe anual sobre les seves activitats. D'altra banda, en el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics es reconeix la competència del Comitè de Drets Humans per rebre i examinar queixes individuals. El Comitè també pot examinar denúncies d'un estat contra un altre -sempre que ambdós hagin formulat una declaració especial per la qual es reconeix aquesta funció al Comitè⁶². El Comitè de Drets Humans interpreta a més el contingut i significat d'articles concrets del Pacte en les seves "Observacions Generals". Aquestes sentin la jurisprudència del Pacte, orienten als estats part per complir les seves obligacions provinents del Pacte, i així elaborar els informes corresponents⁶³.

El Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals⁶⁴ a diferència de les altres

---

⁵⁹ Font: http://www.unhchr.ch/spanish/html/menu2/6/a/introhrc_sp.htm.2004. També es pot consultar LEVIN, L.(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

⁶⁰ Sobre el procediment d'implementació i supervisió dels instruments de drets humans mitjançant informes veure United Nations action in the field of human rights, pp. 303-306. També es pot consultar el document Manual on human rights reporting. United Nations, Geneva, 1997. Aquest manual ha estat produït pel Centro de Drets Humans de les Nacions Unides i organitzat sota el seu Programa de Serveis d'Assessorament i Assistència Tècnica. La seva funció primordial és familiaritzar i formar responsables de la preparació dels informes periòdics que es presenten als mecanismes creats per vigilar l'aplicació dels tractats proclamats per les Nacions Unides.

⁶¹ OIDEI ha presentat moltes informacions a través d'aquest mitjà

⁶² Més informació sobre el procediment de queixes individuals es pot trobar a <http://www.unhchr.ch/spanish/html/menu2/8/over:sp.htm> i en LEVIN, L., (1998) *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

⁶³ LEVIN, L.(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

⁶⁴ Si voleu tenir informació més detallada consultar <http://www.unhchr.ch> i en LEVIN, L.(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

òrgans de drets humans creats en virtut de tractats, va ser creat pel Consell Econòmic i Social el 1985; per tant és subsidiari al mateix i la seva autoritat oficial dimana d'aquest òrgan. La funció primordial del Comitè és vigilar l'aplicació del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals.

Els Estats hauran de tenir en compte que la posada en pràctica d'aquest Pacte serà gradual i progressiva, i s'associaran restriccions ocasionades per les limitacions en els recursos disponibles. No obstant això, al mateix temps suposarà determinades obligacions immediates als estats membres que, per al cas concret del dret a l'educació s'aniran detallant al llarg del capítol. La realització gradual de qualsevol dret econòmic, social i cultural i, per tant, també del dret a l'educació, no s'ha d'interpretar com una distensió dels esforços dels estats membres en la realització de les obligacions derivades del seu compromís amb el Pacte. La realització gradual significa que els estats membres tenen l'obligació de procedir de la manera més eficaç possible perquè l'exercici ple d'aquests drets sigui una realitat. Qualsevol tipus de mesura regressiva que s'adopti en l'exercici d'aquests drets pels estats membres ha d'estar totalment justificada com la millor alternativa possible per a l'aprofitament dels recursos disponibles⁶⁵.

En "els principis de Limburg sobre l'aplicació del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals" (E/CN.4/1987/17, annex) s'interpreta com segueix l'obligació fonamental dels estats membres en el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals de "aconseguir progressivament la plena efectivitat dels drets".

Veiem els principis on es defineix:

Principi 21. L'obligació "*d'aconseguir progressivament la plena efectivitat dels drets*" exigeix que els estats membres avancin el més ràpidament possible cap a la realització dels drets. Tots els estats

---

⁶⁵ COMITÈ DE DRETS ECONÒMICS, SOCIALS I CULTURALS, *Aplicació del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals*. Observacions generals a l'article 13: el dret a l'educació, Nacions Unides, Ginebra, 1999, paràgrafs 43-45, p. 9 (E / C. 12/1999/10).

membres tenen l'obligació de començar immediatament a prendre mesures per complir les obligacions derivades del Pacte.

Principi 22. Algunes de les obligacions derivades del Pacte, com la prohibició de la discriminació que figura en el paràgraf 2 de l'article 2, exigeixen que tots els estats membres les apliquin total i immediatament.

Principi 23. L'obligació d'aconseguir progressivament l'efectivitat plena existeix independentment de l'augment dels recursos; requereix una utilització eficaç dels recursos disponibles.

Principi 24. La realització progressiva es pot aconseguir no només augmentant els recursos sinó fomentant els recursos de la societat necessaris per tal que tota persona gaudeixi efectivament de tots els drets reconeguts en el Pacte⁶⁶.

La norma de la "*aplicació progressiva*" reconeix que, en general, l'assoliment ple de tots els drets econòmics, socials i culturals no és factible a curt termini. L'aplicació progressiva difereix de l'estipulat per als drets civils i polítics, per als quals - com s'enuncia en el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics ⁶⁷- existeix l'obligació immediata de respectar i garantir.

Una altra de les funcions del Comitè és ajudar els governs dels Estats membres a complir amb les seves obligacions en virtut del Pacte, formulant suggeriments i recomanacions específiques.

D'acord amb els articles 16 i 17 del Pacte, els estats membres es comprometen a presentar informes periòdics al Comitè en què s'assenyalaran les mesures legislatives, polítiques i d'altra índole que s'hagin adoptat amb la finalitat d'assegurar el gaudi dels drets recollits en el Pacte. Quan els estats membres presenten els seus informes, el Comitè en grups de treball els examina. Els estats part tenen dret a estar presents quan el Comitè examina l'informe per

---

⁶⁶ TURK, D., (1993) *La realització dels Drets Econòmics, Socials i Culturals*. ONU.

⁶⁷ Article 2 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics.

establir un diàleg constructiu. Se'ls pot demanar que facilitin dades complementàries. Si un Estat no respon a aquesta sol·licitud, el Comitè pot demanar que l'Estat accepti la visita d'una missió per ajudar a atendre aquesta sol·licitud i avaluar la seva necessitat de serveis tècnics i d'assessorament⁶⁸.

Finalment el Comitè conclou el seu examen dels informes publicant unes "observacions finals" que constitueixen la decisió que ha arribat el Comitè sobre la situació del Pacte en l'Estat membre en qüestió. No obstant això, les directrius elaborades pel Comitè per determinar el contingut dels informes, sol·liciten dels Estats ingents quantitats d'informació sobre les seves legislacions i polítiques governamentals, i en el cas concret del dret a l'educació, es demanen estadístiques sobre qüestions tals com l'alfabetització, tendències de matriculació en els diferents nivells de l'ensenyament, disponibilitat de programes d'educació permanent i per a adults, i índexs d'abandonament escolar en els diferents nivells d'ensenyament.

Malgrat l'existència d'aquests procediments per informar a les Nacions Unides, és poca la vigilància efectiva que es porta a terme. Els Estats, en general, no compleixen amb els requisits d'informació proposats per Nacions Unides per facilitar l'avaluació de l'acompliment d'aquests drets. Els informes o bé no es presenten o són incomplets. L'Organització de les Nacions Unides no ha estat capaç d'elaborar un sistema efectiu per a l'avaluació del compliment dels drets econòmics, socials i culturals, ja que existeixen múltiples inconvenients associats⁶⁹, entre ells els següents:

- a. La manca de dotació de recursos financers;
- b. La manca de claredat del contingut dels drets enunciats en el Pacte;
- c. La manca d'indicadors adequats per avaluar la seva aplicació;
- d. No es compta amb informació estadística desglossada;

---

⁶⁸ Posteriorment, es farà referència a les funcions dels serveis tècnics i d'assessorament de les Nacions Unides.

⁶⁹ CHAPMAN, A., (1996) "El dret a l'educació: Fiscalització i informació als òrgans competents de Nacions Unides", a De VLAMING, F, ERAZO, X. ; LADOR, Y. i VILLAYERDE, C. (eds), Llibertat Acadèmica 3. Educació i Drets Humans, OIDEI, Ginebra

e. És necessari un sistema informatitzat per a gestionar l'enorme volum d'informació.

Una altra de les tasques del Comitè és la preparació de "observacions generals" sobre els drets i disposicions contingudes en el Pacte per assistir als estats membres en la presentació dels Informes i per aclarir el contingut del Pacte.

El Comitè proporciona a les organitzacions no governamentals l'oportunitat de presentar declaracions per escrit i oralment sobre qüestions relatives al gaudi dels drets enunciats en el Pacte en països concrets. Tanmateix, les organitzacions no governamentals no han aprofitat l'oportunitat que el Comitè els oferia de participar en les seves tasques. Aquestes participen més en la Comissió de Drets Humans que en el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals. A més aquelles que sí que tenen interès en prendre part en les activitats del Comitè, en ocasions no obtenen l'estatut consultiu necessari⁷⁰. Un dels grans reptes del Comitè és l'adopció d'un procediment de denúncia que aculli les queixes individuals.

L'òrgan encarregat de la vigilància de la Convenció dels Drets del Nen és el Comitè dels Drets dels Infants⁷¹. Els estats membres estan obligats a informar periòdicament al Comitè sobre les mesures adoptades per posar en pràctica les provisions i principis de la Convenció. Els informes presentats pels Estats són examinats pel Comitè en reunions públiques, amb la participació dels representants dels Estats. Un cop examinat l'informe el Comitè adopta i fa públiques les seves observacions finals i recomanacions. El Comitè convida a les organitzacions no governamentals a participar en el grup de treball del Comitè mitjançant l'enviament d'informes escrits o la presentació d'informes

---

⁷⁰ Font: [http:// www.unhchr.ch/spanish/html/menu2/6/crcin_sp.htm](http://www.unhchr.ch/spanish/html/menu2/6/crcin_sp.htm). 2003. Per ampliar es pot consultar LEVIN, L.(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

⁷¹ Font: [http:// www.unhchr.ch/spanish/html/menu2/6/crcin_sp.htm](http://www.unhchr.ch/spanish/html/menu2/6/crcin_sp.htm). 2003 Per ampliar es pot consultar LEVIN, L.(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

oralment. El Comitè edita un informe de les seves activitats després de cada una de les seves sessions -el Comitè es reuneix tres vegades l'any a la seu de les Nacions Unides a Ginebra- i cada dos anys, presenta un informe a l'Assemblea General.

Habitualment, la Comissió demana a l'Oficina de l'Alt Comissionat per als Drets Humans que presti assistència als governs dels Estats membres per mitjà del seu programa de serveis d'assessorament i cooperació tècnica en matèria de drets humans. Aquesta assistència adopta la forma d'assessorament per part d'experts, seminaris de drets humans, cursos i tallers de capacitació nacionals i regionals, beques i bosses d'estudis i altres activitats que tenen per objectiu l'enfortiment de la capacitat nacional per a la protecció i la promoció dels drets humans.

L'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides, situada a Ginebra (Suïssa), forma part de la Secretaria de les Nacions Unides i presta serveis de secretaria a la Comissió de Drets Humans i a d'altres reunions de treballs sobre els drets humans. A més dels òrgans creats en virtut dels tractats o mecanismes convencionals existeixen uns mecanismes extraconvencionals. A mesura que es van plantejant noves situacions, la Comissió de Drets Humans juntament amb el Consell Econòmic i Social ha establert diversos procediments i mecanismes extraconvencionals.

La legitimitat d'aquests mecanismes no dimana de cap instrument concret de defensa dels drets humans. Aquests tenen per objecte promoure el compliment per part de les autoritats de les normes convingudes en matèria de drets humans⁷².

L'execució d'aquests mecanismes s'ha confiat bé a grups de treball compostos per experts que actuen a títol personal o bé a particulars independents, anomenats relators especials, representants o experts⁷³. Els mandats conferits a aquests procediments i mecanismes consisteixen en examinar i vigilar ja sigui

---

⁷² LEVIN, L.,(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

⁷³ Font http://www.unhchr.ch/spanish/html/menu2/xtraconv_sp.htm. 2004

la situació dels drets humans en països o territoris específics- els anomenats mecanismes o mandats per país⁷⁴ - o fenòmens importants de violacions dels drets humans a nivell mundial- els mecanismes o mandats temàtics⁷⁵-, i informar públicament al respecte en ambdós casos. Aquests procediments i mecanismes s'anomenen col·lectivament Procediments Especials de la Comissió de Drets Humans⁷⁶. El sistema de Procediments Especials juntament amb els procediments d'intervenció urgent⁷⁷ són instruments importants per augmentar la protecció internacional dels drets humans.

Un cop estudiades les principals competències i funcions dels òrgans dependents del Consell Econòmic i Social, es fa referència a les Agències Especialitzades de les Nacions Unides i en concret, per la seva relació amb el dret a l'educació, la UNESCO.

1.4.7. Les Agències especialitzades de les Nacions Unides. L'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura: UNESCO

Després d'estudiar breument els principals òrgans de les Nacions Unides amb competència en drets humans, és el moment d'aturar-se a oferir per la seva estreta vinculació amb el dret a l'educació i l'educació dels drets humans -una aproximació a una de les agències especialitzades de les Nacions Unides: l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura - UNESCO⁷⁸ -

La constitució de la UNESCO va ser aprovada per la conferència de Londres el

---

⁷⁴ Una descripció detallada dels mecanismes per país: països, períodes dels mandats i expert o grup de treball encarregat de l'anàlisi dels drets humans al país es pot trobar a <http://www.unhchr.ch/html/menu2/7/a/cm.htm>.2004

⁷⁵ Pel que fa als mecanismes temàtics, els temes de treball actuals es poden trobar en <http://www.unhchr.ch/html/menu2/7/b/tm.htm>. Hi ha actualment un Relator per al Dret a l'Educació que presenta un informe anual a la Comissió sobre la situació d'aquest dret en el món.

⁷⁶ Per aprofundir en el tema dels procediments especials consultar LEVIN, L.(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París. pp. 323-344

⁷⁷ Per saber més sobre els procediments d'intervenció urgent veure United Nations action in the field of human rights, oc pp. 343-344.

⁷⁸ Font: <http://www.unesco.org/general/spa/about/what.html>.2009 Per saber més sobre els seus òrgans competents i com funcionen es pot consultar: <http://unesco.org/general/spa/about/how.html>. En el capítol IV d'aquest treball, es realitzarà un estudi més detallat de les activitats de la UNESCO en relació amb l'educació dels drets humans

1945 i va entrar en vigor el 1946. En l'actualitat hi ha 193 Estats Membres de la UNESCO (a octubre de 2007).

El principal objectiu de la UNESCO és contribuir al manteniment de la pau i la seguretat en el món, promovent, a través de l'educació, la ciència, la cultura i la comunicació, la col·laboració entre les Nacions, a fi de garantir el respecte a la justícia, l'imperi de la llei, els drets humans i les llibertats fonamentals que la Carta de les Nacions Unides reconeix a tots els pobles sense distinció de raça, sexe, idioma o religió.

Per complir aquest objectiu la UNESCO exerceix cinc funcions principals:

1. Estudis prospectius: és a dir, les formes d'educació, ciència, cultura i comunicació per al món del demà.
2. L'avançament, la transferència i l'intercanvi de coneixements, basats primordialment a la investigació, la capacitació i l'ensenyament.
3. Activitat normativa, mitjançant la preparació i aprovació d'instruments internacionals i recomanacions estatutàries.
4. Coneixements especialitzats, que es transmeten a través de "cooperació tècnica" als Estats Membres perquè elaborin els seus projectes i polítiques de desenvolupament.
5. Intercanvi d'informació especialitzada.

Guiada per la Declaració Universal de Drets Humans, una altra de les activitats que realitza la UNESCO és desenvolupar les seves disposicions, codificant drets corresponents als seus àmbits de competència i difonent el coneixement dels drets humans mitjançant l'educació.

Els procediments en virtut dels quals la UNESCO pot actuar sobre el foment i l'aplicació dels drets humans corresponen en part al que contempnen els convenis i recomanacions que han aprovat⁷⁹. El mètode utilitzat és l'ocupació

---

⁷⁹ Per una descripció més detallada d'aquests procediments consultar LEVIN, L.(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

d'un sistema de presentació d'informes i denúncies⁸⁰. La UNESCO a més disposa d'un procediment per ocupar-se de les denúncies individuals, de grups de persones i d'organitzacions no governamentals nacionals o internacionals en els seus àmbits de competència: educació, ciència, cultura i comunicació. També abasta qüestions relatives a violacions massives, sistemàtiques o flagrants dels drets humans que protegeix⁸¹. El Consell Executiu⁸² de la UNESCO va crear el 1978 un Comitè que examina totes les comunicacions relatives a les violacions de drets humans en les àrees de competència de l'Organització. El Comitè informa confidencialment al Consell Executiu i l'Organització realitza els tràmits que jutja pertinents davant els Estats involucrats⁸³.

Després d'oferir aquesta aproximació als diferents òrgans de les Nacions Unides i la UNESCO, resulta adequat estudiar una de les principals institucions de les Nacions Unides: l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans.

1.4.8. L'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans⁸⁴

El 1993, la Declaració i Programa d'Acció de Viena -paràgraf 18 - va reconèixer la necessitat d'adaptar el mecanisme de les Nacions Unides de foment i protecció dels drets humans a les necessitats actuals i futures i va recomanar la creació de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans. L'Assemblea General en aquest mateix any, en la seva resolució

---

⁸⁰ Sobre el sistema de presentació i elaboració d'informes i denúncies de la UNESCO, veure United Nations action in the field of human rights.

⁸¹ LEVIN, L.,(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

⁸² Per saber més sobre el Consell Executiu de la UNESCO <http://www.unesco.org/general/spa/about/how.html>. 2004

⁸³ SOLER ROCA, M.,(1988) "*Drets humans i educació*", Barcelona. Cuadernos de Pedagogía, n.164

⁸⁴ Sembla convenient recordar ara el que es va assenyalar al començament d'aquest capítol: en aquest treball, s'està fent referència als òrgans, organismes i institucions de les Nacions Unides que tenen competència en matèria de drets humans i, per tant, també en el dret a la educació - i en l'educació en drets humans que és part essencial del contingut del dret a la educació - que és un dret humà fonamental. Aquest dret és objecte d'estudi primordial aquí.

48/141, creava aquest càrrec⁸⁵. L'Alt Comissionat⁸⁶ actua sota la direcció i l'autoritat del Secretari General, dins del marc de competències, autoritat i decisions de l'Assemblea General, el Consell Econòmic i Social i la Comissió de Drets Humans.

L'Alt Comissionat, que té la categoria de Secretari General Adjunt -té al seu càrrec totes les activitats de l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als drets humans⁸⁷, així com la seva administració. L'Alt Comissionat i els funcionaris encarregats de les diferents dependències tenen missions generals que corresponen als seus llocs⁸⁸.

L'Alt Comissionat exerceix les següents funcions i responsabilitats que van ser especificades per l'Assemblea General en la ja esmentada resolució 48/141:

- a. Promoure i protegir el gaudi efectiu de tots els drets civils, culturals, econòmics, polítics i socials;
- b. Proporcionar serveis d'assessorament i assistència tècnica i financera, a petició de l'Estat membre interessat;
- c. Coordinar els programes pertinents d'educació i informació pública de les Nacions Unides en l'àmbit dels drets humans;
- d. Tenir un paper actiu en la tasca d'eliminar els actuals obstacles i de fer front als reptes per a la plena realització de tots els drets humans i de prevenir la persistència de violacions dels drets humans a tot el món;
- e. Establir un diàleg amb tots els governs en l'exercici del seu mandat amb vista a assegurar el respecte de tots els drets humans;
- f. Ampliar la cooperació internacional per a la protecció i promoció de tots els drets humans;

---

⁸⁵ LEVIN, L.,(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Ediciones UNESCO, París.

⁸⁶ Font: http://www.unhchr.ch/spanish/html/hchr/hchribio_sp.htm 2002

⁸⁷ La funció primordial de l'Oficina de l'Alt Comissionat per als Drets Humans és promoure de molt diverses maneres la promoció, respecte i gaudi universal dels drets humans. Per conèixer les seves funcions i activitats concretes es pot consultar http://www.unhchr.ch/spanish/html/hchr_sp.htm i NACIONS UNIDES, Documents d'Informació de les Nacions Unides. Els drets avui. Una prioritat de les Nacions Unides.

⁸⁸ Les funcions específiques del Secretari General Adjunt, del Sotssecretari General, de l'Oficina Auxiliar de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans i de la Secció Administrativa es troben en http://www.unhchr.ch/spanish/html/hchr_sp.htm.2009

- g. Coordinar les activitats de promoció i protecció dels drets humans en tot el sistema de les Nacions Unides;
- h. Racionalitzar, adaptar, enfortir i simplificar els mecanismes de les Nacions Unides en l'àmbit dels drets humans amb vista a augmentar la seva eficiència i eficàcia.

Una altra tasca de l'Oficina de l'Alt Comissionat és supervisar -juntament amb altres organismes i programes de les Nacions Unides- les oficines externes de drets humans. Sovint combinen l'assistència tècnica als països amb la funció de vigilància. Algunes oficines externes presten assistència als programes de desenvolupament al fomentar la capacitat nacional en les esferes de la legislació, l'administració de justícia i l'educació⁸⁹.

A l'Alt Comissionat es subordinen tres subdivisions: la Subdivisió d'Investigació i del Dret al Desenvolupament, la Subdivisió de Serveis de Suport, i la Subdivisió d'Activitats i Programes. Per la seva relació amb aquest treball de recerca, únicament es farà referència a algunes de les funcions d'aquesta última subdivisió⁹⁰:

- a. Establir, executar, supervisar i avaluar serveis d'assessorament i projectes d'assistència tècnica a petició dels governs;
- b. Executar el Pla d'Acció del Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'àmbit dels drets humans al material informatiu, pedagògic i didàctic corresponent;
- c. Donar suport substantiu i administratiu als mecanismes d'investigació sobre drets humans.

L'Oficina de l'Alt Comissionat per als Drets Humans manté oberta les 24 hores

---

⁸⁹ DEPARTAMENT D'INFORMACIÓ PÚBLICA, Documents d'Informació de les Nacions Unides. Els drets humans avui. Una prioritat de les Nacions Unides.

⁹⁰ Per tenir més informació sobre les altres funcions d'aquesta subdivisió i sobre les altres subdivisions de l'Alt Comissionat es pot consultar http://www.unhchr.ch/spanish/html/hchr_sp.htm.2002 i DEPARTAMENT D'INFORMACIÓ PÚBLICA . Documents d'Informació de les Nacions Unides. Els drets humans avui. Una prioritat de les Nacions Unides.

del dia una "línia d'emergència" a la qual es pot donar i apostar informació sobre presumptes violacions de drets humans⁹¹.

L'Alt Comissionat per als Drets Humans porta a terme la seva missió en col·laboració amb programes i organismes del sistema de les Nacions Unides, governs, organitzacions regionals, comunitats universitàries i la comunitat governamental. A més, cada vegada s'està donant una major col·laboració amb la societat civil⁹².

Després d'aquesta visió general de les competències i funcions de l'Alt Comissionat per als drets humans, a continuació, es fa referència a un cos dependent de l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als drets humans: els Serveis de Cooperació Tècnica.

1.4.9. Els Serveis de Cooperació Tècnica i Relacions Exteriors de les Nacions Unides

Un altre dels mitjans dissenyat per les Nacions Unides per promoure el respecte i protecció dels drets humans són els Serveis de Cooperació Tècnica i Relacions Exteriors. Són part integrant d'aquesta iniciativa dels Programes de servei d'assessorament i cooperació tècnica, les activitats d'informació pública, les institucions nacionals de drets humans i l'ensenyament dels drets humans. Aquests serveis formen part de l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans. L'Alt Comissionat per als Drets Humans s'ocupa, entre altres coses, de facilitar serveis d'assessorament i cooperació tècnica als Estats que ho sol·liciten, així com de la coordinació dels programes de les Nacions Unides d'educació i informació pública sobre els drets humans. Aquests serveis pretenen enfortir la promoció i protecció dels drets humans a nivell nacional i local. En conseqüència, totes aquestes iniciatives no pretenen

---

⁹¹ DEPARTAMENT D'INFORMACIÓ PÚBLICA . Documents d'Informació de les Nacions Unides. Els drets humans avui. Una prioritat de les Nacions Unides.

⁹² Les ONG i altres representants de la societat civil han contribuït, per exemple, a la incorporació de clàusules a la Carta i a la preparació de la Conferència de Roma que va establir el 1998 la Cort Penal Internacional.

substituir sinó complementar els altres mecanismes de protecció, promoció i foment dels drets humans ja existents.

1.4.10. Programa de Serveis d'assessorament sobre els drets humans i cooperació tècnica

El 1985, l'Assemblea General va establir oficialment un Programa de Serveis d'Assessorament sobre els drets humans i cooperació tècnica⁹³, la coordinació es va confiar al Centre de Drets Humans de les Nacions Unides⁹⁴. Les seves funcions principals eren facilitar, a petició dels governs, serveis d'especialistes, beques, seminaris i cursos de formació sobre drets humans. El 1987 es va crear el Fons de Contribucions Voluntàries per a la cooperació tècnica en aquest terreny, per tal d'atendre les necessitats pressupostàries d'un programa que havia augmentat considerablement. En un informe del Secretari General de les Nacions Unides a la Comissió de Drets Humans (E/CN.4/1988/40), s'assenyalaven els objectius que haurien de guiar aquest programa:

1. Promoure el coneixement i l'enteniment dels estàndards internacionals de drets humans i el seu contingut normatiu.
2. Facilitar la implementació dels instruments internacionals.
3. Oferir assistència pràctica per a la creació i desenvolupament dels drets reconeguts internacionalment i assistir als governs.

Actualment funciona un nou programa global per països. A partir de l'avaluació

---

⁹³ Per a un coneixement més ampli sobre aquest programa es pot veure CENTRE FO HUMAN RIGHTS, United Nations action in the field of human rights.

⁹⁴ El Centre de Drets Humans ja no existeix com a tal, ja que es va integrar a l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans. El Centre de Drets Humans de les Nacions Unides era l'òrgan que coordinava les activitats de les Nacions Unides sobre els drets humans. Va ser creat el 1982 i estava presidit per un Secretari General Adjunt. El Centre s'encarregava de fomentar i protegir els drets humans i les llibertats fonamentals consagrats en la Carta de les Nacions Unides, la Declaració Universal de Drets Humans i els Pactes Internacionals de Drets Humans, així com en les resolucions pertinents de l'Assemblea General. El Centre prestava serveis de secretaria i funcionament als òrgans i organismes de les Nacions Unides que s'ocupen dels drets humans, és a dir, l'Assemblea General, el Consell Econòmic i Social, la Comissió de Drets Humans, la Subcomissió, el Comitè de Drets Humans i el Comitè de Drets Econòmics, socials i Culturals. El Centre portava a terme investigacions i estudis sobre els drets humans i redactava informes sobre la seva aplicació. També coordinava el contacte amb organitzacions no governamentals i d'altre caràcter que defensen els drets humans i també amb els mitjans de comunicació. A més difonia informació i elaborava publicacions relatives als drets humans. Totes les seves funcions es realitzen ara en el si de l'Oficina de l'Alt Comissionat.

de les necessitats d'un país en el terreny dels drets humans s'elabora un programa integrat d'assistència tècnica amb l'objectiu de reforçar el marc jurídic i institucional que fomenti i suporti dels drets humans i la democràcia sota l'imperi de la llei. Per això es faciliten experts que ajudin a elaborar constitucions nacionals que contemplin els drets humans i que formin - especialment en les normes internacionals de protecció dels drets humans- a magistrats, policies, funcionaris públics i membres de les forces armades. El programa reconeix la funció essencial de les organitzacions no governamentals i altres col·lectius en l'edificació d'una societat civil recolzada directament en els seus projectes⁹⁵.

Un altre dels serveis de Cooperació Tècnica i Relacions Exteriors de les Nacions Unides són les Activitats d'informació pública.

1.4.11. Activitats d'Informació pública

Les activitats d'informació pública depenen del Centre de Drets Humans -que en l'actualitat és part integrant de l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans- i el Departament d'Informació pública de les Nacions Unides. Aquests s'encarreguen de disseminar informació bàsica sobre els drets humans per tal de promoure una consciència pública compromesa amb el respecte d'aquests drets. Des de l'Oficina de l'Alt Comissionat s'elaboren i implementen programes d'informació, pública i distribueix gran quantitat de materials d'informació. S'organitzen grups de treball regionals, seminaris i taules rodones. També es resolen preguntes individuals.

El Departament d'Informació Pública coordina les activitats d'informació pública de les Nacions Unides. Produeix material imprès, programes de ràdio i televisió, organitza esdeveniments i activitats especials, s'encarrega de la premsa i dels mitjans de comunicació, respon a qüestions individuals, coprodueix material amb altres agències de les Nacions Unides, col·labora amb

---

⁹⁵ Les organitzacions no governamentals no són l'única via de participació existent per materialitzar la responsabilitat personal en la construcció de la societat, sinó que cada persona, pot contribuir al bé comú participant en la creació d'una societat millor.

les ONG i participa en diverses publicacions. Les finalitats que les Nacions Unides tracten de promoure amb aquestes activitats d'informació pública són millorar el coneixement públic dels drets humans, protegir el gaudi i educar i informar a tots en els drets humans.

Finalment, un altre dels recursos adoptats pels Serveis de Cooperació Tècnica i Relacions Exteriors per promoure el respecte i protecció dels drets humans són les Institucions Nacionals de drets humans.

1.4.12. Institucions nacionals de drets humans

Són mecanismes dissenyats per traduir els conceptes i normes internacionals de drets humans a la cultura local. Dos òrgans per a la protecció dels drets humans són el defensor del poble que s'ocupa de denúncies de particulars i les comissions de la veritat i la reconciliació, l'encàrrec és vigilar des del propi país la tasca del govern i ajudar a complir amb les obligacions adquirides en virtut de les convencions de drets humans adoptades pel país. Les principals funcions de les comissions són:

- a. Proporcionar coneixements especialitzats en matèria de drets humans a governs i parlaments;
- b. Investigar violacions específiques de drets humans;
- c. Realitzar investigacions públiques sobre violacions sistemàtiques o estructurals;
- d. Fomentar l'educació sobre els drets humans.

Aquests tres mitjans apuntats, juntament amb l'educació en drets humans, són els recursos que s'utilitzen en els Serveis de Cooperació Tècnica i Relacions Exteriors per promoure un respecte i protecció més eficaç dels drets humans.

A tall de síntesi d'aquest capítol es pot destacar la necessitat de dotar els drets humans d'un fonament sòlid. En cas contrari, és possible que aquests drets no trobin reconeixement i protecció, amb independència de les circumstàncies històriques, polítiques o socials. Una fonamentació "forta" dels drets humans

comporta una protecció forta, mentre que una fonamentació "dèbil" suposa una protecció feble o fins i tot l'absència de protecció.

En l'actualitat, la Declaració Universal de Drets Humans i els altres textos internacionals promulgats per Nacions Unides proporcionen el marc necessari per defensar i protegir allò humà davant dels abusos del poder. Entre els drets proclamats en els textos internacionals es troba el dret a l'educació. Aquest dret inclou l'educació en drets humans. Tanmateix, el contingut d'aquest dret és més ampli. En el capítol següent s'estudia el dret a l'educació com a dret i llibertat en el marc dels textos internacionals de Nacions Unides. En els capítols posteriors d'aquest treball de recerca s'aborda l'educació en drets humans.

1.5. Síntesis del capítol

Una vegada s'ha commemorat el 60è aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans. I amb ell, la posada en valor d'una data, el 10 de desembre de 1948, que ha quedat encesa en el calendari de la història com un esdeveniment ancorat en acords difícils - dels que són una mostra tangible les 1.400 rondes de votacions sobre pràcticament cada paraula, article o clàusula, reflex de l'"enfrontament entre les propostes defensades pels països occidentals i pels països socialistes, cada grup amb orientacions i inquietuds diverses"⁹⁶ -, encara que necessaris per situar a la humanitat en trajecte que imaginar nous horitzons per a la convivència, lluny de les guerres i sense fer distinció per motius de raça, sexe, idioma o religió.

Amb aquests propòsits, l'aprovació de la Declaració per l'Assemblea General de Nacions Unides en el llavors recentment construït Palais de Chaillot de París, tres anys després de la creació de l'ONU i sota l'ombra allargada dels horrors provocats per la Segona Guerra Mundial, transferia a l'esdevenir dels

---

⁹⁶ MARTINEZ DE PISON, J.M, (1997). *Derechos humanos: su historia, su fundamento y su realidad*, Zaragoza, Egido Editorial, p. 215.

pobles i de les nacions dues circumstàncies de profund calat sociopolític i ètic. D'una banda, mirant al passat, l'assoliment d'un text explícit a favor de la família humana i de la dignitat inherent a totes i cadascuna de les persones que la integren; d'un altre, mirant al futur, el desafiament que suposava (es suposa, potser avui més que mai) afrontar un canvi de rumb en les maneres de fer i de ser societat, els ideals comuns, tal com s'expressa en el seu Preàmbul, tinguin: com l'aspiració més elevada de tothom l'adveniment d'un món en el qual els éssers humans, deslliurats del temor i la misèria, puguin gaudir de la llibertat de la paraula i de la llibertat de creences .

En aquest sentit, com ha observat Cassese (1991), pot ser que el que veritablement import de la Declaració, més enllà de les seves formulacions discutibles i ambigües --- sense la fascinació, la solemnitat retòrica o l'ímpetu emotiu que va caracteritzar la Declaració de Drets del Poble de Virgínia (1776) i la Declaració de Drets de l'Home i del Ciutadà (1789), emanada de la revolució francesa -, sigui la seva capacitat per constituir-se en un ferm punt de referència per a milers de milions d'individus. De manera que, malgrat totes les llacunes i insuficiències que se li puguin reconèixer,

"..gràcies a ella, la societat dels Estats s'ha esforçat per sortir gradualment dels anys foscos en què només el domini i la força (els exèrcits, els canons i els vaixells de guerra) constituïen el paràmetre per jutjar la importància dels Estats. La Declaració ha afavorit el sorgiment - encara que feble, tènue i no ben precisat - de l'individu en el marc d'un espai abans reservat exclusivament als Estats sobirans. Ha posat en marxa un procés irreversible del que tots hauríem d'alegrar-nos "⁹⁷.

En aquest trajecte la Declaració, més enllà de proclamar els drets, farà una crida a favor de la transformació de l'ordre social amb clares implicacions ètiques, polítiques i jurídiques. En opinió de Asbjorn Eide (1998), fundador de l'Institut Noruec de Drets Humans de la Universitat d'Oslo, això suposarà que a més de dotar a la comunitat internacional

---

⁹⁷ CASSESE, A. (1993); Los derechos humanos en el mundo contemporáneo. Barcelona. Ariel; p.57

d'una plataforma moral que exigeix posar en valor la llibertat i la dignitat de totes les persones, se li ofereix un projecte d'orientació futura que requereix continus esforços per fer del respecte als drets humans una realitat universal. Amb les dues perspectives, Eide considera que la importància de la Declaració rau almenys en cinc aspectes principals:

- La restauració i consolidació d'un procés de normalització política democràtica, que es va iniciar en algunes societats en els segles XVII i XVIII però que des d'aleshores ha estat sotmès a diverses confrontacions ideològiques.
- L'extensió i aprofundiment en els conceptes inseparables de llibertat i igualtat, així com en les seves interrelacions.
- L'ampliació dels continguts inherents als drets humans en relació amb les concepcions tradicionals, superant "algunes de les crítiques de les que havien estat objecte anteriorment els conceptes de drets civils i naturals".
- La proclamació de l'abast universal que s'hauria de donar als drets, de manera que totes les persones en qualsevol part del planeta puguin gaudir d'ells.
- La legitimació del seu compliment a l'empara de la legislació i de les dinàmiques que estableixin en el marc de les relacions internacionals.

D'altra banda, tot indica que en la seva avaluació conflueixen tres orientacions complementàries, de reflexió intel·lectual primer (Leibnitz, Kant, Maritain) d'acció política i de formulació jurídica després [que] arrencarà feblement en el segle XIX, en la lluita contra l'esclavitud, però assolirà el seu impuls més fort amb la Societat de Nacions i sobretot amb Nacions Unides, a partir de finals de la Segona Guerra Mundial. I en relació als quals cal destacar dos riscos, d'una banda, el canvi que des dels textos liberals del segle XVIII s'ha produït en conte els titulars dels drets, els destinataris de la seva protecció i, per altra, la rellevància que per la seva eficàcia han assolit dimensions socials alienes als components centrals dels drets de caràcter ètic, polític i jurídic.

També cal anotar en el procés la tendència a definir i classificar els drets humans en diferents "generacions", atenent al moment en el que es proposen,

a les circumstàncies polítiques coadjuvants, als interessos o a les realitats emergents d'una societat embolicada en ràpides transformacions .

CAPITOL SEGON.

EL DRET A L'EDUCACIÓ EN ELS TRACTATS INTERNACIONALS BÀSICS

CAPITOL SEGON. EL DRET A L'EDUCACIÓ EN ELS TRACTATS INTERNACIONALS BÀSICS

2.1. Introducció

En els últims cinquanta anys, les Nacions Unides i la Carta de les Nacions Unides per la qual es va crear l'organització han constituït el marc jurídic i institucional de la societat internacional contemporània. La seva significació i abast es posen encara més de relleu si tenim en compte les importants transformacions que ha experimentat la societat internacional i que han precisat de la necessària adequació de l'organització universal. Aquesta progressiva i constant adaptació a les noves necessitats i desafiaments de la societat internacional es reflecteix clarament en l'actuació de les Nacions Unides en l'esfera de l'estímul, promoció i protecció dels drets humans, tant en el pla normatiu com en el pla operacional.

En aquest sentit, es pot afirmar, sens dubte, que la Carta de les Nacions Unides i l'Organització creada per la Carta constitueixen l'expressió més clara de l'actuació en pro de la internacionalització dels drets humans i de la progressiva humanització de la societat internacional i del Dret Internacional.

Societat internacional que, si bé més humanitzada, és avui més heterogènia que mai, i aquesta heterogeneïtat, política, jurídica, cultural, social i econòmica, pot comportar també l'existència de diferents concepcions sobre els drets humans. Ara bé, l'actuació normativa de les Nacions Unides, que per la seva composició expressen clarament la idea de la universalitat, ha configurat un patrimoni comú on els drets humans es caracteritzen per les notes de "universalitat, indivisibilitat i interdependència"; de tal manera que la comunitat internacional ha de tractar els drets humans de forma global i de manera justa i equitativa, igualitàriament i donant a tots el mateix pes. Així es fa afirmar clarament en la Declaració i Programa d'acció de Viena adoptats a la Conferència Mundial de Drets Humans de 1993 i en el Document Final de la

Cimera Mundial que va reunir, l'any 2005, els Caps d'Estat i de Govern dels Estats membres de les Nacions Unides.

En aquesta perspectiva de la Declaració de Viena i en la Cimera Mundial 2005 s'ha reafirmat també clarament la inqüestionable universalitat dels drets humans i l'obligació de tot Estat de promoure i protegir els drets humans i llibertats fonamentals de tothom. Sense que amb això sigui obstacle per tenir en compte la importància de les peculiaritats nacionals i regionals, així com els diversos patrimonis històrics, culturals i religiosos que, en tot cas, configuren el context en el qual s'han d'establir, integrar, promoure i protegir els drets humans.

En definitiva aquesta consciència d'universalitat dels drets humans, ja vista en el treball presentat l'any 2003 per mi mateix, ha estat fruit de l'activitat de les Nacions Unides. Activitat que en gran part, ha tingut un component essencial de desenvolupament normatiu, és a dir, d'establiment de normes jurídiques internacionals sobre els drets humans i la seva protecció; però que també ha tingut una vessant més operacional, amb l'establiment d'un complex sistema de protecció internacional dels drets humans que s'ha de consolidar, racionalitzar i millorar-ne l'efectivitat.

Tota aquesta actuació de les nacions Unides i dels seus Estats membres ha acabat comportant que, encara que la societat internacional segueixi sent profundament interestatal i el Dret internacional segueixi tenint com a principi fonamental la sobirania estatal, els drets humans i, en essència, el principi fonamental de la "dignitat humana" s'estigui configurant, tal com afirmen els experts més qualificats, com un principi constitucional de l'ordre internacional contemporani.

Com veiem el punt neuràlgic de tot aquest entramat normatiu que ha d'esdevenir vivencial té la seva base en l'educació: dret humà per excel·lència. I l'arma més efectiva l'educació en drets humans. Vull fer notar, per tant que l'Educació en Drets Humans té un predecessor i és el Dret a l'Educació. Aquest dret ha estat analitzat suficientment per molts autors i entitats. La mateixa

Comissió pels Drets Humans ha estudiat a Ginebra aquest dret prioritari des de molts aspectes. El mateix comissionat ha impulsat en períodes determinats de sessions que es portessin a terme estudis determinats sobre alguns dels articles bàsics on queda definit aquest dret.

Els textos internacionals de drets humans són de gran rellevància ja en ells es tracta d'incloure els drets que l'Estat ha de reconèixer, protegir i promoure per respectar la condició personal humana⁹⁸. Entre els drets proclamats en els textos internacionals es troba el dret a l'educació. Aquest dret és el marc en el qual se situa l'educació en drets humans, per això sembla convenient dedicar aquest capítol a l'estudi dels altres components del dret a l'educació⁹⁹.

El dret a l'educació és considerat en aquests textos internacionals com un dret de segona generació i com a tal apareix recollit en el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals.

---

⁹⁸ Cal tenir en compte que aquests documents internacionals presenten una formulació dels drets humans abstracta i general. Per això caldria considerar la concreció pràctica que afecta el seu respecte, coneixement, reconeixement i protecció. No cal oblidar que els drets humans no són formulacions teòriques abstractes sinó drets reals i concrets (CRUZ PRADOS, A., (1998) "Drets humans Quins drets? De quins humans?". Rev. Nostre Temps, , pp.106 -107).

⁹⁹ El dret a l'educació és abordat en diferents textos internacionals. Aquests textos es troben recopilats en diferents obres. L'expert sobre el dret a l'educació. M. MEHEDI presenta una selecció d'aquests textos en el document elaborat per la Subcomissió de Prevenció de discriminacions i Protecció de les Minories Exercici dels Drets Econòmics, Socials i Culturals. L'exercici del dret a l'educació, inclosos l'educació en matèria de drets humans de 1999, UN doc.E/CN.4/sub.2/1990/10 (pp.6-8). També resulta interessant consultar una recopilació de textos internacionals sobre el dret a l'educació que van elaborar el 1995 el Servei Universitari Mundial (SUM), el Fòrum Europeu per la Llibertat de l'Educació i l'Organització Internacional per Promoure la Llibertat d'Ensenyament (OIDEL) i que van editar FERNÁNDEZ, A. i JENKNER, S.:(1995) Declaracions i Convencions Internacionals sobre el Dret a l'Educació i la Llibertat d'Ensenyament, info-3 Verlag, Frankfurt / Main. D'altra banda, es pot revisar l'apartat "The right to education" a Centre for Human Rights, United Nations action in the field of human rights, United Nations, New Cork and Geneve, 1994, pp.134.139. Aquí, a més dels textos assenyalats en les altres obres, s'esmenten l'article 10 de la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona (1979), la resolució XX de la Conferència Internacional de Drets Humans (1968), la resolució 2412 (XXIII) de 17 de desembre de 1970 sobre la proclamació de l'Any Internacional de l'Educació (1970) i el Pla d'Acció integrat per al desenvolupament de l'educació per als drets humans i la pau (1991). Altres compendis de legislació bàsica de drets humans serien els elaborats per ZUMAQUERO, JM (1998) *Textos de drets humans*, EUNSA, Pamplona; CENTRE FOR HUMAN RIGHTS, Human Rights. A compilation of International Instruments. Volume 1 (First Part) Universal Instruments, United Nations, Geneva, 1994 (ST/HR/1/Rev.5 (Vol.I Part 1)); CENTRE FOR HUMAN RIGHTS, Human Rights. A compilation of International Instruments. Volume I (Second Part) Universal Instruments, United Nations, Geneva, 1994 (ST/HR/1/Rev.5 (Vol.I/Part2)).

Tanmateix, cal recordar que una de les característiques essencials dels drets humans és la seva indivisibilitat i interdependència, per tant aquests no poden ser presos com a compartiments estancs.

Per això el dret a l'educació, per la indivisibilitat i interdependència¹⁰⁰ dels drets humans, és un dret que encara que es consideri en els textos internacionals com un dret de segona generació és un dret transversal que comparteix característiques de les tres generacions de drets humans. Per això apareix enunciat, entre altres, en l'article 18 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics i en l'article 13 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals¹⁰¹.

La referida indivisibilitat i interdependència de tots els drets humans amb independència de la generació a la qual pertanyin, confirma la unitat existent entre els drets humans per ser inherents a la persona humana.

A més, per aquestes notes distintives dels drets humans es comprova que la realització de cada dret humà demanda que, degut a la doble dimensió de dret i deure de tot dret humà, s'exigeixi el seu respecte i satisfacció així com el seu exercici personal en llibertat com a mitjà per promoure el perfeccionament personal. Per promoure la realització de cada dret humà, entre d'altres mitjans, l'educació en general i l'educació en drets humans en particular resultarà essencial.

2.2. El dret a l'educació en els Tractats Internacionals bàsics. Textos estudiats

A continuació, s'estudiarà el contingut del dret a l'educació com a dret social, com a dret de llibertat i com a dret col·lectiu. Aquests tres components,

---

¹⁰⁰ Declaració i Programa d'Acció de Viena, Adoptada en la Conferència Mundial d'Educació, Viena, 1993, paràgraf 5.

¹⁰¹ De l'anàlisi detallat en aquest article --- com s'anirà veient en aquest treball --- es pot derivar el contingut del dret a l'educació.

juntament amb l'educació en drets humans, constitueixen el contingut d'aquest dret humà. Abans d'entrar en aquest estudi vegem l'articulat bàsic del Dret a l'Educació. Els instruments considerats bàsics per la comunitat internacional són els que veurem aquí encara que solament en els articles referits a l'educació i això per a fer l'anàlisi del Dret a l'educació:

Declaració Universal dels Drets Humans, art. 18, 26

Convenció sobre l'estatut dels refugiats, art 22

Pacte Internacional de Drets econòmics, socials i culturals art. 13, 14, 15

Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics art. 18

Declaració dels drets de l'infant, principi 7

Convenció sobre els drets de l'infant, art. 14,18,28 i 29

2.2.1. Declaració Universal dels Drets Humans (10.12.1948)

Tenint present les pertinents disposicions de la Carta de les Nacions Unides i a falta d'un catàleg de drets humans, no és gens estrany que, en el seu primer període de sessions, tant l'Assemblea General com el Consell Econòmic i Social examinessin la possibilitat de formular una carta internacional de drets humans. Com que el Consell Econòmic i Social havia creat a començaments de 1946, i per al progrés dels drets humans, la Comissió de Drets Humans a la qual fa una menció específica, l'article 68 de la Carta va correspondre a aquesta Comissió l'elaboració del futur text.

En els primers debats al si de la Comissió de Drets Humans es formularen dues possibles opcions: o bé l'adopció d'una declaració que enunciés principis i normes generals, o bé un tractat que definís drets concrets i determinés les limitacions i restriccions al seu exercici. Raons de temps acabaren per impulsar i portar endavant només el projecte de Declaració com a element inicial del que hauria de ser la futura Carta Internacional dels Drets Humans i que s'hauria de completar mitjançant un tractat contenint obligacions jurídiques vinculants per als Estats i mecanismes de garantia de la seva aplicació. En altres paraules, es va concretar un disseny inicial en tres elements o etapes de les quals la primera seria la Declaració Universal de Drets Humans, la segona els Pactes i la tercera els mecanismes de garantia.

Finalment el 10 de desembre de 1948, l'Assemblea General, reunida a París, va aprovar la resolució 217 A (III) proclamant la Declaració Universal de Drets Humans. La Declaració va rebre ampli suport, ja que fou aprovada per 48 vots a favor dels 58 Estats membres que en aquell moment formaven les Nacions Unides: no hi va haver cap vot en contra.

La Declaració expressa, d'una banda, una noció comuna i universal dels drets i llibertats fonamentals inherents als éssers humans i que es basen en el reconeixement de la dignitat de la persona humana sense cap mena de distinció; és a dir, que, per la seva pròpia naturalesa, els drets humans es configuren com a universals. D'altra banda, la Declaració es convertirà en el punt de partida i en la referència filosòfica per a l'adopció d'ulteriors mesures destinades al reconeixement i aplicació efectiva dels drets i les llibertats fonamentals.

Ara bé, la Declaració, al ser aprovada mitjançant una resolució de l'Assemblea General de les Nacions Unides, no tindria, en principi, valor jurídic obligatori. Malgrat això, és indubtable que, pel que constitueix de reflex d'uns determinats valors, d'expressió de la consciència jurídica de la humanitat, la Declaració, més enllà del seu caràcter programàtic, ha tingut un impacte fonamental – moral, polític i també jurídic – en el desenvolupament normatiu i garantista dels drets humans, tant a nivell nacional com internacional, i en el desenvolupament del Dret Internacional consuetudinari en l'esfera dels drets humans.

La Declaració consta d'un Preàmbul i de trenta articles que recullen diferents drets humans, alguns dels quals, no tots, formen part del que podem anomenar “nucli dur” de drets fonamentals. És a dir, d'aquells que representen una consciència comuna quant a la seva importància en relació a la integritat i dignitat dels éssers humans.

El Preàmbul de la Declaració parteix de la consideració que el respecte de la dignitat inherent a tots els membres de la família humana i als drets iguals i inalienables de cadascú constitueix el fonament de la llibertat, de la justícia i de

la pau del món. En altres paraules, que els drets humans fonamentals tenen la seva arrel en la dignitat i el valor de la persona humana i que la seva efectivitat i garantia constitueix una connexió amb la justícia, la llibertat i la pau, i, per tant, amb les grans aspiracions que representen les Nacions Unides.

A aquest punt de partida, el Preàmbul de la Declaració n'afegeix un altre, cabdal també al meu entendre: el de la consideració essencial de què els drets humans han de "ser protegits per un règim de dret", és a dir, en ordenaments jurídics on existeixin les garanties jurídiques i processals que permetin l'efectivitat dels drets humans proclamats en la Declaració. Això ha quedat clarament palès en el Document final de la Cimera Mundial 2005 quan es subratlla la necessitat "d'una adhesió universal a l'imperi de la llei" i, s'indica que "la democràcia, el desenvolupament i el respecte de tots els drets humans i les llibertats fonamentals són interdependents i es reforcen mútuament".

Com a tercera idea motriu, el preàmbul associa, en concordança amb els propòsits de les nacions Unides, el valor de la dignitat de la persona humana a la promoció del progrés social i l'elevació del nivell de vida "dintre d'un concepte més ampli de la llibertat". Expressió que també va expressar el Secretari General Kofi Annan en un cabdal informe presentat a la Cimera Mundial 2005 i que va titular: "Un concepte més ampli de la llibertat: desenvolupament, seguretat i drets humans per a tothom". En aquest informe subratllava, en el mateix sentit que estem dient, que "el desenvolupament, la seguretat i els drets humans van de la mà" i que són tres dimensions que es reforcen mútuament.

Aquests tres eixos o idees motrius continguts en el Preàmbul constitueixen, al meu entendre, els eixos potencialment més dinàmics i que genera clarament, en el moment actual, un enfocament multidimensional, integrat i integrador, de l'actuació internacional, i de les Nacions Unides en particular, en pro dels drets humans.

Els articles que pel treball que m'ocupa vull ressaltar són els que es troben en el tercer (18-21 articles) i quart (22-27 articles) grup de drets. En el primer cas,

l'article 18 forma part del grup format per les llibertats polítiques i els drets polítics fonamentals, des del dret a la llibertat de consciència, de pensament i de creença, la llibertat d'expressió, la llibertat de reunió, la llibertat d'associació, el dret a participar en la vida política i altres. És evident, doncs, que l'article 18 No es pot deixar de banda quan es parla d'educació ja que aquesta com es veurà en aquest treball té una connexió amb l'ètica i la moral que no es poden separar de la llibertat de pensament, consciència i religió.

Article 18

Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret inclou la llibertat de canviar de religió o de creença, així com la llibertat de manifestar la seva religió o creença, individual i col·lectivament, tant en públic com en privat, per l'ensenyament, la pràctica, el culte i l'observança.

Com deia, en el paràgraf anterior, el darrer article que he volgut ressaltar és segurament el més important i el que més impacte ha tingut en totes les constitucions democràtiques elaborades després de la Declaració Universal dels Drets Humans. És el que es refereix a l'educació. Forma part del quart grup de drets humans que es refereixen als drets econòmics, socials i culturals que corresponen a tota persona com a membre de la societat i la satisfacció dels quals és indispensable per a la seva dignitat i el lliure desenvolupament de la seva personalitat .

Article 26

(1) Tota persona té dret a l'educació. L'educació ha de ser gratuïta, al menys en el relatiu a la instrucció elemental i fonamental. La instrucció tècnica i professional haurà de ser generalitzada; l'accés als estudis superiors serà igual per a tots, en funció dels mèrits respectius.

(2) L'educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana i l'enfortiment del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals; afavorirà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i tots els grups ètnics o religiosos; i promourà el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides per al manteniment de la pau.

- (3) *Els pares tindran dret preferent a escollir el tipus d'educació que haurà de donar-se als seus fills.*

2.2.2. Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats (Adoptada el 28 de juliol de 1951)

Pel que fa als refugiats, i fruit també de les conseqüències que sobre aquesta qüestió tingué la segona guerra mundial, l'any 1951, en una Conferència internacional convocada per l'Assemblea General de les Nacions Unides, es va adoptar la Convenció sobre l'Estatut dels Refugiats. L'objecte de la Convenció era adoptar mesures jurídiques de protecció als refugiats, revisant, consolidant i ampliant l'abast d'acords internacionals anteriors sobre l'estatut dels refugiats.

La Convenció prohibeix l'expulsió o devolució dels refugiats en particular a un territori on la seva vida o la seva llibertat corrin perill per raó de raça, religió, nacionalitat, pertinença a determinat grup social o de les seves opinions públiques. En el nostre cas he volgut ressaltar l'article 22 per especificar que l'educació és una de les normes mínimes de tracte als refugiats en els països on els acullin.

Article 22. Educació pública

1. Els Estats Contractants concediran als refugiats el mateix tracte que als nacionals en el que respecta a l'ensenyament bàsic.
2. Els Estats Contractants concediran als refugiats el tracte més favorable possible i en cap cas menys favorable que el concedit en les mateixes circumstàncies als estrangers en general respecte de l'ensenyament diferent de l'elemental i, en particular, respecte a l'accés als estudis, reconeixement de certificats d'estudis en l'estranger, exenció de drets i càrregues i concessió de beques.

2.2.3. Pacte Internacional de Drets econòmics, socials i culturals (PIDESC 16-12-1966)

Seguint la línia de treballs previs que havia iniciat la Comissió de Drets Humans i el disseny inicial que aquesta havia establert, el mateix dia que s'aprovava la Declaració Universal, l'Assemblea General va demanar a la Comissió que preparés un projecte de pacte relatiu als drets humans que contingués també mesures d'aplicació. És a dir, es tractaria de donar forma jurídicament obligatòria als drets ja reconeguts a la Declaració. La gènesi d'aquest nou instrument convencional obligatori va resultar prou laboriosa i va concloure finalment l'any 1966, amb l'adopció dels dos pactes, de Drets Econòmics, Socials i Culturals, i de Drets Civils i Polítics. Els Pactes són dos Tractats internacionals, de caràcter general pel que fa als drets humans que constitueixen la segona etapa del pla dissenyat amb la Declaració Universal.

La primera dificultat per a l'elaboració del nou text jurídicament obligatori fou la definició de quin havia de ser el seu contingut. Mentre que els països occidentals s'inclinaven per un tractat que recollís els drets civils i polítics, els països socialistes volien que s'incorporessin els drets econòmics, socials i culturals. Dues posicions polítiques irreductibles amb prioritats diferents i que podien bloquejar la tasca de la Comissió de Drets Humans. A la qual s'hi afegia, com a tercera posició, la concepció dels Estats del tercer món.

D'alguna manera es manifesten en aquesta contraposició política diferents concepcions sobre els drets humans que, simplificant i seguint una formulació bastant estesa, podríem expressar de la següent manera: els Estats occidentals, amb una visió essencialment individualista dels drets humans, subratllen la importància dels drets civils i polítics, anomenats drets humans de primera generació; els Estats del bloc socialista, que parteixen de la idea dels drets humans com a una manifestació de les condicions econòmiques i socials, posen l'accent en els drets econòmics i socials o drets de segona generació; i. Finalment, els nous Estats sorgits de la descolonització decanten el seu interès cap a drets col·lectius, també anomenats de tercera generació o drets de la solidaritat.

Finalment l'Assemblea General es va decidir, com a solució de compromís entre les diferents concepcions, per l'elaboració de dos Pactes, un sobre drets civils i polítics i un altre sobre drets econòmics, socials i culturals. La voluntat d'afirmar la connexió entre ambdós grups de drets, que són independents, va comportar que els Pactes tinguessin disposicions comunes, amb la voluntat de traduir enèrgicament la unitat del fi perseguit, i, que tant en l'un com en l'altre, es reconeguessin drets pertanyents a l'altre grup. Fent-ho així, els Estats membres romandrien lliures per decidir-se a ratificar un dels dos o els dos Pactes.

Aquesta situació de recollida de drets que pertanyien a un o altre Pacte és el cas del Dret a l'educació. Els articles corresponents els relaciono a continuació ressaltant els que han donat peu a tot un desenvolupament normatiu que té com a plantejament últim el dret a l'educació en drets humans.

Article 13

- (1) Els Estats membres en el present Pacte reconeixen el dret de tota persona a l'educació. Convenen que l'educació ha d'orientar-se envers el ple desenvolupament de la personalitat humana i del sentit de la seva dignitat, i ha d'enfortir-ne el respecte pels drets humans i les llibertats fonamentals. Convenen així mateix en què l'educació ha de capacitar a totes les persones per a participar efectivament en una societat lliure, afavorir la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i entre tots els grups racials, ètnics o religiosos, i promoure les activitats de les Nacions Unides en pro del manteniment de la pau.
- (2) Els Estats membres en el present Pacte reconeixen que, amb objecte d'assolir el ple exercici d'aquest dret:
  - a. L'ensenyament primari ha de ser obligatori i assequible a tots gratuïtament;
  - b. L'ensenyament secundari, en les seves diferents formes, inclús l'ensenyament secundari tècnica i professional, ha de ser generalitzada i fer-se accessible a tots, per tots els mitjans

- que siguin apropiats, i en particular per la implantació progressiva de l'ensenyament gratuït;
- c. La ensenyament superior ha de fer-se igualment accessible a tots, sobre la base de la capacitat de cadascun, per tots els mitjans que siguin apropiats, i en particular per la implantació progressiva de l'ensenyament gratuït;
- (3) Els Estats membres en el present Pacte es comprometen a respectar la llibertat dels pares i, en el seu cas, dels tutors legals, d'escollir per als seus fills o pupils escoles distintes de les creades per les autoritats públiques, sempre que satisfacin les normes mínimes que l'Estat prescriu o aprova en matèria d'ensenyament, i de fer que els seus fills o pupils rebin l'educació religiosa o moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions.
- (4) Res del que es disposa en aquest article s'interpretarà como una restricció de la llibertat dels particulars i entitats per establir i dirigir institucions d' ensenyament a condició de què es respectin els principis enunciats en el paràgraf 1 i de què l'educació donada en aquestes institucions s'ajusti a les normes mínimes que prescriu l'Estat.

Article 14

Els Estats membres en el present Pacte que, en el moment de fer-se part en ell, i que encara no hagi pogut instituir en el seu territori metropolità o en altres territoris sotmesos a la seva jurisdicció l'obligatorietat i la gratuïtat de l'ensenyament primari, es comprometen a elaborar y adoptar, dins d'un termini de dos anys, un pla detallat d'acció per a l'aplicació progressiva, dins d'un nombre raonable d'anys fixats en el pla, del principi de l'ensenyament obligatori i gratuït per a tots.

2.2.4. Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (PIDCP, 16-12-1966)

Article 18

- (1) *Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret inclou la llibertat de tenir o adoptar la religió o creences de la seva elecció, així com la llibertat de manifestar la seva*

religió o les seves creences, individual o col·lectivament, tant en públic com en privat, mitjançant el culte, la celebració dels ritus, les pràctiques i l'ensenyament.

- (2) *Ningú serà objecte de mides coercitives que puguin menystenir la seva llibertat de tenir o d'adoptar la religió o les creences de la seva elecció.*
- (3) *La llibertat de manifestar la pròpia religió o les pròpies creences estarà subjecta únicament a les limitacions prescrites per la llei que siguin necessàries per a protegir la seguretat, l'orde, la salut o la moral públiques, els drets i les llibertats fonamentals dels altres.*
- (4) *Els Estats membres en el present Pacte es comprometen a respectar la llibertat dels pares i, en el seu cas, dels tutors legals, per a garantir que els fills rebin l'educació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions.*

2.2.5. Declaració dels Drets de l'infant (20.11.1959)

L'any 1959 l'Assemblea General va aprovar la Declaració dels Drets de l'infant que conté un principi, el setè, que no deixa cap dubte sobre el tema de l'educació. Al cap de trenta anys, concretament el 1989 es va ratificar i ampliar la Declaració del 1959, per l'Assemblea General en el que s'ha anomenat la Convenció sobre els drets dels infants. Malgrat aquest laps de trenta anys en molt poc temps aquesta Convenció s'ha convertit en el text sobre drets humans més àmpliament ratificat ja que en aquest moment ja són 193 els Estats part en la Convenció.

La Convenció, considerant que l'infant ha d'estar plenament preparat per a una vida independent en societat i ser educat en l'esperit dels ideals proclamats en la Carta de les Nacions Unides i, particularment, en un esperit de pau, dignitat, tolerància, llibertat, igualtat i solidaritat (Preàmbul de la Convenció), estén l'àmbit subjectiu de les disposicions convencionals a tot ésser humà menors de divuit anys (article 1).

Algunes de les disposicions de la Convenció es limiten a reiterar drets ja garantits a tothom en d'altres Convencions, però altres disposicions de la Convenció es refereixen específicament a drets relatius als infants.

L'any 2000 es van adoptar dos Protocols Facultatius a aquest Conveni i que s'ocupen de reforçar la protecció dels infants en àmbits específics. Es tracta del protocol Facultatiu de la Convenció sobre els Drets de l'Infant relatiu a la participació d'infants en els conflictes armats, i del protocol Facultatiu de la Convenció sobre els Drets de l'Infant relatiu a la venda d'infants, la prostitució infantil i a la utilització d'infants en la pornografia.

A continuació veiem els articles corresponents al Dret a l'Educació que es recullen tan en la Declaració (principi 7) com en la Convenció dels Drets dels Infants (articles 14, 18, 28 i 29).

Principi 7.

El nen té dret a rebre educació, que serà gratuïta i obligatòria almenys en les etapes elementals. Se li donarà una educació que afavoreixi la seva cultura general i li permeti, en condicions d'igualtat d'oportunitats, desenvolupar les seves aptituds i el seu judici individual, el seu sentit de responsabilitat moral i social, i arribar a ser un membre útil de la societat.

L'interès superior del nen ha de ser el principi rector de qui tenen la responsabilitat de la seva educació i orientació: aquesta responsabilitat incumbeix, en primer terme, als seus pares.

El nen ha de gaudir plenament de jocs i recreacions, els quals han d'estar orientats cap a les finalitats perseguides per l'educació; la societat i les autoritats públiques s'esforçaran per promoure el gaudir d'aquest dret.

2.2.6. Convenció sobre els drets de l'Infant (20 de novembre de 1989)

Article 14.

- (1) Els Estats Parts respectaran el dret del nen a la llibertat de pensament, de consciència i de religió.
- (2) Els Estats Membres respectaran els drets i deures dels pares i, si escau, dels representants legals, de guiar al nen en l'exercici del seu dret de manera conforme a l'evolució de les seves facultats.
- (3) La llibertat de professar la pròpia religió o les pròpies creences estarà subjecta únicament a les limitacions prescrites per la llei que siguin necessàries per a protegir la seguretat, l'ordre, la moral o la salut públics o els drets i llibertats fonamentals dels altres.

Article 18.

- (1) Els Estats Parts posaran la màxima obstinació a garantir el reconeixement del principi que ambdós pares tenen obligacions comunes pel que fa a la criança i el desenvolupament del nen. Incumbirà als pares o, si escau, als representants legals la responsabilitat primordial de la criança i el desenvolupament del nen. La seva preocupació fonamental serà l'interès superior del nen.
- (2) A l'efecte de garantir i promoure els drets enunciats en la present Convenció, els Estats Parts prestaran l'assistència apropiada als pares i als representants legals per a l'acompliment de les seves funcions pel que fa a la criança del nen i vetllaran per la creació d'institucions, instal·lacions i serveis per a la cura dels nens.
- (3) Els Estats Parts adoptaran totes les mesures apropiades perquè els nens els pares dels quals treballen tinguin dret a beneficiar-se dels serveis i instal·lacions de guarda de nens per als quals reuneixin les condicions requerides.

Article 28.

(1) Els Estats Parts reconeixen el dret del nen a l'educació i, a fi que es pugui exercir progressivament i en condicions d'igualtat d'oportunitats aquest dret, deuran en particular:

- a . Implantar l'ensenyament primari obligatòria i gratuïta per a tots;
- b. Fomentar el desenvolupament en les seves diferents formes, de l'ensenyament secundari, inclosa l'ensenyament general i professional, fer que tots els nens en disposin i tinguin accés a ella i adoptar mesures apropiades tals com la implantació de l'ensenyament gratuït i la concessió d'assistència financera en cas de necessitat;
- c . Fer l'ensenyament superior accessible a tots, sobre la base de la capacitat, per quants mitjans siguin apropiats;
- d . Fer que tots els nens disposin d'informació i orientació en qüestions educacionals i professionals i tinguin accés a elles;
- e . Adoptar mesures per a fomentar l'assistència regular a les escoles i reduir les taxes de deserció escolar.

(2) Els Estats Parts adoptaran quantes mesures siguin adequades per a vetllar per què la disciplina escolar s'administri de manera compatible amb la dignitat humana del nen i de conformitat amb la present Convenció.

(3) Els Estats Parts fomentaran i encoratjaran la cooperació internacional en qüestions d'educació, en particular a fi de contribuir a eliminar la ignorància i l'analfabetisme en tot el món i de facilitar l'accés als coneixements tècnics i als mètodes moderns d'ensenyament. Referent a això, es tindran especialment en compte les necessitats dels països en desenvolupament.

Article 29.

(1) Els Estats Parts convenen que l'educació del nen haurà d'estar encaminada a:

- a . Desenvolupar la personalitat, les aptituds i la capacitat mental i física del nen fins al màxim de les seves possibilitats;
- b. Inculcar al nen el respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals i dels principis consagrats en la Carta de les Nacions Unides;
- c . Inculcar al nen el respecte dels seus pares, de la seva pròpia identitat cultural, del seu idioma i els seus valors, dels valors nacionals del país que viu, del país que sigui originari i de les civilitzacions distintes de la seva;
- d . Preparar al nen per a assumir una vida responsable en una societat lliure, amb esperit de comprensió, pau, tolerància, igualtat dels sexes i amicitat entre tots els pobles, grups ètnics, nacionals i religiosos i persones d'origen indígena;
- e. Inculcar al nen el respecte del medi ambient natural.

(2) Res del que es disposa en el present article o en l'article 28 s'interpretarà com una restricció de la llibertat dels particulars i de les entitats per a establir i dirigir les institucions d'ensenyament, a condició que es respectin els principis enumerats en el paràgraf 1 del present article i que l'educació impartida en tals institucions s'ajusti a les normes mínimes que prescriu l'Estat

Com ha quedat palès al llarg d'aquesta primera part del segon capítol, l'acció de les Nacions Unides ha estat un factor decisiu en la progressiva universalització de la protecció internacional dels drets humans. Un procés que té el seu punt de partida en la mateixa Carta de les Nacions Unides i en la Declaració Universal dels Drets Humans, en la mesura en què els principis que inspiren ambdós textos, i que estan subjacents i informen tot el sector de l'ordenament internacional que s'ocupa dels drets humans, constitueixen, indubtablement, principis i normes de Dret Internacional general, obligatòries per a tots els Estats.

Aquest és el motiu de voler dedicar un capítol al dret a l'educació partint dels Documents bàsics i que obren la porta a un millor futur a tot el món i a tots els éssers humans a través de l'educació en drets humans.

2.3. Dimensió social del dret a l'educació

El dret a l'educació és un dret transversal que comparteix característiques de les tres generacions de drets humans. D'aquesta manera es confirma la indivisibilitat i interdependència de tots els drets humans per ser inherents a la persona humana. En sentit clàssic, com a dret social el dret a l'educació vindria a reclamar tota una sèrie de prestacions estatals.

A partir de l'anàlisi de l'article 13.2 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, es poden conèixer les principals obligacions de l'Estat en educació¹⁰² :

Els Estats en el present Pacte reconeixen que, a fi d'aconseguir el ple exercici d'aquest dret:

a) L'ensenyament primari ha de ser obligatori i assequible a tothom gratuïtament¹⁰³.

---

¹⁰² El dret a l'educació com a dret econòmic, social i cultural és recollit en nombrosos textos internacionals de drets humans, no obstant això, aquí només faig referència al Pacte Internacional per es el més rellevant. Pot ser d'interès revisar el manual Declaracions i Convencions Internacionals sobre el Dret a l'Educació i la Llibertat d'Ensenyament de FERNÁNDEZ, A. i JENKNER, S. anteriorment esmentat. En ell es fa un compendi de tots els instruments internacionals que tracten sobre el dret a l'educació. No obstant això, l'àmbit internacional, pot ser d'interès prestar una atenció especial els art. 18 i 26 de la Declaració Universal dels Drets Humans, els art. 3 i 18 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, la Convenció sobre els Drets del Nen en el seu art. 2,3,4,5,14,19 i sobretot, 28 i 29 i la Convenció relativa a la lluita contra les discriminacions a l'àmbit de l'ensenyament.

¹⁰³ Des de la perspectiva internacional es considera que en l'escola primària s'hauran de satisfer unes necessitats bàsiques d'aprenentatge. Aquestes necessitats es van definir en l'article 1 de la Declaració Mundial sobre Educació per a Tothom (Jomtiem, Tailàndia 1990) com "eines essencials per a l'aprenentatge (com la lectura i l'escriptura, l'expressió oral, el càlcul, la solució de problemes) i els continguts bàsics d'aprenentatge (coneixements teòrics i pràctics, valors i aptituds) necessaris per a què els éssers humans puguin sobreviure, desenvolupar plenament les seves capacitats, viure i treballar amb dignitat, participar plenament en el desenvolupament, millorar la seva qualitat de vida, prendre decisions fonamentals i continuar aprenent".

b) L'ensenyament secundari¹⁰⁴, en les seves diferents formes, fins i tot l'ensenyament secundari tècnic i professional¹⁰⁵, ha de ser generalitzat i fer accessible a tots, per quants mitjans siguin apropiats, i en particular per la implantació progressiva de l'ensenyament gratuït.

c) L'ensenyament superior s'ha de fer igualment accessible a tots, sobre la base de la capacitat de cadascú, per quants mitjans siguin apropiats, i en particular, per la implantació progressiva de l'ensenyament gratuït¹⁰⁶.

d) Ha de fomentar o intensificar, en la mesura que sigui possible, l'educació fonamental per a aquelles persones que no hagin rebut o acabat el cicle complet d'instrucció primària.

e) S'ha de prosseguir activament el desenvolupament del sistema escolar en tots els cicles de l'ensenyament, implantar un sistema adequat de beques, i millorar contínuament les condicions materials del cos docent.

De l'anàlisi d'aquest article es deriva que les autoritats públiques tenen l'obligació de fer efectiu el dret a l'educació en quatre aspectes essencials¹⁰⁷:

---

¹⁰⁴ En la Declaració Mundial sobre Educació per a Tothom es va esmentar que el contingut de l'ensenyament secundari inclouria "la conclusió de l'ensenyament bàsic i la consolidació dels fonaments del desenvolupament humà i l'aprenentatge al llarg de la vida. Preparar els estudiants per a l'ensenyament superior i professional. (...) L'ensenyament secundari exigeix plans d'estudi flexibles i sistemes d'instrucció variats que s'adaptin a les necessitats dels alumnes en diferents contextos socials i culturals".

¹⁰⁵ En l'article 1.a. de la Convenció de la UNESCO sobre l'Ensenyament Tècnic i Professional (1989) es considera que aquest ensenyament: "inclou els coneixements generals, l'estudi de les tècniques i de les disciplines afins, l'adquisició d'habilitats pràctiques, de coneixements pràctics i aptituds, i la comprensió dels diferents oficis en els diversos sectors de la vida econòmica i social". Si es vol aprofundir en el contingut del dret a l'ensenyament tècnic i professional, es pot consultar els Convenis de l'Organització Internacional del Treball (OIT) sobre política social (normes i objectius bàsics), 1962 (núm. 117) i sobre desenvolupament dels recursos humans, 1975 (núm. 142).

¹⁰⁶ En els textos Internacionals s'afirma que en l'ensenyament superior s'haurà de dissenyar plans d'estudi flexibles i sistemes d'instrucció diversos per respondre a les necessitats d'alumnes de contextos socials i culturals diferents.

¹⁰⁷ JOVER, G.,(1998) "El dret a l'educació en els textos internacionals", Revista Española de Pedagogía, 180. Altres deures de l'Estat que només s'apunten són: promoure l'educació fonamental de les persones que no hagin rebut o acabat el cicle complet d'instrucció elemental i afavorir que continuïn els seus estudis segons les seves capacitats, i desenvolupar polítiques d'ajut i beques per mèrit i necessitat dels alumnes.

- a) Implantar l'ensenyament primari o ensenyament bàsic o elemental gratuït, i implantar progressivament l'ensenyament secundari, professional i superior gratuït.
- b) Garantir l'obligatorietat de l'educació.
- c) Determinar el contingut mínim de l'educació.
- d) Garantir el compliment del principi de no discriminació

Per respondre a les exigències del dret internacional pel que fa al dret humà a l'educació, els Estats membres han de garantir¹⁰⁸:

- a. El dret a l'educació gratuïta en els nivells de primària, i progressivament en els de secundària
- b. El dret a escollir el tipus d'educació que els pares volen per als seus fills conforme a les pròpies conviccions¹⁰⁹
- c. El dret dels particulars a establir i dirigir institucions d'ensenyament sempre que es respectin els principis dels instruments internacionals.

2.3.1. Gratuïtat de l'ensenyament bàsic.

La qüestió de la gratuïtat, segons K. Tomasevski¹¹⁰ comprèn una sèrie d'obligacions necessàries per part de l'Estat per fer-la efectiva. L'Estat ha de procurar garantir la disponibilitat, l'accessibilitat, l'acceptabilitat i l'adaptabilitat

¹⁰⁸ Declaració Universal de drets humans, art. 26, Conveni sobre els treballadors migrants, art. 30; Declaració sobre la Diversitat Cultural, art. 5; Observació General n° 13 sobre el dret a l'educació del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals.

¹⁰⁹ Literalment, l'article 13.3 del Pacte estableix: "Els Estats Parts en el present Pacte es comprometen a respectar la llibertat dels pares i, si escau, dels tutors legals, d'escollir per als seus fills o tutorats les escoles diferents de les creades per les autoritats públiques, sempre que aquelles satisfacin les normes mínimes que l'Estat prescriu o aprovi en matèria d'ensenyament, i de fer que els seus fills o pupils rebin l'educació religiosa o moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions. "

¹¹⁰ Katherina Tomasevski va ser anomenada el 1999 Relatora Especial de Nacions Unides sobre el dret a l'educació. El 1990 va preparar un informe preliminar per la Comissió de Drets Humans (resolució) 1998/33 sobre el dret a l'educació titulat Els Drets Econòmics, Socials i Culturals / UN doc. E / CN. 4/1999/49, en el qual recull de forma més detallada les característiques de l'educació primària gratuïta a les que aquí es fa referència (pp.19-32). En aquest treball únicament es prenen les idees generals que la relatora exposa per després comentar-les breument.

de l'ensenyament primari. Seria desitjable que aquestes característiques es fessin extensibles a altres nivells educatius¹¹¹.

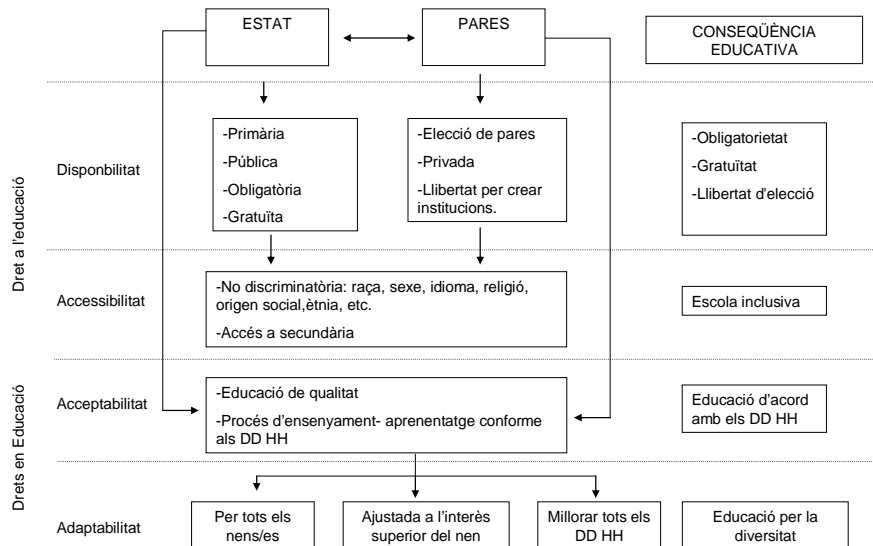

Figura 13: Les quatre "A"

a) Disponibilitat: la primera obligació de l'Estat és garantir que existeixin institucions i programes d'ensenyament suficients a disposició de tots els nens, la qual cosa requereix l'ajuda econòmica d'aquest. Encara que l'Estat no sigui l'únic responsable del finançament de l'educació, les normes internacionals de drets humans pretenen que sigui l'inversor d'última instància a fi d'assegurar que tots els infants en edat escolar disposin d'escoles primàries. Les qüestions immediates que es desprenen d'aquest principi són si, en virtut del principi de llibertat d'ensenyament, l'Estat ha de finançar escoles no estatals i si les ha de posar a disposició de tots en condicions d'igualtat.

b) Accessibilitat: la segona obligació de l'Estat fa referència al deure de garantir

¹¹¹ En el document del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals, Aplicació del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals. Observacions generals a l'article 13: el dret a l'educació, aquestes característiques s'estenen a tota l'educació: "l'educació en totes les seves formes i en tots els nivells ha de tenir les següents quatre característiques interrelacionades" (paràgraf 6, p.2). Amb aquesta nova apreciació sembla que es pretén destacar la importància d'ampliar l'abast d'aquests requisits --- disponibilitat, accessibilitat, acceptabilitat i adaptabilitat --- a qualsevol nivell educatiu i en qualsevol circumstància pot tenir en la millora de la qualitat de l'educació .

l'accés a les escoles públiques, disponibles en condicions d'igualtat. L'Estat ha de procurar evitar les diferències entre els nens mitjançant la prohibició de qualsevol forma de discriminació. L'accessibilitat consta de tres dimensions: no discriminació --- l'educació ha de ser accessible a tothom sense discriminació -- -, accessibilitat material --- sigui per proximitat geogràfica o mitjançant la tecnologia --- i accessibilitat econòmica --- l'educació ha d'estar a l'abast de tothom¹¹² ---

c) Acceptabilitat: l'Estat té el deure d'establir i aplicar les normes d'educació. El dret a l'educació exigeix la reglamentació per l'Estat, reglamentació que pot variar segons les necessitats i recursos de la comunitat i dels particulars. L'Estat està obligat a assegurar que totes les escoles s'ajustin als criteris mínims que ha elaborat i ha d'assegurar-se que l'educació sigui acceptable tant per als pares com per als nens.

d) Adaptabilitat: fa referència a la necessitat que un sistema educatiu sigui adaptable, és a dir, que l'educació que s'hi imparteixi respongui a la realitat immediata a què fan front els nens, tant en la seva família, a l'escola, a la comunitat i en relació amb les realitats mundials. Els aprenentatges hauran de ser assequibles a tots els alumnes adaptant-los a les seves pròpies característiques personals, socials i culturals.

El dret a l'educació, com tots els drets humans, imposa tres nivells d'obligacions als Estats Membres:

La primera, l'obligació de respectar, en la qual els Estats han d'evitar les mesures que obstaculitzin o impedeixen el gaudi del dret a l'educació, és a dir, s'han d'abstenir d'interferir en l'exercici d'aquest dret i de restringir-lo.

La segona, l'obligació de protegir per la qual han d'adoptar mesures que evitin que el dret a l'educació sigui obstaculitzat per tercers.

---

¹¹² En el document Aplicació del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals. Observacions generals a l'article 13: el dret a l'educació, oc, p.3, es detallen les condicions d'accessibilitat proposades inicialment per K. Tomasevski.

La tercera i última, l'obligació de complir, que consta de l'obligació de facilitar i l'obligació de proveir.

Aquestes són obligacions de caràcter positiu que exigeixen que l'Estat adopti mesures positives que permetin a individus i comunitats gaudir del dret a l'educació i els prestin assistència, és a dir, l'Estat ha de vetllar pel gaudi ple del dret¹¹³.

Els successius informes dels diferents relators de Nacions Unides sobre el dret a l'educació coincideixen a reconèixer en aquest dret una dimensió doble: d'una banda, el dret a l'educació s'ubica en la categoria de drets econòmics, socials i culturals i és, per tant, un dret-prestació que el ciutadà pot exigir de l'Estat. D'altra, el dret a l'educació és també un dret-llibertat, pertanyent als drets civils i polítics, que consagren la llibertat del ciutadà enfront de l'Estat. Durant molts anys ha prevalgut en l'acció estatal la tendència a garantir l'escolarització bàsica per sobre de la llibertat d'educació.

Per ampliar la coherència d'aquest marc normatiu, convé recordar que l'estat espanyol, en ratificar el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals presenta informes periòdics sobre l'aplicació del mateix davant el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals¹¹⁴. Les observacions finals que el Comitè va plantejar a l'estat després de la presentació del seu darrer informe, presentat amb retard el setembre de 2002 centren la seva atenció en els immigrants¹¹⁵.

---

¹¹³ Per a estudis més extensos sobre el marc normatiu i el contingut del dret a l'educació vid. MARTÍNEZ LÓPEZ-MUÑIZ, JL; (2000) *"El dret a l'educació en els instruments internacionals"* a Cap a una cultura dels drets humans, Universitat d'Estiu de Drets Humans i del dret a l'educació, Ginebra; FERNÁNDEZ, A. & JENKNER, S. (eds); (1995) *Declaracions i Convencions internacionals sobre el dret a l'educació i la llibertat d'ensenyament*, Frankfurt Info 3 Verlag t; MEHEDI, M.; *El contingut del dret a l'educació*, Document de treball presentat a la Subcomissió de Prevenció de discriminacions i Protecció a les Minories, Nacions Unides, E/CN.4/Sub. 2/1999/10, 8 de juliol de 1999.

¹¹⁴ Per a una visió de conjunt sobre el marc normatiu de drets humans en el cas d'Espanya, pot consultar la pàgina web de l'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Drets Humans i buscar el país concret. <http://www.ohchr.org>

¹¹⁵ Per consultar l'informe presentat per Espanya al Comitè, veure. "Aplicació del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals. Quarts Informes presentats pels estats part a propòsit dels articles 16 i 17 del Pacte, Espanya ", Doc E/C.12/4/Add.11, de manera particular sobre el dret a l'educació, paràgrafs 440 - 485. Per consultar les observacions finals del Comitè veure. "Observacions finals del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals:

En resum, aquest és el sistema normatiu internacional al qual han d'ajustar els diferents sistemes educatius nacionals i en el que s'ha de plantejar el repte de l'educació en drets humans.

2.3.2. Obligatorietat de l'educació

Pel que fa a la qüestió de l'obligatorietat, cal tenir en compte que el nen té dret a rebre educació --- així s'enuncia en nombrosos documents internacionals, entre ells la Declaració de Drets del Nen de 1959, principi 7 --- , però al mateix temps, té el deure d'assistir a l'escola. El dret a l'educació es reflecteix en el deure dels pares, la comunitat i l'Estat d'educar al nen¹¹⁶, així com el deure dels nens a educar.

El maig de 1999 el Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals va elaborar la Observació general n ° 11, en la qual s'analitzava l'article 14 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals. Entre altres coses, es va destacar la necessitat d'ampliar els elements continguts en l'article. De tots ells sembla d'especial interès destacar la referència que es va fer a la qüestió de l'obligatorietat, la gratuïtat i la necessitat d'adoptar un pla detallat¹¹⁷.

2.3.3. Contingut bàsic de l'educació

L'educació contribueix al desenvolupament integral i ple de la persona. Un dels mitjans existents per aconseguir el desenvolupament personal ple és que en

---

Spain. 07.06.2004 ", E/C.12/1/Add.99. Espanya ha de presentar el seu pròxim informe, que serà el cinquè, el proper mes de juny de 2009. La societat civil pot presentar informacions veraces al Comitè amb motiu de la presentació d'informes periòdics

¹¹⁶ Els pares són els principals educadors dels seus fills. Els pares tenen el dret-deure d'educar, segons les seves pròpies conviccions, per això l'obligatorietat de l'educació no té perquè incloure l'obligatorietat de l'escolarització. Segons la seva ideologia, els pares poden optar --- sempre que no suposi perjudici, desavantatge o desigualtat de condicions per als seus fills --- pel homeschooling. L'Estat té l'obligació d'oferir l'alternativa d'escolaritzar els nens, però la decisió de fer-ho és dels pares.

¹¹⁷ Amb la relació a aquest últim aspecte, el Comitè proposa que tots els sectors de la societat civil col laborin en l'elaboració d'un pla d'acció. Aquest pla ha d'incloure les mesures necessàries a dur a terme per garantir l'aplicació plena del dret a l'educació i per realitzar cada un dels components d'aquest dret (Cfr COMITÈ DE DRETS ECONÒMICS, SOCIALS I CULTURALS, observació general n ° 11: Plans d'acció per a l'ensenyament primari, Nacions Unides, Ginebra, 1999, UN doc. E/C.12/1999/4).

l'educació formal es proposin uns objectius i uns continguts a assolir als que tots han d'accedir. Quan aquests objectius i continguts de l'educació proposats s'orienten al desenvolupament ple de la persona en totes les seves dimensions, llavors es podria dir que l'educació és de qualitat.

L'Estat té el deure de procurar que en tots els centres educatius, siguin estatals o d'iniciativa privada, es transmetin els continguts mínims que promouen el desenvolupament personal, i sense els quals no es podria parlar pròpiament d'educació. Quan els centres educatius concreten i desenvolupin aquest mínim estatal en la seva realitat particular, el resultat hauria de ser una educació integral que contribuís al desenvolupament personal en plenitud. Així es promourà i fins i tot garantirà una educació de qualitat que hauria de donar-se a tots en condicions d'igualtats. En aquest sentit, es comprova que l'Estat, en seleccionar els continguts i objectius dels programes educatius, té una gran responsabilitat en la promoció del desenvolupament ple de cada persona.

Per a Patrice Meyer-Bisch, el contingut imprescindible de l'educació bàsica gratuïta podria ser:

- a) Proporcionar els coneixements d'escriptura bàsics, la qual cosa suposaria lluitar contra l'analfabetisme i contra l'analfabetisme funcional.
- b) El dret al coneixement dels drets humans, la realització d'aquest dret diu molt del tarannà educador d'una societat. Suposaria un esforç per proporcionar una educació real a la llibertat, en la participació i en el descobriment i respecte de l'universal.
- c) Un mínim d'interculturalitat¹¹⁸, per exemple l'aprenentatge de dos idiomes, el coneixement del patrimoni regional i nacional i obertura cap al patrimoni estranger; coneixement mutu i integració de les cultures d'altres persones.
- d) Manteniment dels coneixements i les qualificacions del treballador.
- e) Respecte de les vies tradicionals de transmissió del saber.

---

¹¹⁸ Totes aquestes mesures haurien d'ajudar els alumnes a descobrir allò que els uneix, allò que està per sobre de les seves diferències de raça, sexe, religió, etc.: La seva comuna dignitat humana. Aquesta és la que fa possible el diàleg intercultural.

Com s'ha dit, l'Estat, pel seu deure de perseguir el bé comú té l'obligació d'establir el contingut mínim de l'educació. L'objectiu d'aquesta tasca seria procurar que l'educació contribuís al desenvolupament personal ple de l'educand; aquesta seria l'autèntica educació de qualitat. Segons aquestes afirmacions, els components del contingut mínim de l'educació exposats per Meyer-Bisch es podrien matisar. Per exemple, l'autor esmenta la necessitat de la formació o capacitació professional com a component del contingut mínim educatiu. No obstant això, mitjançant l'educació també s'ha de procurar adquirir altres habilitats individuals i socials que són essencials per a la formació humana com per exemple, aprendre a dialogar o adquirir una capacitat crítica. Encara que l'orientació general d'aquest autor sembla adequada, es pot entendre que l'educació ha de perseguir a més d'altres objectius.

En l'Informe de la Comissió intencional sobre l'Educació per al segle XXI es presenten els pilars sobre els quals ha d'assentar l'educació.

Aquests representen el contingut mínim de l'educació que l'Estat hauria de protegir i reconèixer en els seus ordenaments legals per aconseguir que aquest fos de qualitat. Els pilars de l'educació són¹¹⁹:

Aprendre a conèixer: consisteix en combinar una cultura general prou àmplia amb la possibilitat d'aprofundir els coneixements en un petit nombre de matèries. Això suposa aprendre a aprendre exercitant l'atenció, la memòria i el pensament per poder aprofitar les oportunitats que ofereix l'educació al llarg de la vida. Es tracta d'adquirir els instruments de la comprensió. L'increment del saber permet comprendre les facetes de l'entorn, afavoreix el despertar de la curiositat intel·lectual, estimula el sentit crític i permet desxifrar la realitat, adquirint al mateix temps una autonomia de judici.

---

¹¹⁹ DELORS, J., (1996) *La educación encierra un tesoro, Informe a la UNESCO de la Comisión Internacional sobre l'Educació per al segle XXI*, Paris, Ediciones UNESCO. És cert que aquests pilars representen uns continguts mínims que, per tal que l'educació sigui veritablement formativa, és necessari ampliar i enriquir en la realitat educativa de què es tracta.

Aprendre a fer: suposa adquirir no només una qualificació professional sinó, una competència que capaciti l'individu per fer front a situacions i treballar en equip. També comporta aprendre a fer, espontàniament en el context social o formalment, en el marc de les diferents experiències socials o de treball. Aprendre a viure junts: requereix desenvolupar la comprensió de l'altre i la percepció de les formes d'interdependència, realitzar i participar en projectes comuns i preparar-se per tractar els conflictes, respectant els valors de pluralisme, comprensió mútua i pau.

Aprendre a ser: per a què es desenvolupi la pròpia personalitat i s'estigui en condicions d'obrar amb creixent capacitat d'autonomia, de judici i de responsabilitat personal. Amb aquesta finalitat, no cal menysprear en l'educació cap de les possibilitats de cada persona: memòria, raonament, sentit estètic, capacitats físiques, aptitud per a comunicar, etc. L'educació ha de suscitar la llibertat de pensament i de judici perquè tots assoleixin la seva plenitud i poden ser artífexs del seu destí.

Encara que en l'actualitat es tendeix a prioritzar l'adquisició de coneixements en detriment d'altres formes d'aprenentatge, segons les directrius d'aquest informe, l'educació ha de concebre com un tot integrat. En aquesta concepció han d'inspirar els Estats en les seves polítiques educatives.

A més de promoure l'educació gratuïta o obligatòria i dissenyar el contingut mínim de l'educació, l'Estat o les autoritats del país també tenen la responsabilitat d'eliminar la discriminació en l'educació i en l'ensenyament.

2.3.4. Principi de no discriminació

En virtut del principi d'igualtat subjacent a la dimensió social d'aquest dret, una de les obligacions de l'Estat seria procurar que -mitjançant la seva acció positiva- la gratuïtat, l'obligatorietat i la possibilitat real per a la persona de desenvolupar plenament la seva personalitat mitjançant l'educació fossin generalitzades eliminant qualsevol forma de discriminació. Aquest aspecte és

recollit en diversos textos jurídics, però amb la finalitat de simplificar, faré referència a alguns dels més rellevants en l'àmbit internacional.

El principi de no discriminació és aplicable a qualsevol dret humà. En el paràgraf 1 de l'article 2 de la Declaració Universal de Drets Humans es manifesta el següent:

"Tothom té tots els drets i llibertats proclamats en aquesta Declaració, sense distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o de qualsevol altra mena, origen nacional o social, fortuna, naixement o altra condició" .

En el paràgraf 2 de l'article 2 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals es defensa la no discriminació en l'exercici i gaudi dels drets humans en ell recollits (encara que, per la indivisibilitat i interdependència dels drets humans, això es pugui fer extensible a la resta de drets humans amb independència de la categoria a la qual pertanyen):

"Els estats part en el present Pacte es comprometen a garantir l'exercici dels drets que hi s'enuncien, sense cap discriminació per motius de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o d'altra mena, origen nacional o social , posició econòmica, naixement o altra condició social".

No obstant això, en el cas concret del dret a l'educació és necessari destacar que en determinades situacions es considera que l'existència de sistemes o institucions d'ensenyament separats per als grups definits en el paràgraf 2 de l'article 2 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, no constitueixen una violació del mateix. L'article 2 de la Convenció de la UNESCO relativa a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament (1960) matisa aquest aspecte:

"En el cas que l'Estat les admeti, les situacions següents no seran considerades com a constitutives de discriminació en el sentit de l'article 1 del aquesta Convenció:

a) La creació o el manteniment de sistemes o establiments d'ensenyament separats per als alumnes de sexe masculí i per als de sexe femení, sempre que aquests sistemes o establiments ofereixin facilitats equivalents d'accés a l'ensenyament, disposin d'un personal docent igualment qualificat, així com de locals escolars i d'un equip d'igual qualitat i permetin seguir els mateixos programes d'estudi o programes equivalents;

b) La creació o el manteniment, per motius d'ordre religiós o lingüístic, de sistemes o establiments separats que proporcionin un ensenyament conforme als desitjos dels pares o tutors legals dels alumnes, si la participació en aquests sistemes o l'assistència a aquests establiments és facultativa i si l'ensenyament en ells proporcionada s'ajusta a les normes que les autoritats competents poden haver fixat o aprovat, particularment per a l'ensenyament del mateix grau;

c) La creació o el manteniment d'establiments d'ensenyament privats, que la finalitat d'aquests establiments no sigui la d'aconseguir l'exclusió de qualsevol grup, sinó la d'afegir noves possibilitats d'ensenyament a les que proporciona el poder públic, i sempre que funcionin de conformitat amb aquesta finalitat, i que l'ensenyament donada correspongui a les normes que hagin pogut prescriure o aprovar les autoritats competents, particularment per a l'ensenyament del mateix grau ".

Sí es consideraria una discriminació acord amb el que disposa el Pacte, les polítiques de despeses que ocasionin que la qualitat de l'educació sigui diferent per a les persones que resideixin en diferents llocs¹²⁰. Potser en aquest cas, caldria plantejar-se si es incorreria en discriminació quan les persones han de triar obligatòriament l'escola estatal gratuïta, encara que no compleixi amb les conviccions i interessos dels pares.

---

¹²⁰ Comitè de drets econòmics, socials i culturals, Aplicació del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (1999). Observacions generals a l'article 13: el dret a l'educació, ONU, paràgraf 35.

De l'exposat en l'article 2 de la Convenció de la UNESCO relativa a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament podria considerar que la no discriminació en l'ensenyament suposa garantir la igualtat d'oportunitats per a tots, la qual cosa requereix introduir la dimensió de la llibertat del dret a l'educació. Així que s'aconseguirà que aquesta igualtat sigui real.

Segons això, aconseguir l'accés de tots en condicions d'igualtat tant a una educació primària gratuïta i obligatòria com a uns continguts educatius bàsics, no vol dir uniformitzar. Donada la diversitat de les persones i l'heterogeneïtat de les situacions personals, socials, econòmiques, culturals, etc. el principi d'igualtat subjacent al dret a l'educació com a dret econòmic, social, i cultural no suposa que sigui necessari una escola única en la qual imperi un únic ideari. Igualtat no és sinònim d'homogeneïtzar, són de possibilitar la igualtat d'oportunitats per a tots. Això suposa reconèixer una obligació més a l'Estat que consistiria en procurar que tots trien en condicions d'igualtat el tipus d'educació que més s'ajusti a les seves conviccions i/o desitjos personals, en això consisteix la llibertat d'ensenyament.

2.3.5. Deures de l'Estat en educació

Arribats a aquest punt sembla convenient reflexionar sobre quins són els deures generals de l'Estat pel que fa als drets humans, en general, i respecte a l'educació, en particular. Segons l'anàlisi realitzat per Fons Coomans, l'Estat té el triple deure de respectar, protegir i permetre el gaudi ple del dret:

"El primer nivell és el deure de respecte, pel qual es prohibeix al propi Estat violar els drets i llibertats reconeguts, el que vol dir que s'ha d'abstenir d'interferir en l'exercici d'aquests drets o llibertats com també de restringir-los.

El segon nivell és el del deure de protecció, que obliga l'Estat a adoptar mesures legislatives i d'altra mena per evitar i prohibir la violació per tercers dels drets i llibertats individuals.

El tercer nivell es refereix al deure de vetllar pel gaudi ple del dret. Aquest deure podria classificar-se de programàtic i comporta una visió a llarg termini. En general exigeix aportacions financeres que no poden assumir per si sols els particulars. Aquesta tipologia de deures és aplicable als drets econòmics, socials i culturals com també als civils i polítics i demostra que el gaudi d'un dret determinat exigeix a la vegada l'abstenció i la intervenció de l'Estat¹²¹.

Cadascun dels tipus de deure que reconeix Coomans s'ha de complir en les dues dimensions del dret a l'educació: la dimensió social i la dimensió de llibertat, els quals manifesten el vincle assenyalat entre els drets de segona i primera generació, entre la dimensió de dret i deure de tot dret humà.

"D'una banda, el gaudi del dret a l'educació exigeix que l'Estat intervingui per fer-ho possible i accessible. Implica deures positius per part de l'Estat. Això pel que fa a l'aspecte social.

D'altra banda, hi ha la llibertat personal dels particulars de triar entre l'educació organitzada per l'Estat i l'educació privada, que pot plasmar, per exemple, en la llibertat dels pares de vetllar per l'educació moral i religiosa dels seus fills amb acord amb les seves pròpies creences. D'aquí es deriva la llibertat de les persones físiques o morals de crear les seves pròpies institucions educatives. Aquest seria l'aspecte de llibertat"¹²².

En considerar les dimensions del dret a l'educació, es desprèn que l'Estat té la doble obligació d'abstenir i intervenir en la seva realització. L'Estat haurà d'intervenir per assegurar que les dues dimensions del dret a l'educació es fan i satisfan. La llibertat inherent al dret a l'educació -com a qualsevol dret humà- requereix que l'Estat respecti la llibertat dels particulars al exercitar. Al mateix temps l'Estat ha de protegir i facilitar la seva realització, la qual cosa suposa la seva intervenció quan les persones no puguin gaudir de la seva llibertat

---

¹²¹ COOMANS, F., (1995) "*Clarifying the Core Elements of the right to educations*", a *The Right to complain about Economic, Social and Cultural Rights*, Newtherlands Institute of Human Rights, SUM n ° 18, Utrech, UNESCO (Traducció de la càtedra de drets humans de la UNESCO de la Universitat d'Oran, Algèria).

¹²² COOMANS, F., (1995) "*Clarifying the Core Elements of the right to educations*", a *The Right to complain about Economic, Social and Cultural Rights*, Newtherlands Institute of Human Rights, SUM n ° 18, Utrech, UNESCO; p.23 .

d'ensenyament. El dret a l'educació no és només un dret prestacional, sinó --- com Mustapha Mehedi assenyalava el 1999 en el seu informe a la Subcomissió de Prevenció de discriminacions i Protecció de les Minories de les Nacions Unides --- un "dret-llibertat". A continuació es presenta una anàlisi de les obligacions de l'Estat en relació al dret a l'educació on es fan distincions que són d'interès pel tema que ens ocupa:

OBLIGACIONS ESTAT	<u>Llibertat d'elecció</u>	<u>Llibertat d'establiment</u>
RESPECTAR	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Respectar les conviccions religioses i filosòfiques; ▪ respectar la llibertat d'elecció d'escola ▪ Respectar la dignitat humana 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Respectar la llibertat d'establiment d'escoles (subjectes a uns estàndards legals mínims); ▪ Respectar la diversitat (cultural) en educació
PROTEGIR	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Eliminar l'adoctrinament i la coerció ▪ Protegir legalment la llibertat d'elecció ▪ Combatre la discriminació en l'admissió dels estudiants i institucions privades. ▪ Garantir el pluralisme del currículum 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aplicar i sostenir el principi d'igualtat ▪ Protegir legalment les institucions privades siguin d'iniciativa dels pares i/o de l'organització dels professors.
SATISFER	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fomentar el pluralisme en el currículum ▪ Promoure la tolerància i l'enteniment entre els grups de població 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Proporcionar el suport material i econòmic per les institucions privades d'una manera no discriminatòria

Figura 14: Anàlisi de les obligacions de l'Estat en el Dret a l'Educació.

Dimensió llibertat

OBLIGACIONS ESTAT	<u>Accessibilitat</u>	<u>Disponibilitat</u>
RESPECTAR	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Respectar l'accés lliure a l'educació pública en la legislació, en la política i en la pràctica sense discriminació 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Respectar l'educació en la llengua de les minories
PROTEGIR	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aplicar i sostenir el principi de no discriminació en la legislació, en la política i en la pràctica contra violacions de tercers. Establir legislació contra la feina infantil 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Regular el reconeixement de diplomes i dels sistemes educatius.
SATISFER	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prendre mesures positives per grups amb retràs educatiu (minories, immigrants, refugiats, persones socialment vulnerables, detinguts). ▪ Eliminar la discriminació passiva, introduir progressivament l'educació gratuïta: promoure un sistema de beques, eliminar les causes del treball infantil 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Establir facilitats educatives en zones rurals i urbanes. ▪ Formar al professorat ▪ Donar facilitats al transport i fer disponibles els materials quan sigui necessari. ▪ Lluitar contra l'analfabetisme. ▪ Promoure l'educació d'adults. ▪ Mantenir els serveis educatius i de qualitat.

Figura 15: Anàlisi de les obligacions de l'Estat en el Dret a l'Educació.

Dimensió social

Segons el que he exposat, la transversalitat del dret a l'educació queda de manifest i es comprova que "la implicació de l'activitat estatal no és un tret exclusiu dels Drets Econòmics, Socials i Culturals". La Intervenció de l'Estat en la realització plena de qualsevol dret humà serà activa independentment de ser un dret de primera o segona generació.

Després de considerar la dimensió social del dret a l'educació a continuació estudiarem la seva dimensió de llibertat.

2.3.6. Dimensió de llibertat del dret a l'educació

El dret, el deure i en conseqüència la responsabilitat d'educar correspon als pares ja que són els primers i els principals educadors dels seus fills. Durant els primers anys de vida l'educació que es dona en la família és essencial, ja que en ella el nen adquireix els aprenentatges més bàsics i funcionals. Amb el pas dels anys, arriba un moment en què la família no té la competència per transmetre als seus fills coneixements i habilitats més específics i, per tant, es veu en l'obligació de delegar el seu dret-deure d'educar a l'escola. Segons això, la relació família-escola té caràcter de delegació. La delegació és una relació jurídica definida per la confiança i la responsabilitat mútues. Segons la dimensió jurídica de la delegació, a qui deleguen els pertoca la concessió i la revocació de l'encàrrec, però no la seva gestió¹²³.

A l'escola no només s'ensenyen coneixements i aptituds, sinó que més o menys explícitament es transmeten tota una sèrie de pautes de conducta, valors i hàbits. La família, a més de seguir transmetent coneixements i habilitats, és la font principal d'educació en valors, actituds i hàbits, per tant els pares tenen dret a que es garanteixi la continuïtat i coincidència entre les seves idees, conviccions i valors i els que es inculquen a l'Escola. La família té el dret i l'obligació de participar en l'educació escolar dels seus fills. Aquest dret-deure dels pares a educar, sempre que s'orienti cap al bé dels fills i de la societat, és l'origen i fonament del principi de la llibertat d'ensenyament¹²⁴.

---

¹²³ NAVAL, C. I ALATAREJOS, F.,(2000) "*La formació humana*", en Filosofia de l'Educació, pamplona EUNSA. Però per a què aquesta confiança i responsabilitat pugui donar-se per part dels pares, cal que ells estiguin conformes amb l'educació escolar que reben els seus fills; per això l'elecció en llibertat és fonamental.

¹²⁴ Per ampliar el contingut de la llibertat d'ensenyament des d'un punt de vista més jurídic es pot consultar EMBID IRUJO, A.,(1983) *Les llibertats de l'ensenyament*, Madrid, Tecnos, i RODRIGUEZ COARASA, C., (1998) *La llibertat d'ensenyament en Espanya*, Madrid, Tecnos. I també FERNANDEZ, A. i NORDMANN, J. D., (2000) *Vers de nouveaux indicateurs de liberté d'enseignement, dans Les indicateurs du droit à l'éducation*, Geneve, OIDEL, i NORDMANN, J. D.,(2001) *Six questions sur la liberté d'enseignement*, Genève, OIDEL.

Aquesta obligació és part del contingut del dret a l'educació i ha de ser reconeguda com a tal en els ordenaments legals i en la seva consegüent realització pràctica. En el paràgraf anterior s'ha destacat la doble dimensió de dret social i dret de llibertat del dret a l'educació. La seva dimensió social fa referència a les obligacions de l'Estat en matèria d'educació, la seva dimensió de llibertat inclou el dret de la persona a educar-se en llibertat, cosa que s'associa al dret dels pares a escollir el tipus d'educació que desitgen per als seus fills .

El dret, a l'educació conté un element de justícia social i un altre de llibertat. Per a ambdós aspectes l'Estat ha de realitzar harmònicament els seus tres deures fonamentals: protegir, respectar i garantir el ple gaudi d'aquest dret. No n'hi ha prou amb afirmar i respectar la llibertat, sinó que ha d'estar promoguda activament.

"L'Estat haurà de respectar la llibertat d'educació, protegir contra violacions i fer tot el possible perquè totes les persones puguin gaudir efectivament d'ella"¹²⁵

En el cas del dret a l'educació com a dret social aquests tres deures es concreten en les prestacions educatives que l'Estat ha de proveir per aconseguir la realització efectiva del dret a l'educació: L'Estat té l'obligació de garantir la gratuïtat i obligatorietat de l'educació primària, fent extensibles aquests principis progressivament a nivells educatius superiors, i establir uns mínims educatius per aconseguir que els destinataris de l'educació rebin educació de qualitat en condicions d'igualtat d'acord amb el principi de no-discriminació.

Però la veritable igualtat suposa que l'Estat protegeixi la llibertat. En aquest sentit, s'entendrà la igualtat com la síntesi integradora entre l'exercici de la llibertat i els drets prestacionals. Procurar la igualtat de tots els homes no

---

¹²⁵ CHAPMAN, A.,(1998) *Violacions del dret a l'educació*, Nacions Unides, Ginebra, paràgraf 13 (UN doc. / C. 12/1998/19).

significa reconèixer que entre ells no hi ha diferències. Les persones han de poder desplegar la seva llibertat per garantir una educació que s'adapti a les seves característiques i interessos personals i les seves circumstàncies socials. En conseqüència, l'Estat té l'obligació de permetre i facilitar que els ciutadans exerceixin el seu dret a l'educació en llibertat. Fonamentalment aquest és el contingut del principi de la llibertat d'ensenyament que paulatinament s'anirà detallant.

Per tant, no cal entendre la llibertat d'ensenyament com una llibertat en sentit clàssic negatiu, és a dir, cal superar la creença que la realització de la llibertat és sinònim d'abstenció dels poders públics. La intervenció de l'Estat tindrà per finalitat permetre l'exercici dels drets humans amb llibertat. Això és sinònim de estimular i revitalitzar la participació social amb vista a aconseguir la implicació de cada persona en la configuració del seu propi projecte de vida i en la construcció d'una societat millor. Les llibertats estan dotades així un nou sentit.

Ja no es tracta d'exercir de manera individual, sinó d'exercir de manera personal, és a dir implicant-se en la satisfacció dels drets humans de manera responsable. Així, d'aquesta manera, l'Estat crea les condicions perquè les persones puguin prendre el protagonisme en les seves vides i en la societat.

Totes aquestes qüestions queden de manifest en els textos internacionals, sobretot en l'article 13 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals¹²⁶, concretats en els apartats 3 i 4

3. Els Estats Parts en el present Pacte es comprometen a respectar la llibertat dels pares i, si escau, dels tutors legals d'escollir per als seus fills o pupil les escoles diferents de les creades per les autoritats públiques, sempre que aquelles satisfacin les normes mínimes que

---

¹²⁶ Altres textos internacionals que reconeixen la dimensió de llibertat del dret a l'educació serien la Declaració Internacional de Drets Humans (article 26, paràgraf 3), el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (article 18) i la Convenció dels Drets dels Infants (article 29, paràgraf 2). Si es vol revisar altres textos internacionals que recullen el dret a l'educació i en conseqüència la seva dimensió de llibertat, es pot consultar l'obra anteriorment esmentada Declaracions i Convencions Internacionals sobre el Dret a l'Educació i la Llibertat d'Ensenyament (1995) de FERNÁNDEZ, A. i JENKNER, S.

l'Estat prescrigui o aprovi en matèria d'ensenyament, i de fer que els seus fills o pupils rebin l'educació religiosa o moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions.

4. Res d'allò disposat en el present article s'interpretarà com una restricció de la llibertat dels particulars i entitats per establir i dirigir institucions d'ensenyament, a condició que es respectin els principis enunciats en el paràgraf 1 i que l'educació donada en aquestes institucions s'ajusti a les normes mínimes que prescrigui l'Estat.

Combinant els paràgrafs del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals en els quals es fa menció específica a la llibertat d'ensenyament (3r i 4t) amb els paràgrafs 1r i 2n del mateix article en què es fa referència a les finalitats de la educació i a les obligacions positives dels Estats en matèria d'educació respectivament, sorgeixen una sèrie de principis per a la llibertat d'ensenyament que a continuació destaquem¹²⁷:

- a) Llibertat d'elecció completa entre l'educació estatal i l'educació no estatal;
- b) Igualtat de drets a l'exercitar la llibertat d'elecció;
- c) Reconeixement oficial dels diplomes atorgats per aquelles escoles no estatals que compleixin els requisits mínims indicats per l'Estat;
- d) Llibertat per establir centres educatius. Els requeriments mínims de l'Estat hauran de poder adaptar-se a les característiques particulars dels centres no estatals;
- e) El compromís de proveir educació gratuïta;
- f) El compliment de l'educació obligatòria fins a un nivell particular a cada col·legi oficialment reconegut o en cada col·legi no estatal.

En els paràgrafs següents aniré detallant el contingut dels elements de la llibertat d'ensenyament. Com es pot comprovar, la llibertat d'ensenyament inclou alguns elements més que els recollits pel professor De Groof.

---

¹²⁷ DE GROOF, J., (1994) *Subsidiarity and education. Aspects of Comparative Educational Law*, , Bèlgica, Acco Leuven.

Com s'ha vist, en els textos internacionals es reconeix la llibertat d'ensenyament. Això no només suposa que l'Estat s'impliqui en la promoció i realització d'aquesta llibertat. També significa reconèixer el dret i deure de tots els implicats en el procés educatiu de participar per realitzar íntegrament el dret a l'educació. Això requereix que les persones s'ocupin en l'elecció responsable del centre educatiu, en forjar un sentit crític per a triar una educació que atengui a la formació integral dels seus fills o en què els professors s'esforcin per donar cada dia una educació millor als seus alumnes .

Participar requereix principalment el desplegament de la llibertat personal i social. Aquesta llibertat ha de ser entesa no només com a llibertat d'elecció individual limitada pel no perjudicar els altres¹²⁸, sinó també com a llibertat responsable. L'exercici responsable de la llibertat repercuteix en el perfeccionament no només social sinó també de la persona que participa. En aquest sentit l'educació en drets humans com educació de la llibertat resultarà essencial per aprendre a participar. Això és així perquè l'educació en drets humans és un mitjà per aprendre a adequar les decisions personals als que correspon a l'home per la seva dignitat. Aquesta educació també estimula el compromís personal amb els deures associats al dret a l'educació i a qualsevol dret humà.

En l'article 18 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics es sustenta la llibertat d'ensenyament en la llibertat de pensament, consciència i religió. La pluralitat de centres de llavors, es fonamenta en la necessitat que els pares puguin triar entre diferents opcions educatives en funció de les seves creences filosòfiques i religioses, sempre que aquestes siguin d'acord amb els requeriments de la dignitat humana. La llibertat d'ensenyament més que a

---

¹²⁸ Aquesta és la concepció de la llibertat que es defensa en els textos internacionals, però per poder ser veritable la llibertat personal necessita ser completada i complementada amb una concepció de la llibertat com a capacitat d'autodeterminació orientada al creixement personal i per extensió social.

l'existència de multitud de centres educatius fa referència a que existeixi una oferta educativa plural de qualitat¹²⁹.

D'aquesta afirmació i del contingut dels textos internacionals recollits es poden derivar els components integrants de la llibertat en ensenyament¹³⁰:

a) Llibertat docent o llibertat acadèmica, seria la llibertat de qui ensenya, considerada individualment.

b) Llibertat escolar, faria referència a la llibertat de qui ensenya des del punt de vista col·lectiu o institucionalment, com llibertat per crear i dirigir institucions educatives amb identitat pròpia.

c) Dret educar en llibertat, és la més important, ja que el educant -que és el titular del dret a educar - ha de tenir la llibertat de rebre l'educació que més s'adeqüi a les seves conviccions i interessos, sempre que aquests no siguin contraris a les exigències de les dignitat de la persona. Fa referència a la necessitat que existeixi una oferta educativa plural perquè els pares puguin triar d'acord amb les seves conviccions el tipus d'educació que desitgen que els seus fills rebin.

La realització total del dret a la educació suposa que per propiciar la finalitat essencial de l'educació, el desenvolupament ple de la personalitat, a més de gaudir l'educació gratuïta i obligatòria en condicions d'igualtat, és necessari triar el centre en funció del seu ideari i de la qualitat de l'educació que ofereix. Això és així perquè el tipus d'educació impartida en un centre així com el seu ideari influeixen directament en la finalitat essencial de l'educació apuntada.

---

¹²⁹ Créixer en llibertat no consisteix en un augment de les possibilitats d'elecció, ja que hi ha un llinar per sobre del qual la voluntat és cada vegada més incapaç de decidir. El creixement de la llibertat no vol dir necessàriament augment quantitatiu de les possibilitats d'elecció, sinó també intensificació qualitativa

¹³⁰ MARTINEZ LOPEZ-MUÑIZ, JL, (2000) "*Problemàtica del desenvolupament de la llibertat d'educació*", ponència presentada a la Trobada Internacional Elecció d'escola i Drets Humans, Universitat Internacional Menéndez Pelayo, Santander.

Acudir a la llibertat d'ensenyament suposa acceptar que les persones hauran de triar el centre escolar conforme a les seves conviccions i implicar o col·laborar en la creació i manteniment de centres d'iniciativa social, per poder gaudir d'una educació en llibertat. D'aquesta manera, la llibertat d'ensenyament és un canal de participació social, ja dels qui intervenen en el procés educatiu. El naixement d'una consciència de la participació com a compromís amb els deures associats al dret a l'educació i a qualsevol dret humà requereix una educació en la llibertat i en la responsabilitat que s'inicia amb una educació en els drets humans.

2.3.7. La llibertat de càtedra

Malgrat que la llibertat de càtedra és pròpia dels educadors si que he volgut citar un dels punts controvertits de l'àmbit docent. La llibertat de càtedra assegura a cada professor la màxima independència de criteri i expressió científics en el compliment de la funció docent. Aquesta llibertat tindrà com a límit el dret de l'alumne a ser informat amb rigor científic sobre aquelles tesis o teories que el professor declara no compartir. Hi ha un segon límit en l'ensenyament bàsic que es dona en els centres privats i és que han de conciliar la llibertat de cada professor amb l'efectivitat de la llibertat dels titulars del centre o en el seu defecte podem dir que no poden contradir el projecte educatiu reflectit en l'ideari de l'escola que serà la pauta per a tota actuació educativa dins del centre.

Transcriu la Sentència del Tribunal Constitucional (13-02-1981, BJC, 10) que en referència a aquest punt assenyala:

“El profesor es libre como profesor, en el ejercicio de su actividad específica. Su libertad es, sin embargo, libertad en el puesto docente que ocupa, es decir, en un determinado centro, y ha de ser compatible por tanto con la libertad del centro, del que forma parte el ideario. La libertad del profesor no le faculta por tanto para dirigir ataques abiertos o solapados contra ese ideario, sino sólo para desarrollar su actividad en los términos que juzgue más adecuados y que, con arreglo a un criterio serio y objetivo, no resulten contrarios a aquel”.

També citar que entenem llibertat de càtedra la possibilitat de què l'educador pugui escollir centre on desenvolupar la seva tasca docent. Aquest és un dels punts claus, malgrat no està treballat, per donar una fiabilitat de pluralisme de centres educatius no solament des de la visió de l'ideari sinó de la tasca professional dels docents que poden impulsar un projecte educatiu determinat.

2.3.8. Llibertat i Caràcter propi o Ideari

Característica pròpia de la nostra societat és el pluralisme ideològic. Aquest pluralisme suposa diverses concepcions de l'home i, per tant determina diverses propostes educatives.

La bona convivència en una societat plural exigeix, d'una banda, llibertat per a les diverses opcions educatives, i, per altra, definició clara de cada opció perquè l'elecció sigui autèntica.

Els Tractats internacionals i la pròpia legislació espanyola recull tant la condició plural de societat com la llibertat d'elecció de centre educatiu i el dret d'aquests a definir la seva identitat o caràcter propi i que com a resum relaciono aquí:

1. Totes les persones tenen el dret a l'educació, i la societat ha d'oferir els mitjans necessaris perquè tots els ciutadans puguin exercir dignament aquest dret fonamental en el marc de les llibertats proclamades en la nostra Constitució.

2. A la promoció i tutela dels drets i llibertats referents a l'educació, la societat i els poders públics han de reconèixer aquests principis bàsics:
  - a. que els pares trien el tipus d'educació que desitgen per als seus fills;
  - b. que les persones i grups socials tenen dret a crear i dirigir escoles i a impartir-hi un tipus d'educació determinat, és a dir, a definir el seu caràcter propi;
  - c. els poders públics tenen l'obligació de fer possible l'exercici pràctic del dret de tothom a l'educació, assegurant la gratuïtat de l'escola i la llibertat d'ensenyament.

3. El dret a l'educació comporta el dret a accedir a una escola que afavoreixi el ple desenvolupament de la personalitat de tots i cadascun dels alumnes, la seva inserció en l'entorn social i la seva preparació per a la vida professional.

4. La llei estableix que l'acció educativa escolar, orientada pels principis i declaracions de la Constitució, tindrà les finalitats següents

- a. El ple desenvolupament de la personalitat de l'alumne.
- b. L'adquisició d'hàbits intel·lectuals i tècniques de treball, així com els coneixements científics, tècnics, humanístics, històrics i estètics.
- c. La capacitat per l'exercici d'activitats professionals.
- d. La preparació per participar activament en la vida social i cultural.
- e. La formació per la pau, la cooperació i la solidaritat entre els pobles.

5. L'escola té un valor i una importància bàsica entre totes les instàncies educatives de la nostra societat. De fet es concep com la institució social que, de manera més directa, complementa l'acció educativa de la família.

6. En el món coexisteixen diverses visions de l'home, de la vida, del món, que fan realitat i enriqueixen el pluralisme que caracteritza la nostra època en clima de col·laboració i respecte mutu. En el camp educatiu aquest pluralisme cultural es tradueix en una diversitat d'escoles.

2.3.9. Dret a l'educació en llibertat

L'accent que l'educació ha de posar en allò humà suposa que aquesta contribueixi a potenciar la llibertat del consum. El desenvolupament de la persona humana, objectiu principal atribuït a l'educació pels textos internacionals, depèn de molts factors, i la interacció entre diversos agents educatius. Si com s'ha considerat, la persona realment educada és la persona lliure i per tant responsable, la formació en la llibertat i en la responsabilitat

només poden donar-se en un sistema escolar basat en la llibertat i la responsabilitat de tots els agents que intervenen en el procés educatiu.

Per això, el sistema educatiu ha d'albergar la possibilitat que existeixi un pluralisme escolar real que afavoreixi la participació de tots en la responsabilitat educativa. "Serà necessari considerar el procés d'educació com una responsabilitat autènticament social i no només sectorial, on col·laboren diversos ministeris, el sector privat, les organitzacions no governamentals i altres sectors socials, entre ells els mitjans de comunicació i les comunitats locals". Exercir la llibertat i la responsabilitat en el procés educatiu i en la societat, així com en la pròpia vida, no és senzill. D'altra banda, cal considerar que quan el pluralisme existeix, l'elecció de centre pels pares es fa més complexa. Els pares han de ser capaços d'escollir entre les diferents alternatives aquell centre en el qual es doni una bona educació que fomenti que és veritablement humà, a més de la millor capacitació possible. Per tot això, cal que les persones estiguin educades per ser capaços d'exercir la seva llibertat amb responsabilitat. A aquest respecte l'educació en drets humans -entesa com a educació de la llibertat- sembla un mitjà molt encertat.

Per comprendre la llibertat d'ensenyament en tota la seva magnitud, a més d'analitzar el contingut dels elements que componen la dimensió de llibertat del dret a l'educació, resulta necessari aturar-se en analitzar les dues "lògiques" que es deriven de l'estudi de la llibertat de ensenyament. Aquestes poden explicar l'orientació que prenen les polítiques educatives dels Estats, una manera de protegir en els ordenaments legals i en com es materialitza de fet en la realitat docent.

D'una banda, existeix una "lògica" que podria denominar institucional. Adopta un plantejament tradicional, en el qual es diferencia entre escoles públiques i privades. En els sistemes d'indicadors de la Unió Europea, de l'OCDE i de la UNESCO s'atorga el qualificatiu de privades a totes aquelles escoles que no estan gestionades o dirigides pels poders públics. En aquesta "lògica" se subratlla més el tipus de gestió que la procedència dels fons.

L'altra alternativa és la "lògica de la llibertat d'ensenyament". En aquesta es valora més l'efectivitat real de la llibertat d'elecció i del pluralisme educatiu que els mitjans institucionals d'execució. El que interessa és procurar que els pares tinguin la possibilitat de triar entre una oferta educativa plural independent dels seus recursos, fins i tot els econòmics. Al mateix temps, els professionals de l'ensenyament han de tenir autonomia per oferir un servei educatiu diversificat en funció de les peculiaritats de cada persona. En aquesta "lògica" se subratlla la necessitat que existeixi una veritable autonomia escolar, la qual cosa hauria de ser sinònim de "la possibilitat per al centre d'estar dotat d'un projecte pedagògic propi".

Encara que en l'actualitat hi ha multitud de diferències entre ambdues "lògiques", la finalitat és que es desenvolupin conjuntament en el futur. La gestió dels centres estatals o d'iniciativa social proposta per la "lògica institucional" si persegueix una veritable llibertat d'ensenyament, s'orientarà cap a la consecució de l'autonomia del centre, és a dir, cap al respecte i promoció de l'ideari propi de la institució docent per part de les autoritats públiques.

Una política educativa compromesa amb la llibertat d'ensenyament proveeix el finançament públic necessària per facilitar l'exercici de la llibertat d'establir, administrar i gestionar escoles d'iniciativa estatal i social. Això comporta que amb el pluralisme escolar subsegüent, l'elecció lliure i l'educació en llibertat es facin factibles, la qual cosa suposa la realització plena del dret a la educació.

Quan el pluralisme escolar es fa realitat i en conseqüència, l'elecció de centres pels pares en funció de les seves creences és possible i factible, la conseqüència immediata és la introducció a l'escola d'un element que indubtablement augmenta la seva qualitat: la competència entre els centres. La competitivitat exigeix un esforç permanent en la millora de la qualitat educativa per part dels centres. A més, la competència que es genera per l'existència d'igualtat de condicions per promoure iniciatives estatals i privades o socials permet que les persones puguin realitzar el seu dret a triar, per la qual cosa -

com ja s'ha dit- l'educació en general i l'educació en drets humans en particular resulten indispensables.

Tanmateix, en l'informe de 2000 de la Relatora Especial del Dret a l'Educació de les Nacions Unides, es destaca que un organisme internacional de protecció dels drets humans com és el Comitè de Drets Humans va defensar la bondat del tracte preferencial a les escoles del sector públic. De la mateixa manera, la Comissió de Drets Humans va considerar que l'Estat no té l'obligació de prestar ajuda financera a les escoles privades encara que sí que té el dret de supervisar que aquestes compleixin les disposicions mínimes prescrites per ell mateix. Algunes instàncies jurídiques nacionals com el Tribunal Suprem del Canadà va dictaminar que l'exercici de la llibertat d'ensenyament no suposa el dret a la finançament públic. Potser l'Estat no tingui l'obligació jurídica de proporcionar aquesta ajuda financera per col laborar en el respecte, protecció i ple compliment del dret a l'educació. Tanmateix, perquè la llibertat d'ensenyament pugui ser un dret de tots i contribueixi a la promoció d'una veritable igualtat, el finançament públic és necessària. Aquest finançament ha de facilitar quan els particulars no tenen els recursos per afrontar les despeses de l'educació que desitgen triar, ja sigui pública o privada. El diner públic ha d'estar al servei de la societat. Per tant, quan les iniciatives socials educatives són de qualitat, es legitima la inversió pública en escoles no governamentals.

Això té la seva justificació en els destinataris del dret a l'educació. Les persones que s'eduquen tenen dret a rebre una educació que respecti les conviccions personals dels pares, que hi hagi una continuïtat entre les idees dels pares i l'ideari del centre, així com dret a rebre una educació de qualitat en condicions d'igualtat . Per això, qualsevol institució educativa sigui estatal o no, sempre que respecti la dignitat humana i contribueixi al perfeccionament de qui s'educa, té raó d'existir i de ser recolzada econòmicament amb fons públics. El cap d'aquesta iniciativa és facilitar l'accés de tots els ciutadans a una educació de qualitat, independentment dels seus mitjans econòmics, pel seu dret a educar-se en llibertat.

Que una escola sigui establerta per l'Estat o per particulars no és un indicador

de qualitat, per això, les escoles independentment del seu gestor o gestors poden prestar un servei a la societat. Una vegada que l'Estat ha proporcionat les condicions, els particulars podran escollir l'educació que més es correspongui a la seva realitat personal o també crear un centre escolar. D'aquesta manera, l'Estat cooperació en el foment de la participació dels ciutadans, que és la característica pròpia de tota democràcia.

En conseqüència, perquè la llibertat d'ensenyament sigui una realitat, resulta essencial que el component econòmic no sigui un obstacle. El subministrament equitatiu dels mitjans materials que fa possible l'exercici real del principi de la llibertat d'ensenyament, és conseqüència del principi més ampli de la igualtat dels ciutadans.

Amb el finançament de l'Estat, no es redueix el seu paper al de simple facilitador econòmic. Quan l'Estat finança sense gestionar, l'oferta educativa s'enriqueix i en conseqüència, els educands reben una educació de més qualitat. Quan l'Estat intervé en el finançament de l'educació, les seves competències s'estenen i amplien, ja que compleix de manera eficaç totes les seves obligacions en matèria d'educació. Primerament garanteix una educació gratuïta i obligatòria en condicions d'igualtat. Aquesta igualtat d'oportunitats suposa l'educació en llibertat. Promoure activament la igualtat i la llibertat en educació augmenta la qualitat i intensifica la implicació activa de la societat civil en la mateixa, convertint-los en constructors de la seva pròpia vida i de la seva societat. Si s'entén el paper de l'Estat en educació com a únic dispensador de la mateixa, és llavors quan es redueixen les seves competències, ja que el monopoli en educació afecta la llibertat d'ensenyament, i el dret a l'educació suposa el dret a educar-se en llibertat .

En la resolució sobre la llibertat d'ensenyament en la Comunitat Europea de 1984 es corrobora l'exposat en el paràgraf anterior i al llarg del capítol:

El dret a la llibertat d'ensenyament comporta per als Estats membres l'obligació de fer possible, igualment en el pla financer, l'exercici pràctic d'aquest dret i d'atorgar a les escoles les subvencions públiques

necessàries per al desenvolupament de la seva missió i el compliment de les seves obligacions en condicions iguals a les que gaudeixen els establiments públics corresponents, sense discriminació pel que fa als organitzadors, els pares, els alumnes i el personal .

En aquesta línia, en els seus informes de 2001 i 2002, la relatora per al dret a l'educació -recolzant-se en la normativa internacional i interna dels drets humans- afirma que:

- a. La funció de l'Estat en l'educació (...), ofereix un poderós antídoto contra el risc de despullar a l'educació de la seva condició de bé comú i a l'ensenyament escolar de la seva condició de servei públic
- b. L'educació concebuda com una responsabilitat estatal i un servei públic segueix gaudint del suport de la immensa majoria dels governs del món.

La realització del dret a l'educació ha de ser supervisada per l'Estat. Aquest té la responsabilitat de -com bé diu la relatora- procurar que l'educació impartida en els centres educatius contribueixi al bé comú i presti un servei públic. És fonamental que els centres públics o privats establerts persegueixin aquestes finalitats, ja que només així s'aconseguirà educar en llibertat.

Arribats a aquest punt sembla convenient aturar a considerar quines són les funcions dels poders públics respecte a les llibertats en general i amb la llibertat d'ensenyament en particular.

"Doncs bé, el poder públic ha de protegir, ajudar, promoure, sostenir, satisfer i garantir el dret a l'educació aplicant adequadament els diversos mitjans o instruments d'actuació que tenen al seu abast (...).

Els principis de l'Estat social de Dret ja imposen, pel que fa als drets de llibertat, no només la seva estricta protecció sinó també la seva promoció pública de manera que tots, amb criteris de justa igualtat, puguin exercir efectivament. Això ja pot aconseguir amb una adequada legislació, però tant la funció normativa com, més encara, la

jurisdiccional resultaran insuficients, i seran necessàries altres actuacions públiques.

(...) Serà necessari, en efecte, que juntament amb l'ordenació normativa, la seva correcta execució i la tutela judicial, a més de mesures de caràcter administratiu que coadjuvin a la seva eficàcia- el poder públic s'ocupi en activitats que podem anomenar prestacionals, en quant consistents en prestacions positives de donar o fer a favor dels particulars, diferents de les estrictament adreçades a garantir l'ordre jurídic. El poder públic s'ocuparà així de satisfer determinats drets mitjançant la producció i distribució de béns i serveis econòmics, socials i culturals, encara que podrà fer-ho de manera directa o indirecta, o bé assignarà recursos públics per al finançament de la satisfacció dels drets que es tracti (...).

Finalment, encara que no cal que ens aturem en això, és evident la conveniència que els poders públics, per complir millor les seves finalitats de promoció de les llibertats i garantia dels drets prestacionals, mitjançant activitats de finançament i gestió (a més de les de regulació i control), duguin a terme també una planificació de les actuacions a desenvolupar en períodes determinats¹³¹.

L'aspecte novador que aquí es destaca és considerar que a diferència de la perspectiva clàssica, les llibertats també tenen una dimensió prestacional. L'obligació de l'Estat va més enllà de deixar fer als subjectes posseïdors de la llibertat que l'exerceixin de la manera que considerin oportú; les llibertats requereixen alguna cosa més que l'abstenció dels poders públics. Com bé diu el professor Martínez López-Muñoz a la cita anterior, els poders públics no només hauran de protegir sinó també aconseguir la promoció pública de les llibertats perquè tothom pugui exercir en condicions d'igualtat. Això suposaria l'Estat haver d'implicar activament en l'adopció de les mesures necessàries per a la consecució efectiva de les llibertats. Convé destacar que el cap de tot això és aconseguir que les persones arribin a participar en l'exercici dels seus drets i llibertats comprometent amb la realització de la dimensió de deure que té tot el dret humà. L'Estat ho facilita, però cada home ha de respondre personalment.

---

¹³¹ MARTINEZ LOPEZ-MUÑOZ, JL, (2000) "*Problemàtica del desenvolupament de la llibertat d'educació*", ponència presentada a la Trobada Internacional Elecció d'escola i Drets Humans, Santander. Universitat Internacional Menéndez Pelayo; p. 34

Tot això pot extrapolar al cas concret del dret a l'educació. Amb això es torna a comprovar que aquest dret no es podrà gaudir en tota la seva amplitud si els poders públics no faciliten les condicions adequades per al seu exercici.

Segons tot això, aquestes funcions dels poders públics han d'ordenar d'acord amb uns principis que garanteixin la seva servei autèntic a la persona i al bé comú i no a interessos particularistes dels administradors del poder públic. En el cas concret del dret a l'educació s'ha de tenir present que "l'afirmació i plena garantia d'aquest dret com dret social de prestació serveix alhora i inseparablement per a la més plena garantia i promoció de la seva anterior i més bàsica condició com dret de llibertat ". Els Estats que optin per un compromís real per la satisfacció del dret a l'educació, han de tenir-ho present en les mesures legislatives, jurídiques, administratives, o de qualsevol tipus que emprenguin i emprin per donar compliment a aquest dret. D'aquesta manera es preveu, redueix i fins i tot s'evita la temptació de monopolitzar l'educació en benefici d'un sistema educatiu plural i diversificat que respecti la llibertat i en conseqüència abast la veritable igualtat. No obstant això, en l'actualitat, encara que la llibertat d'ensenyament estigui reconeguda en els textos internacionals de drets humans i en els ordenaments legals d'alguns països, en la realitat se sol donar un monopoli de l'educació per part de l'Estat. A partir de l'estudi realitzat a Suïssa es poden enumerar els inconvenients d'aquest monopoli.

- a) L'absència d'una consciència efectiva dels costos de l'ensenyament condueix a despeses prescindibles.
- b) La impossibilitat de premiar els bons resultats i de sancionar la ineficàcia és nociva per assolir una qualitat de l'ensenyament, ja que "un sistema de monopoli impossibilita una avaluació objectiva i transparent de l'eficiència del sistema educatiu"
- c) L'absència de pluralitat de mètodes condueix de vegades a alguns alumnes al fracàs.
- d) La manca d'adaptabilitat dificulta i retarda les reformes. Sovint la política educativa depèn de consideracions electoralistes.
- e) El monopoli afavoreix una societat a dues velocitats en obligar a alguns ciutadans a finançar dues vegades l'escola.

El monopoli escolar té altres implicacions negatives que no s'esmenten en aquest estudi i que tenen relació directa amb el perjudici a la realització total del dret a l'educació:

a) Al proposar una escola d'ideologia única proporcionada per l'Estat, es pot veure afectada la realització d'algunes llibertats com la llibertat de pensament, consciència i religió i fins i tot les llibertats d'associació, de treball o d'empresa i el dret a la propietat .

b) En no existir la possibilitat d'un pluralisme educatiu que faci factible l'elecció de centre, la llibertat docent i la llibertat escolar, el dret de participació social dels diferents agents que intervenen en el procés educatiu es pot veure afectat.

c) Com a conseqüència del dèficit de participació social dels ciutadans no exerciten la seva llibertat social

En definitiva, qualsevol monopoli en educació anul·la la llibertat d'ensenyament i el dret a l'educació es realitza i garanteix parcialment.

Un Estat que fomenta la llibertat d'elecció, el pluralisme educatiu i la consegüent competència entre els centres, fonamenta principalment la llibertat d'ensenyament no tant en els drets de qui ensenya sinó en els drets de qui ha de ser o pot ser educat. La llibertat d'ensenyament només s'entén i justifica en funció del subjecte del dret a l'educació. Per aquest motiu, i insistint en els aspectes destacats anteriorment, el deure d'educar -associat al dret a l'educació, es materialitza en la possibilitat que existeixi una garantia per tal que el deure d'educar- pugui complir-se en llibertat. Això comporta poder escollir el tipus d'educació que els pares considerin adequada en funció de les conviccions religioses o filosòfiques en què estiguin educant als menors.

La llibertat docent i el pluralisme educatiu són els mitjans per garantir la realització del nucli de la llibertat d'ensenyament: l'educació en llibertat de l'educand. Però perquè l'elecció sigui possible, és necessari un major exercici

de la participació i la responsabilitat personal i social en les tasques educatives. Algunes formes de participació derivades de la dimensió de llibertat del dret a l'educació podrien ser: implicar-se en l'elaboració de l'ideari de centre o en les diferents activitats del centre -sempre segons la competència i formació per a això-, exercir una elecció responsable i conseqüent o aventurar-se en la creació d'un centre educatiu. L'existència real de la llibertat d'ensenyament, a més de la implicació de la comunitat internacional i de l'Estat, depèn en gran mesura de la resposta de les persones davant la seva responsabilitat en l'exercici de la seva llibertat.

Perquè els poders públics promoguin l'existència d'una igualtat i una llibertat efectives han de crear les condicions adequades per fomentar la participació social, política i cultural dels ciutadans. Aquest és el sentit de la llibertat d'ensenyament, que les persones sàpiguin i vulguin participar en la direcció de la seva vida, en la millora de la societat i en l'augment de la qualitat de l'educació. D'aquí la necessitat que l'Estat faciliti aquesta participació adoptant un paper subsidiari. En el Títol Preliminar de la Constitució espanyola de 1978 (concretament en l'article 9.2), s'insisteix en aquest aspecte esmentat:

"Correspon als poders públics de promoure les condicions perquè la llibertat i la igualtat de l'individu i dels grups en que s'integra siguin reals i efectives, remoure els obstacles que impedeixin o dificultin llur plenitud i facilitar la participació de tots els ciutadans en la vida política, econòmica, cultural i social".

En aquest sentit, l'Estat té el deure de permetre, fomentar, facilitar i informar els ciutadans en la possibilitat d'exercir una participació real, activa i responsable en el procés educatiu. Aquesta participació es realitza, entre altres maneres, en permetre el desenvolupament dels components que constitueixen la llibertat d'ensenyament. A més, seria desitjable que aquesta participació transcendir l'àmbit escolar i es transforma en una implicació activa dels ciutadans en la societat. No obstant això, generalment passa que els ciutadans deleguen a l'Estat aquesta responsabilitat annexa a la llibertat d'ensenyament. La implicació social activa que es deriva de l'exercici de la llibertat d'ensenyament

es pot fomentar mitjançant l'educació. Es tracta d'educar als ciutadans per a que desenvolupin la seva consciència social amb responsabilitat. Quan les persones assumeixen les seves obligacions i deures derivats de l'exercici de la llibertat d'ensenyament es manifesten els valors democràtics del sistema educatiu i en conseqüència, del sistema social.

Per totes aquestes raons, és necessari impulsar la participació i implicació dels ciutadans en l'educació, mitjançant l'assumpció de responsabilitats en l'exercici de la llibertat d'ensenyament en tota la seva amplitud. Aquesta revitalització de la responsabilitat personal i social, com s'ha vist, ha d'anar acompanyada per una redefinició de les funcions de l'Estat. L'Estat, juntament amb la promoció dels seus establiments escolars, s'hauria de comprometre a continuar l'impuls actiu del sector no governamental. Així s'estimula la implicació de la societat civil en el procés educatiu, la seva capacitat creadora i l'exercici responsable de la seva llibertat social. Per tant, ja no es tracta de contraposar el "governamental" i el "no governamental", sinó de desenvolupar els dos sectors en el sentit del pluralisme i l'autonomia

Tanmateix, en ocasions els poders públics no promouen la realització de la dimensió de llibertat del dret a l'educació. Els poders públics han de superar aquesta vella distinció entre escola estatal pública al servei dels interessos de la societat i escola privada al servei dels interessos particulars d'un determinat col·lectiu. L'escola privada o si es prefereix escola d'iniciativa social o escola no governamental pot i ha d'estar al servei de la societat. És més, el pluralisme escolar és condició essencial per a una educació en llibertat que promogui el desenvolupament ple de la persona. Que l'Estat permeti i faciliti l'existència d'escoles estatals i d'iniciativa social resulta fonamental per fomentar el desplegament de la llibertat social tant dels que les institucions com dels que després les elegeixin. Es tractaria de crear un sistema educatiu plural que tingui com a principal aspiració l'incentivar la implicació activa dels ciutadans en la configuració de la seva personalitat i de la seva vida.

És en aquest punt on cobra sentit el principi de subsidiarietat. Aquest es basa en l'obligació de l'Estat de respectar la llibertat de cada ciutadà a exercir la seva

llibertat social mitjançant l'exercici del seu dret a la participació social, cultural i política. Aquest respecte comporta la implicació de l'Estat quan el subjecte no té els recursos necessaris per exercir aquesta llibertat. La relació entre l'Estat i la societat per a l'exigibilitat i realització del dret a l'educació conforme als supòsits del principi de subsidiarietat resulta essencial.

El respecte del principi de subsidiarietat subratlla la capacitat de la persona per a responsabilitzar dels seus propis actes i revitalitza el seu compromís amb la participació social. El principi de subsidiarietat atorga a cada agent social el seu lloc en la configuració de la societat invocant la responsabilitat, la llibertat personal i social, i fins i tot l'autonomia, com a valors superiors. Tots aquests valors es poden apreciar i fins i tot viure gràcies a l'educació en drets humans. D'aquesta manera, el principi de subsidiarietat accentua la responsabilitat social i limita les intervencions de l'Estat basant-se en que la dignitat de la persona es deu més a la possibilitat d'actuar per ella mateix que al que rep o pot reivindicar.

La subsidiarietat en limitar la intervenció de l'Estat en educació, dóna als ciutadans una alta responsabilitat davant la qual moltes vegades no estan conscienciats ni preparats per exercir. En aquest punt cobra gran importància l'educació per a la participació dels ciutadans en la comunitat escolar i per extensió a la societat. Aquesta educació per a la participació requereix en primera instància l'educació en drets humans.

La societat civil haurà de fer-se càrrec de la seva llibertat i responsabilitat i implicar-se en l'exercici dels seus drets amb la necessària intervenció de l'entitat estatal. La funció pública podrà ser reguladora, supervisora, auxiliar i prestadora. Afirmar el paper subsidiari de l'Estat en educació suposaria sintetitzar els seus deures amb la llibertat dels ciutadans apostant pel valor de la iniciativa social i per la superació de l'Estat de benestar.

Segons el principi de subsidiarietat, l'Estat ha de facilitar, impulsar, completar i coordinar les activitats dels grups socials que optin per exercir la seva responsabilitat, però sense reabsorbible ni suplantar. Des d'aquesta

perspectiva, resultaria paradoxal que l'Estat no subvencionada aquelles institucions d'ensenyament fundades per associacions de pares o per qualsevol altre col·lectiu social perquè ja sostingui institucions escolars estatals.

Per això, es podria dir que l'Estat té l'obligació de dissenyar les vies legals necessaris perquè els ciutadans exerceixin la seva llibertat i la seva responsabilitat social. L'Estat pren un paper indirecte, però no secundari. La seva autoritat és essencial per establir les normes generals mínimes que regulin la intervenció dels ciutadans en la societat, però no invalida la possibilitat d'exercir la seva llibertat. Un i els mitjans per tal d'incentivar aquesta participació social és fomentar la implicació real dels ciutadans en l'educació mitjançant l'exercici del seu dret a la llibertat d'ensenyament. Una autoritat política democràtica permet i facilita l'elecció d'escola per als pares en condicions d'igualtat. En conseqüència es promou l'existència de la pluralitat de centres i la llibertat dels docents per educar. Així es garanteix la realització del principi de la llibertat d'ensenyament, el dret a l'educació i la participació dels ciutadans en el procés educatiu. Aquest és un mitjà per fomentar el desenvolupament de la seva responsabilitat personal i social indispensable per a la participació efectiva en la societat democràtica.

Una altra de les obligacions de l'Estat derivades de subsidiarietat és informar els ciutadans sobre la possibilitat que tenen d'exercir el seu dret a la llibertat d'ensenyament. No obstant això, que els ciutadans desenvolupin la seva consciència participativa i el seu criteri per escollir l'escola amb llibertat i responsabilitat personal i social requereix alguna cosa més que informació. Per això resulta essencial l'educació per la ciutadania i per als drets humans, ja que no és suficient que els pares rebin informació sobre les diferents alternatives escolars i que comprenguin la importància de participar. La llibertat d'elecció i l'educació en llibertat suposen molt més. Els pares han d'estar formats per tal que en participar en l'elecció de l'educació siguin capaços d'optar per aquella que més fomenti el desenvolupament personal dels seus fills. D'aquesta manera, s'evita que l'elecció dels pares es va condicionada per les propostes d'escoles més preocupades per augmentar els seus ingressos i assegurar la seva permanència que per l'oferta d'una educació compromesa amb la

promoció d'allò humà. En el cas del component col·lectiu de la llibertat d'ensenyament passa el mateix. L'Estat a més d'informar -haurà de facilitar que els ciutadans- ja siguin pares, professors, ONG, particulars etc. - puguin crear establiments docents. L'Estat podria proporcionar els recursos necessaris -sobretot financers- per tal que això es converteixi en una realitat. També ha de supervisar que aquests centres segueixin unes normes que no atemptin contra la dignitat humana ni contra la societat i que no defensin ideologies aberrants.

No obstant això, en aquest punt, les autoritats públiques han de ser conscients que finançar l'educació o és sinònim de gestionar, han de ser molt respectuoses amb l'ideari dels centres. En el moment en que l'Estat aplica el principi que "qui paga mana", la llibertat d'ensenyament es veu afectada.

Les escoles creades per l'Estat i per altres iniciatives socials que tinguin la clara finalitat de contribuir a augmentar la qualitat educativa i a oferir una oferta educativa plural que perfeccioni al que s'educa i a llarg termini a la societat en conjunt, presten un servei públic.

Sembla convenient aturar per aclarir què s'entén amb els termes escola pública i privada. Aquesta diferenciació- des de l'òptica de la llibertat d'ensenyament- pot conduir a equívocs. Identificar l'escola estatal amb escola pública i a l'escola no estatal, aplicar el qualificatiu pejoratiu de 'privada fomentant que pel seu cost només sigui assequible per a la famílies adinerades no mostra l'abast real de la noció d'escola no estatal. És cert que tal com ha vingut succeint fins ara, és lògic que en la mentalitat del col·lectiu social l'escola privada sigui considerada com un lloc reservat per a un grup reduït i fins i tot elitista. Això és resultat d'una visió reduccionista de la llibertat d'ensenyament, que en ocasions ha estat marginada de les polítiques educatives. Aquest vell prejudici segueix condicionant la realització efectiva de la llibertat d'ensenyament. Si es considera la llibertat d'ensenyament en tota la seva amplitud, llavors es fa patent que aquesta és indispensable per a la realització plena del dret a l'educació. L'escola estatal unida a la no estatal dona resposta a una necessitat que demana ser atesa: proporcionar una oferta educativa plural que permeti la lliure elecció de centres. Per això, sembla més adequat parlar d'una banda

d'escola estatal, i per un altre d'escola d'iniciativa social, escola amb responsabilitat de servei o escola no governamental -en tant que diferent de la dispensada per l'Estat- en comptes d'escola pública i privada, ja que les dues poden i han de prestar un servei públic.

Com a síntesi d'aquest epígraf caldria destacar que partint de l'anàlisi de les dimensions del dret a l'educació-social i llibertat -se subratllen de nou dues de les característiques essencials dels drets humans: la seva indivisibilitat i interdependència. La divisió dels drets humans en generacions no fa sinó presentar el moment històric del seu reconeixement explícit en textos i de la seva progressiva protecció. Però queda clar que encara que existeixin diferències entre els drets continguts en les dues categories, aquestes són secundàries i el que es dona en realitat entre aquests drets és una interdependència i complementarietat sense la qual no es poden fer, ja que deriven de la condició personal humana.

Hi ha una tendència a considerar ambdós grups de drets com categories independents. En els drets civils i polítics la llibertat suposa la no-limitació de la iniciativa de l'individu, i requereix l'abstenció de les autoritats públiques per al seu exercici en llibertat. Per a la realització dels drets econòmics, socials i culturals, els poders públics han d'implicar-se en l'execució d'aquests drets en benefici de la igualtat de tots els ciutadans. No obstant això, la realització dels drets humans independentment que pertanyin a la primera o segona generació presenten dificultats similars per ser gaudits per totes les persones en condicions d'igualtat. En virtut de la doble dimensió de dret i deure de tot dret humà, aquests requereixen tant prestacions efectives de l'Estat dirigides a protegir com una iniciativa social per a ser realitzats.

En el cas del dret a l'educació, això es fa especialment patent. La dimensió social d'aquest dret que inclou l'obligació de l'Estat de garantir la gratuïtat i l'obligatorietat de l'educació sense discriminació ha d'efectuar-se en el marc de la llibertat d'ensenyament. A partir del moment en que es considera, en l'esperit i la lletra dels instruments internacionals la gratuïtat de l'ensenyament i la llibertat d'elecció per part dels pares són dos elements essencials del dret a

l'educació i representen, per tant, drets fonamentals, és difícil concebre com l'exercici d'un d'ells -l'elecció escolar- podria ipso facto anul·lar l'altre .

L'Estat no ha d'apropiar-se del dret a dispensar una educació única amb el pretext de donar-la a tots en condicions de gratuïtat i igualtat. L'Estat ha d'esforçar per trobar la manera d'instaurar una educació en llibertat d'acord amb unes normes generals que garanteixin l'adequació dels centres a la dignitat humana en condicions d'igualtat. Quan l'Estat adopta aquest compromís real amb la realització de la llibertat d'ensenyament, la conseqüència pot ser la revitalització del paper actiu dels ciutadans en l'educació, ja sigui de manera individual-llibertat docent, col·lectiu-llibertat escolar o escollint centre en un context educatiu plural, aconseguint d'aquesta manera l'educació en llibertat.

Tanmateix, pot ocórrer que quan existeixin les condicions per a educar-se en llibertat, els ciutadans no estiguin preparats per això. A aquest respecte, l'educació en drets humans pot tenir un paper essencial. Amb aquesta educació es promou que les persones arribin a comprometre's amb l'exercici dels deures correlatius al dret a l'educació i a qualsevol dret humà. També s'educa perquè les persones siguin capaces d'adequar les seves decisions lliures a les exigències de la dignitat, adoptant comportaments veritablement humanitzadores. Els drets humans no poden exercir-se de qualsevol manera, ja que provenen de la dignitat personal i suposen la llibertat. Tots aquests aspectes de l'educació en drets humans seran tractades posteriorment. Segons tot l'exposat, resulta molt il·lustrativa la següent afirmació de H. Willke¹³²:

"En una societat industrial enormement complexa els drets fonamentals o són drets de participació o no existeixen"

---

¹³² HELMUT WILLKE (1945) es desde 1983 profesor de la Facultad de Sociología de la Universidad de Bielefeld en el área de Planeación y Teoría de la Decisión. Obtuvo en 1994 el Premio Leibniz de la *Comunidad de Investigación Alemana*. Entre sus más importantes obras se encuentran *Ironie des Staates* (1992), *Systemtheorie II: Interventionstheorie* (1994), *Systemtheorie III: Steuerungstheorie* (1995), *Supervision des Staates* (1997) y *Systemisches Wissensmanagement* (1998). El texto original en alemán de la presente traducción fue publicado en la revista *Soziale Systeme*, Núm. 2, Editorial Leske + Budrich, Opladen, 1995, pp. 283-300.

Com s'ha anat veient en aquest epígraf, la realització de la dimensió de llibertat del dret a l'educació requereix que l'Estat faciliti les prestacions perquè els ciutadans puguin exercir el seu dret a l'educació en llibertat i igualtat. L'Estat - entre d'altres mitjans, com per exemple, la informació, la supervisió o la legislació- pot contribuir a aquest respecte prestant l'ajuda econòmica necessària. Per això, sembla oportú aturar a considerar l'aspecte del finançament públic de l'educació com a recurs per fomentar la realització del dret a l'educació en sentit ampli.

A continuació, aprofundiré i ampliaré el contingut dels elements fonamentals de la llibertat d'ensenyament assenyalats. A aquest respecte, resulta interessant aturar-se en les consideracions que l'expert sobre el dret a l'educació M. Mehedi va realitzar en el seu informe la Subcomissió el 1999¹³³

2.4. Síntesis del capítol

El concepte d'educació en l'esfera dels drets humans i en pro dels drets humans es defineix en diversos instruments internacionals de drets humans, a saber, la Declaració Universal de Drets Humans, el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, la Convenció sobre els Drets dels Infants i, més recentment, en la Declaració i Programa d'Acció de Viena.

En conjunt, els instruments de l'ONU i la UNESCO ofereixen una definició clara del concepte d'educació en l'àmbit dels drets humans, sobre el qual ha convingut la comunitat internacional.

Segons les disposicions d'aquests instruments, l'educació en l'àmbit dels drets humans es pot definir com el conjunt d'activitats de capacitació, difusió i informació orientades a crear una cultura universal en l'àmbit dels drets

---

¹³³ MEHEDI, M., (1999) *Exercici dels Drets Econòmics, Socials i Culturals. L'exercici del dret a l'educació, inclosos l'educació en matèria de drets humans*, ONU paràgraf 73,.

humans, activitats que es realitzen transmetent coneixements i modelant actituds, i la finalitat del qual és:

- Enfortir el respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals;
- Desenvolupar plenament la personalitat humana i el sentit de la dignitat de l'ésser humà;
- Promoure la comprensió, la tolerància, la igualtat entre els sexes i l'amistat entre totes les nacions, les poblacions indígenes i els grups racials, nacionals, ètnics, religiosos i lingüístics;
- Facilitar la participació efectiva de totes les persones en una societat lliure;
- Intensificar les activitats de manteniment de la pau de les Nacions Unides.

L'educació en drets humans ha seguit una evolució clarament diferenciada en tres etapes, obeint tant als canvis que en l'àmbit internacional s'han produït des de 1948 com a les innovacions i reformes educatives empreses per donar resposta a processos de democratització i a les problemàtiques mundials. Aquesta evolució ha quedat reflectida d'alguna manera en el disseny de materials diversos destinats a educar en els grans principis de la Declaració Universal dels Drets Humans. Important és, sens dubte, la contribució dels organismes internacionals i d'amplis sectors de la societat civil.

CAPÍTOL TERCER

L'EDUCACIÓ EN ELS DRETS DE L'HOME: UN DRET ?

CAPÍTOL TERCER. L'EDUCACIÓ EN ELS DRETS DE L'HOME: UN DRET ?

3.1. L'educació en els drets de l'home en els instruments internacionals universals

Un nombre considerable d'instruments internacionals universals, aborden la qüestió de l'educació dels drets de l'home. Casi tots afirmen que l'educació ha de posar l'esforç a *“reforçar el respecte dels drets de l'home i de les llibertats fonamentals”*¹³⁴. Però aquestes són les recomanacions i els documents finals de les conferències, encara que no tenen el mateix poder o caràcter vinculant sobre els Estats membres que permetin tenir una visió més clara del que constitueix l'educació dels drets humans.

Com s'ha pogut comprovar en el capítol anterior, l'educació en drets humans és un mitjà idoni per contribuir al desenvolupament ple de la personalitat. Per aquest motiu, els Estats han d'establir el marc polític, legal i social que faci possible la realització d'aquesta educació.

Encara que no es pot parlar de persones educades en drets humans fins que aquests arriben a ser assumits en la conducta personal, és cert que, com s'ha dit, que la seva realització també depèn de l'existència d'un clima polític i institucional favorable al respecte i d'una promoció d'aquests drets. Referent a això, les Nacions Unides tenen un paper d'especial rellevància. La intenció d'aquest organisme sembla generar una atmosfera mundial de respecte cap a les persones i la seva dignitat. Per tant, les seves propostes pretenen ser el referent per a tota política nacional que vulgui estar en consonància amb les línies d'acció empreses a la comunitat internacional.

En aquesta part del treball -partint dels principals textos de les Nacions Unides i la UNESCO- es tractarà de delinear les propostes d'aquests organismes internacionals en relació amb l'educació dels drets humans. La intenció que es persegueix és contrastar les propostes per educar en els drets humans

---

¹³⁴ Declaració Universal dels Drets de l'Home, DUDH, art.26.2

suggestives per aquests organismes amb les bases conceptuals plantejades en l'apartat anterior. Es pretén així orientar la posada en pràctica de projectes d'educació en drets humans amb la finalitat de refermar la dignitat humana i contribuir al desenvolupament personal ple.

Es farà primer una recopilació de textos amb comentaris, i al final sintetitzaré la noció, finalitats, contingut, metodologia, paper del professorat, avaluació i clima institucional de l'educació en drets humans que en aquests textos s'ofereixen. Es busca aportar d'aquesta manera una visió el més completa possible del que en aquests documents s'apunta, així com uns suggeriments complementaris. Comencem amb la recopilació dels textos internacionals.

3.2. L'Organització de les Nacions Unides –ONU-

Veiem una sèries de documents nascuts a l'àmbit de les Nacions Unides i que considero imprescindible analitzar per arribar a conclusions en el nostre treball.

3.2.1. Carta de les Nacions Unides (1945)

La Carta de les Nacions Unides és el document marc en el qual s'inspiren totes les iniciatives i treballs posteriors d'aquest organisme. En l'article 1.3 on s'enuncia els objectius, la Carta de les Nacions Unides afirma que és necessari: "realitzar la cooperació internacional (...) per desenvolupar i impulsar el respecte dels drets de l'home". Per a les Nacions Unides, la promoció i el respecte dels drets indispensables per la cooperació internacional i la pau, són importants des de la seva creació i l'obligació de fer-les respectar serà moltes vegades reafirmada.

3.2.2. Declaració universal dels drets dels homes (1948)

La Declaració Universal dels Drets de l'Home afirma en el seu preàmbul:

"Considerant que una concepció comuna d'aquests drets i llibertats és de la més gran importància per al ple compliment d'aquest compromís."

I segueix dient:

“L'Assemblea General, proclama aquesta Declaració Universal de Drets Humans com l'ideal comú a assolir per a tots els pobles i nacions amb el fi que cada persona i cada institució, inspirant-se constantment en aquesta Declaració, promoguin, mitjançant l'ensenyament i l'educació, el respecte a aquests drets i llibertats i assegurin, amb mesures progressives nacionals i internacionals, el seu reconeixement i aplicació universals i efectius, tant entre els pobles dels Estats membres com entre els dels territoris sota llur jurisdicció”.

Per altra banda l'article 26.2 indica:

“L'educació tindrà per objecte al ple desenvolupament de la personalitat humana i a l'enfortiment del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals; promourà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i grups ètnics o religiosos, i fomentarà les activitats de les Nacions Unides per al manteniment de la pau”.

L'educació i l'ensenyament hi apareixen com a uns mitjans de promoció del respecte dels drets de l'home que estan implícits en la Declaració, com a manera de conscienciar a les persones dels seus drets.

Sobre els quatre objectius reconeguts de l'educació en la DUDH:

- el desenvolupament de la personalitat humana;
- el reforçament del respecte als drets de l'home i de les llibertats fonamentals;
- fer de cadascun un membre útil de la societat;
- afavorir la comprensió, la tolerància, i l'amistat entre totes les nacions, tots els grups racials, ètnics i religiosos, així com desenvolupar les activitats de les Nacions Unides pel manteniment de la pau,

d'aquests objectius, veiem que el segon fa directament referència a l'Educació dels drets de l'home (EDH).

Per ser educació, l'educació en drets humans contribueix al desenvolupament personal ple, ja que promou l'educació en els valors dels drets humans, que són els que humanitzen l'Home. Aquests valors a més omplen a l'Home i consoliden una convivència social desitjable. Per tots aquests motius i altres que veurem resulta adequat educar en drets humans.

D'altra banda, l'educació en drets humans és el mitjà per tal que la persona conegui el que realment significa el dret a ser home, ja que amb aquesta educació es descobreix la dignitat com a fonament de la conducta veritablement humana i per tant veritablement lliure.

M. Novak pensa que aquesta educació en drets és en efecte el millor medi per impulsar a què siguin més respectats:

« L'educació és un mitjà immillorable per promoure els drets de l'home. La tolerància així com el respecte dels drets humans no són solament un objectiu entre altres de l'educació, doncs l'educació dels drets de l'home representa a tots els nivells el mitjà més important per anar a parar a una cultura universal dels drets de l'home»¹³⁵.

Convé igualment, per aquesta raó, atendre l'article 26.3 de la Carta Magna, on es diu que: "el pare i la mare tenen dret preferent d'escollir el tipus d'educació que serà donada als seus fills".

Vull fer notar que contràriament el que es diu a l'article 18.4 del Pacte Internacional relatiu als Drets Civils i Polítics (PIDPC)¹³⁶ o en altres articles relatius a la lliure elecció dels pares en relació a l'educació "moral i religiosa", la Declaració Universal dels Drets de l'Home no precisa pas el tipus d'educació. Però es pot deduir fàcilment que la qualitat de l'educació inclou entre altres l'elecció de l'educació, que té una base sobre els fonaments filosòfics, ètics o religiosos .

---

¹³⁵ NOVAK, M.,(2001), *The right to education*, Londres, EIDE,, pp.189

¹³⁶ Art. 18.4 (PIDCP). Els Estats Part en el present Pacte es comprometen a respectar la llibertat dels pares i, en el seu cas, dels tutors legals, per a garantir que els fills rebin l'educació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions.

L'educació en els drets de l'home pot anar en contra del dret dels pares quan tenen el elecció del tipus d'educació a donar als seus fills, sobre tot quan els pares evolucionen en una cultura molt diferent de la cultura occidental ?

3.2.3. Declaració dels drets de l'Infant (1959)

El principi 7 no parla d'EDH *stricto sensu* però destaca que l'educació ha de contemplar a donar a l'infant el seu sentit de responsabilitats morals i socials. El sentit de les responsabilitats morals i socials podria molt ben ser un coneixement dels drets de l'home; però no solament dels drets sinó també dels deures, així també d'un coneixement de tot allò que tingui relació amb la societat. Convé doncs, lligar l'estudi dels drets de l'home a partir de la democràcia i de la comprensió internacional.

3.2.4. Declaració sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial (1963)

L'article 8 afirma:

Totes les mesures seran preses immediatament en els terrenys de l'ensenyament, de l'educació i la informació, en vistes a eliminar la discriminació i els prejudicis racials i afavorir la comprensió, la tolerància i l'amistat entre les nacions i els grups racials, i de difondre els objectius i els principis de la Carta de les Nacions Unides i de la Declaració Universal dels drets de l'home, i de la Declaració sobre la concessió de la independència als països i pobles colonials.

Aquest article destaca un aspecte important de l'educació dels drets de l'home, contra els prejudicis i parla de difondre altres instruments internacionals. Es fa una crida a una educació molt més enllà que aquesta educació dels drets de l'home.

3.2.5. Convenció internacional sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial (1965)

L'article 7 de la Convenció indica:

Els Estats membres s'esforcen a prendre mesures immediates i eficaces, en particular en els dominis de l'ensenyament, de l'educació, de la cultura i de la informació, per lluitar contra els prejudicis que condueixen a la discriminació racial i afavoreixen la comprensió, la tolerància i l'amistat entre les nacions i grups racials o ètnics, així que per promoure els objectius i principis de la Carta de les Nacions Unides, de la Declaració Universal dels Drets de l'Home, de la Declaració de les Nacions Unides sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial de la present Convenció.

Es tracta de la primera norma convencional en vigor concernent a l'educació dels drets de l'home. Els Estats haurien, doncs, de prendre totes les disposicions i posar els mitjans perquè cadascú pogués disposar del seu dret a conèixer els seus drets.

3.2.6. Pacte internacional relatiu als drets econòmics, socials i culturals (1966)

El pacte afirma en el seu Preàmbul:

“Considerant que la Carta de les Nacions Unides imposa als Estats l'obligació de promoure el respecte universal i efectiu dels drets i les llibertats de l'home.

Reconeixent que aquests drets es desprenen de la dignitat inherent a la persona humana.

Comprenent que l'individu, per tenir deures respecte d'altres individus i de la comunitat a la qual pertany, està obligat a procurar la vigència i observança dels drets reconeguts en aquest Pacte”.

En aquest sentit, es pot afirmar que, tal com defensen els organismes internacionals, reconèixer la dignitat com a fonament dels drets humans és l'únic mitjà per garantir una vida profundament humana i una societat compromesa amb la promoció de la persona. És aquest un tema ja explicitat en la part introductòria d'aquest treball.

D'altra banda, a cada persona- per la seva dignitat i llibertat- li són deguts uns drets, no només pels altres, sinó també per un mateix. Per aquest motiu, la persona té responsabilitats i deures cap a si mateix, ja que només quan es promouen els drets humans a la pròpia vida podran ser respectats en la societat.

I a l'article 2.1:

“Cada un dels Estats membres en el present Pacte es compromet a adoptar mesures, tant per separat com mitjançant l'assistència i la cooperació internacionals, especialment econòmiques i tècniques, fins el màxim dels recursos de què disposi, per assolir progressivament, per tots els mitjans apropiats, inclús en particular l'adopció de mesures legislatives, la plena efectivitat dels drets aquí reconeguts”.

L'article 13.1 és molt explícit:

“Els Estats membre en el present Pacte reconeixen el dret de tota persona a l'educació. Convenen que l'educació ha d'orientar-se envers el ple desenvolupament de la personalitat humana i del sentit de la seva dignitat, i ha d'enfortir el respecte pels drets humans i les llibertats fonamentals. Convenen així mateix en què l'educació ha de capacitar a totes les persones per a participar efectivament en una societat lliure, afavorir la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i entre tots els grups racials, ètnics o religiosos, i promoure les activitats de las Nacions Unides en pro del manteniment de la pau”.

El vocabulari utilitzat en l'article 13.1 del Pacte és similar al que es dona a l'article 26.2 de la Declaració Universal dels Drets de l'Home¹³⁷. No aporta cap precisió: un dels objectius de l'educació és obtenir i demanar el respecte dels drets de l'home, l'educació dels drets de l'home és en conseqüència la que sembla ser el millor mitjà de preveure un reforçament d'aquest respecte si es considera que perquè aquests drets siguin respectats i que nosaltres els puguem defensar, i també respectar, els drets dels altres, convé conèixer-los.

Concretament en aquest article es destaca que l'educació en drets humans és un mitjà adequat per promoure la participació de cada persona en la societat. Això és així perquè els drets humans comporten el deure d'afirmar-los en un mateix i en la societat. Exercitar els drets humans en llibertat és una forma de participar en la direcció responsable de la pròpia vida i en conseqüència de participar en la societat.

Un exemple de com es pot participar en la direcció de la pròpia vida i en la societat fent els deures correlatius a tot dret humà és la realització de la dimensió de llibertat del dret a l'educació, que és indispensable per poder parlar de la realització del dret a l'educació en el seu conjunt.

Posseir el dret a l'educació no suposa únicament exigir a l'Estat que compleixi la seva obligació de proporcionar educació gratuïta i obligatòria per a garantir la igualtat d'oportunitats en educació bàsica. Cada persona, a més, té el deure d'implicar-se en la realització del seu dret a l'educació. Aquesta obligació es materialitza amb l'elecció de centre en funció de les conviccions personals, que poden o no coincidir amb l'opció estatal. Com veiem tot dret implica un deure.

Davant d'aquest deure relatiu al dret a l'educació es deriven certes responsabilitats:

---

¹³⁷ DUDH. Art. 26.2. L'educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana y l'enfortiment del respecte als drets humans i a las llibertats fonamentals; afavorirà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i tots els grups ètnics o religiosos; i promourà el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides per el manteniment de la pau.

- la possibilitat d'implicar-se en la creació de centres escolars amb la finalitat de fer realitat la pluralitat escolar que demana la igualtat d'oportunitats.
- estimular els pares perquè s'informin i rebin formació, per decidir amb criteri el centre escolar al qual assistiran els seus fills.
- implicar als pares i mares en la participació

Per aquest motiu, caldrà educar les persones perquè siguin conscients de les seves responsabilitats derivades del seu dret a l'educació. Aquesta finalitat es pot assolir educant en drets humans.

3.2.7. Pacte Internacional relatiu als Drets Civils i Polítics (1966)

Una vegada considerat el tractament que l'educació en drets humans rep en el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals com a part del dret a l'educació, per reafirmar la indivisibilitat i interdependència dels drets humans, sembla oportú fer referència a aquesta educació en el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics.

Aquest Pacte recull en el seu preàmbul que:

“Atès que la Carta de les Nacions Unides imposa als Estats l'obligació de promoure el respecte universal i efectiu dels drets i llibertats humans, Comprenent que l'individu, per tenir deures respecte d'altres individus i de la comunitat a la qual pertany, té l'obligació d'esforçar-se per la consecució i l'observança dels drets coneguts en aquest Pacte”.

I és en l'article 2.2 quan apunta:

“Cada estat part es compromet a adoptar, d'acord amb els seus procediments constitucionals i a les disposicions del present Pacte, les mesures oportunes per dictar les disposicions legislatives o d'altre caràcter que siguin necessàries per fer efectius els drets reconeguts en el present Pacte i que no estiguessin ja garantits per disposicions legislatives o d'altre caràcter”.

En l'observació general n° 3¹³⁸, adoptada pel Comitè de Drets Humans el 1981, es diu:

(...) “És molt important que els individus sàpiguen quins són els seus drets en virtut del Pacte (i del Protocol Facultatiu en el seu cas) i que totes les autoritats administratives i judicials coneguin les obligacions que ha assumit l'Estat membre en virtut del Pacte. Amb aquest objecte, s'ha de publicar el Pacte en tots els idiomes oficials i s'han d'adoptar mesures per familiaritzar a les autoritats competents amb el seu contingut com a part en la seva formació”.

I també en el comentari general n° 3¹³⁹ adoptat pel Comitè de Drets Humans en el 1990:

”1. És molt important que els individus coneguin els drets recollits en el Pacte i les autoritats administratives i judicials hauran de ser conscients de les obligacions que els estats membres han assumit amb el Pacte. Per a això, el Pacte ha de ser publicat en tots els idiomes oficials de l'Estat i han de prendre mesures perquè les autoritats es familiaritzin amb el seu contingut, això serà part de la seva formació”.

Amb referència a aquests articles es poden fer alguns comentaris. En primer lloc cal dir que conèixer quins són els drets humans, i que l'Estat brindi totes les mesures per al seu respecte és una cosa necessària, però no suficient. Els coneixements sobre els drets humans inclouen molts més aspectes que la seva enumeració. També és necessari conèixer, entre altres aspectes, el seu contingut; la seva fonamentació; els deures, responsabilitats i obligacions corresponents així com les seves característiques. D'altra banda, a més de conèixer aquests drets, cal comprometre's amb l'exercici dels seus deures i amb la promoció activa dels seus valors subjacents a la pròpia vida i a la

---

¹³⁸ Aquesta observació general tracta d'aprofundir en l'article 13 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals amb la intencionalitat d'ajudar els Estats membres a aplicar el Pacte i acomplir les seves obligacions en matèria de prestació d'informes.

¹³⁹ Un dels principals objectius del paràgraf 1 de l'article 13 és "enfortir el respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals"; en aquest context, els Estats membres han d'examinar les iniciatives posades en pràctica en el marc de la Dècada de les Nacions Unides per l'educació en l'àmbit dels Drets Humans

societat. De no ser així, els drets humans queden reduïts a meres exigències davant instàncies estatals o internacionals creant una cultura de la queixa. Per contra, al dimanar dels drets humans de la dignitat de la personal humana, reclamen un compromís eminentment personal amb el seu respecte i promoció.

En definitiva, no es tracta de què els individus únicament coneguin els seus drets i que se'ls hi garanteixin per part de l'Estat, sinó que també han de conèixer les seves obligacions consegüents. La segona de les implicacions derivades d'aquests articles que hem vist és que per a què les persones coneguin i visquin els drets humans, no n'hi ha prou amb informar a les persones, organitzacions, institucions i diferents professionals sobre aquests drets. Més aviat es tracta d'educar per tal que les persones arribin a formar-se en aquests drets, perquè es comprometin amb les exigències de la seva dignitat. Aquesta és precisament la finalitat que hi ha darrera de la noció de drets humans.

3.2.8. Proclamació de Teheran (1968)¹⁴⁰

Es tracta aquí del document de la Clausura de la primera Conferència mundial sobre els Drets de l'Home. En aquest document no es troba cap normativa de valor normatiu obligatori per els Estats. A més, el text està mancat de precisió en referència a l'Educació dels Drets de l'Home i el Dret a l'Educació. És interessant de comparar amb el text de la segona Conferència mundial sobre els Drets de l'Home, 25 anys després, a Viena.

En el paràgraf 14, es diu:

“L'existència de més de 700 milions d'analfabets en el món és un enorme obstacle on ensopegen tots els esforços dirigits a aconseguir que s'acompleixin els propòsits i objectius de la Carta de les Nacions Unides i les disposicions de la Declaració universal dels drets de l'home.

---

¹⁴⁰ Es va convocar per avaluar els progressos realitzats després de vint anys d'adopció de la Declaració Universal de Drets Humans i per elaborar un pla de futur. En aquesta Conferència es va encoratjar als Estats perquè promoguessin mitjançant l'ensenyament el respecte per la dignitat humana i per la igualtat de drets de tots els éssers humans. El mitjà per a aquesta educació havia de ser la transmissió d'informació objectiva i la discussió

La acció internacional per eradicar l'analfabetisme en tot el món i promoure l'educació en tots els nivells exigeix atenció urgent”

En el paràgraf 17:

“És necessari encoratjar el màxim de noies joves a què aspirin a un món millor, on els drets dels homes i les llibertats fonamentals han de ser plenament aplicades. És un imperatiu que la joventut participi per a forjar el futur de la humanitat”

Es pot efectivament entreveure l'educació dels Drets de l'Home en el paràgraf 14 en el qual s'observa que l'analfabetisme és un obstacle en el respecte d'aquests drets. Com es respectaran els drets de l'home si no se'ls coneix?: en conseqüència hem d'estar educats en els drets de l'home. Si fem la unió entre els paràgrafs 14 i 17, és la joventut la que ha de contribuir a forjar el futur de la humanitat i, en conseqüència és des de l'edat més jove que els drets de l'home han de ser ensenyats.

3.2.9. Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació envers la dona (1979)

És a l'article 10 on es planteja la qüestió de l'EDH:

“Els Estats membres adoptaran totes les mesures apropiades per a eliminar la discriminació contra la dona, a fi d'assegurar-li la igualtat de drets amb l'home en l'àmbit de l'educació i en particular per assegurar, en condicions d'igualtat entre homes i dones:

c) L'eliminació de tot concepte estereotipat dels rols de l'home i de la dona a tots els nivells i en totes les formes d'ensenyament en mitjançant l'estímul de l'educació mixta i d'altres tipus d'educació que contribueixin a assolir aquest objectiu i, en particular, mitjançant la modificació dels llibres i programes escolars i l'adaptació dels mètodes d'ensenyament;”

Aquí, l'EDH és encara formulat amb menys claredat, però és considerat un dels objectius de l'educació. Es tracta aquí de l'educació amb un plantejament que és l'eliminació d'un tipus particular de discriminació: el tema de gènere. En contra aquest article no parla ni de la difusió ni de l'ensenyament dels altres

drets de l'home. Es pot veure aquí un paral·lelisme entre aquest article relatiu als drets de la dona i l'article 7 de la Convenció relativa a la Discriminació Racial, que hem vist anteriorment: l'educació dóna pas a l'eliminació d'un tipus de discriminació per l'ensenyament del dret a la no-discriminació. La diferència és que l'article relatiu a la dona està limitat a l'eliminació de la discriminació de gènere mentre que la relativa a la discriminació racial parla de reforçar el respecte dels drets de l'home gràcies a l'educació.

3.2.10. Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i de discriminació fonamentades en la religió o la convicció (1981)

Dos apartats del mateix article, el n.5, d'aquesta Declaració m'han cridat l'atenció per les referències al tema de l'educació que fan:

Article 5.2:

Tot infant gaudirà del dret a tenir accés a l'educació en matèria de religió o de conviccions conforme amb els desitjos dels seus pares o, en el seu cas, dels seus tutors legals, (...) i no se l'obligarà a instruir-se en una religió o conviccions contra els desitjos dels seus pares o tutors legals, (...) serveixi de principi rector l'interès superior del nen.

Així mateix, a l'apartat 3 del mateix article es diu:

L'infant estarà protegit de qualsevol forma de discriminació per motius de religió o de conviccions. Se l'educarà en un esperit de comprensió, tolerància, amistat entre els pobles, pau i fraternitat universal, respecte a la llibertat de religió o de conviccions dels altres i en la plena consciència de què la seva energia i els seus talents han de dedicar-se al servei de la humanitat.

“L'infant ha d'ésser educat...”: podria doncs tractar-se d'una educació extraescolar, els drets de l'home hauran de ser ensenyats a l'escola i a casa, inculcant a l'infant a tenir un determinat comportament. Els pares tenen, doncs, igualment que jugar un paper en l'educació dels drets de l'home. Observem, en conseqüència, dos tipus d'educació: educació formal i educació informal.

“L’infant ha d’ésser educat en un esperit de comprensió, de tolerància, d’amistat entre els pobles, de pau i de fraternitat universal, de respecte de la llibertat de religió o de conviccions dels altres...” . Podrà únicament tractar de certs preceptes morals que no necessiten forçosament una educació dels drets de l’home, però que podrien constituir un nucli de comportaments comuns a totes les cultures i a totes les religions, permeten en conseqüència un millor respecte dels drets de l’home.

A partir d’aquí, ens podem preguntar si, després d’aquests textos, l’ensenyament dels comportaments és suficient per reforçar el respecte dels drets de l’home o si és necessari igualment una educació específica d’aquest àmbit.

3.2.11. Convenció relativa als Drets de l’Infant (1989)

Bastants articles d’aquesta convenció mereixen ser citats ja que s’ocupen directament del tema de l’educació i la salvaguarda que els infants requereixen:

A l’article 17 i trobem:

“Els Estats membres reconeixen la importància de la funció dels mitjans de comunicació i han de vetllar perquè l’infant tingui accés a informacions i materials informatius procedents de diverses fonts nacionals i internacionals, especialment les que tenen per finalitat promoure el seu benestar social, espiritual i moral, i la seva salut física i mental. Amb aquesta finalitat, els estats membres:

a) han d’encoratjar els mitjans de comunicació social a difondre informació i materials informatius que siguin beneficiosos socialment i cultural per a l’infant d’acord amb l’esperit de l’article 29”

Continua a l’article 29.1.b on es diu:

“Els estats membres convenen que l’educació de l’infant ha d’anar adreçada a: infondre en l’infant el respecte dels drets humans i les

llibertats fonamentals i els principis consagrats en la Carta de les Nacions Unides”

A l'article 14.1 ens trobem:

“Els estats membres han de respectar el dret de l'infant a la llibertat de pensament, de consciència i de religió” .

Davant d'aquest enunciat ens cal fer-nos una pregunta:

L'Educació per als Drets Humans no és contrària al dret del nen a la llibertat de pensament des del moment que pretén ensenyar als nens certs comportaments de certs valors?

L'article 17 posa en evidència el paper dels mitjans de comunicació en referència a la formació dels infants. La difusió com a intermediari de les nocions de drets de l'home podrà contribuir a l'EDH; per exemple, per via de mitjans audiovisuals a través dels quals l'infant podrà ser més sensible.

És convenient llegir aquest article lligat amb el contingut de l'article 4 sobre l'obligació dels estats de prendre totes les mesures per fer efectius els drets reconeguts en aquesta Convenció i, al mateix temps, impulsar l'educació dels drets de l'home continguts a l'article 29. És important fer notar que aquesta Convenció és la que ha estat més acceptada pels Estats i, que és una de les més detallista en referència als drets que estem comentant.

3.2.12. Convenció sobre els treballadors migrats (1990)

S'observa en aquest document com es resumeixen les conclusions de la Convenció la igualtat de tracte que es proposa a tots els països sobre les persones migrades i les seves famílies. Aquesta Convenció fa un recull d'aspectes sobre l'educació i els treballadors migrats:

“Reafirmant la importància dels principis consagrats en la Convenció relativa a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament, de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura, recordant la Convenció contra la Tortura i altres Tractes o Penes Cruels, Inhumans o Degradants, la Declaració del Quart Congrés de les Nacions Unides sobre Prevenció del Delicte i Tractament del Delinqüent, el Codi de conducta per a funcionaris encarregats de fer complir la llei i les Convencions sobre l'esclavitud”,

“Reconeixent la importància del treball realitzat en relació amb els treballadors migratoris i els seus familiars en diferents òrgans de les Nacions Unides, particularment a la Comissió de Drets Humans i la Comissió de Desenvolupament Social, així com en l'Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació, l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura i l'Organització Mundial de la Salut i en altres organitzacions internacionals,

Reconeixent també els progressos realitzats per alguns Estats mitjançant acords regionals o bilaterals per a la protecció dels drets dels treballadors migratoris i dels seus familiars, així com la importància i la utilitat dels acords bilaterals i multilaterals en aquesta esfera,

Convençuts que els drets dels treballadors migrats i dels seus familiars no han estat degudament protegits

Tenint present que els problemes humans que planteja la migració són encara més greus en el cas de la migració irregular, i convençuts per tant que cal encoratjar l'adopció de mesures adequades amb la finalitat d'evitar i eliminar els moviments i el trànsit clandestins dels treballadors migratoris, assegurant-los a la vegada la protecció dels seus drets humans fonamentals,

Convençuts, per això, de la necessitat d'aconseguir la protecció internacional dels drets de tots els treballadors migratoris i dels seus familiars, reafirmant i establint normes fonamentals en una convenció àmplia que tingui aplicació universal”,

”Han convingut en el següent:

PART 1: Abast i definicions

Article 1

1.La present Convenció serà aplicable, excepte quan en ella es disposi una altra cosa, a tots els treballadors migratoris i als seus familiars

sense cap distinció per motius de sexe, raça, color, idioma, religió o convicció, opinió política o d'una altra índole, origen nacional, ètnic o social, nacionalitat, edat, situació econòmica, patrimoni, estat civil, naixement o qualsevol altra condició.

2. La present Convenció serà aplicable durant tot el procés de migració dels treballadors migratoris i els seus familiars, que comprèn la preparació per a la migració, la partida, el trànsit i tot el període d'estada i d'exercici d'una activitat remunerada a l'Estat receptor, així com el retorn a l'Estat d'origen o a l'Estat de residència habitual.

Article 2.

Als efectes de la present Convenció:

1. S'entendrà per "treballador migratori" tota persona que vagi a realitzar, realitzi o hagi realitzat una activitat remunerada en un Estat del qual no sigui nacional.

2. a) S'entendrà per "treballador fronterer" tot treballador migratori que conservi la seva residència habitual en un Estat veí, al qual normalment torni cada dia o almenys una vegada per setmana;

b) S'entendrà per "treballador de temporada" tot treballador migratori que desenvolupi un treball que, per la seva pròpia naturalesa, depengui de condicions estacionals i només es realitzi durant part de l'any;

c) S'entendrà per "marí", terme que inclou als pescadors, tot treballador migratori empleat a bord d'una embarcació registrada en un Estat del qual no sigui nacional;

d) S'entendrà per "treballador en una estructura marina" tot treballador migratori empleat en una estructura marina que es trobi sota la jurisdicció d'un Estat del qual no sigui nacional;

e) S'entendrà per "treballador itinerant" tot treballador migratori que, fins i tot tenint la seva residència habitual en un Estat, hagi de viatjar a un altre Estat o altres Estats per períodes breus, a causa de la seva ocupació;

f) S'entendrà per "treballador vinculat a un projecte" tot treballador migratori admès a un Estat d'ocupació per un termini definit per treballar només en un projecte concret que realitzi en aquest Estat el seu ocupador;

g) S'entendrà per "treballador amb ocupació concret" tot treballador migratori:

- h) Que hagi estat enviat pel seu ocupador per un termini limitat i definit a un Estat d'ocupació per realitzar una tasca o funció concreta;
- i) Que realitzi, per un termini limitat i definit, un treball que requereixi coneixements professionals, comercials, tècnics o altament especialitzats d'una altra índole; o
- j) Que, a sol·licitud del seu ocupador a l'Estat d'ocupació, realitzi per un termini limitat i definit un treball de caràcter transitori o breu; i que hagi de sortir de l'Estat d'ocupació a l'expirar el termini autoritzat de la seva estada, o abans, si deixa de realitzar la tasca o funció concreta o el treball que s'ha fet referència;
- k) S'entendrà per "treballador per compte propi" tot treballador migratori que realitzi una activitat remunerada sense tenir un contracte de treball i obtingui la seva subsistència mitjançant aquesta activitat, treballant normalment sol o juntament amb els seus familiars, així com tot un altre treballador migratori reconegut com treballador per compte propi per la legislació aplicable de l'Estat d'ocupació o per acords bilaterals o multilaterals.

Article 3

La present Convenció no s'aplicarà a:

- a) Les persones enviades o empleades per organitzacions i organismes internacionals i les persones enviades o empleades per un Estat fora del seu territori per desenvolupar funcions oficials, quan la seva admissió i condició jurídica estiguin regulades pel dret internacional general o per acords o convenis internacionals concrets;
- b) Les persones enviades o empleades per un Estat fora del seu territori, o per un ocupador en nom seu, que participin en programes de desenvolupament i en altres programes de cooperació, quan la seva admissió i condició jurídica estiguin regulades per un acord amb l'Estat d'ocupació i que, d'acord amb aquest acord, no siguin considerades treballadors migratoris;
- c) Les persones que s'instal·lin en un país diferent del seu Estat d'origen en qualitat d'inversionistes;
- d) Els refugiats i els apàtrides, llevat que estigui previst que s'apliqui a aquestes persones en la legislació nacional pertinent de l'Estat Part que es tracti o en instruments internacionals en vigor en aquest Estat;
- e) Els estudiants i les persones que reben capacitació;

f) Els marins i els treballadors en estructures marines que no hagin estat autoritzats a residir i exercir una activitat remunerada a l'Estat d'ocupació”.

“Article 7

Els Estats Parts es comprometran, d'acord amb els instruments internacionals sobre drets humans, a respectar i assegurar a tots els treballadors migratoris i els seus familiars que es trobin dins del seu territori o sotmesos a la seva jurisdicció els drets previstos en la present Convenció, sense cap distinció per motius de sexe, raça, color, idioma, religió o convicció, opinió política o d'una altra índole, origen nacional, ètnic o social, nacionalitat, edat, situació econòmica, patrimoni, estat civil, naixement o qualsevol altra condició”.

“Article 12

1. Els treballadors migratoris i els seus familiars tindran dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió. Aquest dret inclourà la llibertat de professar o d'adoptar la religió o creença de la seva elecció, així com la llibertat de manifestar la seva religió o creença, individual o col·lectivament, tant en públic com en privat, mitjançant el culte, la celebració de ritus, les pràctiques i l'ensenyament.

2. Els treballadors migratoris i els seus familiars no seran sotmesos a cap coacció que limiti la seva llibertat de professar i adoptar una religió o creença de la seva elecció.

3. La llibertat d'expressar la pròpia religió o creença només podrà quedar sotmesa a les limitacions que s'estableixin per llei i que calguin per protegir la seguretat, l'ordre, la salut i la moral públics o els drets i les llibertats fonamentals dels altres.

4. Els Estats Parts en la present Convenció es comprometen a respectar la llibertat dels pares, quan almenys un d'ells sigui treballador migratori, i, en el seu cas, dels tutors legals per fer que els fills rebin l'educació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions”.

“Article 30

Tots els fills dels treballadors migratoris gaudiran del dret fonamental d'accés a l'educació en condicions d'igualtat de tracte amb els nacionals de l'Estat que es tracti. L'accés dels fills de treballadors migratoris a les institucions d'ensenyament preescolar o les escoles públiques no podrà denegar-se ni limitar-se a causa de la situació irregular en el que

respecta a la permanència o a l'ocupació de qualsevol dels pares, ni del caràcter irregular de la permanència del fill a l'Estat d'ocupació”.

En tots aquests articles de la Convenció dels treballadors migrats s'observen dues constants; per una banda, la necessitat que tenen tots els països d'informar a les persones i, al mateix temps, els treballadors de conèixer, els drets humans que els pertoca en referència a tot el que és la vida humana d'aquestes persones migrades i, al mateix temps el dret que tenen a l'educació del sistema que estigui establert en el país en qüestió i, per tant, també a ser instruïts en els drets humans.

3.2..13. Declaració i programa d'acció de Viena. Document de clausura de la conferència mundial de drets humans (1993)

Són interessants els articles següents ja que enllaçant amb el contingut específic de la intencionalitat de les hipòtesis en el referent a educació en drets humans ja que fa una definició del què i del com portar-ho a terme:

En l'article 33:

“La Conferència mundial de Drets Humans reitera el deure dels Estats, explicitat en la Declaració Universal de Drets Humans, en el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals i en altres instruments internacionals de drets humans, de reconduir l'educació de manera que s'enforteixi el respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals. La Conferència destaca la importància d'incorporar la qüestió dels drets humans en els programes d'educació i demana als Estats que procedeixin en conseqüència. L'educació ha de fomentar la comprensió, la tolerància, la pau i les relacions d'amistat entre les nacions i entre els grups racials o religiosos i recolzar el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides encaminades a l'assoliment d'aquests objectius. En conseqüència, l'educació en matèria de drets humans i la difusió d'informació adequada, sigui de caràcter teòric o pràctic, desenvolupa un paper important en la promoció i el respecte dels drets humans de totes les persones sense cap distinció per motius de raça, sexe, idioma o religió i ha d'integrar-se en les polítiques educatives tant en el pla nacional com internacional. La

Conferència observa que la manca de recursos i les febleses institucionals poden impedir la immediata consecució d'aquests objectius”.

Podem veure igualment l'article 34 que parla

“... sobre la necessitat d'augmentar els recursos destinades a certs programes on s'ocupen de l'educació dels drets humans”.

Seguint en l'article 78, veurem que es diu:

“La Conferència Mundial de Drets Humans considera que l'educació, la capacitació i la informació pública en matèria de drets humans són indispensables per establir i promoure relacions estables i harmonioses entre les comunitats i per a fomentar la comprensió mútua, la tolerància i la pau”.

En els articles 79, 80, 81 i 82 hi trobem el següent:

En l'article 79:

“Els estats han de tractar d'eliminar l'analfabetisme i han d'orientar l'educació envers el ple desenvolupament de la personalitat humana i l'enfortiment del respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals. La Conferència Mundial de Drets Humans demana a tots els Estats i institucions que incloguin els drets humans, el dret humanitari, la democràcia i l'imperi de la llei com a temes dels programes d'estudi en totes les institucions d'ensenyament acadèmica i no acadèmica” .

En l'article 80:

“L'educació en matèria de drets humans ha d'abastar la pau, la democràcia, el desenvolupament i la justícia social, tal com es disposa en els instruments internacionals i regionals de drets humans, amb la finalitat de suscitar una comprensió i una presa de consciència que reforci el compromís internacional en el seu favor” .

En l'article: 81

“... recomanem als Estats que elaborin programes i estratègies específics per ampliar al màxim el nivell d'educació i difusió d'informació

pública en matèria de drets humans, tenint particularment en compte els drets humans de la dona” .

En l'article 82:

“Els governs, amb l'assistència d'organitzacions intergovernamentals, institucions nacionals i organitzacions no governamentals, han de fomentar una major comprensió dels drets humans i la tolerància mútua. La Conferència Mundial de Drets Humans destaca la importància d'intensificar la Campanya Mundial d'Informació Pública realitzada per les Nacions Unides. Els governs ha d'impulsar i recolzar activitats d'educació en matèria de drets humans i difondre, de manera efectiva, informació pública sobre aquesta qüestió. Els programes de serveis d'assessorament i assistència tècnica del sistema dels Estats relacionats amb les Nacions Unides han de poder atendre immediatament a les sol·licituds d'activitats educatives i de formació en l'àmbit dels drets humans i amb l'educació especial en el que respecta a les normes contingudes en els instruments internacionals de drets humans i en el dret humanitari així com la seva aplicació, destinada a grups especials, com forces militars, forces de l'ordre, policia i personal de salut. Ha de considerar-se la possibilitat de proclamar un decenni per a l'educació en matèria de drets humans a fi de promoure, encoratjar i orientar aquest tipus d'activitats”.

Aquest és el document de clausura de la 2a Conferència Mundial dels Drets de l'Home. Es tracta del document de tancament de la 2a conferència mundial sobre els drets humans que no imposa doncs ninguna obligació formal als Estats membres sinó que està en el marc de les Nacions Unides de l'època, el que es pot trobar més complert i clar en referència a l'educació dels drets de l'home. Aquesta conferència va seguir a la Montreal i és per això que veiem una inspiració sobre el que es va dir allà mateix.

És el primer text de Nacions Unides a evocar el terme d'EDH i no s'atura en una crida de l'educació sinó que busca de reforçar el respecte als drets humans.

En l'article 33, es fa una crida a la necessitat de què l'educació doni un reforç al respecte dels drets humans com s'indica en els instruments internacionals. D'aquesta manera s'insisteix que l'educació dels drets de l'home sigui inserit en els programes escolars i que l'Estat ha de vetllar perquè això sigui així. Es tracta doncs d'una obligació per l'Estat. La inclusió de l'educació dels drets humans en els programes escolars reflectirà doncs la voluntat política de l'Estat en vistes a reforçar el respecte dels drets humans.

En l'article 78, l'educació en la matèria és considerada com indispensable per atendre certs objectius: comprensió, tolerància i pau. Es pot, doncs, considerar un rol preventiu: evitar la guerra. Però, això no ha d'aturar a la educació formal que, és necessari dir-ho, s'orienta principalment a l'infant. Es parla de formació i d'informació. Els drets de l'home han de ser difosos en una gran escala per arribar a tota la població i, per tant, a totes les edats.

En l'article 79, es fa una precisió sobre el fet de què l'educació no es limita únicament als drets de l'home sinó que es refereixen a un camp molt més ampli, que inclou el dret humanitari, per un respecte augmentat de la persona humana en cas de conflicte armat d'ordre internacional o intern; la democràcia, és anomenada a la conferència de Montreal però igualment lligada de fet per la conferència de Viena entre els drets de l'home, la democràcia i el seu desenvolupament; i la primacia del dret. S'ha de considerar que aquest ensenyament sigui introduït en el programa de totes les escoles, sigui del tipus que sigui.

El l'article 80 repeteix el que s'ha dit en el 79. Aquesta educació ha de tenir per objectiu la comprensió dels drets humans però també, igualment, una presa de consciència que permeti reforçar el compromís universal de cara als drets humans. Es veu aparèixer la idea del dret a la mateixa EDH encara que la conferència mundial no afirma en cap moment que l'educació dels drets humans sigui un dret de l'home en si mateix.

De conformitat amb les recomanacions de la Conferència de Viena, es va proclamar el Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'àmbit dels

drets humans (1995-2004) (Resolució 49/184 de l'Assemblea General de 21 de desembre de 1994) i es va encarregar de coordinar el seu Pla d'Acció a l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans. El Pla disposa que l'Alt Comissionat, la UNESCO i el Centre de Drets Humans de les Nacions Unides -que en l'actualitat està integrat a l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als drets humans- cooperin activament en la concepció, l'execució i la avaluació dels corresponents projectes¹⁴¹.

3.2.14. El Decenni de les Nacions Unides per l'educació en l'àmbit del drets de l'home 1995-2004, Resolució de l'Assemblea General 49/184 i el Pla d'acció internacional d'acció pel decenni de les Nacions Unides per l'educació en l'àmbit dels drets de l'home, 1995-2004.

Abans de plantejar el Decenni crec que és imprescindible veure l'evolució dels treballs de la Comissió de Drets Humans, des de l'any 1998 fins el 2003, en l'àmbit de l'educació ja que així serà més fàcil entendre el per què del Decenni.

Són els informes presentats pels relators de les Nacions Unides sobre el dret a l'educació, que com ja hem vist, és un dret que inclou l'educació en drets humans. Els informes estudiats són els següents:

1. Informe anual de l'expert sobre el dret a l'educació M. Mehedi, presentat de conformitat amb la resolució 1997 / 7 de la Subcomissió de Prevenció de les discriminacions i Protecció de les Minories, 1998 (E / CN. 4/Sub.2/1998/10): articles 4 i 29.

2. Informe anual de l'expert sobre el dret a l'educació M. Mehedi, presentat de conformitat amb la resolució 1997 / 7 de la Subcomissió de Prevenció de les discriminacions i Protecció de les Minories, 1999 (E / CN. 4/Sub.2/1999/10): articles 1, 21, 22, 23, 32, 35, 37, 45, 47, 50 i 61.

---

¹⁴¹ LEVIN, L,(1998) *Drets humans: preguntes i respostes*, , París, Bakeaz-Ediciones UNESCO,

3. Informe anual de la Relatora Especial sobre el dret a l'educació Katarina Tomasevski, presentat de conformitat amb la resolució 2000 / 9 de la Comissió de Drets Humans, 2001 (E/CN.4/2001/52): articles 8, 9, 11 i 73.

4. Informe anual de la Relatora Especial sobre el dret a l'educació Katarina Tomasevski, presentat de conformitat amb la resolució 2001/29 de la Comissió de Drets Humans, 2002 (E / CN. 4/2002/52): articles 51, 55, 58 i 68.

Aquests documents seran inclosos a l'annex corresponent d'aquest treball de recerca.

Atenent al suggeriment de la Conferència Mundial de Viena (juny 1993), l'Assemblea General , en la seva Resolució 49/184, de 23 de desembre de 1994, va proclamar el període de 10 anys que s'inicià l'11 de gener de 1995, Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'àmbit dels drets humans i acollir amb satisfacció el projecte de Pla d'Acció per al Decenni contingut en l'informe del Secretari General.

Aquesta resolució en l'apartat 3 de la Introducció declara que:

“L'Assemblea General fa una crida a tots els governs perquè contribueixin a l'execució del Pla d'Acció i intensifiquin els esforços per eradicar l'analfabetisme i orientar l'educació envers el ple desenvolupament de la personalitat humana i l'enfortiment del respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals; instant als organismes docents governamentals i ONG's a que intensifiquin els esforços per formular i executar programes d'educació en l'àmbit dels drets humans; ...”.

En l'apartat 4, també es diu:

“...que demana als òrgans que s'ocupaven de vigilar l'observança dels drets humans que prestin especial atenció a l'acompliment pels Estats membres de la seva obligació internacional de promoure l'educació en l'àmbit dels drets humans”.

Com veiem aquesta resolució considera que l'educació, la capacitació i la informació pública en matèria de drets humans són indispensables per establir i promoure relacions estables i harmonioses entre les comunitats i per fomentar la comprensió mútua, la tolerància i la pau:

“...convé que l'educació en el domini dels drets humans, lluny de ser un mitjà que inculqui uns coneixements, ha de ser un procés global que exposi sobre tot una via gràcies a la qual un individu ... aprengui el respecte degut a la dignitat d'altres així com els procediments i les metodologies properes per assegurar el respecte en totes les societats”.

L'assemblea General també va acollir favorablement el Pla d'Acció previst pel Decenni. Aquest Pla invita a tots els Estats a participar i a dur a terme la seva aplicació i a “... intensificar els esforços per eradicar l'analfabetisme ...i va demanar a l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans que coordinés l'execució del Pla d'Acció”.

Crec imprescindible per a la total comprensió de la meua tesis exposar aquí la Base Normativa i els Principis Rectors Generals del Pla d'Acció. Aquesta Base Normativa juntament amb els Principis Rectors del Pla d'Acció consten de 9 apartats que són els següents:

“Apartat 1. El Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'esfera dels drets humans es basarà en les disposicions dels instruments internacionals de drets humans, amb especial referència a les disposicions que tracten de l'educació en l'àmbit de drets humans, inclòs l'article 26 de la Declaració Universal de Drets Humans, l'article 13 del Pacte Internacionals dels Drets Econòmics, Socials i Culturals, l'article 29 de la Convenció sobre els Drets de l'Infant, l'article 10 de la Convenció Internacional sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació Racial, els paràgrafs 33 i 34 de la Declaració de Viena, i els paràgrafs 78 a 82 del seu Programa d'Acció.

Apartat 2. De conformitat amb aquestes disposicions, i per a la finalitat del Decenni, l'educació a l'àmbit dels drets humans es definirà com el

conjunt d'activitats de capacitació, difusió i informació encaminades a crear una cultura universal en l'esfera dels drets humans, activitats que es realitzen transmeten coneixements i formant actituds, i la finalitat de la qual és:

- a. Enfortir el respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals
- b. Desenvolupar plenament la personalitat humana i el sentit de la dignitat de l'ésser humà
- c. Promoure la comprensió, la tolerància, la igualtat entre els sexes i l'amistat entre totes les nacions, les poblacions indígenes i els grups racials, nacionals, ètnics, religiosos i lingüístics
- d. Facilitar la participació eficaç de totes les persones en una societat lliure
- e. Contribuir i intensificar les activitats de les Nacions Unides en l'àmbit del manteniment de la pau

Apartat 3. El Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'esfera dels drets humans es guiarà per la definició i la base normativa estipulada en la Primera part del present Pla d'Acció, i s'orientarà a més a originar la presa de consciència i comprensió més àmplies possibles de totes les normes, conceptes i valors consagrats en la Declaració Universal de Drets Humans, el Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics, el Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals, i altres instruments internacionals pertanyents a l'àmbit dels drets humans. El Decenni correspon al marc de les activitats dels Estats i d'altres entitats per a l'eradicació de l'analfabetisme i en el seu context es considera que l'educació és un factor constant en la vida multidimensional de les persones i la societat, de la qual són part integrant els drets humans.

Apartat 4. Per a totes les activitats que s'emprenguin en virtut del Decenni s'adoptarà un enfocament ampli de l'educació en l'àmbit dels drets humans, inclosos els drets civils, culturals, econòmics, polítics i socials, i es reconeixerà la indivisibilitat i interdependència de tots els drets tal com ho defineixen les Nacions Unides.

Apartat 5. L'educació per els efectes del Decenni es concebrà de manera que inclogui la igual participació de les dones i els homes de tots els grups d'edats i tots els sectors de la societat, tant en

l'ensenyament acadèmic que s'imparteix en les escoles i centres de formació per els distints oficis i professions, així com en l'ensenyament no acadèmic que s'imparteix en institucions de la societat civil, la família i els mitjans de difusió.

Apartat 6. Per augmentar l'eficàcia de les activitats educatives en l'àmbit dels drets humans que es posin en marxa pel Decenni es concebran de manera que tinguin rellevància enfront a la vida diària dels educands, i a través d'elles es procurarà iniciar amb ells un diàleg sobre els mitjans de transformar el concepte dels drets humans de manera que de l'expressió de normes abstractes passi a representar la realitat de les seves circumstàncies socials, econòmiques, culturals i polítiques.

Apartat 7. En reconeixement de la interdependència i del caràcter de recolzament mutu de la democràcia, el desenvolupament i els drets humans, a l'impartir educació a l'àmbit dels drets humans durant el Decenni es procurarà promoure una participació democràtica eficaç en els àmbits polític, social i cultural, i s'usarà l'educació com a mitjà de promoure el progrés econòmic i social i el desenvolupament sostenible centrat en l'ésser humà.

Apartat 8. L'educació a l'àmbit dels drets humans durant el Decenni haurà d'estar lliure de prejudicis per raons de sexe, raça o de qualsevol altre tipus i a través d'ella s'haurà de lluitar contra aquests prejudicis.

Apartat 9. A través de l'educació a l'àmbit dels drets humans durant el Decenni es procurarà per una banda impartir aptituds i coneixements als educands i, per altra, influir positivament en les seves actituds i en la seva conducta, en consonància amb tots els altres principis enunciats en el present Pla d'Acció i en els instruments internacionals de drets humans sobre els que es basa.”

L'educació en drets humans és principalment, com estem veient al llarg de l'estudi dels documents, educació de llibertat, ja que amb aquesta educació es pretén que les decisions de cada persona siguin coherents amb la seva dignitat. D'aquesta manera, l'educació educa persones compromeses amb el fet humà i en conseqüència respectuoses de la seva pròpia dignitat i de cada persona per comprendre que aquesta té un valor en si mateixa. Segons això, el respecte dels drets humans suposa quelcom més que el coneixement dels mecanismes internacionals dissenyats per a protegir els drets de la persona. El

respecte d'aquests drets comença en cada home que, mitjançant l'educació en drets humans, es fa conscient del valor intrínsec de la dignitat de la persona humana.

En aquesta resolució, a nivell internacional¹⁴² es va demanar a l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans que coordinés l'execució del Pla d'Acció. El Centre de Drets Humans, la Comissió de Drets humans, en col·laboració amb els Estats Membres, els òrgans encarregats de supervisar el compliment dels tractats de drets humans, altres òrgans adequats i les organitzacions no governamentals competents, han de donar suport a aquests esforços. Es va convidar a les institucions especialitzades -com la UNESCO- i als òrgans de les Nacions Unides a contribuir en els seus respectius àmbits de competència, a l'execució del Pla d'Acció. L'Assemblea General va instar les organitzacions no governamentals internacionals, regionals i nacionals, així com als altres grups consagrats a la justícia social, els defensors dels drets humans, els educadors, les organitzacions religioses i els mitjans d'informació a intensificar la seva participació i l'ensenyament dels drets humans.

Implicar en aquesta tasca tant a la comunitat internacional com a la societat civil és fonamental, ja que l'educació en drets humans reclama una societat educadora, ja que l'educació en drets humans reclama una societat educadora, és a dir, una societat en què imperi un clima de respecte cap als drets humans i en la qual la participació social sigui una realitat. En aquest sentit, amb l'educació en drets humans es tracta d'impulsar la participació compromesa de cada persona en la promoció del bé comú i de la dignitat personal per sobre de qualsevol interès individual.

---

¹⁴² A nivell nacional es va preveure la designació de centres nacionals per a l'educació en l'esfera dels drets humans, aquests estarien formats per comitès. Cada centre de coordinació estaria encarregat de determinar les necessitats nacionals d'educació en matèria de drets humans i elaborar un pla d'acció nacional en aquesta esfera, coordinar activitats amb òrgans regionals i internacionals i presentar informes a l'Alt Comissionat sobre la realització dels objectius de la Dècada . ASSEMBLEA GENERAL, Dècada de les Nacions Unides per a l'educació en l'esfera dels drets humans. Informe de l'Alta Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans sobre l'avaluació de meitat de període dels progressos fets per assolir els objectius de la Dècada de les Nacions Unides per l'Educació en l'esfera dels drets humans (1995-2004), Nacions Unides, 2000, pp. 5-6 (A/55/360). Resolució 49/184, pp. 94-95.

El treball, en aquest sentit, de les Nacions Unides en el desenvolupament de la Dècada ha estat constant. Per presentar les línies generals d'acció endegades en el marc de la Dècada, s'ha optat per estudiar quatre iniciatives que semblen centrals:

1. La publicació *El Dècada de les Nacions Unides per a l'educació en l'esfera dels drets humans 1995-2004. Lliçons per a la vida*, que recull l'estructura de les activitats i treballs a realitzar en el transcurs de la Dècada.

2. Els informes anuals de l'Assemblea General i la Comissió de Drets Humans sobre el Dècada. De la seva lectura es desprenen les principals accions escomeses durant els anys de vigència de la Dècada.

3. Informe de l'Alta Comissionada de les Nacions Unides per als Drets Humans sobre l'avaluació de meitat de període dels progressos fets per assolir els objectius de la Dècada de les Nacions Unides per l'Educació en l'esfera dels drets humans (1995-2004). Aquest informe ofereix tant els èxits com les dificultats trobades en els cinc primers anys de la Dècada. A la llum dels resultats es proposen algunes recomanacions.

4. Informe final sobre el Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'esfera dels drets humans. És una mesura que es realitzarà en el futur per fer balanç dels èxits i resultats obtinguts al finalitzar el Decenni.

Com hem vist el Pla d'Acció conté doncs base jurídica i definició, principis directors, objectius, principis d'aplicació, poblacions anomenades, coordinació i posada en marxa de les activitats, i programa d'activitats.

Aquest text, com el de Montreal, és, doncs, bàsic i important per a una millor comprensió del que representa per a les Nacions Unides, l'educació dels drets humans.

Malgrat tot, ni el Pla d'Acció, ni la Resolució 49/184 no contenen l'afirmació de què l'educació dels drets humans és un dret de l'home.

3.2.15. Programa mundial per a l'Educació dels Drets Humans (2006)

No es pot centrar aquest programa exclusivament en l'any 2006 ja que en realitat estem parlant del Pla d'acció per a la primera etapa que abraçava des de finals del 2005 fins a finals del 2009.

En aquest document es destaquen les mesures clau que s'han d'adoptar conjuntament per part dels diferents ministeris d'educació i altres actors dels sistemes escolars i de la societat civil per integrar de manera efectiva l'educació en drets humans en els sistemes d'ensenyament primària i secundària. Aquest Pla d'acció va ser aprovat per tots els Estats membres de l'Assemblea General de les Nacions Unides el 14 de juliol de 2005 en la Resolució 59/113B de l'Assemblea General.

Els motius de la formulació d'un Programa Mundial per a l'educació en drets humans van ser exposats el 10 de desembre de 2004 en l'Assemblea General de les Nacions Unides i tenen com objecte el promoure l'aplicació del programa d'educació en drets humans en tots els sectors de la societat.

Aprofitant les bases establertes durant el Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en matèria de drets humans (1995-2004)¹⁴³, aquesta nova iniciativa reflecteix el reconeixement cada vegada més gran, per part de la comunitat internacional, de què l'educació en drets humans produeix resultats que tenen un gran ressò social. Al promoure el respecte a la dignitat humana i la igualtat, així com la participació en l'adopció democràtica de decisions, l'educació en drets humans contribueix a la prevenció a llarg termini d'abusos i de conflictes violents.

Per contribuir a què el fruit dels drets humans sigui una realitat en totes les comunitats, el Programa Mundial té per objecte promoure l'enteniment comú

---

¹⁴³ Explicitat en aquest mateix treball

dels principis i metodologies bàsiques de l'educació en drets humans, proporcionar un marc concret per a l'adopció de mesures i reforçar les oportunitats de cooperació i associació, des del nivell internacional fins a les diferents comunitats.

3.2.16. Convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat (2006)

Aquesta convenció sobre els drets de les persones amb discapacitat va ser aprovada per l'Assemblea General en la seva resolució 61/106, de 13 de desembre de 2006 i, en aquesta, es fa un reconeixement de què les Nacions Unides, en la Declaració Universal de Drets Humans i en els Pactes Internacionals de Drets Humans, han reconegut i proclamat que tota persona té els drets i llibertats enunciats en aquests instruments, sense distinció de ninguna mena. En la mateixa Convenció l'Assemblea es va reafirmar en la universalitat, indivisibilitat, interdependència i interrelació de tots els drets humans i llibertats fonamentals, així com la necessitat de garantir que les persones amb discapacitat les exercissin plenament i sense discriminació.

En aquesta Convenció a l'article 24 es defineix tot el que és relatiu a l'àmbit de l'educació i diu:

“Article 24

1. Els Estats membres reconeixen el dret de les persones amb discapacitat a l'educació. Per fer efectiu aquest dret sense discriminació i sobre la base de la igualtat d'oportunitats, els Estats membres asseguraran un sistema d'educació inclusiu a tots els nivells així com l'ensenyament al llarg de la vida amb l'idea de:
  - a. Desenvolupar plenament el potencial humà i el sentit de la dignitat i l'autoestima i reforçar el respecte pels drets humans, les llibertats fonamentals i la diversitat humana”; (...)

Creiem que és suficientment explícit per tal de no afegir-hi res que pogués desvirtuar el mateix contingut de la Convenció.

3.2.17. Convenció internacional per a la protecció de totes les persones contra les desaparicions forçades (2006)

Aquesta és una de les darreres convencions de l'ONU, referida a Drets Humans, que ha estat aprovada i, concretament, ho va ser a l'Assemblea General en la seva Resolució 61/177, de 20 de desembre de 2006.

La Convenció és un tractat autònom dotat d'un òrgan de vigilància propi. Aquesta elecció constitueix un reconeixement apropiat de no només l'extrema serietat de les múltiples violacions de drets humans i crims internacionals que les desaparicions forçades representen sinó també del sofriment de les víctimes de desaparicions forçades i de la lluita incansable dels seus familiars per trobar-les. Aquesta elecció és també una garantia de l'efectivitat del tractat en el futur, fins i tot en cas que es produeixi una reforma dels òrgans de vigilància de tractats de Nacions Unides.

La Convenció representa un important pas endavant en un llarg procés històric. En aquest sentit, constitueix una evolució en el dret internacional aplicable, sempre amb una base ferma en els estàndards del dret internacional consuetudinari. La Convenció també respon a un important buit jurídic - l'absència d'un tractat que davant les múltiples violacions de drets humans i crims internacionals que suposa la desaparició forçada. Les organitzacions donen la benvinguda al reconeixement per part de la Convenció del dret a no ser sotmès a una desaparició forçada i el requisit imposat als Estats de prohibir i criminalitzar aquesta pràctica en les seves legislacions nacionals. La Convenció inclou disposicions relatives a la responsabilitat penal de subalterns i superiors, a les mesures de prevenció nacionals i internacionals, l'extradició i la cooperació internacional.

Així mateix, la Convenció reconeix que, en certes circumstàncies, les desaparicions forçades poden ser considerades crims contra la humanitat i, en conseqüència, estar subjectes a persecució penal internacional, fins i tot motivant una resposta de la comunitat internacional en el seu conjunt a través dels òrgans de Nacions Unides.

La Convenció estableix un important conjunt d'obligacions legals de prevenció, com la prohibició de les detencions secretes, la privació de llibertat només en llocs oficialment reconeguts i supervisats que comptin amb un detallat registre dels detinguts, i els drets no-derogats d'habeas corpus i d'obtenir informació sobre els detinguts.

La Convenció reconeix el dret a la veritat i a la reparació per a les víctimes i els seus familiars, com així també el dret a formar organitzacions i associacions per lluitar contra les desaparicions forçades. També tracta la qüestió de la sostracció de nens els pares hagin estat víctimes del crim de desaparició forçada, la falsificació de la identitat dels nens i la seva adopció.

La Convenció és innovadora en termes del mecanisme internacional i els procediments de vigilància i protecció. S'estableix un Comitè sobre desaparicions forçades que, a més de les seves funcions de vigilància i consideració de comunicacions individuals i interestatals, compta un procediment humanitari urgent, la facultat de dur a terme indagacions en el terreny i la possibilitat de portar davant l'Assemblea General de l'ONU situacions en què es practiquin desaparicions forçades en forma generalitzada i sistemàtica.

Les nostres organitzacions tenen la convicció que el poder del Comitè per recomanar accions urgents és de particular importància per a la prevenció i protecció.

La Convenció constitueix una eina inestimable en la lluita contra la impunitat dels autors de desaparicions forçades. També representa, per a les ONG, un instrument de treball inestimable.

No és que aquesta Convenció tingui especial rellevància en el seu contingut pel tema que ens ocupa però sí que és una Convenció que fa una determinada referència com es veu a continuació on desenvolupa una part del preàmbul i un article, el 43, que fa referència a l'educació.

En el Preàmbul es diu:

“Considerant que la Carta de les Nacions Unides imposa als Estats l'obligació de promoure el respecte universal i efectiu dels drets humans i llibertats fonamentals, Recordant el Pacte Internacional de drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC), el Pacte dels Drets Internacionals Civils i Polítics (PIDCP), i altres instruments internacionals pertinents als drets humans, del dret humanitari i del dret penal internacional”

“Article 43. La present Convenció s'entén sense perjudici de les disposicions del dret internacional humanitari, incloses les obligacions que incumbeixen a les Altes Parts contractants dels quatre Convenis de Ginebra de 12 d'agost de 1949 i dels seus Protocols Addicionals de 8 de juny de 1977, o de la possibilitat que té cada Estat membre d'autoritzar al Comitè Internacional de la Creu Roja a visitar els llocs de detenció en els caos no previstos per dret internacional humanitari”

Com es veu, hi ha una relació directe amb el Dret Internacional Humanitari i les Convencions de Ginebra de 1949 que s'estudiaran en l'apartat corresponent.

3.3. UNESCO

En aquest apartat, tanmateix com s'ha fet en l'epígraf de l'ONU es pretén oferir una selecció dels textos més rellevants de la UNESCO que fan referència a l'educació dels drets humans.

3.3.1. Convenció relativa a la lluita contra la discriminació en l'àmbit de l'ensenyament de 1960

La Convenció relativa a la Lluita contra la Discriminació en l'ensenyament (CLDE) adoptada per la UNESCO en 1960 és un dels primers instruments normatius de protecció dels drets humans. Malgrat tot, és un instrument poc conegut i no obstant això innovador en diversos aspectes. El seu objectiu era

fer front a un dels problemes majors de la comunitat internacional en els anys seixanta: la discriminació. La Convenció mira

«d'una part a prescriure qualsevol discriminació en matèria de l'ensenyament i d'una altra part promoure la igualtat d'oportunitats i de tractament per a cada persona en aquest àmbit . És clar que si els dos objectius s'aconsegueixen, el gaudir del dret a l'educació està assegurat» (Daudet & Singh, 2001, p.16.).

Aquesta doble acció: repressiva i de promoció apareix com essencial en la Convenció. Ens adonem ja en el comentari dels objectius de la Convenció que fa la mateixa UNESCO que una acció negativa de l'Estat (proscriure) es revela insuficient per lluitar contra la discriminació, cal fer més, cal promoure la igualtat d'oportunitats.

Aquesta Convenció és també, i això mereix destacar-ho, el primer instrument internacional important de la UNESCO. Fou adoptada a Paris en l'onzena sessió de la Conferència General el 14 desembre 1960 i va entrar en vigor el 22 de maig 1962.

L'altre instrument de la UNESCO que té força vinculant en matèria d'educació, la Convenció sobre l'ensenyament tècnica i professional, es recolza en ella. La importància d'aquesta Convenció, citada per molts altres instruments, ha estat reconeguda per l'Observació general n°13 del Comitè de Drets Econòmics, Socials i Culturals sobre l'article 13 del Pacte dels Drets Econòmics Socials i Culturals relatiu al dret a l'educació¹⁴⁴. Les resolucions adoptades per la Comissió de drets humans es refereixen sovint a ella. En definitiva, és un pilar en el context del procés de L'Educació per a tots (EPT), camp prioritari de la UNESCO.

En aquesta ocasió ens centrarem en l'article 5.1 on es diu, en referència al que estem estudiant:

---

¹⁴⁴ Pacte dels drets econòmics, socials i culturals. ONU, 1966

“Els Estats membres en la Present Convenció convenen:

- a. Que l'educació ha de contemplar la plena expansió de la persona humana i el reforçament del respecte dels drets humans i de les llibertats fonamentals i que ha d'afavorir la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i tots els grups racials o religiosos, així com el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides per al manteniment de la pau;
- b. Que és important respectar la llibertat dels pares i....., de garantir, segons les modalitats d'aplicació propers a la legislació de cada Estat, l'educació religiosa i moral dels infants conforma les seves pròpies conviccions; que a més, ninguna persona ni ningun grup han de ser obligats de rebre una instrucció religiosa incompatible amb les seves conviccions”.

Veiem que l'UNESCO utilitza el mateix vocabulari que les Nacions Unides. Per altra banda, aquí, l'article 5.1. a. És idèntic a l'article 26.2 de la Declaració Universal dels Drets de l'Home. Però el que marca la diferència és l'estatut. Aquí es tracta d'una convenció que estableix una norma obligatòria pels Estats membres.

Per la importància que té en el conjunt de l'ensenyament mundial vull fer una referència als principis de discriminació a l'àmbit del dret a l'educació.

En virtut del principi d'igualtat subjacent a la dimensió social d'aquest dret, una de les obligacions de l'Estat seria procurar que -mitjançant la seva acció positiva- la gratuïtat, l'obligatorietat i la possibilitat real per a la persona de desenvolupar plenament la seva personalitat mitjançant l'educació fossin generalitzades eliminant qualsevol forma de discriminació. Aquest aspecte és recollit en diversos textos jurídics, però amb la finalitat de simplificar, faré referència a alguns dels més rellevants en l'àmbit internacional.

El principi de no discriminació és aplicable a qualsevol dret humà. En el paràgraf 1 de l'article 2 de la Declaració Universal de Drets Humans es manifesta el següent:

"Tothom té tots els drets i llibertats proclamats en aquesta Declaració, sense distinció de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o de qualsevol altra mena, origen nacional o social, fortuna, naixement o altra condició" .

En el paràgraf 2 de l'article 2 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals es defensa la no discriminació en l'exercici i el gaudi dels drets humans en ell recollits (encara que, per la indivisibilitat i interdependència dels drets humans, això es pugui fer extensible a la resta de drets humans amb independència de la categoria a la qual pertanyen):

"Els Estats membre en el present Pacte es comprometen a garantir l'exercici dels drets que hi s'enuncien, sense cap discriminació per motius de raça, color, sexe, llengua, religió, opinió política o d'altra mena, origen nacional o social , posició econòmica, naixement o altra condició social ".

No obstant això, en el cas concret del dret a l'educació és necessari destacar que en determinades situacions es considera que l'existència de sistemes o institucions d'ensenyament separats per als grups definits en el paràgraf 2 de l'article 2 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals, no constitueixen una violació del mateix. L'article 2 de la Convenció de la UNESCO relativa a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament (1960)(2) matisa aquest aspecte, com ja hem vist en la primera part d'aquest treball. Malgrat això, recordem:

"En el cas que l'Estat les admeti, les situacions següents no seran considerades com a constitutives de discriminació en el sentit de l'article 1 del aquesta Convenció:

a) La creació o el manteniment de sistemes o establiments d'ensenyament separats per als alumnes de sexe masculí i per als de sexe femení, sempre que aquests sistemes o establiments ofereixin facilitats equivalents d'accés a l'ensenyament, disposin d'un personal docent igualment qualificat, així com de locals escolars i d'un equip

d'igual qualitat i permetin seguir els mateixos programes d'estudi o programes equivalents;

b) La creació o el manteniment, per motius d'ordre religiós o lingüístic, de sistemes o establiments separats que proporcionin un ensenyament conforme als desitjos dels pares o tutors legals dels alumnes, si la participació en aquests sistemes o l'assistència a aquests establiments és facultativa i si l'ensenyament en ells proporcionada s'ajusta a les normes que les autoritats competents poden haver fixat o aprovat, particularment per a l'ensenyament del mateix grau;

c) La creació o el manteniment d'establiments d'ensenyament privats, que la finalitat d'aquests establiments no sigui la d'aconseguir l'exclusió de qualsevol grup, sinó la d'afegir noves possibilitats d'ensenyament a les que proporciona el poder públic, i sempre que funcionin de conformitat amb aquesta finalitat, i que l'ensenyament donada correspongui a les normes que hagin pogut prescriure o aprovar les autoritats competents, particularment per a l'ensenyament del mateix grau ".

No sabem sí es consideraria una discriminació acord amb el que disposa el Pacte, les polítiques de despeses que ocasionin que la qualitat de l'educació sigui diferent per a les persones que resideixin en diferents llocs. Potser en aquest cas, caldria plantejar-se si s'incorreria en discriminació quan les persones han de triar obligatòriament l'escola estatal gratuïta, encara que no compleixi amb les conviccions i interessos dels pares.

De l'exposat en l'article 2 de la Convenció de la UNESCO relativa a la lluita contra les discriminacions en l'esfera de l'ensenyament es podria considerar que la no discriminació en l'ensenyament suposa garantir la igualtat d'oportunitats per a tots, la qual cosa requereix introduir la dimensió de la llibertat del dret a l'educació. Així s'aconseguirà que aquesta igualtat sigui real.

Segons això, aconseguir l'accés de tots en condicions d'igualtat tant a una educació primària gratuïta i obligatòria com a uns continguts educatius bàsics, no vol dir uniformitzar. Donada la diversitat de les persones i l'heterogeneïtat de les situacions personals, socials, econòmiques, culturals, etc. el principi

d'igualtat subjacent al dret a l'educació com a dret econòmic, social, i cultural no suposa que sigui necessari una escola única en la qual imperi un únic ideari o projecte educatiu. Igualtat no és sinònim d'homogeneïtzar, sinó de possibilitar la igualtat d'oportunitats per a tots. Això suposa reconèixer una obligació més a l'Estat que consistiria en procurar que tots trien en condicions d'igualtat el tipus d'educació que més s'ajusti a les seves conviccions i/o desitjos personals, en això consisteix la llibertat d'ensenyament.

3.3.2. Recomanació concernent a l'educació per la comprensió, la cooperació i la pau internacional i l'educació relativa als drets de l'home i a les llibertats fonamentals de 1974

Per fomentar l'educació en drets humans la UNESCO va aprovar aquesta Recomanació l'any 1974 i, en aquest text destaca que per realitzar les finalitats atribuïdes a l'educació en l'article 26 de la Declaració Universal de Drets Humans¹⁴⁵ la política educativa hauria d'estar orientada a una sèrie de principis rectors¹⁴⁶:

- a) una dimensió internacional i d'una perspectiva global de l'educació en tots els nivells i en totes les seves formes;
- b) la comprensió i respecte de tots els pobles, les seves cultures, civilitzacions, valors i modes de vida, incloses les cultures ètniques tant nacionals com les d'altres nacions;
- c) el reconeixement de la creixent interdependència mundial dels pobles i les nacions;
- d) la capacitat de comunicar-se amb els altres;
- e) el coneixement no només dels drets, sinó dels deures que tenen les persones, els grups socials i les nacions envers els altres;
- f) la comprensió de la necessitat de solidaritat i la cooperació internacionals;

---

¹⁴⁵ Encara que ja he comentat aquestes finalitats al llarg d'aquest treball em sembla convenient tornar-les a enumerar: fomentar el ple desenvolupament de la personalitat humana; promoure l'enfortiment del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals; afavorir la comprensió, la tolerància i l'amistat entre les nacions i els grups ètnics i fomentar el manteniment de la pau mitjançant el desenvolupament d'activitats per part de les Nacions Unides

¹⁴⁶ Veure el paràgraf 4 de la Resolució

g) la disposició per part de cadascú, a participar en la solució dels problemes de la seva comunitat, del seu país i del món sencer.

En aquesta Recomanació es destaca que amb l'aprenentatge, la formació, la informació i l'acció, l'educació per a la comprensió internacional¹⁴⁷ entre altres coses, hauria de promoure el sentit de la responsabilitat i de la solidaritat¹⁴⁸ amb els grups menys afortunats, la comprensió crítica dels problemes nacionals o internacionals, el sentit crític¹⁴⁹, el treball en grup i la participació en discussions lliures¹⁵⁰. També caldria induir a cada persona a comprendre i assumir les obligacions que li incumbeixen en el manteniment de la pau. En aquest sentit, caldria fomentar l'enfortiment de la pau mundial, les activitats de lluita contra el colonialisme i el neocolonialisme i també contra totes les formes de racisme, feixisme i l'apartheid. Aquestes situacions que es presenten, són problemes reals, que es donen en llocs concrets, però no són universals (en el cas del colonialisme i de l'apartheid), són situacions que no afecten a totes les persones. Per això, totes aquestes mesures es poden complementar amb l'educació en els principis fonamentals dels drets humans, a saber dignitat, llibertat i igualtat. Es pretén aconseguir que les persones arribin a participar en la societat per contribuir amb les seves decisions, sempre d'acord amb la seva dignitat, a millorar la societat de manera compromesa. Es tracta que, una vegada que les persones coneguin els principis dels drets humans, aquestes arribin a implicar-se en la construcció d'una societat millor mitjançant la seva decisió de participar en aquesta tasca. Si una persona comprèn el sentit profund del valor de la persona humana i arriba a comprometre's realment amb el seu respecte i perfecció difícilment defensarà o no encarnarà comportaments respectuosos amb la vida humana, discriminatoris o insolidaris.

---

¹⁴⁷ En la Resolució s'aclareix que el terme educació per a la comprensió internacional engloba l'educació per a la comprensió, la cooperació, la pau internacional, així com l'educació per al respecte dels drets humans i les llibertats fonamentals (paràgraf 1 b).

¹⁴⁸ El sentit de la responsabilitat i de la solidaritat ha de donar-se amb totes les persones i en tots els àmbits.

¹⁴⁹ Amb l'educació dels drets humans s'ha d'aconseguir desenvolupar el sentit crític de les persones davant de qualsevol esdeveniment, no només davant dels problemes nacionals o internacionals.

¹⁵⁰ Les discussions seran productives i enriquidores sempre que vagin acompanyades del sentit crític dels que participen en aquest diàleg i sempre que estiguin guiades per una adhesió ferma a la veritat de l'home i a la seva dignitat.

Per assolir tots aquests objectius, en la Recomanació, s'aposta per la idoneïtat de mètodes que apel·la a la imaginació dels nens i a les seves activitats socials, de manera que se'ls prepari per exercir els seus drets i llibertats respectant els drets dels altres¹⁵¹ i complint les seves funcions en la societat¹⁵². Per a això es proposa iniciar els alumnes en els procediments apropiats per a participar en la vida cultural de la comunitat i en els afers públics. Un mitjà per educar en la participació és implicar els estudiants en l'organització dels estudis i de l'escola a la qual assisteixen.

En referència a la metodologia proposada per a realitzar aquest tipus d'educació, en la Recomanació s'aposta per la difusió d'idees i materials innovadors, així com per l'intercanvi d'informació entre els països per tal que es coneguin la seva cultura i els seus estils de vida.

En aquesta recomanació, es destaca principalment la possibilitat d'educar en la solidaritat i en el respecte als pobles. A més de les discussions, s'aposta per la participació escolar, cultural i política dels alumnes com a mitjà per assolir aquests fins. Generalment, per educar en drets humans, les Nacions Unides i la UNESCO apunten cap a l'ús d'una metodologia discursiva amb la finalitat d'arribar a un consens en el tema que s'estigui tractant. En el consens, les decisions depenen de l'opinió de la majoria que pot ser més o menys encertada. Però no només és valuós el que és efectivament valorat per la majoria. "Les decisions o regles de la majoria no justifiquen ni garanteixen la justícia o rectitud d'unes decisions que poden ser legítimes, en quant democràticament acceptades, però moralment injustes"¹⁵³. En aquest sentit, en la recomanació, també es destaca la virtualitat formativa de la participació que sempre requereix major compromís que l'exposició i discussió de les idees.

---

¹⁵¹ Amb l'educació dels drets humans també s'ha d'aprendre a respectar no només els drets dels altres, sinó també els propis. Una persona, per exemple, no pot vulnerar el seu dret a la vida, això suposaria un atemptat contra la dignitat humana i contra els seus drets.

¹⁵² Al educar en drets humans no només es pretén que les persones compleixin amb les seves funcions socials, sinó més aviat que arribin a implicar-se en la millora de la societat.

¹⁵³ MEDINA, R., (1998) *"Els drets humans i l'educació en els valors d'una ciutadania universal"*, Madrid, Revista Española de Pedagogia, 211.

En aquesta línia, la UNESCO, entre altres iniciatives¹⁵⁴, ha organitzat tres importants reunions internacionals sobre aquest tema: el Congrés Internacional sobre l'Ensenyament dels Drets Humans (Viena, 1978), la Recomanació de Malta sobre l'Ensenyament, Documentació i Informació sobre els drets humans, (Malta, 1987) i el Congrés Internacional sobre Educació per als Drets Humans i la Democràcia (Montreal, 1993). Per la seva especial rellevància, en els apartats que venen a continuació es farà una breu referència a cadascun d'ells¹⁵⁵.

En el Preàmbul d'aquesta important Recomanació hi trobem la següent reflexió:

“Conscients de la responsabilitat que incumbeix als Estats d'atendre l'educació, els objectius que es van disposar en la Carta de les Nacions Unides, la Constitució de la UNESCO, la Declaració Universal de Drets Humans i les Convencions de Ginebra per a la protecció de les víctimes de la guerra del 12 d'agost de 1949, per a promoure la comprensió, cooperació i pau i respecte internacionals i el respecte dels drets humans i llibertats fonamentals...”,

La Conferència general recomana als Estats membres d'aplicar les disposicions que s'han adoptat a continuació, sota la forma nacional o altra,...unes mesures en vista a donar efecte a les principals formules donades en la present recomanació.

Principi 7. “Cada Estat membre ha de formular i aplicar les polítiques nacionals dirigides augmentant l'eficàcia de l'educació en totes les seves formes i consolidant la seva contribució a la comprensió i a la cooperació internacionals, al manteniment i al desenvolupament d'una pau justa, a l'establiment de la justícia social, al respecte dels drets humans i de les llibertats fonamentals, i a l'extirpació dels prejudicis, de

---

¹⁵⁴ Ja es va assenyalar al començament de l'epígraf que en aquest només s'anaven a destacar els textos de la UNESCO més rellevants; només s'enumeren els altres documents.

¹⁵⁵ El contingut d'aquestes tres iniciatives de la 44ª Conferència Internacional d'Educació són presentats de forma resumida en SYMONIDES, J. y VOLODIN, V, *Education for human rights and democracy in the new internacional context*", a VV.AA. Education for human rights and citizenship in Central and Eastern Europe, Human Rights Centre of EIC of Charles University, Praha, 1995.

las ideas falses, de las desigualtats i de totes las formes d'injustícia que obstaculitzen la realització d'aquests fins”.

Principi 10: “Els Estats membres han de prendre les mesures apropiades per a consolidar i per a convertir-se en los processos d'aprenentatge i de la formació, les actituds i el comportament basats en el reconeixement de la igualtat i de la interdependència necessària de nacions i de la gent”.

Com veiem és un text innovador. Es tracta del primer document específicament centrat sobre l'educació dels drets de l'home. Vull fer notar que no només comprèn l'educació dels drets humans sinó que abasta un camp molt més ampli, en aquest cas és de l'educació a la comprensió, a la cooperació i a la pau internacional.

Aquest instrument dóna una bona visió d'assemblatge del que és l'educació dels drets de l'home, però així i tot no sembla indicar l'existència d'un dret a l'educació dels drets. El document conté entre altres: definicions, camps d'aplicació, objectius, política, planificació i administració nacional, aspectes particulars d'aquest aprenentatge (dominis ètics, cívics i culturals).

El passatge interessant del preàmbul és on l'UNESCO recomana als Estats membres de posar-se en marxa per dinamitzar les diverses disposicions de la resolució. Efectivament, entre altres recomana sota la següent fórmula:

“d'aplicar les disposicions aquí preses adaptant qualsevol mida legislativa o altres que es puguin requerir en conformitat amb la pràctica constitucional de cada estat i de donar efecte dins dels territoris respectius disposats en aquesta recomanació...”

Es pot concloure aquí que no es tracta pròpiament de dret internacional, les diferents disposicions poden ben bé esdevenir dret nacional. L'objectiu no és doncs fer un dret de qualsevol manera. En aquesta línia la Constitució Espanyola en el seu article 10.2 fa un exercici d'assumir els Tractats Internacionals com a jurisprudència pròpia

El principi 7 indica que els Estats han de formular i aplicar una política nacional relativa a l'ensenyament dels drets de l'home. Cal dir que un dels majors obstacles a l'hora de posar en marxa aquest objectiu de l'educació dels drets és la manca de voluntat política dels Estats.

El principi 10, fa referència a un dels objectius, el reforçament de les actituds i comportaments disposats en el sí de la recomanació de la igualtat i de la necessitat de la interdependència.

3.3.3. Document final del Congrés Internacional sobre l'ensenyament dels drets de l'home (Viena, 1978)

La primera de les reunions que hem anomenat anteriorment fou en el Congrés Internacional sobre l'Ensenyament dels Drets Humans de Viena a l'any 1978. En aquest Congrés es van destacar alguns dels punts de rellevància amb relació a l'educació en matèria de drets humans. En el Preàmbul s'afirma: "Considerant que l'educació i l'ensenyament en matèria de drets han de ser desenvolupats en tots els nivells en el context de l'escola i de l'educació extraescolar, en ordre a constituir una veritable educació permanent en benefici de tots els homes i de totes les dones, de tots els països qualsevol sigui el seu estatut jurídic, social i polític.

Considerant que aquesta educació i ensenyament poden fer una contribució essencial al manteniment i a la promoció de la pau, així com al desenvolupament econòmic i al progrés social en el món....

Considerant que l'ensenyament de drets humans s'ha de referir també a assegurar l'observança de drets humans en casos de conflicte armat, i s'ha d'incloure l'ensenyament de la llei humanitària internacional" .

En el punt 3 del document es diu:

“La educació dels drets humans i l'ensenyament han de tenir com a objectiu:

- (i) Fomentar les actituds de la tolerància, del respecte i de la solidaritat inherents als drets humans;
- (ii) Proporcionar coneixements sobre els drets humans, en la seva dimensió tan nacionals com internacionals, i sobre les institucions establertes per a la seva posada en pràctica;
- (iii) Desenvolupar el coneixement de l'individu dels mitjans pels quals els drets humans es poden traduir a la realitat social i política en els nivells tan nacionals com internacionals”.

En els punts següents del document s'observa la insistència sobre el que s'està dient:

Punt 4. Si l'educació fa l'individu conscient dels seus drets ha de plantejar-se, al mateix temps, ensenyar a respectar els drets dels altres.

Punt 5. (...) Es prengui consciència dels vincles que existeixen entre els drets humans, el desenvolupament i la pau.

Punt 7. (...) L'ensenyament dels drets humans és essencial per permetre a tots gaudir dels drets humans.

Punt 8. L'educació en matèria de drets humans hauria de ser brindat a tots els nivells de l'ensenyament i també fora del marc escolar, per exemple en la família i en els programes d'educació permanent (...).

Punt 9. (...) Han de ser ensenyats com una matèria integrada en les disciplines apropiades; també haurien de ser ensenyades com a disciplina autònoma en àrees com la filosofia, la ciència política, el dret a la teologia.

En aquest Congrés, l'educació en els drets humans se circumscriu a la transmissió de coneixements i l'estimulació d'actituds d'acord amb els principis dels drets humans sense fer referència a la sempre necessària implicació personal en el seu exercici i respecte. En aquesta línia, es considera educació d'aquesta finalitat el fruit dels drets humans, la qual cosa és cert, però dit gaudi va més associat a la realització dels deures correlatius als drets humans, que a la mera exigència o reivindicació.

També es presenten interessants aportacions. S'insisteix en la necessitat que l'educació en drets humans no només es doni a l'escola, sinó a tota la societat.

A més no ha de circumscriure a un període determinat, sinó que ha de donar-se de manera permanent.

També es destaca la idoneïtat de plantejar aquesta educació d'una manera transversal, però al mateix temps no s'oblida que els drets humans poden ensenyar-se com a disciplina independent, la qual cosa contribueix a consolidar aquesta formació en l'àmbit escolar i extra escolar.

Es proposa igualment l'examen preliminar de la qüestió de l'oportunitat d'elaboració d'una convenció de la UNESCO sobre l'educació i l'ensenyament en matèria dels drets humans " amb la finalitat d'impulsar el principi proposat per l'article 26.2 de la Declaració Universal dels Drets de l'Home"

Aquest congrés de Viena acaba amb una crida peculiar dins del tema que ens ocupa: "La consideració en aquest any del trentè aniversari de la declaració universal de drets humans és que s'ha de donar un nou impuls al desenvolupament de l'educació i l'ensenyament dels drets a través de la preparació de un pla de sis anys que elaborarà mitjançant un comitè d'experts per assolir aquest propòsit sobre la base de recomanacions proposades en aquest Congrés Internacional de Viena i annexades al final d'aquest document.

Sol·licita al director general incloure la qüestió de l'ensenyament de drets humans en l'agenda per a la vigèsima sessió de la conferència general amb objecte de conduir un estudi preliminar de la qüestió per a preparar una convenció de la UNESCO sobre l'educació i l'ensenyament dels drets, per donar efecte al principi precisat en l'article 26, paràgraf 2 del declaració universal de drets humans, que diu

"L'educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana i l'enfortiment del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals; afavorirà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i tots els grups ètnics o religiosos; i promourà el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides per el manteniment de la pau."

S'observa en tot el text una crida a la qualitat de l'ensenyament, aquí, la UNESCO ha demanat als seus Estats Membres realitzar activitats concernents amb el propòsit que l'Educació respongui a les necessitats del món actual. Essent l'Educació el procés mitjançant el qual l'individu aconsegueix la realització de les seves millors possibilitats innates, cal que existeixi un ambient propici que estimuli aquest desenvolupament on les diverses disciplines del saber, les assignatures especials i formatives afavoreixin el desenvolupament integral, aconseguint persones útils i conscients dels seus deures.

L'Educació no és una tasca que competeix exclusivament al Sistema Educatiu. Però és indispensable que les autoritats respectives assenyalin un marc d'acció que s'ajusti als objectius de l'Educació i als requeriments dels educands.

De la mateixa manera, els educadors han de procurar que els continguts programàtics es converteixin en veritables estímuls del procés educatiu dels estudiants i recordar en tot moment que el material amb que es labora és la llavor de l'ànima dels seus alumnes. Així mateix, la llar, la societat civil, els governants, els mitjans informatius, han d'unir esforços per fer de l'Educació un camí per a la formació de persones conscients de la raó de la seva existència.

D'una banda, perquè la qualitat està associada a:

1. Fer efectiu el dret a l'educació a tots els habitants del país en condicions d'igualtat. (Qualsevol política pública en matèria educativa, per ser bona i eficaç, ha de respondre al trinomi inseparable: cobertura, equitat, qualitat.)
2. Incorporar en les finalitats, els continguts i la pràctica de l'educació de nens, i dels joves l'ideari dels DDHH,

D'altra banda, considerar l'EDH en aquest debat és conseqüent amb el rol pioner i la llarga tradició de l'UNESCO en matèria de defensa i promoció dels DDHH, també expressada en la primera preocupació per introduir-los en la formació sistemàtica de nens i joves.

Per últim, em sembla important -millor diria, indispensable- discutir de la perspectiva de la EDH en el precís moment actual, quan l'educació és objecte

de nombrosos qüestionaments, un d'ells, la seva aparent insuficiència per formar en valors ètics bàsics per a la convivència respectuosa en comunitat. Penso, per exemple, en les reaccions públiques davant diversos casos recents de violència intraescolar que avui afligeixen per igual a educadors, pares, autoritats educatives i polítiques i ciutadans en general.

Per totes aquestes raons, té molt sentit parlar de EDH per contribuir a la qualitat de l'educació dels nostres infants i joves.

Fa 60 anys, els països del món van prendre un acord transcendent. Recollint lliçons del pensament i de lluites històriques de la humanitat, van reconèixer les normes bàsiques de la convivència pacífica, justa i solidària entre les persones -els drets humans-, i els principis d'aquella forma d'organització social que millor podia garantir-la, la democràcia. Definir el seu acord com "l'ideal comú pel qual tots els pobles i nacions han d'esforçar-se" i van assenyalar que el camí per assolir-les és "l'ensenyament i l'educació". Aquest acord va ser la Declaració Universal dels Drets Humans, promulgada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 10 de desembre de 1948. Som el producte de l'Educació i el millor mètode d'ensenyament és l'exemple, el model.

3.3.4. Congrés de Malta de 1987

Fruit d'un segon congrés va ser la recomanació de Malta sobre l'Ensenyament, Documentació i Informació sobre els Drets Humans (Malta, 1987). En aquest congrés es van elaborar directrius per a l'educació sobre els drets humans en els àmbits internacional, nacional i regional. Es va insistir en la necessitat de crear un sistema complet d'ensenyament i educació sobre els drets humans. Per crear aquest sistema es va assenyalar la necessitat de desenvolupar programes per a l'educació i l'ensenyament dels drets humans. Aquests programes han de tenir en compte l'edat, el nivell de formació, els instruments de drets humans i la contribució de les diferents cultures a aquest respecte. En la Recomanació es considera que els programes han de recomanar una metodologia que doni a l'educació dels drets humans un caràcter multidisciplinari en consonància amb el caràcter multicultural de la societat.

Segons la Recomanació, amb aquests programes s'hauria d'ensenyar a resoldre els conflictes de forma no violenta, promoure la responsabilitat dels ciutadans, així com el respecte i la cooperació entre les persones. També, es proposa eliminar totes les formes de discriminació racial que apareguin en els llibres de text. Com es veu, en aquesta Recomanació s'insisteix en la participació i la cooperació com a mitjans eficaços per educar en drets humans.

Per tota aquesta feina es compta amb la participació de les famílies, de les organitzacions públiques i dels mitjans de comunicació. Amb relació a les famílies es diu que aquestes tenen un paper fonamental en aquesta tasca, per això s'encoratja formar els pares perquè sàpiguen transmetre els coneixements sobre drets humans als seus fills. Els pares -igual que els professors- a més de transmetre coneixements sobre drets humans als seus fills també són un exemple viu d'educació en els drets humans. Els pares amb la seva conducta també poden transmetre els valors dels drets humans i són model de virtuts per als seus fills.

Tots aquests plantejaments els trobem en la documentació següent:

- (1) Els sistemes i programes d'ensenyament en matèria de drets humans utilitzats a Amèrica Llatina i el Carib.
- (2) Programes i sistemes d'ensenyament dels drets humans a Àsia i el Pacífic. Mètodes i programes per ensenyar els drets humans a Amèrica del Nord i Europa.
- (3) L'ensenyament dels drets humans en la URSS i altres països socialistes europeus.
- (4) Els drets econòmics, socials i culturals i l'educació jurídica en la República Popular de la Xina
- (5) Sistema, programes i mètodes d'informació relacionats amb els drets humans a Iugoslàvia.
- (6) Síntesi de les iniciatives de les organitzacions no governamentals del Grup de Treball Mixt UNESCO / ONG: Educació per a la promoció i la defensa dels drets humans contra el racisme i l'apartheid.

Pel contingut, com hem vist, una aportació interessant d'aquesta Recomanació és articular els components d'un programa d'educació en drets humans. Per a la creació i realització del Programa, es compta amb la participació dels agents implicats en el procés educatiu.

Una altra de les reunions internacionals organitzades per la UNESCO va ser el Congrés Internacional de Montreal el 1993. Es fa referència al mateix a continuació.

3.3.5. Pla d'acció mundial per l'educació dels drets humans i de la democràcia, adoptat pel Congrés internacional sobre l'educació dels drets de l'home i la democràcia (Montreal, 1993)

El tercer congrés va ser organitzat el març de 1993 a Montreal, Canadà per la UNESCO, el Centre de Drets Humans de les Nacions Unides i amb la col·laboració de la Comissió Canadenca per a la UNESCO. El congrés es va celebrar sota el títol "Congrés Internacional sobre Educació per als Drets Humans i la Democràcia". En aquest Congrés es va adoptar el Pla d'Acció Mundial de la UNESCO per a L'Educació en Drets Humans i la Democràcia (el Pla d'acció també es denomina Declaració de Montreal).

Va ser la primera reunió internacional que va posar l'accent en el vincle intrínsec que existeix entre els drets humans i la democràcia¹⁵⁶.

En el Pla d'acció es va posar de manifest:

---

¹⁵⁶ LEVIN, L.,(1998) *Drets humans: preguntes i respostes*, París. Bakeaz-Ediciones UNESCO. Existeixen nombrosos documents elaborats per les Nacions Unides que continuen avançant en la qüestió de la democràcia. Concretament, la Comissió de Drets Humans ha elaborat alguns documents al respecte com ara: Enfortiment de la participació popular, l'equitat, la justícia social i la no discriminació com a bases essencials de la democràcia, 2002 (E / CN. 4/RES / 2002/34); Noves mesures per promoure i consolidar la democràcia, 2002 (E / CN / 4/RES/2002/46) i Document de treball ampliat sobre les mesures previstes en els diversos instruments internacionals de drets humans per a la promoció i consolidació de la democràcia, 2002 (E/CN.4.Sub.2/2002/36).

- "a) la necessitat de l'ensenyament i de l'educació en els valors democràtics com a requisit per a l'exercici dels drets humans,
- b) aquesta educació és en si un dret humà fonamental i condició essencial per al ple desenvolupament de la justícia social, de la pau i el desenvolupament,
- c) l'educació en drets humans i democràcia és un instrument valuós de protecció d'aquests drets i de prevenció contra qualsevol tipus d'abusos,
- d) la finalitat d'aquesta educació s'ha d'aconseguir a través d'un procés dinàmic basat en la participació "

El Pla d'acció es centra en tractar els següents aspectes: la identificació dels grups destinataris, l'elaboració dels programes adequats, la investigació sobre l'ensenyament dels drets humans i la democràcia, la revisió dels manuals escolars per suprimir els estereotips, la creació de xarxes docents, l'augment dels recursos destinats a l'ensenyament dels drets humans i la democràcia, i la concepció de programes educatius rendibles i duradors. El Pla exposa també les dificultats a superar en l'ensenyament dels drets humans.

En estudiar amb més deteniment els aspectes esmentats en el paràgraf anterior, s'entreu l'orientació que en el pla es dona a l'educació dels drets humans¹⁵⁷. En el Pla es concep l'educació dels drets humans en un sentit ampli, és a dir, inclou l'aprenentatge de la tolerància, la solidaritat¹⁵⁸, fa una crida sobre la participació i el respecte i enteniment mutu. A més s'advoca per educar els individus i grups en el respecte als drets humans. També es pretén educar els membres de la societat civil perquè sigui conscient de la necessitat de participar. S'esmenta que amb l'exercici dels drets humans s'estimula la responsabilitat dels individus cap a la societat. Després es fa referència a què el procés educatiu hauria de ser democràtic en si mateix i basat en la participació. L'educació, en general, i l'educació dels drets humans en

---

¹⁵⁷ Les línies següents es basen en el Pla d'Acció Mundial per l'Educació dels Drets Humans i en la Democràcia, en OFFICE OF THE UNITED NATIONS HIGH COMMISSION FOR HUMAN RIGHTS, The right to human rights education.

¹⁵⁸ Per ampliar el tema de la solidaritat des de l'òptica de les Nacions Unides es poden consultar entre d'altres aquests documents: Comissió de Drets Humans, Els drets humans i la solidaritat internacional, 2002 (E / CN. 4 / RES/2002/73) i Consell Econòmic i Social, Qüestions socials i de drets humans: drets humans, 2002 (E/2002/L.24).

particular, hauria de ser un procés dinàmic i participatiu, amb una organització i mètodes democràtics i orientada cap a l'acció.

A tall de conclusió el Pla planteja la necessitat de traslladar els drets humans, la democràcia i conceptes de pau, desenvolupament sostenible i solidaritat internacional a les normes socials i les conductes. Aquest és el repte per a la humanitat: construir un món pacífic, democràtic, pròsper i just. Per això és necessari l'aprenentatge i l'educació¹⁵⁹.

En la Declaració de Montreal, encara que no s'especifiquen els mitjans, es torna a insistir en les idees fonamentals per enfocar l'educació dels drets humans d'una manera encertada. A més d'apel·lar al vincle essencial que existeix entre drets humans i democràcia, s'afirma que és necessari plasmar els principis generals dels drets humans en les conductes, ja que l'exercici d'aquests drets estimula la responsabilitat social de les persones. Es proposa la participació democràtica com a mitjà indispensable per assolir els objectius de l'educació en els drets humans.

Un altre esdeveniment en el qual es van perfilar els objectius i contingut de l'educació en drets humans va ser la 44ª reunió de la Conferència Internacional d'Educació.

El Congrés internacional sobre l'educació dels drets de l'home i la democràcia declara que:

- “ - Sent necessaris els valors democràtics per el fruit dels drets humans i de les llibertats fonamentals, l'educació als drets humans i a la democràcia hauria de beneficiar-se d'una atenció particular;
- L'educació per als drets humans i la democràcia és ella mateixa un dret humà previ a la plena realització de la justícia social, de la pau i del desenvolupament. L'exercici d'un dret d'aquesta mena contribuiria a la salvaguarda de la democràcia i al desenvolupament, en el seu sentit més ampli;

---

¹⁵⁹ Pla d'Acció Mundial per l'Educació dels Drets Humans i en la Democràcia de Montreal, 1993.

- L'educació per als drets humans i la democràcia constituiria una base sòlida per a garantir els drets humans i preveure la seva violació.
- El procés educatiu hauria de ser un procés democràtic fonamentat sobre la participació que dóna als individus i a la societat civil els mitjans per a millorar la qualitat de vida (...)"

L'originalitat d'aquest document, és l'afirmació que l'educació dels drets humans és per ella mateix un dret de l'home. És una llàstima que el Congrés Internacional no hagi justificat aquesta afirmació de manera jurídica. La manera en que això s'expressa sembla voler suposar que això és evident, però vist el conjunt dels textos relatius a l'educació per als drets humans, està molt lluny de la realitat i l'evidència.

L'objectiu del pla d'acció preveu:

“una mobilització global d'energies i recursos, des de la família fins les Nacions Unides, amb objecte d'educar als individus i als grups en les qüestions de drets humans amb la finalitat de què les conductes que donen per resultat la negació d'aquests drets es modifiquin, tots els drets es respectin i la societat civil es transformi en un model pacífic i participatiu. L'aprenentatge no constitueix un fi en si mateix sinó el mitjà per eliminar les violacions dels drets humans i construir una cultura de pau basada en la democràcia, el desenvolupament, la tolerància i el respecte mutu”.

L'educació dels drets ha de tenir un efecte preventiu.

Un pot fàcilment entreveure la influència d'aquest document sobre el Decenni de les Nacions Unides pels drets de l'home (1995-2004)

3.3.6. 44 ena reunió de la Conferència Internacional d'Educació (1994)

A més d'aquestes tres reunions internacionals vistes en els punts anteriors i organitzades per la UNESCO, que són centrals en abordar l'educació dels drets humans des de la perspectiva d'aquesta institució, per la seva especial rellevància, convé fer referència a la 44ª reunió de la Conferència Internacional

d'Educació (1994)¹⁶⁰ . En la Conferència es van adoptar: una Declaració, un Projecte de Pla d'Acció i una Resolució en la qual s'instava el director general de la UNESCO a què prengués en consideració l'aprovació del Pla d'Acció¹⁶¹ .

En la Declaració de la 44ª reunió de la Conferència Internacional d'Educació¹⁶² s'afirma que l'educació ha de fomentar coneixements, valors, actituds i aptituds favorables al respecte dels drets humans i al compromís actiu amb la seva defensa i amb la construcció d'una cultura de la Pau i la Democràcia. Per assolir aquest fi, a més d'allò suggerit a la Conferència, és necessari que les persones adquireixin hàbits i virtuts que garanteixin un comportament estable orientat pels valors dels drets humans. Es tracta de formar ciutadans que facin seu el foment de la pau, els drets humans i la democràcia. Aquesta tasca és responsabilitat no només dels pares, sinó de la societat en conjunt.

Per aconseguir aquests propòsits, és necessari crear en els centres d'ensenyament un clima de respecte amb l'exercici de la tolerància, amb els drets humans, amb la democràcia i amb l'aprenentatge de la diversitat i riquesa de les identitats culturals. A més, cal millorar els programes d'ensenyament, el contingut dels manuals i d'altres materials didàctics com les noves tecnologies. L'objectiu de totes aquestes mesures és educar ciutadans solidaris i responsables, compromesos amb la pau, els drets humans, la democràcia i el desenvolupament econòmic i social sostenible i equitatiu, oberts cap a altres cultures, capaços d'apreciar el valor de la llibertat, respectuosos amb la dignitat humana i la diferència i aptes per prevenir conflictes i resoldre'ls amb mètodes no violents.

Les idees aquí proposades per l'educació dels drets humans inclouen algunes de les exigències essencials que li són requerides a aquest tipus d'educació.

El Projecte de Pla d'Acció Integrat sobre L'Educació per la Pau, els Drets

---

¹⁶⁰ Informe Final, UNESCO -Oficina Internacional d'Educació, Ginebra, 3-8 d'octubre de 1994

¹⁶¹ La resolució es pot trobar en l'Informe Final de la Conferència Internacional d'Educació, 44ª reunió, 1994.

¹⁶²Per perfilar el contingut de la Declaració que es presenta en les següents línies s'ha acudit al referit Informe Final de 1994.

Humans i la Democràcia¹⁶³ té per objecte aplicar la Declaració aprovada per la Conferència Internacional d'Educació en la seva 44a. reunió. En aquest Pla s'assenyalen les finalitats de l'educació per la pau, els drets humans i la democràcia, les estratègies d'acció i les polítiques i orientacions en els plans institucional, nacional i internacional.

Les finalitats que segons el Pla haurien d'orientar l'educació per la pau, els drets humans i la democràcia són:

- La finalitat principal (...) ha de ser el foment (...) del sentit dels valors universals i de comportament en els quals es basa una cultura de la pau.
- L'educació ha de fomentar la capacitat d'apreciar el valor de la llibertat (...).

Això suposa que es prepari els ciutadans per (...) la responsabilitat. Aquesta ha d'estar lligada al reconeixement del valor de compromís cívic, de l'associació amb els altres per resoldre els problemes i treballar per una comunitat justa, pacífica i democràtica.

a. L'educació ha de desenvolupar la capacitat de reconèixer i acceptar els valors que existeixen a la diversitat dels individus, els sexes, els pobles i les cultures, i desenvolupar la capacitat de comunicar, compartir i cooperar amb els altres.

b. L'educació ha de desenvolupar la capacitat de resoldre els conflictes amb mètodes no violents.

c. L'educació ha de conrear en el ciutadà la capacitat de fer eleccions amb coneixement.

d. L'educació ha d'ensenyar als ciutadans a respectar el patrimoni cultural, a protegir el medi ambient i a adoptar els mitjans de producció i pautes de consum que condueixin al desenvolupament sostenible.

e. L'educació ha de nodrir sentiments de solidaritat i equitat.

Igual que en la Declaració, el Pla insisteix en la necessitat d'introduir en els programes d'estudis de tots els nivells d'ensenyament, formal i no formal,

---

¹⁶³ El contingut del Pla d'Acció s'ha consultat a l'Informe Final de la 44ª Conferència Internacional d'Educació.

accions educatives relatives a la pau, els drets humans, la justícia, la democràcia, la ètica professional, el civisme i la responsabilitat social. El contingut que aquesta hauria d'incloure, en referència a l'educació per assolir aquests principis ha d'estar centrat en la transmissió de coneixements. Encertades les finalitats proposades en la Declaració i el Pla de pau, els drets humans, la justícia, la llibertat, la democràcia, el respecte, la solidaritat, l'ètica professional, el civisme i la responsabilitat social, requereixen per la seva correcta realització un contingut més ampli que superi la mera transmissió de coneixements i s'enriqueixi amb l'adquisició d'habilitats i sobretot amb l'educació d'hàbits estables de conducta. És a dir, s'ha de procurar portar a la pràctica els coneixements apresos i encarnar en la pròpia vida els principis de dignitat i llibertat que sustenten els drets humans. D'aquesta manera, s'aconseguirà impregnar la societat dels valors dels drets humans mitjançant la participació compromesa i responsable dels ciutadans.

D'altra banda, en el Pla d'Acció es considera que aquesta educació no pot limitar-se a unes assignatures i a coneixements especialitzats, sinó que tota l'educació ha de transmetre aquest missatge. En aquest sentit, és necessari que no hi hagi discordança entre l'ambient internacional i l'aplicació de normes democràtiques. Per això les accions i orientacions de les institucions han d'aconseguir que la pau, els drets humans i la democràcia es converteixin en una pràctica quotidiana i en quelcom que s'aprèn. Per aconseguir això és necessària una gestió escolar democràtica en la que prenguin part docents, alumnes, pares i la comunitat local en el seu conjunt. Conseqüència d'això serà que si es vol fomentar la participació escolar, convindrà impulsar en l'ensenyament la utilització de mètodes actius i participatius, les tasques de grup, la discussió sobre qüestions morals i l'ensenyament personalitzada.

Aquesta proposta resulta molt encertada. El consentiment es lliga amb l'acció. La participació de la comunitat en l'organització escolar complementada amb una bona educació dels drets humans i de la democràcia contribueix a què els principis d'aquests drets arribin a ser quelcom viu en les persones i en la societat.

Una altra via de participació social adequada per exercir la llibertat personal, fonament últim dels drets humans, és la prestació de serveis socials i el compromís pràctic amb el que correspon a l'home per ser persona. És a dir, s'hauria de plasmar la dignitat humana en cada decisió i en cada actuació personal lliure, la qual cosa suposa un creixement personal cap a la plenitud que ens és pròpia i que sempre acabarà revertint en la millora social. Aquest és el fi més noble d'una educació dels drets humans: educar per a què la persona pugui decidir i actuar en un marc sempre coherent amb la seva dignitat personal.

A més, en el marc de la Conferència Internacional d'Educació, també es van celebrar taules rodones sobre diferents temes com ara "Globalització econòmica i polítiques educatives", "El Pla d'Escoles Associades de la UNESCO: una xarxa viable per promoure l'educació per a la pau, els drets humans i la democràcia" i "Educació per als drets humans". En aquesta última es va afirmar que el propòsit de l'educació per als drets humans hauria de ser ensenyar valors comuns d'humanitat per a tots i crear una cultura universal dels drets humans. Per aconseguir-ho, l'educació relativa als drets humans s'ha de basar en la participació activa dels alumnes i estudiants per a preparar-los per una ciutadania activa i responsable¹⁶⁴. L'educació ha de ser la pedra angular per a la construcció d'una cultura dels drets humans. Aquesta cultura no pot ser construïda sense la participació dels ciutadans¹⁶⁵.

En línies generals, es podria dir que l'aportació d'aquesta Conferència va ser destacar amb prou claredat el paper preponderant que té la participació social per promoure l'educació en drets humans de la ciutadania. La participació és el mitjà per a què les persones exerceixin els seus drets i deures en llibertat, és a dir, amb responsabilitat.

Entre les tasques de la UNESCO, a més de redactar textos sobre educació, també es troba el de col·laborar en diferents publicacions. En el següent epígraf s'esmenten algunes d'elles.

---

¹⁶⁴ UNESCO-OIE, Conferència Internacional d'Educació. 44ª reunió, 1994, Annex XIII, pp. 1-2.

¹⁶⁵ SYMONIDES, J. (1998) *Human Rights: New Dimensions and Challenges*, Paris, UNESCO.

3.3.7. Pla d'Acció de Dakar: L'educació per a tots: complir els nostres compromisos col·lectius (2000)

Respecte a l'educació en l'àmbit dels drets humans, el fòrum entre altres coses donà la benvinguda als compromisos assumits per la comunitat internacional durant els anys 90 i en particular a l'enfocament de l'educació basada en el concepte de dret fonamental, recolzat i sostingut per la Declaració universal de los drets de l'home.

El text adoptat defineix entre altres el que entén per educació: "L'educació és un dret fonamental de l'ésser humà.". És la clau del desenvolupament sostenible així com de la pau i l'estabilitat a l'interior dels països i entre ells. La realització dels objectius de l'educació per a tots no diferirà gaire al llarg del temps". Els objectius, la seva aplicació, les poblacions receptores així com la manera d'assolir-los està clarament formulada en el text, però paradoxalment, no es menciona l'EDH explícitament.

Veiem els plantejaments generals de Dakar:

A partir del Fòrum Mundial sobre l'Educació, que es va fer l'abril de l'any 2000, és quan els governs del món i els representants de les organitzacions internacionals, es van comprometre a aconseguir per l'any 2015 una Educació per a Tothom.

Aquest compromís general es concreta en sis objectius que estan d'acord amb els Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni:

1. Estendre i millorar l'educació integral de la primera infantesa.
2. Vetllar perquè l'any 2015 tots els infants tinguin accés a un ensenyament primari de qualitat, gratuït i obligatori, i el puguin acabar.
3. Vetllar perquè les necessitats d'aprenentatge de tots els joves i adults siguin ateses mitjançant l'accés a programes de preparació per a la vida activa.

4. Augmentar en un 50% el nombre d'adults/es alfabetitzats/ades durant l'any 2015, especialment les dones, i facilitar a tots els adults l'accés a l'educació bàsica i a l'educació permanent.
5. Eliminar les diferències de gènere a primària i secundària i assolir la igualtat de gènere en educació al llarg de l'any 2015, garantint a les nenes l'accés a una educació bàsica de bona qualitat i amb un rendiment adequat.
6. Millorar tots els aspectes qualitius de l'educació perquè tots/-es aconseguixin uns bons resultats en l'aprenentatge, especialment pel que fa a lectura, escriptura, aritmètica i habilitats bàsiques que facilitin un correcte desenvolupament de la vida.

Si donem una mirada als objectius de desenvolupament del mil·lenni veiem que trobem dos objectius en la mateixa línia:

Objectiu 2: Garantir que tots els infants finalitzin un cicle complet d'ensenyament primari.

Objectiu 3: Eliminar la desigualtat de gènere en ensenyament primari i secundari, preferentment l'any 2005 i, a tots els nivells, l'any 2015.

És, doncs, després del Fòrum de Dakar quan es concentra a mobilitzar la ciutadania perquè exigeixi als seus respectius governs i a la comunitat internacional que compleixin amb aquests compromisos. Per a això, es sol·licita dels governs i d'altres organismes internacionals els recursos addicionals, així com el canvi de polítiques necessari per a complir amb l'objectiu d'una Educació per a Tothom.

Per tant podem considerar que l'educació és:

- a. Un valor per si mateixa entesa com un dret que tenen reconegudes totes les persones en la Declaració Universal dels Drets Humans.
- b. Imprescindible per lluitar contra la pobresa i aconseguir un desenvolupament sostenible, ja que contribueix a augmentar l'esperança de vida i a millorar la salut de la població; afavoreix el creixement econòmic i la distribució de la riquesa; i permet la participació ciutadana en la vida pública.
- c. Una responsabilitat fonamental dels estats.

d. Una fita que pot assolir-se si els governs tenen voluntat política i mobilitzen els recursos necessaris.

Creiem que en la línia del que s'ha exposat fins ara no cal allargar el comentari del Pla d'acció de Dakar.

3.4.Dret Internacional Humanitari : Les Convencions de Ginebra de 1949

Vull deixar constància per al nostre treball de recerca el plantejament que ja en les Convencions de Ginebra de l'any 1949 es feina a la protecció dels éssers humans en temps de guerra sobre la necessitat de conèixer els seus drets i deures. Per això veurem els articles que d'una manera o altra fan esment a aquesta temàtica.

Quan es va desencadenar la Segona Guerra Mundial, el dret internacional humanitari estava format per les diverses Convencions de l'Haia de 1907 i els dos Convenis de Ginebra del 1929, cap dels quals tractava de manera satisfactòria els riscos que afrontava la població civil. L'experiència durant la guerra va fer de la revisió del dret internacional humanitari una prioritat després de 1945. En aquest apartat faig un petit repàs d'aquesta empresa fins l'adopció, per una conferència diplomàtica, el 12 d'agost de 1949, dels quatre Convenis de Ginebra per a la protecció de les víctimes de la guerra. Es posa un accent particular en la relació entre l'experiència que va tenir el CICR¹⁶⁶ en la guerra amb el inadequat dret de l'època i les negociacions per aprovar noves disposicions jurídiques.

El CICR com a promotor del primer Conveni de 1864 [1] - punt de partida del dret internacional humanitari contemporani -, aprofitant les lliçons apreses en els nombrosos conflictes en els quals ha intervingut, sempre ha considerat com una de les seves prioritats treballar en l'elaboració, el desenvolupament i el perfeccionament d'aquest dret. Segons un mecanisme perfectament descrit per François Bugnion, "l'acció, resultat de la iniciativa del Comitè Internacional,

---

¹⁶⁶ CICR. És el Comitè Internacional de la Creu Roja

nodreix el desenvolupament normatiu; aquest al seu torn, serveix de punt de suport a la generalització de l'acció, al mateix temps que obre la porta a noves iniciatives. Existeix, doncs, una interacció constant entre el desenvolupament de la pràctica del Comitè Internacional, d'una banda, i el desenvolupament de la seva doctrina i del dret humanitari, per una altra ¹⁶⁷.

Quan esclata la Segona Guerra Mundial, el dret convencional per la protecció de les víctimes de la guerra està constituït bàsicament per:

1. El Conveni de Ginebra del 27 de juliol del 1929 per millorar la sort dels ferits i malalts dels exèrcits en campanya (en endavant Conveni "ferits i malalts),
2. El X Conveni de La Haia del 18 d'octubre de 1907 per aplicar a la guerra marítima els principis del Conveni de Ginebra (Conveni "marítim") i
3. El Conveni de Ginebra del 27 de juliol de 1929 relatiu al tracte dels presoners de guerra (Conveni "presoners de guerra").

Però dos dels principals bel·ligerants, la URSS i Japó, no van ratificar el Conveni "presoners de guerra". En conseqüència, aquest no obliga a les parts en conflicte ni en el front de l'Europa Oriental ni en el de l'Orient Llunyà.

No hi ha en aquest moment cap conveni humanitari que reguli la sort de les persones civils, excepte els articles 42 a 56 del Reglament annex al IV Conveni de l'Haia del 18 d'octubre de 1907, relatiu a les lleis i costums de la guerra terrestre que protegeixen a les poblacions dels territoris ocupats; les insuficiències d'aquestes disposicions ja s'havien fet patents en la Primera Guerra Mundial, durant la qual nombrosos civils van ser internats, deportats o presos com a ostatges [3].

Pel que fa al CICR, l'únic Conveni que ho esmenta és el relatiu als "presoners de guerra" que, a més d'atorgar un dret d'iniciativa humanitària general, li

---

¹⁶⁷ BUGNION, F, (1994) *Le Comité international de la Croix-Rouge et la protection des victimes de la guerre*, Ginebra, CICR, p. 341.

reconeix una competència específica relativa a l'Agència Central d'Informacions.

La Segona Guerra Mundial confirma doncs al CICR la necessitat d'estendre a totes les víctimes dels conflictes a la protecció dels Convenis, de dotar d'un sistema de control eficaç i d'obtenir bases d'intervenció més sòlides que, mantenint la independència de la institució, consagren el desenvolupament assolit per les seves activitats.

Però el món sencer, profundament trasbalsat amb el descobriment de tants horrors, surt trastornat d'aquesta catàstrofe sense precedents.

Els IV Convenis de Ginebra de 1949 estan indiscutiblement marcats per aquesta tragèdia, encara que, per a tres d'ells, els estudis preliminars es remunten ja al període comprès entre les dues guerres.

Els treballs preparatoris de la Convenció

El 15 de febrer de 1945, fins i tot abans del cessament de les hostilitats, el CICR dirigeix als Governos i a les Societats Nacionals de la Creu Roja un memoràndum en el que els anuncia la seva intenció de revisar els Convenis i de concertar "nous acords en l'àmbit de la Creu Roja "; els presenta unes línies directrius sobre el mètode i el pla de treball que es proposa adoptar i, sobretot, sol·licita la seva col·laboració per recollir la documentació necessària¹⁶⁸.

Pel que fa al mètode, el CICR projecta seguir un procediment anàleg al que va conduir a l'aprovació dels dos Convenis de Ginebra de 1929 i a la convocatòria de la frustrada Conferència Diplomàtica de 1940, és a dir: reunir una documentació preliminar el més completa possible, en la qual es ressaltin els punts sobre els quals s'ha de completar, confirmar o modificar el dret; elaborar,

---

¹⁶⁸ Documentació preliminar per a la revisió i l'establiment de convencions, memorant del 15.02.1945 dirigit pel CICR als governs dels Estats Membres en el Conveni de Ginebra i a les Societats Nacionals de la Creu Roja, ACICR - CR 238, y RICR, no 314, febrer de 1945, pp. 85-89.

amb el concurs d'experts governamentals, de les Societats de la Creu Roja i d'altres societats de socors, projectes de convenis, i sotmetre'ls a la Conferència Internacional de la Creu Roja i després a una Conferència Diplomàtica, a fi d'obtenir la seva aprovació.

Pel que fa al pla de treball, el CICR proposa: per una banda, la revisió dels Convenis existents, o sigui, els dos Convenis de Ginebra del 1929 i el X Conveni de l'Haia de 1907; per altra banda, l'elaboració de nous convenis relatius als temes següents: protecció dels civils de nacionalitat enemiga, creació de zones i localitats sanitàries, adaptació dels principis del Conveni "ferits i malalts" (aviació sanitària) a la guerra aèria i protecció de la població civil contra els efectes de la guerra (inclosa la protecció dels hospitals civils). Finalment, el 11 de maig de 1948, el Govern suís es troba en capacitat d'anunciar oficialment la seva intenció de convocar una Conferència Diplomàtica que se celebrarà a Suïssa a finals de 1948 o a principis de 1949. El seu objectiu serà la revisió dels dos Convenis de Ginebra de 1929 i del X Conveni de l'Haia de 1907 i la redacció d'un nou conveni relatiu als civils en temps de guerra.

La carta adreçada als Governos va acompanyada d'un memoràndum en el qual s'esmenten les principals etapes recorregudes en l'àmbit del desenvolupament del dret internacional humanitari des de la Conferència Internacional de la Creu Roja, celebrada a Tòquio el 1943.

Inaugurada el 21 d'abril de 1949, la Conferència Diplomàtica per a l'elaboració de convenis internacionals destinats a protegir a les víctimes de la guerra (en endavant Conferència Diplomàtica) es celebra a Ginebra, en el Palau del Consell General, sota la presidència del Conseller Federal Max Petitpierre, Cap del Departament Polític federal [70]. La Conferència culmina el 12 d'agost de 1949, després de l'aprovació dels quatre Convenis de Ginebra.

Hi van participar seixanta-quatre països, és a dir, gairebé la totalitat dels Estats del món: cinquanta-nou [71] amb participació absoluta, com a delegats, i cinc en qualitat d'observadors [72].

Faltant alguns dies per a l'obertura de la Conferència [73], l'URSS va anunciar la seva participació, exemple que segueixen tots els països de l'Est europeu, representats, encara que no per delegats, almenys sí per observadors. Entre els principals Estats bel·ligerants de la Segona Guerra Mundial, l'únic absent és Alemanya, que aleshores estava privat de l'exercici de la seva sobirania¹⁶⁹. Japó, per la seva banda, està representat per observadors. Entre aquests darrers, figuren igualment set organitzacions intergovernamentals, vinculades per la seva activitat amb l'objecte dels Convenis¹⁷⁰.

Durant la XXXVI Assemblea Plenària s'aproven els textos definitius dels quatre Convenis següents:

- Conveni de Ginebra per a alleujar la sort que corren els ferits i els malalts de les forces armades en campanya (I Conveni), aprovat per 47 vots a favor i una abstenció (Israel);
- Conveni de Ginebra per a alleujar la sort que corren els ferits, els malalts i els naufragats de les forces armades en el mar (II Conveni), aprovat per 48 vots a favor i una abstenció (Israel);
- Conveni de Ginebra relatiu al tracte degut als presoners de guerra (III Conveni), aprovat per unanimitat entre les 49 delegacions que van participar en la votació;
- Conveni de Ginebra relatiu a la protecció deguda a les persones civils en temps de guerra (IV Conveni), aprovat per 47 vots a favor i dues abstencions (Birmània i Israel)¹⁷¹.

---

¹⁶⁹ El naixement oficial de la República Federal d'Alemanya serà proclamat el 23 de maig de 1949 i el de la República Democràtica Alemanya el 7 d'octubre de 1949.

¹⁷⁰ Organització de les Nacions Unides, Organització Internacional del Treball, Organització Mundial de la Salut, Organització Internacional per als Refugiats, Unió Internacional de Telecomunicacions, Unió Postal Universal, Oficina Central de Transports Internacionals per Ferrocarril.

¹⁷¹ La delegació israeliana va explicar que la seva abstenció estava motivada per la redacció de les disposicions dels Convenis I, II i IV, relatives al signe distintiu (v. també infra, capítol IV.2). La delegació birmana es va abstenir de votar el Conveni "civils" per posar de relleu que no

Els quatre Convenis daten del 12 d'agost de 1949, data de la signatura de l'Acta Final de la Conferència Diplomàtica, que els autentifica.

Quines són les principals innovacions dels Convenis de Ginebra de 1949 respecte al dret internacional humanitari precedent i principalment quina és la relació amb el tema de l'educació en drets humans?

Tractaré de respondre a aquests interrogants a través d'un succint examen dels IV Convenis de Ginebra, començant per les seves disposicions comuns, seguint per cada Conveni en particular, per després concloure amb els articles que afecten de manera directa al CICR¹⁷².

Les disposicions comunes als IV Convenis

A més dels principis generals relatius al tracte humà i a la intangibilitat dels drets de les persones protegides, es tracta de disposicions agrupades al començament i al final de cada Conveni que versen principalment sobre el seu respecte, condicions d'aplicació i mesures d'aplicació, com ara el control i la repressió de les infraccions. Algunes d'elles es mereixen una atenció especial.

Els Convenis de 1929 es referien, sense cap altra definició, al temps de guerra. Els de 1949, en canvi, precisen les situacions que exigeixen l'aplicació dels

---

acceptava que convenis internacionals cobrissin qüestions de incumbència interna d'un Estat; tals disposicions eren, en la seva opinió, contràries als principis de l'Organització de les Nacions Unides i del dret internacional.

¹⁷² Per una anàlisi detallada dels Convenis de Ginebra del 12 d'agost de 1949, remeto al *Commentaire*, publicat sota la direcció de Jean S. PICTET, amb el concurs de Roger Bopp, Henri Coursier, Claude Pilloud, Jean de Preux, Jean-Pierre Schoenholzer, Frédéric Siordet, Oscar M. Uhler, René-Jean Wilhelm i M. W. Mouton, 4 vol., CICR, Ginebra, 1952-1959 (en endavant *Commentaire*). D'altra banda, m'he basat principalment en les Actes de la Conférence diplomatique de Genève de 1949, així com en les publicacions següents: GIAD Draper, *The Red Cross Conventions*, Stevens & Sons Limited, Londres, 1958; Joyce A. C. Gutteridge, "The Geneva Conventions of 1949", *The British Yearbook of International Law*, Vol XXVI, 1949; Paul de La Pradella; Jean S. PICTET, *La Croix-Rouge et les Conventions de Genève*; Jean PICTET, "The New Geneva Conventions for the Protection of War Victims", *American Journal of International Law*, Vol 45, No 3, July 1951; Jean PICTET, "La formació del dret internacional humanitari". Puntualitzi que Joyce A. C. Gutteridge i Paul de la Pradella van participar en la Conferència Diplomàtica en qualitat de membres de les delegacions del Regne Unit i Mònaco, respectivament.

Convenis. D'aquesta forma, l'article 2 comú que regeix els conflictes armats internacionals estipula que els Convenis s'aplicaran a tots els conflictes entre Estats, "encara que un d'ells no hagi reconegut l'estat de guerra (...)".

S'aplicaran també "en tots els casos d'ocupació total o parcial del territori d'una Alta Part Contractant, encara que tal ocupació no trobi resistència militar". Es responia, doncs, a situacions ocorregudes durant la Segona Guerra Mundial en què s'havia negat a nombroses víctimes el benefici del Conveni "presoners de guerra", perquè la potència detentora pretenia que no hi havia guerra, o a discutir-ne la qualitat d'Estat dels seus adversaris, la qual cosa, alhora, feia inaplicables els Convenis.

Però l'èxit més important en aquest àmbit va ser l'aprovació de l'article 3 comú, una mena de conveni en miniatura, en virtut del qual les parts en un conflicte armat no internacional es comprometen a respectar els drets fonamentals de la persona humana.

Aquest article 3 diu:

“En el cas de conflicte armat que no sigui de caràcter internacional i que sorgeixi en el territori d'una de les Altes Parts Contractants, cadascuna de les parts en conflicte tindrà l'obligació d'aplicar, com a mínim, les disposicions següents:

(1) Les persones que no participin directament en les hostilitats, inclosos els membres de les forces armades que hagin depositat les armes i les persones posades “fora de combat” per malaltia, ferida, detenció o per qualsevol altra causa, seran, en totes les circumstàncies, tractades amb humanitat, sense cap distinció d'índole desfavorable basada en la raça, el color, la religió o la creença, el sexe, el naixement o la fortuna, o qualsevol altre criteri anàleg.

Amb aquesta finalitat, els següents actes són i seguiran estant prohibits en tot moment i en qualsevol lloc, pel que fa a les persones esmentades més amunt:

(a) els atemptats contra la vida i la integritat corporal, especialment l'homicidi en totes les seves formes, les mutilacions, els tractes cruels i la tortura;

- (b) la presa d'ostatges;
  - (c), atemptats contra la dignitat personal, en particular els tractes humiliants i degradants;
  - (d) les condemnes dictades i les execucions efectuades sense sentència prèvia pronunciada per un tribunal constituït regularment i que ofereixin totes les garanties judicials reconegudes com indispensables per als pobles civilitzats.
- (2) Els ferits i els malalts seran recollides i assistits.
- Un organisme humanitari imparcial, com el Comitè Internacional de la Creu Roja, podrà oferir els seus serveis a les Parts en conflicte.
- Les parts en conflicte s'han d'esforçar més per posar en vigor, mitjançant acords especials, la totalitat o part de les altres disposicions d'aquesta Convenció.
- L'aplicació de les anteriors disposicions no tindrà efectes sobre l'estatut jurídic de les Parts en el conflicte.”

Aquest assumpte va donar lloc a una de les discussions més llargues i més difícils de la Conferència Diplomàtica, doncs afectava de ple la sobirania nacional. El fet que diversos Estats presents estiguessin enfrontant situacions de guerra en el seu propi territori o en les seves colònies, explica igualment la desconfiança d'alguns participants.

L'aparició d'un article d'aquest gènere en un conveni internacional, constitueix, en l'època, una gran innovació. No obstant això, va en el mateix sentit que la Declaració Universal dels Drets de l'Home, aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides, el 10 de desembre de 1948. S'inscriu en la tendència moderna del dret internacional a reconèixer que la qüestió del respecte dels drets fonamentals de la persona ha deixat de caure dins l'àmbit exclusiu de la jurisdicció interna dels Estats¹⁷³.

L'aprovació dels quatre Convenis de Ginebra de 1949 pel conjunt de la comunitat internacional, en un moment en què el món està dividit en dos blocs

---

¹⁷³ GUTTERIDGE, C (1949) *"The Geneva Conventions of 1949"*, The British Yearbook of International Law, Vol XXVI, Ginebra. CICR.

antagonistes i en què la guerra freda està en apogeu, constitueix una veritable victòria i confereix a aquests textos una importància particular.

El trauma moral causat pels horrors de la Segona Guerra Mundial no és certament aliè a aquest fet. La voluntat de solucionar els terribles mals que el món havia hagut de patir dominar els debats de la Conferència Diplomàtica i va permetre superar les divergències d'opinions.

A aquest respecte, els Convenis de Ginebra procedeixen del mateix ideal i s'inscriuen dins de la mateixa esfera d'influència de la Declaració Universal dels Drets de l'Home, aprovada vuit mesos abans per l'ONU i de la qual els Convenis confirmen, en temps de guerra, alguns dels drets fonamentals¹⁷⁴. Encara que és cert que els Convenis van gaudir d'un corrent favorable.

Els Convenis de 1949, que ràpidament es van universalitzar¹⁷⁵, constitueixen un progrés decisiu en el dret internacional humanitari: amplien el seu àmbit d'aplicació - tant de les persones o del personal protegits com dels tipus de conflictes -, el desenvolupen i reforcen, tractant sempre d'adaptar a les noves condicions de la guerra.

Els civils - igual que els estrangers en territori enemic i la població en els territoris ocupats- es troben des de llavors protegits per un conveni específic, a semblança de les altres víctimes de la guerra.

Pel que fa a aquests darrers, no només es necessiten i estenen els seus drets, sinó que, a més, s'amplien les categories de persones que es beneficien de l'estatut de presoners de guerra; s'inclouen, en particular, els membres dels

---

¹⁷⁴ Discurs de Max Petitpierre, president de la Conferència Diplomàtica, durant la cerimònia oficial de signatura del 8 de desembre de 1949. Actes 1949, II B, p. 541. C. Gutteridge, *"The Geneva Conventions of 1949"*, The British Yearbook of International Law, Vol XXVI, 1949, p. 301. (nota 95), p. 325; de La Pradella, op. cit., (nota 81), p. 7; Claude Pilloud, (1949) *"La déclaration universelle des droits de l'homme et les Conventions internationales protégeant les victimes de la guerre"*, RICR, no 364, pp. 252-258. V. així mateix, Robert Kolb, (1998) *"Relacions entre el dret internacional humanitari i els drets humans. Ressenya històrica de la Declaració Universal de Drets Humans (1948) i dels Convenis de Ginebra (1949)"*, RICR, no 147, pp. 441-452.

¹⁷⁵ A començaments de 1999, 188 estats eren Membres en els quatre Convenis de 1949.

moviments de resistència i els de les forces armades que segueixin les instruccions d'un govern no reconegut per la potència detenedora.

Els principis humanitaris fonamentals, que havien quedat en dubte per l'excés de vexàmens comesos durant la Segona Guerra Mundial, es reafirmen i són objecte de normes precises que revesteixen un caràcter prohibitiu absolut.

Es reforça el control de l'aplicació dels Convenis - mitjançant el sistema de les potències protectores i dels seus substituïts- igual que la repressió de les infraccions, que estipula, per les infraccions greus, un règim especial, caracteritzat per la responsabilitat dels Estats en virtut del principi de la jurisdicció universal.

Per tot el que hem vist es tracta, doncs, dels primers textos internacionals en els quals es troba l'educació per als drets, aquí en el dret humanitari. Com veurem els articles 127 y 144 són més complets i contempnen a alguns grups objectius d'éssers humans en referència als presoners i les persones civils, que han de donar importància al conveni i ser especialment informats. La difusió i l'educació pel dret internacional humanitari són presentats com a mitjans de prevenció. Crec que val la pena aturar-nos en aquests articles per la significació inicial que tenen sobre el tema Educació en drets humans.

L'article 48 del Convenció de Ginebra per a la millora de la sort dels ferits, dels malats i dels naufragats de les forces armades sobre el mar, el 127 de la Convenció de Ginebra relativa al tractament dels presoners de guerra, el 144 de la Convenció de Ginebra relativa a la protecció de les persones civils en temps de guerra, el 83 del Primer protocol de les Convencions de Ginebra i el 19 del Segon Protocol són sinó idèntics, similars. Tots ells estan recollits en la mateixa data: el 12/08/1949.

Vegem algun dels articles que he anomenat:

“Article 47: Les Altes Parts Contractants es comprometen a difondre el més àmpliament possible, en temps de pau i en temps de guerra, el text

de la present Convenció en els seus països respectius, i, en particular, a incorporar l'estudi en els programes d'instrucció militar i, si és possible civil, de tal manera que els principis siguin coneguts del conjunt de la població, principalment de les forces armades combatents, del personal sanitari y dels sacerdots”

Com veiem, mitjançant la subscripció i ratificació dels primers articles de la Convenció, les Potències es comprometen a respectar i garantir el respecte en totes les circumstàncies. Tanmateix, el coneixement de les normes jurídiques és una condició essencial per a la seva correcta aplicació. Un dels pitjors enemics dels Convenis de Ginebra és la ignorància del seu contingut.

Per tant, és important destacar que les parts contractants estan obligades a difondre àmpliament el text de la Convenció en els seus respectius països. Aquest és el propòsit de l'article 47, que es deriva d'una disposició de la Convenció de 1906 (art. 26), es reproduïx en el 1929, especificat i desenvolupat durant la darrera revisió.

El deure dels Estats, de conformitat amb l'article 47 és general i absoluta. S'ha d'assenyalar tant en temps de pau com en temps de guerra. És evident per la declaració de dues mesures que cal prendre i sobre les quals la Convenció fa especial esment: la instrucció militar i l'educació civil.

En primer lloc, la Convenció ha de ser coneguda pels que l'han d'aplicar, que poden ser responsables dels seus fracassos en els tribunals i en altres llocs poden arribar a ser beneficiaris. S'han d'incorporar els programes d'estudi en la investigació dels militars, i l'adaptació de l'ensenyament al nivell de la jerarquia militar que es plantegen. De fet, s'han d'ensenyar els reclutes i els soldats els principis rectoris - la protecció dels ferits, els serveis de salut i personal de salut, respectar l'emblema distintiu - i un coneixement necessari, molt profund, s'ha d'exigir als comandaments de les tropes. En cas de mobilització, la major part de l'educació cal recordar, que tot s'ha de gravar en la ment dels soldats en armes.

Això ha de ser generalitzat a tots els països.

L'article veiem que esmenta específicament que juntament amb els combatents, dues categories de persones en de ser educats; en particular, els treballadors de la salut i els capellans. En efecte, si la Convenció els atorga drets, han d'observar més de prop els deures que imposa.

També és necessari que la Convenció es difongui àmpliament entre la població, ja que els civils estan interessats en algunes de les seves disposicions, i que, en última instància els militars els pot acabar reclutant . Però hi ha més: és des de la infància que l'home ha de ser introduït en els principis de la humanitat i la civilització i els ha d'arrelar en la seva consciència.

Per tant, s'espera també que l'estudi de la Convenció s'inclourà en els programes d'instrucció. Aquest darrer requisit és, però, precedit per les paraules "si és possible". No és que la Conferència Diplomàtica havia trobat menys convincent l'ensenyament del seu contingut als civils que als soldats. L'única raó per a aquest afegit és que en alguns països federals, l'educació pública depèn de la província i no del govern central. En un escrupolós ordre constitucional, que es podria també discutir el fons, algunes delegacions opinen que s'hauria de permetre la llibertat de decisió als governs provincials.

En conclusió, dirigit a tots els militars i civils, la Convenció té un deure greu i ha de posar en coneixement de tothom el seu contingut. S'ha de fer tot el possible perquè aquesta instrucció, educació, sigui possible arreu del món.

Difondre àmpliament els Convenis de Ginebra, no només promoure la seva aplicació en cas de guerra, sinó també difondre els principis d'humanitat i, per tant, ajudar a desenvolupar l'esperit de la pau entre els pobles.

“Article 48. - Les Altes Parts Contractants es comunicaran a través del Consell Federal Suís i, durant les hostilitats, a través de les Potències

protectores les traduccions oficials d'aquesta Convenció, i les lleis i reglaments que siguin necessaris per adoptar per a la seva execució”.

Segons aquest article, les Parts Contractants es comunicaran a través dels continguts que emanen de les traduccions oficials de la Convenció, així com les disposicions legals i reglamentàries que hagin adoptat per aplicar-lo. Aquesta comunicació, en temps de pau a través del Consell Federal Suís, gerent dels Convenis de Ginebra, i en temps de guerra, les Potències protectores.

Què s'entén per "les traduccions oficials de la Convenció? Les traduccions han de ser establerts per l'executiu de l'autoritat, en virtut d'un requisit de la llei. La comunicació pot implicar, per tant, les traduccions en diversos països que tenen més d'un idioma nacional. Cal excloure, però, les versions en anglès, francès, espanyol i rus, com els dos primers són els textos autèntics de la Convenció i els dos han estat oficialment establerts pel Consell Federal Suís, en virtut de l'article 55.

Pel que fa a les "lleis i reglaments, que també ha de ser revelats", s'ha de donar a aquesta expressió el sentit més ampli. Aquests són tots els actes de la llei d'ambdós l'executiu i el legislatiu, que tenen alguna relació amb l'aplicació de la Convenció. Així doncs, els estats comunicaran les mesures legislatives adoptades de conformitat amb els articles 23, 26, 44, 49, 53 i 54.

“Article 127. - Les Altes Parts Contractants es comprometen a difondre el més àmpliament possible, en temps de pau i la guerra, el text d'aquesta Convenció en els seus respectius països i, en particular, a incloure el seu estudi en els programes d'educació militar i, si és possible, la formació civil, a fi que els principis se sap que totes les seves forces armades i la població.

Les autoritats militars o altres persones que, en temps de guerra, assumeixin la responsabilitat dels presoners de guerra, hauria de tenir el text de la Convenció i ser educats en particular les seves disposicions”.

Mitjançant la subscripció dels primers articles de la Convenció, les Potències es comprometen a respectar i garantir el respecte a totes les circumstàncies.

Tanmateix, per aplicar correctament un conveni, ha de ser ben coneguda i és en aquest article on directament es planteja una educació en drets humans.

Per tant, és important veure que les parts contractants estan obligats a difondre àmpliament el text de la Convenció en els seus respectius països. Aquest és el propòsit d'aquest article, que ha donat una redacció gairebé idèntica en els quatre convenis.

Tot aquest plantejament va tenir seguiment en l'elaboració dels protocols que la Convenció de 1949 ha tingut en els tres documents derivats de la Convenció inicial:

- Protocol Addicional als Convenis de Ginebra de 12 d'agost de 1949 relatiu a la protecció de les víctimes dels conflictes armats internacionals (Protocol I), 8 de juny de 1977.
- Protocol Addicional als Convenis de Ginebra de 12 d'agost de 1949, relatiu a la protecció de les víctimes de conflictes armats sense caràcter internacional (Protocol II), 8 de juny de 1977.
- Protocol addicional als Convenis de Ginebra de 12 d'agost de 1949, relatiu a l'aprovació d'un signe distintiu addicional (Protocol III), 8 de desembre de 2005.

És en el primer d'aquests protocols, concretament en el Protocol Addicional als Convenis de Ginebra de 12 d'agost de 1949, relatiu a la protecció de les víctimes dels conflictes armats internacionals (Protocol I), 8 de juny de 1977 on es fa referència a tota aquesta temàtica.

És sobre aquestes bases i la dels tractats de la resolució de la conferència diplomàtica que el CICR quan s'han posat en marxa "programes d'acció" en la difusió del dret internacional humanitari (33). Aquests programes inclouen:

- a) encoratjar als Estats a adherir-se als Protocols;
- b) analitzar les conseqüències jurídiques i pràctiques del Protocol;
- c) divulgar i difondre el dret internacional humanitari.

Finalment, cal assenyalar que tots els Estats no tenen una estructura federal, i en molt d'ells les seves escoles, tenen una relativa autonomia que no els hi permet gaire formació en el sentit que ens ocupa ja que sovint són les decisions preses a nivell ministerial - si el govern central o provincial - la difusió del dret internacional humanitari. Seria d'esperar que els ministeris formessin a tots els ciutadans i, per tant, trobin la forma de garantir la difusió sistemàtica del dret internacional humanitari entre la població civil i el suport a organitzacions qualificades i, per tant, promoure un esperit d'humanitat i, per tant, de pau.

3.5. Consell d'Europa

Es troben pocs elements respecte a l'EDH, tant en el Conveni europeu dels drets humans com en els protocols respectius. Amb tot és a Europa on es troba el sistema més desenvolupat pel que es refereix a la protecció dels drets humans. Es pot constatar un retràs evident en l'àmbit que estudiem, però realment, no és gens estrany que no trobem cap referència en el Conveni ja que és el primer d'aquest tipus que realment precedeix als Pactes Internacionals en setze anys i que dista molt de ser detallista. A partir dels anys 80 es troben, malgrat tot, alguns documents d'aquest àmbit: l'educació dels drets humans.

3.5.1. Declaració sobre la intolerància: una amenaça per a la democràcia (1981)

Malgrat es tracta d'una Resolució i per tant no hi ha norma obligatòria imposable a l'Estat, ens sembla indicar l'existència suposada pel Consell d'Europa d'un dret a l'educació per als drets humans.

El 25 de novembre de 1981, en la seva resolució 36/55, l'Assemblea general proclama la Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i de discriminació fundades sobre la religió o les conviccions.

El 10 de març de 1986, la Comissió de drets humans, en la seva resolució 1986/20 de 10 de març de 1986, pren la decisió de nomenar un Relator

Especial, per examinar els incidents i les mesures governamentals observades en moltes parts del món, que són incompatibles amb les disposicions de la Declaració i per recomanar les mesures a prendre per posar remei, segons convingui.

La Comissió de Drets Humans, en la seva resolució 1994/18 de 25 febrer de 1994, titulada "Aplicació de la Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i discriminació fundades en la religió o les conviccions", encoratja al Relator Especial a examinar la contribució de l'educació per fomentar la tolerància religiosa d'una manera més eficaç.

L'Assemblea General en la seva resolució 48/128 de 14 de febrer de 1994, titulada "Eliminació de totes les formes d'intolerància religiosa", subratlla igualment la importància de l'educació com a mitjà per assegurar la tolerància en l'àmbit de la religió i de les conviccions.

Aquest punt està reiterat en la resolució 1998/18 de 9 d'abril de 1998, titulada "Aplicació de la Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i discriminació fundades en la religió o les conviccions", en la qual la Comissió de Drets Humans reafirma la importància que el Relator Especial sigui posat en condició d'utilitzar eficaçment les informacions creïbles i fidedignes que li siguin proporcionades i insta els Estats a fomentar i encoratjar, per mitjà de l'educació i d'altres mitjans, la comprensió, la tolerància i el respecte a tot el que es refereixi a la llibertat de religió o de conviccions. Durant la mateixa sessió, la Comissió, en la seva resolució 1998/21 de 9 d'abril 1998, titulada "La tolerància i el pluralisme com a elements inseparables de la promoció i protecció dels drets humans", considera igualment que l'objectiu que consisteix a encoratjar un esperit de tolerància per mitjà de l'ensenyament dels drets humans ha de ser fomentat en tots els Estats i que l'Alta Comissionada de les Nacions Unides per als Drets Humans i els mecanismes competents de les Nacions Unides tenen un paper important que jugar a aquest respecte. L'Assemblea General, en la seva resolució 53/140, d'1 de març de 1999, titulada

"Eliminació de totes les formes d'intolerància religiosa", "Insta [...] als Estats a que, de conformitat amb les normes internacionals de drets humans, prenguin les providències necessàries [...] per fomentar la comprensió, la tolerància i el respecte pel que fa a la llibertat de religió o creences, per mitjà del sistema d'ensenyament o per altres mitjans".

El Relator especial, en els seus informes a la Comissió E/CN.4/1998/6 de 22 de gener de 1998, E/CN.4/1999/58 de 11 de gener de 1999 i E/CN.4/2000 / 65 de 15 de febrer de 2000 recomana que s'adoptin les mesures apropiades siguin posades per tal que pugui realitzar alguns estudis que tendents a enfortir el paper de la prevenció com a mitjà per combatre la intolerància i la no discriminació fundades en la religió o les conviccions.

A més, en el seu informe E/CN.4/1995/91 de 22 de desembre de 1994, el Relator Especial fa a la seva participació, en el marc de la Conferència internacional d'educació, a una taula rodona relativa al paper de les religions en l'educació per la tolerància i la comprensió mútua, organitzada per l'organització no governamental Conferència Mundial de les Religions per la Pau. Durant aquesta reunió, el Relator Especial va subratllar, entre altres coses, la importància de la prevenció en l'àmbit de la tolerància religiosa a través del paper estratègic de l'educació, de la informació i de la cultura i, a aquest fi, va esmentar les iniciatives i les accions que mereixerien ser preses o empreses en aquest àmbit.

En aquest context, cal recordar que l'article 26, paràgraf 2, de la Declaració Universal de Drets Humans disposa que "L'educació tendirà al ple desenvolupament de la personalitat humana i a l'enfortiment del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals; promourà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i grups ètnics o religiosos [...]".

La Resolució diu:

"Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i discriminació fundades en la religió o les conviccions

Proclamada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 25 de novembre de 1981 [resolució 36/55]

L'Assemblea General,

Considerant que un dels principis fonamentals de la Carta de les Nacions Unides és el de la dignitat i igualtat pròpies de tots els éssers humans, i que tots els Estats membres s'han compromès a prendre mesures conjuntes i separadament, en cooperació amb l'Organització de les Nacions Unides, per promoure i estimular el respecte universal i efectiu dels drets humans i les llibertats fonamentals de tots, sense distinció de raça, sexe, idioma o religió,

Considerant que en la Declaració Universal de Drets Humans i en els Pactes internacionals de drets humans es proclamen els principis de no discriminació i d'igualtat davant la llei i el dret a la llibertat de pensament, de consciència, de religió o de conviccions,

Considerant que el menyspreu i la violació dels drets humans i les llibertats fonamentals, en particular el dret a la llibertat de pensament, de consciència, de religió o de qualssevol conviccions, han causat directament o indirectament guerres i grans patiments a la humanitat, especialment en els casos en què serveixen de mitjà d'ingerència estrangera en els assumptes interns d'altres estats i equivalen a instigar l'odi entre els pobles i les nacions,

Atès que la religió o les conviccions, per a qui les professa, constitueixen un dels elements fonamentals de la seva concepció de la vida i que, per tant, la llibertat de religió o de conviccions ha de ser íntegrament respectada i garantida,

Considerant que és essencial de promoure la comprensió, la tolerància i el respecte a les qüestions relacionades amb la llibertat de religió i de conviccions i assegurar que no s'accepti l'ús de la religió o les conviccions amb fins incompatibles amb la Carta, amb altres instruments pertinents de les Nacions Unides i amb els objectius i principis de la present Declaració,

Convençuda que la llibertat de religió o de conviccions ha de contribuir també a la realització dels objectius de pau mundial, justícia social i amistat entre els pobles i a l'eliminació de les ideologies o pràctiques del colonialisme i de la discriminació racial,

Prenent nota amb satisfacció que, amb els auspicis de les Nacions Unides i dels organismes especialitzats, s'han aprovat diverses

convencions, i que algunes d'elles ja han entrat en vigor, per a l'eliminació de diverses formes de discriminació,

Preocupada per les manifestacions d'intolerància i per l'existència de discriminació en les esferes de la religió o les conviccions que encara es adverteixen en alguns llocs del món,

Decidida a adoptar totes les mesures necessàries per la ràpida eliminació d'aquesta intolerància en totes les seves formes i manifestacions i per prevenir i combatre la discriminació per motius de religió o conviccions,

Proclama aquesta Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i discriminació fundades en la religió o les conviccions:

Article 1

1. Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió. Aquest dret inclou la llibertat de tenir una religió o qualssevol conviccions de la seva elecció, així com la llibertat de manifestar la seva religió o les seves conviccions individualment o col·lectivament, en públic o en privat, mitjançant el culte, l'observança, la pràctica i l'ensenyament .

2. Ningú no serà objecte de coacció que pugui menyscar la seva llibertat de tenir una religió o conviccions de la seva elecció.

3. La llibertat de manifestar la pròpia religió o les pròpies conviccions estarà subjecta únicament a les limitacions que prescriu la llei i que siguin necessàries per protegir la seguretat, l'ordre, la salut o la moral públiques o els drets i llibertats fonamentals dels altres.

Article 2

1. Ningú no serà objecte de discriminació per motius de religió o conviccions per part de cap Estat, institució, grup de persones o particulars.

2. Als efectes d'aquesta Declaració, s'entén per "intolerància i discriminació basades en la religió o les conviccions" tota distinció, exclusió, restricció o preferència basada en la religió o en les conviccions i la fi o efecte sigui l'abolició o el menyscabament del reconeixement, el gaudi o l'exercici en peu d'igualtat dels drets humans i les llibertats fonamentals.

Article 3

La discriminació entre els éssers humans per motius de religió o conviccions constitueix una ofensa a la dignitat humana i una negació dels principis de la Carta de les Nacions Unides, i ha de ser condemnada com una violació dels drets humans i les llibertats fonamentals proclamats en la Declaració Universal de Drets Humans i enunciats detalladament en els Pactes internacionals de drets humans, i com un obstacle per a les relacions amistoses i pacífiques entre les nacions.

Article 4

1. Tots els Estats adoptaran mesures eficaces per prevenir i eliminar tota discriminació per motius de religió o conviccions en el reconeixement, l'exercici i el gaudi dels drets humans i de les llibertats fonamentals en totes les esferes de la vida civil, econòmica, política, social i cultural.

2. Tots els Estats faran tots els esforços necessaris per promulgar o derogar lleis, segons el cas, a fi de prohibir qualsevol discriminació d'aquest tipus i per prendre les mesures adients per combatre la intolerància per motius de religió o conviccions en la matèria.

Article 5

1. Els pares o, si escau, els tutors legals del nen tindran el dret d'organitzar la vida dins de la família de conformitat amb la seva religió o les seves conviccions i en compte l'educació moral que creguin que s'ha d'educar el nen.

2. Tot nen gaudirà del dret a tenir accés a educació en matèria de religió o conviccions d'acord amb els desitjos dels seus pares o, si escau, els seus tutors legals, i no se li obligarà a instruir en una religió o conviccions contra els desitjos dels seus pares o tutors legals, servint de principi rector l'interès superior del nen.

3. El nen estarà protegit de qualsevol forma de discriminació per motius de religió o conviccions. Se li educarà en un esperit de comprensió, tolerància, amistat entre els pobles, pau i germanor universal, respecte de la llibertat de religió o de conviccions dels altres i en la plena consciència que la seva energia i els seus talents s'han de dedicar al servei de la humanitat.

4. Quan un nen no es trobi sota la tutela dels seus pares ni dels seus tutors legals, es prendran degudament en consideració els desitjos expressats per aquells o qualsevol altra prova que s'hagi obtingut dels

seus desitjos en matèria de religió o de conviccions, servint de principi rector l'interès superior del nen.

5. La pràctica de la religió o conviccions en que s'educa a un nen no haurà de perjudicar la seva salut física o mental ni el seu desenvolupament integral tenint en compte el paràgraf 3 de l'article 1 de la present Declaració.

Article 6

De conformitat amb l'article 1 de la present Declaració i sense perjudici del que disposa el paràgraf 3 de l'article 1, el dret a la llibertat de pensament, de consciència, de religió o de conviccions comprendrà, en particular, les llibertats següents:

- a) La de practicar el culte o de celebrar reunions en relació amb la religió o les conviccions, i de fundar i mantenir llocs per aquests fins;
- b) La de fundar i mantenir institucions de beneficència o humanitàries adequades;
- c) La de confeccionar, adquirir i utilitzar en quantitat suficient els articles i materials necessaris per als ritus o costums d'una religió o convicció;
- d) La d'escriure, publicar i difondre publicacions pertinents en aquestes esferes;
- e) La d'ensenyar la religió o les conviccions en llocs aptes per a aquests fins;
- f) La de sol licitar i rebre contribucions voluntàries financeres i d'un altre tipus de particulars i institucions;
- g) La de capacitar, nomenar, elegir i designar per successió els dirigents que corresponguin segons les necessitats i normes de qualsevol religió o convicció;
- h) La d'observar dies de descans i de celebrar festivitats i cerimònies de conformitat amb els preceptes d'una religió o convicció;
- i) La d'establir i mantenir comunicacions amb individus i comunitats sobre qüestions de religió o conviccions en l'àmbit nacional i en l'internacional.

Article 7

Els drets i llibertats enunciats en aquesta Declaració es concediran en la legislació nacional de manera que tots puguin gaudir d'ells en la pràctica.

Article 8

Res del que disposa la present Declaració s'entendrà en el sentit que restringeixi o derogui cap dels drets definits en la Declaració Universal de Drets Humans i en els Pactes internacionals de drets humans.”

Aquesta resolució posa de relleu els vincles que existeixen entre els drets i la democràcia, així com l'estudi respectiu. Sembla que siguin complementàries.

Per tot el que hem vist podem definir que hi ha una finalitat de promoure una consciència de necessitats dels drets humans i de les responsabilitats que resulten en una societat democràtica. L'objectiu és, en referència a l'EDH crear en les escoles, des del nivell primari fins el nivell superior, un clima de comprensió i respecte de les qualitats i cultures dels altres.

3.5.2. Declaració de la llibertat d'expressió i d'informació (1982)

És usual iniciar un estudi sobre la llibertat d'expressió tot destacant l'essencialitat del seu contingut com a dret. El cert és que la llibertat d'expressió representa un dels fonaments que sustenten la idea de la dignitat humana i constitueix el baròmetre democràtic de qualsevol règim polític. De fet, la seva història ha estat i és una història de repressió, primer per instàncies religioses, i polítiques i socials, després.

La primera formulació doctrinal de la llibertat d'expressió no apareix fins a mitjans del segle XVII a Anglaterra, quan John Milton considera la llibertat d'expressió, unida a la llibertat de consciència, com la primera i més important de les llibertats (Areopagítica, 1644). No obstant, hagué de transcórrer més d'un segle per a que la seva obra fos recuperada pels il·lustrats francesos (Montesquieu, Voltaire, Diderot, D'Alembert). Després arribarien els primers reconeixements constitucionals a Nord Amèrica i a França: la Declaració de Drets de Virgínia (1776), la Declaració francesa dels Drets de l'Home i del Ciutadà (1789) o la primera esmena a la Constitució dels Estats Units (1791), representen algunes de les declaracions constitucionals que reconeixen el dret a la lliure emissió d'opinions en els termes que ja Milton havia formulat.

L'embrió del que avui entenem per llibertat d'expressió es perfilà, així, en aquestes primeres declaracions constitucionals: el seu caràcter fonamental i fonamentador d'altres drets, la seva consideració com a dret individual, però també com a valor essencial d'una comunicació social plural i la necessitat de regular els mitjans de comunicació social –llavors només els llibres i la premsa– per tal de garantir la llibertat d'expressió, constituïren els primers graons del desenvolupament actual de les llibertats d'expressió.

Però, parlar avui de llibertat d'expressió és parlar d'una llibertat molt més complexa que les contemplades en les primeres declaracions. La revolució mediàtica, el desenvolupament cultural, l'adopció de la fórmula d'Estat social, entre altres factors, han afectat considerablement el contingut, la titularitat i els límits que afecten aquella llibertat i han creat nombrosos problemes en la seva regulació i protecció.

Des de la primera constitucionalització del dret a la llibertat d'expressió en la Constitució americana, fins a la promulgació de les Constitucions europees posteriors a la segona guerra mundial i els convenis internacionals sobre drets humans, han passat ja més de dos-cents anys; i no endebades, en la mesura que les transformacions abans apuntades s'han anat plasman en aquests darrers textos, en els quals es fa evident un reconeixement més ampli d'aquesta llibertat. Així, al costat de la llibertat d'opinió, apareix la llibertat d'informar o el dret a rebre informació i també altres drets, com ara, la llibertat de càtedra o la de creació artística, reconeguts expressament en la Constitució espanyola; i es té en consideració no només la vessant individual d'aquesta llibertat sinó també la seva naturalesa col·lectiva i prestacional. La naturalesa dels drets s'amplia, de la mateixa manera que s'amplia el seu contingut; el que permet parlar en el nostre àmbit europeu de les «llibertats d'expressió». I, correlativament, es constitucionalitzen també llurs límits (per exemple, art. 20.4 CE), per tal d'assegurar la predicció de les situacions emparades pel dret a la llibertat d'expressió.

El seu reconeixement constitucional i internacional, però, resultarien insuficients si aquesta predictibilitat no fos possible trobar-la, ensems, en la pràctica

judicial. Força decisiu en aquest àmbit ha estat el Tribunal Europeu de Drets Humans, la jurisprudència del qual, assumida per les jurisdiccions constitucionals dels Estats europeus, ha servit per perfilar els criteris i pautes que permeten jutjar l'exercici de les llibertats d'expressió quan entren en col·lisió amb altres drets; i això és el que ha permès crear, poc a poc, una identitat europea en la protecció de les llibertats d'expressió.

La resolució que aquí ens interessa ressaltar va ser adoptada pel Comitè de Ministres el 29 d'abril de 1982, en el seu 70° període de sessions, i va ser el primer impuls a Europa en aquesta matèria, diu:

"Els Estats membres del Consell d'Europa,

1. Tenint en compte que els principis d'una autèntica democràcia, l'imperi de la llei i el respecte dels drets humans constitueixen la base de la seva cooperació, i que la llibertat d'expressió i d'informació és un element fonamental d'aquests principis;

2. Tenint en compte que aquesta llibertat s'ha proclamat en les constitucions nacionals i els instruments internacionals i, en particular, en l'article 19 de la Declaració Universal dels Drets Humans i l'article 10 del Conveni Europeu de Drets Humans;

3. Recordant que a través d'aquest conveni s'han adoptat mesures per a l'execució col·lectiva de la llibertat d'expressió i d'informació per confiar la supervisió de la seva aplicació als òrgans previstos per la convenció;

4. Considerant que la llibertat d'expressió i d'informació és necessària per al desenvolupament social, econòmic, cultural i polític de tots els éssers humans, i constitueix una condició per al progrés harmoniós de grups socials i culturals, les nacions i la comunitat internacional;

5. Convençuda que el continu desenvolupament de tecnologia d'informació i comunicació ha de servir per promoure el dret, sense consideració de fronteres, d'expressar, de cercar, rebre i difondre informacions i idees, independentment del seu origen;

6. Convençuda que els Estats tenen el deure de protegir contra les infraccions de la llibertat d'expressió i d'informació, i ha d'adoptar polítiques destinades a promoure la mesura del possible, una varietat de mitjans de comunicació i una pluralitat de fonts d'informació, la qual cosa permet una pluralitat d'idees i opinions;

7. Prenent nota de que, a més de les mesures legals esmentades en l'apartat 2 de l'article 10 del Conveni Europeu de Drets Humans, els codis d'ètica que voluntàriament s'han establert i aplicat per les organitzacions professionals en l'àmbit dels mitjans de comunicació;

8. Conscient que una circulació lliure i àmplia circulació de la informació de tot tipus a través de les fronteres és un factor important per a la comprensió internacional, per apropar els pobles i per a l'enriquiment mutu de les cultures,

I. Reiterar la seva ferma adhesió als principis de la llibertat d'expressió i d'informació com un element fonamental de la societat democràtica i pluralista;

II. Declarar que en l'àmbit de la informació i pels mitjans de comunicació tractarà d'assolir els següents objectius:

a. Protecció del dret de tota persona, sense consideració de fronteres, a expressar-se, a buscar i rebre informació i idees, sigui quina sigui la seva font, així com a impartir ells en les condicions establertes en l'article 10 del Conveni Europeu de Drets Humans;

b. Absència de censura o de qualsevol control o limitacions arbitràries als participants en el procés d'informació, sobre els continguts dels mitjans o en la transmissió i la difusió d'informació;

c. La recerca d'una política d'informació oberta en el sector públic, inclòs l'accés a la informació, per tal de millorar la comprensió de la persona, i la seva capacitat de discutir lliurement polítics, socials, econòmics i culturals;

d. L'existència d'una àmplia varietat de mitjans de comunicació independents i autònoms, que permetin la reflexió de la diversitat d'idees i opinions;

e. La disponibilitat i l'accés en condicions raonables d'instal·lacions adequades per a la transmissió nacional i internacional i la difusió d'informació i idees;

f. La promoció de la cooperació internacional i assistència, a través dels canals públics i privats, amb vista a fomentar el lliure flux d'informació i la millora de les infraestructures de comunicació i experiències;

III. Resolem intensificar la seva cooperació amb la finalitat de:

- a. defensar el dret de tota persona a l'exercici de la llibertat d'expressió i d'informació;
- b. promoure, a través de l'ensenyament i l'educació, l'exercici efectiu de la llibertat d'expressió i d'informació;
- c. per promoure el lliure flux d'informació, contribuint així a la comprensió internacional, un millor coneixement de les condemes i les tradicions, el respecte de la diversitat d'opinions i l'enriquiment mutu de les cultures;
- d. per compartir les seves experiències i coneixements en l'àmbit dels mitjans;
- e. per garantir que les noves tècniques d'informació i comunicació i serveis, si escau, s'utilitzin efectivament per ampliar l'abast de la llibertat d'expressió i d'informació.”

Com veiem en l'apartat b del paràgraf III parla d'intensificar la cooperació amb la finalitat “de promoure, a través de l'ensenyament i l'educació, la llibertat efectiva de la llibertat d'expressió i d'informació”. Ens trobem així una educació específica a la qual li concerneix un sol dret polític: el de la llibertat d'expressió i d'informació.

3.5.3. Resolució No R(85) 7 del Comitè dels ministres dels Estats membres sobre l'ensenyament i l'aprenentatge dels drets de l'home en les escoles (2004)

Després de fer una nova crida de la Resolució (78) 41 sobre l'ensenyament dels drets de l'home, el Comitè de ministres recomana que els governs dels Estats membres: “afavoreixin l'ensenyament per la salvaguarda dels drets humans”.

Troblem un annex a continuació de la resolució i aquest dona uns suggeriments en quant a l'ensenyament dels drets de l'home, els mètodes i fins i tot els qui ho han d'ensenyar. La comprensió, l'experiència i el coneixement dels drets humans són considerats com elements importants de la preparació de la joventut per a la vida en una societat plural i democràtica. Per tant, veiem una

vegada més els drets de l'home lligats a la democràcia. L'educació ha de començar des de l'edat més jove.

3.5.4. Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (1992)

El Consell d'Europa va celebrar a Estrasburg el 1984 la conferència «Cap a una carta europea de les llengües », en què es va adoptar l'acord de crear un grup de treball per elaborar un document en el si de la Conferència dels Poders Locals i Regionals.

El 1988 aquesta Conferència, un dels àmbits de treball del Consell d'Europa, i l'Assemblea Parlamentària del mateix Consell van aprovar el text del que seria més endavant la *Carta europea de les llengües regionals o minoritàries*.

El Comitè de Ministres dels estats membres la va signar i ratificar el 25 de juny de 1992, com una convenció internacional. Ja el 1979 Alexandre Cirici, senador català i membre de l'Assemblea Parlamentària de Consell d'Europa -amb la democràcia espanyola i la presència en aquest organisme acabats d'estrenar- , va prendre la iniciativa d'elaborar una relació de llengües europees que es poguessin considerar com a «regionals i minoritàries». Moltes d'aquestes llengües estaven en una posició feble perquè la majoria no tenia un reconeixement oficial.

El grup de treball va estar format per juristes, lingüistes i polítics , entre els quals hi havia Modest Prats i el diputat Lluís M. de Puig, a qui es va encarregar l'elaboració del *rapport*. El treball va anar fent curs en el si d'una institució complexa com és el Consell d'Europa, que aplega molts més estats que no pas la Unió Europea i que no té competències de gestió, ja que treballa en els camps de la cultura, els drets humans i la cooperació interestatal.

El dia 5 de juliol de 1992 van signar la Carta Alemanya, Àustria, Dinamarca, Espanya, Finlàndia, Hongria, Liechtenstein, Luxemburg, Malta, Noruega i els Països Baixos: en total, onze estats . Una mica més tard ho va fer Croàcia. Va entrar en vigor el primer de març de 1998 en ser ratificada per Finlàndia,

Hongria, Liechtenstein, Noruega, els Països Baixos i Croàcia (havien de ratificar-la almenys cinc estats). Més endavant l'han ratificada Suïssa, Dinamarca, Alemanya, Suècia, Eslovènia, el Regne Unit i Espanya.

En el tràmit es van produir esmenes, retalls i fins un canvi en la denominació del document. En la discussió sobre el nom es va passar de l'original Carta europea de les llengües regionals i minoritàries a Carta europea de les llengües regionals o minoritàries.

Aquest canvi no era pas negatiu ja que la denominació «regional» no agradava a tothom i hi ha alguna llengua que en un estat és minoritària però en altres potser és la llengua predominant, com l'alemanya a Itàlia, parlat al Tirol del Sud.

Alguns dels objectius i principis de la Carta són:

- a. El reconeixement de les llengües regionals o minoritàries com a expressió de la riquesa cultural;
- b. El respecte de l'àrea geogràfica de cada llengua regional o minoritària, de manera que les divisions administratives no hi constitueixin cap obstacle;
- c. La necessitat d'una acció decidida de promoció de les llengües regionals o minoritàries a fi de protegir-les.

La Carta també pretén facilitar i impulsar l'ús oral i escrit de les llengües, les relacions entre els grups que usin la mateixa llengua en estats diferents, l'ensenyament i l'estudi, la promoció dels estudis i de la recerca i la posada a l'abast de mitjans que permetin a les persones que viuen en un territori amb llengua regional o minoritària reconeguda i no la parlin d'aprendre-la, entre d'altres. També vol eliminar les disposicions que vagin en contra d'alguna llengua regional o minoritària.

La Carta no és un instrument per declarar l'oficialitat de cap de les llengües reconegudes pels estats en el document d'adhesió o ratificació. Són les constitucions i altres disposicions pròpies dels estats les que les reconeixen o no. Cada estat pot adoptar, segons els mecanismes que preveu la Carta,

diferents fórmules d'adhesió i ha d'especificar a quines llengües aplica el document. Als estats que han ratificat la Carta, i entre les llengües a les quals l'aplicaran, hi ha casos molt diversos pel que fa a l'estatus d'aquestes: hi ha llengües oficials en tot l'estat i llengües oficials en part d'un estat; encara que el més freqüent és el cas de llengües regionals o minoritàries que no són oficials. En cada declaració els estats han de definir les llengües que hi reconeixen com a regionals, minoritàries o menys esteses, en el conjunt o en un a part del seu territori. A més, poden incloure-hi llengües sense territori, a les quals s'aplicaran només els objectius i principis generals de la part II de la Carta.

La finalitat de la *Carta europea de les llengües regionals o minoritàries* és cultural. Reconeix les llengües com a expressió de cultura per tal de mantenir i desenvolupar les tradicions i la riquesa cultural d'Europa.

Tenint en compte que el Consell d'Europa es va crear per aconseguir una unió més estreta entre els seus membres, es reconeix que la «protecció i promoció de les llengües regionals o minoritàries en els diferents països i regions d'Europa representen una contribució important a la construcció d'una Europa basada en els principis de la democràcia i de la diversitat cultural» (del preàmbul de la Carta).

A l'article 7.3 es diu que els Estats membres hauran de promoure:

“ el respecte, la comprensió i la tolerància envers les llengües minoritàries i regionals en tant que objectius de l'educació”.

Es tracta aquí de l'ensenyament específic de les llengües minoritàries, de cara a eliminar la discriminació, per restituir els drets lingüístics. Es pot veure, a través de l'estudi dels diferents instruments, la necessitat de dissenyar una categoria especial de l'educació dels drets: és sensat eliminar la discriminació d'un grup lingüístic que està protegit i consagrat per un instrument dels drets de protecció internacionals.

3.6. Comissió sobre la Seguretat i la Cooperació a Europa (CSCE)

Aquest és un organisme constituït com a Comissió i és responsable de la supervisió i el foment del compliment dels acords de l'Organització per la Seguretat i la Cooperació a Europa, segons el que estableix l'Acta Final d'Hèlsinki, i altres compromisos de l'OSCE. La Comissió contribueix a la formulació de la política dels EUA sobre l'OSCE i participa en la seva execució, fins i tot a través de la participació del personal i dels EUA sobre les delegacions a les reunions de l'OSCE i en determinats òrgans de l'OSCE.

La Comissió es compon de nou membres del Senat dels Estats Units, nou membres dels EUA Cambra de Representants, i un membre de cadascun dels Departaments d'Estat, Defensa i Comerç. Els càrrecs de President i Co-President són compartits per la Cambra de Representants i el Senat i la rotació cada dos anys, quan es convoca un nou Congrés. Un professional del personal ajuda als Comissaris en el seu treball.

La Comissió contribueix a la formulació de la política dels EUA sobre l'OSCE i participa en la seva execució, fins i tot a través de la participació del personal i dels EUA sobre les delegacions a les reunions de l'OSCE i en determinats òrgans de l'OSCE. Membres de la Comissió tenen un contacte regular amb els parlamentaris, funcionaris governamentals, organitzacions no governamentals, privades i els particulars d'altres Estats participants de l'OSCE.

La Comissió convoca a audiències públiques i reunions d'informació amb els pèrits sobre les qüestions relacionades amb l'OSCE; qüestions informes públics sobre l'aplicació de l'OSCE als Estats participants; publica un resum mensual amb informació actualitzada sobre l'evolució de l'OSCE i les activitats de la Comissió, i organitza les delegacions oficials als Estats participants i les reunions de l'OSCE per abordar i avaluar democràtic, econòmic i dels drets humans de primera.

La primera de les sessions de treball de la CSCE es va celebrar a Viena l'any 1989. La segona a Copenhaguen entre juny i juliol de l'any 1990 i la tercera, que cito aquí per tenir una certa rellevància en el contingut del nostre treball.

Aquesta tercera sessió es va celebrar a Moscou entre setembre i octubre de 1991 i, en el seu desenvolupament hi consta un article, el 42 que diu:

Els Estats participants

(42,1) - afirmar que l'educació en drets humans és fonamental i que, per tant, és essencial que els seus els ciutadans són educats sobre els drets humans i les llibertats fonamentals i el compromís del respecte d'aquests drets i llibertats en la legislació nacional i els instruments internacionals a què puguin ser parts;

(42,2) - reconèixer que l'eficàcia de l'educació en drets humans contribueix a la lluita contra la intolerància, religiosa, racial i els prejudicis ètnics i l'odi, fins i tot contra els romaní, la xenofòbia i les formes l'antisemitisme;

(42,3) - encoratjar a les seves autoritats competents responsables dels programes d'educació per al disseny efectiva dels drets humans relacionats amb els plans d'estudis i cursos per a estudiants de tots els nivells, en particular estudiants de dret, administració i ciències socials, així com els assistents militars, la policia i el servei públic de les escoles;

(42,4) - farà que la informació sobre totes les disposicions de la CSCE dimensió humana a disposició dels seus educadors;

(42,5) - animarà a les organitzacions i establiments educatius a cooperar en l'elaboració de i l'intercanvi de programes de drets humans en els àmbits nacional, així com el pla internacional;

(42,6) - va a vetllar perquè les activitats realitzades amb vista a promoure els drets humans l'educació en el sentit més ampli, tenir en compte l'experiència, els programes i les formes de la cooperació en el marc dels internacionals, governamentals i no governamentals, tals com les Nacions Unides i el Consell d'Europa.”

Aquest és el text més complet de la CSCE sobre l'Educació per als Drets Humans. Cal assenyalar que la qüestió es va plantejar a Viena el 1989 en una cita molt curta i pràcticament sense contingut, i, més tard oblidat a

Copenhaguen i, és a Moscou on si que hi trobem, concretament a l'article 42 on a tots els seus apartats hi trobem referències a l'objecte de la investigació. Aquest text és important pel que fa al curs del pensament europeu sobre l'ensenyament dels drets humans.

3.7. L'Organització de la Unió Africana

L'Organització per la Unitat Africana (OUA) va ser una organització regional que agrupava els països del continent africà. Va ser fundada el 25 de maig de 1963, un any després de la dissolució de la Unió d'Estats Africans, i reemplaçada el 9 de juliol del 2002 per la Unió Africana.

La seva fundació es va deure a l'impuls d'importants líders del Tercer Món com l'emperador d'Etiòpia Haile Selassie I, Kwame Nkrumah i Gamal Abdel Nasser. Els seus caps van ser promoure la unitat i solidaritat dels estats africans i servir com la veu col·lectiva del continent. També estava dedicada a eradicar el colonialisme i promoure la cooperació internacional. La seva seu estava en Adis Abeba, Etiòpia.

Comptava al 2002 amb 53 estats membres més la República Àrab Saharauí Democràtica (Sàhara Occidental). Amb motiu d'aquesta última incorporació Marroc es va retirar el 1985 de l'OUA. També el Moviment per l'Autodeterminació i Independència de l'Arxipèlag Canari (MPAIAC) va ser membre observador.

L'OUA va ser una de les principals promotores del boicot i protestes diplomàtiques i polítiques contra Sudàfrica a causa de l'aplicació de l'apartheid com a política oficial del seu govern. Essent admesa a l'OUA el juny de 1994 degut a la fi del sistema de l'apartheid.

És en aquest si que es planteja la Carta africana sobre els drets humans i dels pobles (Carta de Banjul) "(Aprovada el 27 de juliol de 1981, durant la XVIII Assemblea de Caps d'Estat i Govern de l'Organització de la Unitat Africana, reunida a Nairobi, Kenya) ".

En aquesta Carta hi trobem un preàmbul que ja ens parla de l'a necessitat de l'educació i un article 25 que introdueix una nova forma de dir, un llenguatge diferent d'altres textos.

PREÀMBUL

Els Estats africans membres de l'Organització per la Unitat Africana, signants d'aquest Conveni titulat "Carta africana sobre drets humans i dels pobles",

Recordant la Decisió 115, XVI de l'Assemblea de caps d'Estat de govern, en la seva setzena sessió ordinària, celebrada a Monròvia, Libèria, del 17 al 20 de juliol de 1979, referent a la preparació de "un projecte preliminar d'una Carta africana sobre els drets humans i dels pobles que contempli entre altres coses la creació d'organismes la funció sigui promoure i protegir els drets humans i dels pobles ";

Vista la Carta de l'Organització per la Unitat Africana, la qual estipula que "la llibertat, la igualtat, la justícia i la dignitat són objectius essencials per a la realització de les legítimes aspiracions dels pobles africans ";

Reafirmant la promesa que van fer solemnement en l'article 2 de la Carta d'eradicar d'Àfrica tota forma de colonialisme, coordinar i intensificar la seva cooperació i esforços per assolir una vida millor per als pobles de Àfrica y fomentar la cooperació amb la deguda consideració a la Carta de les Nacions Unides i a la Declaració dels drets humans;"

Veiem, l'article en qüestió:

"Article 25: Els Estats signants de la present Carta tindran el deure de promoure i garantir per mitjà de l'ensenyament, la educació i la divulgació, el respecte dels drets i llibertats continguts en la present Carta i de procurar que aquestes llibertats i drets, així com les corresponents obligacions i deures, siguin entesos."

Ens diu que els Estats tenen l'obligació de promoure a través de l'educació el respecte als Drets de l'home continguts en la Carta de Banjul. A més, els Estats han de garantir que les llibertats i drets, així com les corresponents obligacions

i han estat inclosos en l'educació. Aquest text va més enllà de les Convencions de les Nacions Unides. El que demostra clarament que una determinada educació en l'àmbit dels drets humans és una obligació de l'Estat, ja que ha de vetllar perquè els drets continguts en la carta ha estat entesa per tothom. Per comprendre els seus drets, per la qual cosa han estat ensenyats i explicats. A més, el terme que s'utilitza és "deure". Per tant, si existeix l'obligació per l'Estat, existeix un dret a l'educació per als drets humans en el Continent Africà.

3.8. Síntesis del capítol

Què podem deduir d'aquesta llarga llista de textos internacionals i, alguns de regionals?

Existeix un dret a l'educació dels drets de l'home?

Arribarà a ser-ho ?

Quan s'observa el nombre impressionant d'instruments internacionals en els quals hi trobem l'educació dels drets de l'home, podem tenir ganes d'arribar a concloure la certesa de l'existència d'un dret de l'home. Ara bé, ens apareixen molts interrogants:

¿El respecte als drets de l'home és un objectiu a atendre per l'educació en general o s'ha de dur a terme una educació específica per atendre aquest objectiu ?

Així mateix ens interroguem sobre els lligams existents entre el dret a l'educació i l'educació dels drets de l'home:

¿Són els dos drets distints o són dues parts complementàries del mateix dret?.

L'educació dels drets de l'home i el dret a l'educació estan totes dues contingudes en els mateixos articles.

¿Si existeix un dret a l'educació, se'n deriva amb força un dret a l'educació dels drets ?

En fi, l'educació dels drets humans, ¿què és, un dret de l'home, una ètica cívica o encara una altra cosa ?

La meta última de l'educació en drets humans està inspirada en els principis expressats en els instruments internacionals sobre la matèria i que hem vist al llarg del tercer capítol, i que estan desenvolupades teòricament per la jove disciplina de la Pedagogia dels Drets Humans i que s'alimenta dels aprenentatges derivats de les experiències conduïdes per una munió d'entitats i associacions entre les que podem destacar les ONG de drets humans, com l'anomenada en aquest treball, OIDEL, que han fet un desplegament d'esforços de diferent tipus en el camp de l'Educació en Drets Humans, principalment els darrers vint-i-cinc anys.

La meta última dels drets humans és la construcció de societats en les quals no s'atropelli la dignitat humana i, en aquest marc, la meta de l'educació en drets humans, eminentment subjectiva, és que cada persona es reconegui com a subjecte de drets, sigui capaç d'exercir-los i defensar-los i, a la vegada, reconegui i respecti els drets de les altres persones i actuï en conseqüència.

Ara bé, l'ampliació progressiva de l'amplitud del concepte de drets humans i de la seva integralitat i interdependència, ha enriquit aquesta finalitat definida a partir del subjecte, eixamplant així el paper de l'educació en drets humans en tant que, a més d'operar com un instrument de prevenció de violacions dels drets fonamentals, ha de constituir-se en un motor de transformacions individuals i socials, de construcció de ciutadania i de realització de la democràcia.

En el camí envers aquestes metes l'Educació en Drets Humans es proposa varis fins simultanis, que són consonants amb la multidimensió del concepte de drets humans.

Es tracta de fins generals, rectores, que han de ser compartides per qualsevol programa que es refereixi a la formació en valors de naturalesa universal que sustenti la dignitat de la persona (fins ètics), amb la formació en l'anàlisi i avaluació de la realitat a partir de paràmetres valòric-normatius (fins crítics) i amb la formació amb el compromís actiu per transformar els aspectes de la realitat – individual i social – que impedeixen la realització efectiva dels drets humans (fins polítics).

ÈTICS	Formar en els valors de naturalesa universal que sustenten la dignitat i drets de la persona
CRÍTICS	Formar als subjectes per al judici crític de sí mateix i dels seus contextos d'acció, des de els més propers i immediats fins els més distants i mediats
POLÍTICS	Formar per concebre els canvis socials necessaris i per fer-los realitat

Figura 16: Fins de l'educació en drets humans

Aquests fins són l'horitzó del treball educatiu i no pot perdre's de vista el moment de dissenyar els objectius de qualsevol programa concret, ajustant-se a les característiques dels destinataris i al context on s'impulsarà.

En el seu enunciat més complet, educació en i per als drets humans i la vida en democràcia, queden compreses per tant una actitud i una acció, el propòsit del qual és formar en una filosofia, el reconeixement dels drets humans, i per a practiques concretes, d'acció i relació entre els subjectes que es respecten com a iguals en dignitat i drets i es comporten de manera autònoma, crítica i responsable, guiats per principis ètics i solidaris.

En síntesi: educar en drets humans implica desenvolupar el saber, el voler i el poder actuar per a la defensa dels drets humans i els principis democràtics. És

una tasca que ha de mobilitzar l'intel·lecte, els sentiments i la voluntat de les persones, Una feina integral, tan com integrals som els éssers humans.

Janusz Symonides¹⁷⁶ que estudià el subjecte en detall, distingeix tres categories diferents d'EDH, o per ser més precís, tres tipus d'obligacions de l'Estat per aplicar a aquesta educació:

1. L'obligatorietat de dirigir l'educació envers un reforçament de respecte als drets de l'home i a les llibertats fonamentals.
2. L'obligació de combatre a través de l'educació qualsevol tipus de discriminació
3. L'obligació de facilitar aquesta educació a certs grups, principalment als professionals i als vulnerables.

Es pot doncs afirmar que l'Estat té l'obligació de formar una educació amb la intenció, entre d'altres, de reforçar el respecte dels drets de l'home, a l'eliminació de tota discriminació, i a l'existència per a cada ésser humà del dret a rebre un determinat ensenyament. Per tant, Symonides, es qüestiona si el dret a l'educació dels drets de l'home mereix un reconeixement més enllà de qualsevol dubte.

Aquests són els punts que veurem en el següent capítol.

---

¹⁷⁶ SYMONIDES, J, (1998), *Human Rights: New Dimensions and Challenges*, París. UNESCO..

CAPÍTOL QUART
CONCEPTUALITZACIÓ DE
L'EDUCACIÓ DELS DRETS DE L'HOME

CAPÍTOL QUART. CONCEPTUALITZACIÓ DE L'EDUCACIÓ DELS DRETS DE L'HOME

4.1. Introducció. Opinions dels experts relatius a la qüestió Educació en Drets Humans.

El concepte de drets humans és en aparença poc significatiu i es pogués considerar que comporta una redundància, ja que tots els drets són humans, en ser el dret una creació de l'home, que permet l'harmonia i pacífica convivència social.

Són diverses les aportacions que poden trobar respecte al concepte del que són drets humans, entre els quals destaquen els següents:

- **Doctrina lus Naturalista** .- Defineix als drets humans, com aquells inherents a la naturalesa humana, garanties imprescindibles i essencials que requereix un individu per viure i desenvolupar-se com a persona.
- **Doctrina lus positivista** .- Sosté que els drets humans són constitucionalment enunciats com a tals, és a dir; els drets continguts en els textos constitucionals i en les lleis de més alta jerarquia, concretament anomenats drets de l'home, els ja enunciats en les constitucionals polítiques dels estats i en l'àmbit internacional els establerts en les declaracions, tractats i convencions sobre els drets humans.

També podem definir que els drets humans tenen les següents característiques:

- Són universals, perquè els drets humans són per a totes les persones sense importar el seu origen, edat, raça, sexe, color, opinió política o religiosa, etc. Sense cap distinció a tot el món s'han de respectar els drets fonamentals dels homes i de les dones.

- Permanents, perquè una vegada que s'han aconseguit queden establerts a l'ordre públic internacional o nacional. En ser reconeguts pels estats, els drets humans, no han de desaparèixer o suprimir-se i continuaran a través del temps, i no estan subjectes a un termini determinat.
- Progressius, satisfan les necessitats personals i col·lectives és una preocupació constant de la humanitat, aquestes necessitats no són estàtiques, al contrari, augmenten segons el progrés social, cultural, econòmic o industrial de la comunitat. Convertint finalment per un interès per assolir.

Principis generals dels drets humans:

- La llibertat, la justícia i la pau en el món tenen per base el reconeixement de la dignitat intrínseca i dels drets iguals i inalienables de tots els membres de la família humana.
- Tots els éssers humans neixen lliures i iguals en dignitat i drets, dotats de raó i consciència, han de comportar-se fraternalment els uns amb els altres.
- La realització de l'ésser humà lliure necessita condicions que permetin gaudir a cada persona dels seus drets civils, polítics, econòmics, socials i culturals en plena llibertat.
- El dret dels pobles per autodeterminar la seva destinació i el seu desenvolupament econòmic, social i cultural, és condició per a gaudir dels drets i les llibertats fonamentals.
- Afavoreixen la consolidació, dins de les institucions democràtiques, d'un règim de llibertat personal i de justícia social, fonamentat en els drets essencials de l'home.
- L'estat no podrà destruir ni restringir els Drets Humans fonamentals.

- Els estats s'han compromès a respectar en forma absoluta els drets individuals i a assolir progressivament la plena efectivitat dels drets socials, econòmics i culturals.
- Els drets humans tenen una dimensió històrica i constitueixen un ideal comú per a home i dones de tots els pobles.

En la qüestió d'experts en trobem, que han estat reconeguts mundialment en el tema que ens ocupa relatiu a l'Educació del Drets Humans. Aquests experts són: Alfredsson Gudmundur, Muntarbhorn Vitit i Symonides Januz. El perquè he escollit aquests autors és degut a la seva significació en el camp dels drets humans. Veiem una petita biografia d'aquests autors:

Gudmundur Alfredsson va obtenir el seu grau de Dret a la University of Iceland (1975), també té una Mestria en Justícia Criminal de la facultat de Dret de New York University (1976) i un Doctorat en Ciències Jurídiques de la Facultat de Dret de Harvard (1982). Va treballar en la Secretaria de la ONU durant 12 anys, en l'Oficina de Relacions Legals de Nueva York (1983-85) i en el Centre de Drets Humans a Ginebra (1985-95). Actualment és Professor de la Facultat de Dret de Lund University i Director de l'Institut Raoul Wallenberg de Drets Humans i Dret Internacional Humanitari (2005-2006).

Alfredsson és membre de la Subcomissió de la Promoció i Protecció de Drets Humans de l'ONU (des de 2004). És Editor en Cap del Periòdic Internacional per als Drets de Grups i Minories, editor de nombrosos llibres i l'autor de més de cent articles en infinitat de temes relacionats amb Drets Humans i Dret Internacional.

Nascut el 1952, Vitit Muntarbhorn és professor de dret a la Universitat de Chulalongkorn (Bangkok) i ha dedicat gran part de la seva vida a activitats relacionades amb l'educació per als drets humans, sobretot exercint la docència i participant en conferències, seminaris i sessions de formació. Exerceix també les funcions de consultor i expert per diverses organitzacions del sistema de les Nacions Unides i és autor d'una llarga sèrie de publicacions, així com de materials pedagògics, entre els quals figuren diversos jocs de

societat que tenen per tema els drets humans. Des de juliol de 2004, en la seva qualitat de Relator Especial de la Comissió de Drets Humans de les Nacions Unides sobre la situació dels drets humans a la República Popular Democràtica de Corea, s'ocupa de la qüestió dels drets humans en aquest país per mandat d'aquesta Comissió i de l'Assemblea General de les Nacions Unides.

El professor tailandès Vitit Muntarbhorn es el guanyador del Premi UNESCO d'Educació per als Drets Humans 2004, atorgat pel Director General de la UNESCO, Koichiro Matsuura, a proposta d'un jurat internacional.

Janusz Symonides, Professor de Dret Internacional i de Relacions Internacionals, ex Vicecanceller de la Universitat Nicolau Copèrnic de Torun, Polònia (1969-1974) i ex Director de l'Institut Polonès de Relacions Internacionals (1980-1987). Des de 1989 és Director de la Divisió dels Drets Humans, la Democràcia i la Pau, UNESCO. Ha publicat nombrosos articles i llibres sobre qüestions de drets humans.

Cadascun d'aquests autors aporta una visió diferent en el punt de partida però alhora coincident en l'arribada ja que s'ofereix una coordinació en el contingut del seu raonament. Per la finalitat del nostre treball és condició necessària fer un estudi de les seves aportacions en aquest camp.

4.2. El dret a l'educació en drets humans en Vitit Muntarbhorn

El primer estudi escollit és el de Vitit Muntarbhorn basat en l'anàlisi d'una sèrie de Congressos internacionals en Drets Humans que també han estat analitzat en la primera part d'aquest treball de recerca.

El compromís de l'Organització de Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO) coincideix amb el foment de l'educació per als drets humans i amb la data de 1948, any que va ser adoptada la Declaració Universal dels Drets Humans. No obstant això, la implicació amb aquest tipus d'educació va arribar materialment i amb visibilitat per a tothom només el 1974; quan la UNESCO va adoptar la Recomanació sobre l'Educació per a la

Comprensió, la Cooperació i la Pau Internacionals, i l'Educació relativa als Drets Humans i a les Llibertats Fonamentals. El document suggereix la inserció de la problemàtica dels drets humans en els currículum dels diversos nivells d'ensenyament i el foment de la “acció per assegurar l'exercici i l'observança dels drets humans, inclosos els drets dels refugiats, l'eradicació del racisme i la lluita contra les diverses formes de discriminació”.

L'any 1978, el Congrés Internacional sobre l'Ensenyament dels Drets Humans, realitzat a Viena, va ser l'inici, de cara al futur, de tot el plantejament d'educació en drets humans al destacar la indivisibilitat dels drets humans (civils, polítics, econòmics, socials i culturals) i proposar les següents metes per a l'educació en aquest camp:

- 1) estimular les actituds de tolerància, respecte i solidaritat que pertanyen per naturalesa als drets humans;
- 2) proveir, en els plans nacional i internacional, el coneixement dels drets humans i de les institucions creades per a la seva implementació;
- 3) augmentar la consciència dels individus sobre les fórmules i els mètodes pels quals els drets humans poden convertir-se en realitat social i política tan en els escenaris intern, com extern¹⁷⁷.

El Congrés de Viena també va declarar la necessitat d'oferir l'ensenyament interdisciplinari dels drets humans, integrant el seu contingut als currículum dels diversos cursos i assignatures.

Aquesta tesi es va veure enfortida a Malta, el 1987, amb el Congrés Internacional sobre l'Ensenyament dels Drets Humans, la Informació i la Documentació, que va defensar, entre d'altres:

“el desenvolupament de programes d'educació en drets humans tant en el sistema formal d'educació com el no formal, considerant-se degudament els següents aspectes: l'edat de l'educand, el seu nivell

---

¹⁷⁷ Document final del Congrés Internacional de la UNESCO (1978) sobre “Ensenyament dels drets humans”, Ginebra

d'escolarització i la seva orientació professional; els instruments internacionals de drets humans més importants; els sistemes nacionals i regionals de protecció d'aquests drets; i l'experiència de països diferents en la solució dels problemes socioeconòmics, polítics, jurídics, etc., per assegurar l'exercici dels drets humans i de les llibertats tradicionals"¹⁷⁸.

Al 1993, l'objectiu de l'educació en drets humans va ser ampliat pel Congrés Internacional sobre l'Educació per als Drets Humans i la Democràcia, de Montreal, que va establir un vincle bàsic entre drets humans i democràcia. Malgrat emfatitzar el paper de l'educació formal i no formal en la problemàtica, el congrés va demanar més cura per a l'educació en contextos específics i en circumstàncies difícils, en el que es refereix als següents temes:

conflictes armats, desplaçament forçat, situacions d'emergència i dictadura militar, territoris ocupats, transició democràtica, infància i societats pseudo-soviètiques. Va esmentar, també, el ventall variat de catalitzadors en l'educació en drets humans: Individus, famílies, grups i comunitats, educadors, institucions d'ensenyament i seves direccions, estudiants, joves, mass-media, ocupadors i sindicats, moviments populars, partits polítics, parlamentaris, funcionaris públics, organitzacions no governamentals nacionals i internacionals, organitzacions intergovernamentals i multilaterals, l'Organització de Nacions Unides, particularment el seu Centre de Drets Humans, les agències especialitzades del sistema de l'ONU, sobretot la UNESCO, i els Estats¹⁷⁹.

Aquest impuls es va concretar encara més el mateix any 1993, amb la Conferència de Viena, on el document final enuncia així la relació entre drets humans, democràcia, pau i desenvolupament, tenint a la vista els drets de la dona:

1 (...) La Conferència Mundial sobre Drets Humans apel·la als Estats i a les demés institucions que insereixin els continguts de drets humans, dret

¹⁷⁸ International Law: News and Information from Asia to Pacific, ONU, v.2, n.19, p.8, 1988

¹⁷⁹ Congrés Internacional d'Educació per als Drets humans i la democràcia. Montreal, 1993. Raport final. París, UNESCO, 1994

humanitari, democràcia i Estat de Dret com assignatures en els currículum de tots els establiments d'ensenyament, en el context de l'educació formal i no formal.

2 L'educació en drets humans ha d'abastar la pau, la democràcia, el desenvolupament i la justícia social, conforme s'ha definit en els instruments internacionals i regionals de drets humans, per arribar d'aquesta manera a l'enteniment comú i la consciència generalitzada que permetin reforçar el compromís universal amb els drets humans.

Vitit Muntarbhorn planteja el següent:

“Considerant el Pla d'Acció Mundial per a l'Educació per als Drets Humans i la Democràcia — adoptat al març de 1993 pel congrés Internacional sobre l'Educació per als Drets Humans i la Democràcia, de la UNESCO — i altres instruments de drets humans, la Conferència Mundial sobre Drets Humans recomana que els Estats desenvolupin estratègies i programes específics per a assegurar l'educació més àmplia possible en drets humans i la divulgació de les informacions públiques en aquest àrea, emfatitzant particularment els drets humans de la dona”¹⁸⁰.

En suma, l'educació per als drets humans és “essencial per promoure i arribar a relacions estables i harmonioses entre les comunitats i per fomentar l'enteniment mutu, la tolerància i la pau”¹⁸¹.

4.2.1. Desafiaments i universalització

Els instruments esmentats confirmen el fet que hi ha un consens universal sobre el valor de l'educació per als drets humans i la necessitat de promoure-la. No obstant això, la realitat amb què s'ofereixen les comunitats nacionals i global és més complexa del que sembla a primera vista. Són desafiaments

---

¹⁸⁰ Conferència Mundial dels Drets Humans. Declaració de Viena: programa i accions (1993). New York. ONU, p.66/67

¹⁸¹ Conferència Mundial dels Drets Humans. Declaració de Viena: programa i accions (1993). New York. ONU, p.67

vitals a l'educació en drets humans la universalització, la interconnexió, la diversificació i l'especificació, entre d'altres.

En els últims cinquanta anys, el món ha vist el sorgiment de diverses normes universals de drets humans i dels respectius mecanismes de monitoratge, tot això sota la forma de tractats i declaracions, l'exemple de la Declaració Universal dels Drets Humans (de 1948), del Pacte Internacional dels Drets Civils i Polítics i del Pacte Internacional dels Drets Econòmics, Socials i Culturals (ambdós de 1966) i dels dos protocols opcionals al primer pacte citat¹⁸².

Existeix, no obstant això, un desequilibri significatiu entre la creació de la norma universal i la implementació d'aquesta en l'esfera domèstica. Diversos països, especialment a Àsia, mai van ratificar aquests pactes internacionals ni qualssevol altres tractats sobre la matèria. Aquells que ho havien fet, al seu voltant, ostenten una sèrie de discrepàncies internes, doncs moltes de les seves lleis i pràctiques estan en conflicte amb les normes internacionals. La situació s'agreuja per la falta de traducció de bona part d'aquests instruments als idiomes nacionals, el que accentua la distància entre el principi i la pràctica.

A més, determinats països s'inclinen a defensar la tesi que les normes universals estan subjectes a les variacions culturals. Ocasionalment, aquest tipus d'argument bordeja "l'etnocentrisme", que duu a la dissolució de les normes universals i afebleix l'esperit dels drets humans. Condueix, igualment, a la distorsió del procés educatiu en aquest camp, que passa a contemplar més l'abordatge etnocèntric que la idea d'universalitat.

Representa un desafiament paral·lel l'al·legació dels països que emfatitzen abans els drets de la comunitat — col·lectius — que els dels individus. Aquests països sempre fan una crida a les responsabilitats de les persones en relació amb les seves comunitats, en detriment dels drets individuals, reforçant així la perspectiva etnocèntrica. Encara que siguin rellevants els interessos col·lectius,

---

¹⁸² United Nations. Human Rights a compilation of human rights instruments.(1988) New York. ONU.

existeix el perill que ells encobreixin el desig de suprimir aspiracions dissidents i democràtiques, en comptes de promoure un plantejament holístic per als drets humans.

4.2.2. Interconnexió i diversificació

En el pla internacional, ja hi ha molt escrit i es va definir, en el seu moment, que els drets civils, polítics, econòmics, socials i culturals són interdependents i indivisibles. En altres paraules, no pot existir cap mena d'intercanvi entre un dret polític (com la llibertat d'expressió) i un socioeconòmic (com el dret a un patró de vida decent).

No obstant això, amb freqüència sovint cada vegada més gran, alguns països no democràtics afavoreixen la fragmentació dels drets humans, a l'exposar un plantejament positiu dels drets econòmics, socials i culturals i menyspreen l'aplicació dels drets civils i polítics. D'altra banda, hi ha països desenvolupats que emfatitzen els últims i releguen els primers, donant oportunitat a un tipus de eurocentrisme o "occidentalisme". Aquestes polaritats s'amollen en una politització creixent, afegint dificultats i polèmica per a l'educació en drets humans en determinats contextos.

Malgrat això, el discurs dels drets humans s'està ampliant en els anys recents, centrant-se en la crida entre democràcia, desenvolupament, pau i drets humans, com ja hem vist en el testimoni mostrat pel document resultant de la Conferència Mundial sobre Drets Humans (1993)¹⁸³. No obstant això el consens de tots els països en referència a la necessitat de promoure una educació capaç de vincular aquests valors, la implementació efectiva d'un plantejament holístic en els pla nacional i local és, encara, més incipient que sòlida. Constitueix un veritable desafiament l'acte d'allunyar-se del "progrés gradual" i de seguir rumb a "l'activació accelerada".

---

¹⁸³ Conferència Mundial dels Drets Humans. Declaració de Viena: programa i accions.(1993) New York. ONU.

Existeix el consens generalitzat que l'educació en drets humans ha d'abastar un públic bastant ampli i ha de ser incorporada a una gran varietat d'assignatures en els diferents nivells d'ensenyament, no només als cursos jurídics ni deixant de ser sensible a les particularitats culturals. Els cursos específics són benvinguts, però també s'ha de dur el coneixement dels drets humans a tots els altres cursos, inclosos la filosofia i l'economia domèstica. D'aquí el motiu per a diversificar l'educació en drets humans, tesis que va ser abraçada pel Congrés de Montreal (1993) sobre l'"Educació per als Drets Humans i la Democràcia", l'informe final de la qual ressalta:

la necessitat de diversificar la informació, la documentació i el material d'ensenyament i de millor dirigir-les a les mancances de segments poblacionals diferents, en diverses parts del planeta.

Això ajudaria a evitar l'anomenat abordatge universal preconcebut de l'educació en drets humans (per exemple, la eurocèntrica), encara en voga en la pràctica de molts organismes governamentals i ONG. En l'esforç de diversificació, primer s'han de posar més actors a l'escena, proporcionant altres fonts d'informació i nous plantejaments per a l'ocupació de l'educació amb propòsits específics¹⁸⁴.

No obstant això, no són pocs els obstacles en el camí de la diversificació. Conforme es veurà, els cursos de drets humans, en la seva major part, acostumen a ser subministrats en l'ensenyament superior, i no en els nivells primari i secundari. Malgrat haver una multiplicitat de programes d'educació no formal al voltant del món, generalment són fragmentats i asistemàtics i manquen de l'avaluació inicial d'impacte. A més, hi ha molt interès a l'educació de les víctimes potencials de violació dels drets humans ("els perjudicats"), però s'emfatitza poc l'educació dels "possibles violadors". Encara que aquests tinguin accés a algun tipus d'educació en drets humans, no se sap si el resultat serà el simulacre d'una professió de fe o el canvi efectiu de comportament.

---

¹⁸⁴ Congrés Internacional d'Educació per als Drets humans i la democràcia. Montreal, 1993. Raport final. París, UNESCO, 1994

4.2.3. Especificació i difusió

Una tendència internacional clara és l'adopció d'instruments que reconeguin els drets humans de persones i grups definits. Hi ha, per exemple, tractats internacionals específics sobre els drets de les dones, dels nens i dels treballadors emigrants. N'existeixen d'altres, encara, en procés d'elaboració, com el que es refereix als drets dels pobles indígenes. Hi ha, també, un garbuix de paràmetres internacionals relatius a grups i situacions específiques, que es pot il·lustrar amb les regles pertinents a la justícia juvenil i les que anuncien respecte a la conducta humana pel que fa als portadors del virus VIH o de la Síndrome d'immunodeficiència Adquirida (SIDA). Aquesta tendència a l'especificació ajuda a ressaltar les necessitats especials de cada categoria i a superar les generalitats dels instruments internacionals precedents.

Es nota que la proliferació d'aquestes normes presenta un repte qualitatiu i quantitatiu a les esferes nacional i local, comprovant al màxim el contingut de l'educació en drets humans. Si més no, les necessitats específiques dels diversos grups són reforçades, més en concret, amb una educació en drets humans focalitzada. En la pitjor de les hipòtesis, la capacitat de recepció d'aquestes normes deixa molt a desitjar. Moltes vegades, no s'arriba a les persones o grups determinats per compte de les limitacions de recursos humans i financers, de la falta d'espai per a la participació popular i de la inadequació de la tecnologia i del coneixement. A això se suma la falta d'accés d'algun dels grups específics en referència a l'assistència i protecció: la distància física i psicològica entre ells i l'Estat dificulta la implementació de l'educació per als drets humans en moltes comunitats.

La difusió de l'educació en drets humans per tot el planeta pot ser analitzada sota dues òptiques: la de l'educació formal, que es refereix a l'educació mitjana proveïda pel sistema regular d'ensenyament (escoles, facultats, universitats i entitats congèneres); i la de l'educació no formal, que té lloc "fora de l'escola", a tall d'exemple els cursos extracurriculars subministrats per a grups específics.

En el present estudi, per a simplificar, l'educació no formal també abasta el context familiar i l'àmbit dels mitjans de comunicació de massa.

4.2.4. Educació formal

La inclusió de les informacions sobre els drets humans en l'educació formal varia d'acord amb el nivell d'ensenyament, sent més intensa en el nivell superior (o de tercer grau) i molt més tímida en els nivells preescolar, primari i secundari, conforme es mostrarà més endavant.

4.2.5. Nivells preescolar, primari i secundari

En la major part del món, l'educació en drets humans en els nivells preescolar, primari i secundari està només començant. Hi ha una manca generalitzada de cursos específics de drets humans, però hi ha assignatures que repassen les informacions sobre els drets. En diversos llocs, es dona èmfasis als deures dels individus i grups envers l'Estat i la societat per regla general, relegant els drets a segon pla.

Fins avui, falta un plantejament adequat per a l'educació en drets humans en el nivell preescolar en tots els racons del planeta, i això ocorre perquè la majoria de la població de molts països no té accés a l'educació preescolar. En els nivells d'ensenyament primari i secundària, l'educació en drets humans depèn molt de la iniciativa del professor per inserir el respectiu contingut en assignatures com civisme, història i pràctiques vives. Arreu, en el nivell secundari, es verifica l'existència d'assignatures específiques de dret i política que acullen amb algunes qüestions de drets humans. De tot manera, com el coneixement ofert en aquests nivells depèn, essencialment, de la figura del professor, es torna crucial saber quin tipus de formació en drets humans té. En tot el món, la resposta usual és que hi ha poca formació a disposició del docent, encara que els països desenvolupats estiguin canalitzant actualment més recursos per a aquesta finalitat.

A Amèrica del Nord, queda a criteri del professor la inclusió dels drets humans

en el currículum. Les limitacions amb que s'ofereix aquesta formació en drets humans són: la falta de temps, l'escassetat de material didàctic específic, la insuficiència de formació del professorat i el titubeig a abordar les qüestions de drets humans més delicades.

El quadre exemplificat és així:

La investigació nacional de la Fundació Canadenca dels Drets Humans de 1987 — titulada l'Ensenyament dels Drets Humans en les Escoles Canadenques — va revelar que l'ensenyament dels drets humans no era exigint en els currículum de les escoles canadenques ni s'oferia educació formal en drets humans als alumnes de les facultats d'educació (...) Els professors desitjosos de dedicar una part de les seves classes a les qüestions de drets humans destacaven la falta de material didàctic.¹⁸⁵

La situació a Canadà està ara millor, gràcies a la implantació de més programes de formació del professorat i a la disponibilitat de material didàctic específic per als professors.

En el nivell secundari d'educació, algunes experiències mereixen registrar-se. En els Estats Units, per exemple, les autoritats californianes van desenvolupar un currículum - model per tractar els problemes de deshumanització i genocidi, a mesura que les autoritats de Nova York van inserir informacions sobre drets humans en els cursos d'història i de política.

A Europa, la major part de les referències als drets humans en el nivell primari té lloc en els cursos de civisme. En alguns països, es nota la tendència de revisar el currículum de les escoles secundàries a fi d'incloure més informacions sobre els drets humans com part de les assignatures de civisme, història, religió, geografia, literatura, llengües i ciències socials.

---

¹⁸⁵ GIBBS, H; SEYDEGART, M (1993). *Education on human rights and democracy in Canada and the United States*. INTERNATIONAL CONGRESS ON EDUCATION FOR HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY. *Washington*

A l'Orient Mitjà, a Àsia i en el Pacífic, es treballen els drets humans en els nivells primari i secundari sovint en els cursos de civisme. Austràlia ve innovant en aquest aspecte:

“Les escoles i les autoritats d'educació van adoptar diverses iniciatives concretes referents a l'educació en drets humans en el desenvolupament de currículum per a escoles públiques i particulars, en àrees com educació no-sexista, estudis aborígens i estudis multiculturals. Les qüestions de drets humans són incorporades al contingut programàtic dels estudis sobre societat i cultura, dret, anglès, història, geografia i estudis aborígens”¹⁸⁶.

Però és a les Filipines, probablement, on es presenten els programes docents més evolucionats d'educació en drets humans del continent asiàtic. S'ha desenvolupat material educatiu bastant copiós per a orientar el cos docent en la divulgació dels drets humans, incloent mòduls que creuen les normes internacionals de drets humans amb la conjuntura local i amb la Constitució del país. Una unitat d'aquests mòduls, creats per als futurs professors, estableix com objectius: 1) fomentar l'alfabetització en drets humans, conforme determinen els instruments internacionals, els documents interns oficials i la Constitució nacional; 2) avaluar la importància dels drets humans i rebutjar qualssevol violació; 3) demostrar respecte per ells, ressaltant individualment d'acord amb el que és bo i cert; 4) fer el que pot ser fet, en la qualitat de membre del grup, per a respectar i protegir els drets humans¹⁸⁷.

Una altra unitat enumera els següents objectius: 1) estar actualitzat sobre la situació dels drets humans, especialment a Filipines; 2) estar informat dels diversos obstacles a la implementació integral dels drets humans; 3) condemnar les violacions de drets humans de què es tingués notícia; 4) estar informat que els sectors públics i privats estan fent per a promoure i protegir els

---

¹⁸⁶ MUNTARBHORN, V. (1993) Education for Human Rights and Democracy in Asia and the Pacific, Montreal, ONU, p. 56

¹⁸⁷ GACETA, AC.(1993) Human Rights Concepts Integrated into Foundations of Education. Manila. UNICEF.

drets humans; 5) saber per a qui va dirigida la metodologia d'ensenyament dels drets humans i on s'inclou el reconeixement dels drets dels alumnes per part del cos docent, per l'exercici dels drets dels professors.

Els casos estudiats abasten els abusos comesos en nom de la llei de "toc de queda" els conflictes entre polítics dissidents, els conflictes culturals i religiosos, la pobresa, la malaltia, la insurrecció popular i els llaços familiars. S'empra un mètode actiu i participatiu en els cursos, estimulant els seus participants a entrevistar el públic i analitzar les seves descobertes en grup.

En contrast amb aquestes innovacions, molts països d'Orient Mitjà, d'Àsia i del Pacífic s'ofereixen amb obstacles culturals, inclusivament amb l'opinió que "les criatures han de ser vistes, però no escoltades". En els contextos marcadament autoritaris, hi ha la propensió per a emfatitzar més els deures humans que els drets. Alguns països que van avançar rumb a la democràcia, com Tailàndia, encara sustenten un currículum antiquat que no divulga els drets humans reconeguts internacionalment i que emfatitza les responsabilitats: per exemple, el deure de pagar impostos, el deure allistar-se i el deure a registrar naixements i òbits.

A Centreamèrica i a Amèrica del Sud, les circumstàncies són semblants: la qüestió dels drets humans acostuma ser injectada en assignatures ja existents en els nivells primari i secundari, en comptes de constituir matèries específiques. Hi ha una observació important a aquest respecte: "Aquells països els governs dels quals estan predisposats a incloure els drets humans en els seus sistemes d'educació demostren un gran desig de democratitzar les seves societats."¹⁸⁸ No obstant això, hi ha obstacles enormes en el procés de disseminació d'aquests drets, incloent la fragmentació del coneixement i la falta de claredat conceptual i metodològica del currículum.

Àfrica és la regió menys desenvolupada pel que fa a l'educació primària i

---

¹⁸⁸ ASOCIACIÓN LATINOAMERICANA PARA LOS DERECHOS HUMANOS. Evaluación del reporter 1987-92, Montreal, ONU, 1993

secundària. Quan hi ha referències als drets humans, apareixen en les assignatures de civisme. La situació pot ser retratada així:

“L'educació per als drets humans continua sent una negligència a Àfrica, sobretot per l'educació formal (...) Les qüestions de drets humans i de democràcia acostumen a estar (...) incloses en les assignatures de civisme en l'ensenyament primari i secundària”¹⁸⁹.

Encara que la falta de recursos financers sigui preocupant, existeix també el problema de les intencions polítiques:

La discapacitat de molts Estats africans d'emfatitzar l'educació per als drets humans i la democràcia pot ser atribuïda a diverses raons (inclusivament a l'habitual “absència dels recursos necessaris”). No obstant això, amb base dels relats dels últims conflictes ocorreguts en diverses parts del continent entre les autoritats governamentals i les universitats i institucions d'ensenyament, es torna evident les serioses restriccions que molts Estats encara imposen a les llibertats acadèmiques.

El futur de l'educació dels drets humans en els nivells preescolar, primari i secundari en totes les regions és modelat, per tant, per la ganes política i social de l'Estat de promoure el dret a l'educació, la llibertat d'expressió i el pluralisme, en la línia de destinar recursos en pro de la participació popular i de la democratització.

4.2.6. Nivell superior o tercer grau

En la major part del món, existeixen cursos específics de drets humans en l'ensenyament superior (o de tercer grau), en especial en les facultats de dret de les universitats. Els Drets humans poden ser optatius o obligatoris, però la tendència encara recau sobre l'àmbit de l'optativitat. Els cursos específics acostumen suportar amb instruments i mecanismes internacionals, a mesura

---

¹⁸⁹ STOCK, R. (1993) Education for human rights and democracy in the African region. INTERNATIONAL CONGRESS ON EDUCATION FOR HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY. Montreal. ONU, p.17

que els cursos de dret constitucional o equivalents sondegen la perspectiva local dels drets humans.

El contingut temàtic d'aquests drets està sent incorporat cada vegada més als variats cursos de ciències polítiques i socials, a més de la seva presència en les assignatures tradicionals de dret, i això és prova d'una trajectòria recent de diversificació.

Avui es dedica més atenció als grups específics que es pensa estant en situació de desavantatge, inclusivament els formats per dones, nens, minories, treballadors emigrants, refugiats, persones desplaçades i pobles indígenes. Aquesta tendència d'especificació significa que, en lloc d'un únic curs de drets humans, podran existir diversos cursos, des d'un més general sobre l'estructura internacional de drets humans fins a aquells enfocats a certs grups vulnerables, a exemple dels que són dirigits a les dones o als refugiats. També es nota una proliferació dels centres d'investigació i d'educació en drets humans, en especial els països desenvolupats.

En les universitats, els docents que treballen amb drets humans generalment compten amb alguna formació o experiència teòrica o pràctica a l'àrea. Molts dels professors dels països en desenvolupament van freqüentar cursos de drets humans als països desenvolupats. Ràpidament, se'ls invita a establir el vincle entre l'estructura internacional dels drets humans i les lleis i pràctiques nacionals, per assegurar que el contingut que treballen sigui rellevant per als ciutadans comuns. A més, la proliferació de les normes internacionals de drets humans complica la tasca dels professors, en especial als països en desenvolupament. Ells troben dificultats per a que es mantinguin actualitzats, llevat que tinguin accés a les bases i xarxes internacionals d'informació. En el fons, són limitades les oportunitats de reciclatge i pràctiques per a professors, sobretot en les regions en desenvolupament, amb conseqüències negatives per a la quantitat i qualitat de la informació rebuda i difosa.

És ben probable que la majoria dels professors dels països en desenvolupament que havien estat formats a Occident hagin d'enfrontar-se

amb el desafiament d'aprendre a separar-se de l'eurocentrisme, amb el seu èmfasi exagerada en els sistemes de drets humans internacionals i regionals de les zones desenvolupades, particularment a Europa. El professorat haurà de lluitar, encara, contra la tendència de ressaltar, a les seves classes, els drets civils i polítics, en detriment dels drets econòmics, socials i culturals, així com hauran d'assegurar un cert equilibri entre drets i deures i entre interessos col·lectius i individuals.

El paper del professor serà estimulat o reprimat d'acord amb la naturalesa característica del sistema polític vigent en el pla local. Als països no democràtics, és improbable que el professor pugui impartir classes de drets humans lliurement: si es pogués ensenyar aquest contingut, seria vigilat de prop per les autoritats, per transmetre la versió oficial i esterilitzada dels drets humans. A més, el professor sempre ha de qüestionar-se si es pot, o ha de jugar un paper actiu en l'educació "per a" els drets humans, visant el promoure canvis dins i fora de l'aula, en contrapunt a l'educació "en" drets humans, que pot ser passiva i superficial.

Es cita, finalment, el problema de la barrera representada per l'idioma que, de tarda en tarda, perjudica l'educació en drets humans quan aquesta demanda informacions més aprofundides. Bona part dels instruments internacionals de drets humans i de la literatura pertinent no està disponible en el(s) idioma(s) del país, sobretot quan no és l'oficial. A la vegada, la comunitat mundial té accés negat al coneixement dels drets humans produït en aquest idioma específic, inclusivament al resultat de les indagacions de camp efectuades, una vegada que no existeix traducció per a les llengües internacionals. Aquest trencament provoca una divisió entre l'establiment de normes internacionals i la identificació de fonts de drets humans i pràctiques correlacionades en el pla domèstic i en l'esfera local. També impedeix que els professors no formats en els idiomes internacionals tinguin accés a la literatura que podria expandir els horitzons de l'educació en drets humans en el nivell local. Aquest obstacle pot portar a la perpetuació d'un enfocament provincià, en comptes de donar oportunitat de creixement de la perspectiva universalista.

Observant altres regions del globus, queda clar que la més àmplia educació en drets humans en el tercer grau està a l'Amèrica del Nord i a Europa. Hi ha una gran quantitat de cursos i de centres de drets humans en aquests continents, veiem el següent comentari: El nombre d'institucions que ofereixen cursos de drets humans va créixer en la darrera dècada, així com es va ampliar la diversitat d'assignatures que proporcionen aquest tipus de plantejament. Els cursos de drets humans en les universitats van des de l'estudi dels principis jurídics i morals fins a estudis detallats dels casos de violació dels drets humans, de les relacions racials i de la política externa d'Estats Units. Una dècada enrere, aquests cursos eren del domini gairebé exclusiu de les facultats de dret, però, ara, les facultats de ciències socials, salut i medicina i els departaments d'antropologia comencen a oferir-les¹⁹⁰.

La llista de programes i de centres de drets humans en les universitats nord-americanes és extensa, incloent, a més de la Universitat Provincial de Nova York i de la Universitat Americana, les Universitats de Columbia, Minnessota, Harvard, Ottawa, Yale i Denver.

A Europa, a més del ja consolidat Institut Internacional de Drets Humans a Estrasburg, es conte amb diversos centres de drets humans que es van instaurar en la passada dècada i que ofereixen tant els cursos de nivell superior en referència als cursos extracurriculars especials. La relació actualitzada inclou els següents: Institut Austríac de Drets Humans, Centre Danès de Drets Humans, Institut de Drets Humans Ludwig Boltzman, Institut Bartolomé de les Cases, Institut de Drets Humans Abo Akedemie, Centre d'Investigacions i d'Estudis sobre Drets Humans i Dret Humanitari, Institut Noruec de Drets Humans, Programa Interdisciplinari d'Investigació sobre les Causes de les

---

¹⁹⁰ GIBBS, H; SEYDEGART, M. (1993). *Education on human rights and democracy in Canada and the United States*. INTERNATIONAL CONGRESS ON EDUCATION FOR HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY, Montreal. UNESCO

Violacions dels Drets Humans, Institut de Sociologia Jurídica de la Universitat de Lund¹⁹¹.

A l'Orient Mitjà, a Àsia i en el Pacífic, es verifica l'existència de molts cursos específics de drets humans, sobretot en les universitats. En Síria, a Iemen, a Kuwait i en els Emirats Àrabs, hi ha universitats que subministren cursos de drets humans o que treballen aquesta problemàtica en altres cursos, per exemple, dret constitucional i ciència política. De forma semblant, existeixen diversos cursos de drets humans en el nivell universitari a Àsia, que poden ser trobats a Japó, a Índia, a Filipines i a Tailàndia. A més, conforme es veu, els cursos d'entrenament de professors en les universitats filipines ofereixen mòduls especials sobre drets humans inspirats en realitat local.

Fer constar que alguns països asiàtics fins avui no posseeixen universitats que ofereixin el curs de drets humans, com és el cas de Brunei.

A Centreamèrica i a Amèrica del Sud, al contrari, existeixen diverses institucions d'ensenyament superior que ofereixen, directa i indirectament, cursos de drets humans. La situació pot ser així resumida: Alguns [dels cursos] van introduir el contingut dels drets humans en el sistema educatiu com assignatura obligatòria o optativa. Uns altres, a l'ensenyament superior, van consagrar aquest contingut un curs de postgrau¹⁹². L'Institut Interamericà de Drets Humans està pressionant per una major incorporació dels drets humans en tots els nivells de l'educació formal, inclusivament en l'ensenyament superior.

A Àfrica, la història de l'educació en drets humans en el nivell superior també està endarrerida en relació a la de les altres regions del planeta. Existeixen cursos específics de drets humans en alguns països del Nord d'Àfrica, per exemple, Algèria, Marroc, Mauritània i Tunísia, però els altres països del

---

¹⁹¹ INTERNATIONAL INSTITUTE OF HUMAN RIGHTS. *L'éducation aux droits de l'homme dans les pays d'Europe Occidentale: Progrès réalisés et difficultés rencontrés depuis Congrès de Malte, Strasbourg, 1987*

¹⁹² ASOCIACIÓN LATINOAMERICANA PARA LOS DERECHOS HUMANOS. *Evaluación del reporter 1987-92*, Montreal, 1993

continent encara no ho han incorporat del tot l'educació en drets humans en l'ensenyament superior. La síntesi de la situació és que pocs governs africans van formular polítiques per a la inclusió d'aquesta problemàtica com part rellevant dels currículums d'escoles i universitats, si és que algun ho va fer. El contingut temàtic dels drets humans i de la democràcia continua relegat al marge d'altres assignatures centrals en l'ensenyament de nivell superior (i.g., dret internacional o constitucional).

4.2.7. Conclusions i recomanacions

Es nota, en retrospectiva, que l'educació en drets humans acostuma concentrar-se en l'ensenyament de nivell superior, en detriment dels nivells preescolar, primari i secundari. En aquests, es pot percebre l'entrada limitada d'informació sobre els drets humans, que depèn de la qualitat i de l'albir del professor. L'educació no formal va incorporar els drets humans de manera més concreta, en els anys recents, amb diversos cursos encaminats per a situacions crítiques i grups específics. No obstant això, la diversitat d'aquests cursos indica falta de sistematització i insuficient avaluació d'impacte. Els programes per a reorientar la mentalitat dels possibles transgressors dels drets humans són més incipients que consolidats. Els obstacles a l'educació en drets humans, en els plànols formal i no formal, inclouen:

- (1) estímuls inadequats per als professors i formació insuficient del cos docent en drets humans;
- (2) incorporació limitada dels drets humans en els nivells preescolar, primari i secundari de l'educació formal i perspectiva unidisciplinària en tots els nivells d'ensenyament;
- (3) visió parcial que sobrevalora els drets civils i polítics en perjudici dels drets econòmics, socials i culturals, o a l'inrevés, bé com vinculació tènue entre drets humans, desenvolupament, pau i democràcia;
- (4) èmfasi exagerada en els deures humans en determinats escenaris;
- (5) aprenentatge amb èmfasi en la memorització i ús de metodologia passiva;
- (6) pocs programes encaminats a les situacions crítiques i àrees sensibles;

- (7) monitoratge i avaluació insuficients dels programes;
- (8) atenció precària als grups vulnerables;
- (9) accés limitat al coneixement a causa d'excessiva centralització;
- (10) escassetesa de programes de formació de les elits per al respecte als drets aliens;
- (11) limitat intercanvi cultural entre els països en desenvolupament i els desenvolupats (Sud-Nord), bé com entre aquells països en desenvolupament uns amb els altres (Sud-Sud);
- (12) tendències no democràtiques davant de l'educació liberal;
- (13) repressió de les opinions independents i les organitzacions no governamentals;
- (14) ocupació inadequada de recursos i falta de sostenibilitat;
- (15) baixa participació dels integrants dels grups més interessants en la formulació del contingut i del format dels cursos;
- (16) entrellaçament limitat entre catalitzadors en els nivells nacional i internacional.

És urgent que el camí futur de la UNESCO i dels demés òrgans implicats amb/en l'educació en drets humans ha de contemplar la següent agenda:

1. Oferta de majors estímuls i formació per als professors, a fi d'incentivar-los a introduir el contingut dels drets humans directament en cursos específics sobre el tema i, de manera indirecta, inserir la problemàtica en altres cursos;
2. Incorporació dels drets humans en el currículum educatiu de forma més explícita i ampli;
3. Èmfasi en la indivisibilitat dels drets humans i en la interacció entre drets humans, pau, desenvolupament i democràcia;
4. Transmissió de l'equilibri entre drets humans i responsabilitats d'acord amb les normes internacionals i amb el sentit d'universalitat;
5. Promoció del plantejament vertical (de baix dalt) de l'educació en drets humans, per mitjà de l'anàlisi de la conjuntura real de la localitat (propi entorn) i del seu ús com punt de partida per a l'estudi dels principis i instruments internacionals de drets humans;

6. Afavoriment de l'accés als instruments de drets humans i d'implementació a nivell nacional, a més de la formulació de directrius i formació més específics per a l'execució de les lleis i polítiques i del suport a la traducció dels instruments rellevants per als idiomes locals i nacionals;
7. Ús de metodologia d'ensenyament actiu, capaç de sensibilitzar la consciència i copsar el sentiment de les persones, explorant més l'aprenentatge "per l'acció", les tècniques audiovisuals, l'expressió artística, el treball de camp i la participació en projectes comunitaris, a més d'incentivar els mètodes educatius construïts en llenguatges i mitjans diversificats;
8. Realització de més programes encaminats a situacions crítiques i àrees sensibles, a exemple de la intensificació de la formació en dret humanitari en els veïnatsges i en els locals de conflictes armats, efectius o potencials;
9. Garantia de monitoratge i avaluació dels programes, a fi de millorar el seu impacte i acompliment;
10. Major èmfasi en les necessitats dels grups vulnerables en les accions de prevenció, protecció i rehabilitació;
11. Ampliació de la formació de les elits (en elles inclosos els militars, la policia, els membres del cos de Justícia, els líders religiosos, els parlamentaris, els sindicats i el món empresarial) i ús més eficaç dels mitjans de comunicació de massa en aquest sentit, amb l'objectiu d'incrementar el respecte pels drets humans;
12. Foment de l'intercanvi cultural entre Nord-Sud i entre els països de l'hemisferi Sud, sobretot enmig de la joventut, visant estimular l'enteniment internacional;
13. Incentiu a la democratització de l'educació en drets humans, bé com la seva descentralització, per a facilitar l'accés al coneixement disponible sobre l'assumpte per part de les comunitats localitzades en les regions més remotes;
14. Oferta de major protecció per a professors, animadors, i organitzadors no governamentals de drets humans;
15. Destinació de més recursos a l'educació en drets humans i augment de la seva sostenibilitat, mitjançant propaganda institucional i generació de renda tornades per a finançar el treball de divulgació, a exemple del patrocini del sector empresarial i de la venda de material de drets humans visant recaptar fons per a l'execució de treballs esdevenidors;

16. Implicar envers la participació popular, amb el compromís creixent de les dones en tots els programes, tant en la fase de planificació, quant en la d'implementació i avaluació;

17. Ampliació del treball conjunt de professors de drets humans, animadors i institucions afins, per mitjà del Projecte de la UNESCO d'Escoles Associades, per exemple;

18. Facilitar l'accés a la informació mitjançant l'ús de formes clàssiques i modernes de comunicació, inclusivament telecomunicacions i interacció informatitzada.

S'ha d'activar aquesta agenda amb l'adopció d'un calendari d'implementació efectiva de les accions que es portin a terme. Això podria prendre la forma d'un Pla d'acció de la UNESCO per a l'Educació en Drets Humans, amb metes de curt i mitjà termini — respectivament per al 2000 i 2010 — i de realització quantitativa d'una o més de les recomanacions anteriors.

Constitueix objectiu final d'aquesta agenda, per tant, accelerar el procés de creació d'una cultura universal de drets humans dintre de la dinàmica de la globalització.

4.3. El dret a l'educació en drets humans en Januz Symonides

Aquest expert en educació en drets humans és un dels més importants estudiosos d'aquest tema i així basa el seu estudi en l'educació en matèria de drets humans i informació pública cap a una cultura dels drets humans.

La importància de l'educació en la promoció dels drets humans ha estat reconegut per les Nacions Unides en diverses ocasions. En el moment de l'adopció de la Declaració Universal dels Drets Humans, l'Assemblea General va expressar l'opinió que aquest text s'ha d'estendre entre tots els pobles del planeta, i va recomanar que els governs han de permetre el seu alliberament, la presentació, la lectura i l'exposició, especialment a les escoles i altres institucions educatives.

Aquesta recomanació es va posar en pràctica pel Consell Econòmic i Social, quan, el 1950, va convidar a la UNESCO per fomentar i facilitar la lectura de la Declaració Universal a les escoles i programes d'educació d'adults i a través de la premsa, la ràdio i vídeos educatius. El 1971, la Comissió de Drets Humans va instar la UNESCO per examinar la viabilitat de l'elaboració d'un estudi sistemàtic sobre el desenvolupament d'una disciplina científica dels drets humans independent, amb la intenció de facilitar la comprensió, l'estudi i l'ensenyament dels drets humans a nivell universitari i, posteriorment, en altres nivells educatius.

Dos anys més tard, el 1973, la Comissió encoratja a l'Organització a desenvolupar una educació en drets humans per a totes les persones i en tots els nivells. En resposta a aquestes demandes, la Conferència General de la UNESCO el 1974 va adoptar la Recomanació sobre l'Educació per a la Comprensió, la Cooperació i la Pau Internacional, l'Educació i de Drets Humans i les Llibertats Fonamentals.

L'anàlisi de l'educació en els drets humans en diverses regions i les causes que arriba a la conclusió que "l'educació sobre els drets humans tendeixen a centrar-se en nivell superior d'educació formal, i no en l'ensenyament preescolar o el nivell bàsic o Bàsic ". Es proposa un programa detallat per al desenvolupament de l'educació en matèria de drets humans, inclòs un pla d'acció de la UNESCO sobre l'educació en els drets humans.

L'obligació dels Estats a desenvolupar l'educació en Drets Humans Durant mig segle, des que es va aprovar la Declaració Universal, els Estats viuen amb l'obligació de desenvolupar una educació en matèria de drets humans. En efecte, aquesta obligació està clarament definida en el rànquing internacional. La Declaració Universal dels Drets Humans s'obre la línia de proclamar, de conformitat amb l'article 26 (2), que "l'educació tendirà al ple desenvolupament de la personalitat humana i l'enfortiment del respecte als drets humans i les llibertats fonamentals fonamental ". Aquesta fórmula es repeteix, literalment, en l'article 4 de la Convenció sobre la Lluita contra la

Discriminació en l'Educació (1960). En l'article 13 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966), els estats part convenen que:

"l'educació ha de tenir per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana i el sentit de la dignitat i ha d'enfortir el respecte dels drets humans i fonamentals les llibertats fonamentals ".

La Convenció sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació Racial (1965), l'article 7, imposa als estats part l'obligació d'adoptar mesures immediates i eficaces, especialment en l'àmbit de l'educació, l'educació, la cultura i la informació, per lluitar contra els prejudicis que condueixin a la discriminació racial. Ja la Convenció sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació contra la Dona (1979), l'article 10, exigeix que els estats part han d'adoptar totes les mesures apropiades per eliminar la discriminació contra la dona, per tal d'assegurar la igualtat dels drets amb els homes en l'educació.

L'obligació d'educar els drets humans figura en l'article 29 (1) de la Convenció sobre els Drets del Nen (1989), que estableix que l'educació ha d'estar orientada a "inculcar als nens amb el respecte dels drets humans, les llibertats fonamentals i als principis consagrats en la Carta de l'ONU ", i preparar-se a prendre una vida responsable en una societat lliure, amb esperit de comprensió, pau, tolerància, la igualtat entre els sexes i amistat entre tots els pobles, grups ètnics, nacionals i religiosos i persones d'origen indígena.

El 49 període de sessions de l'Assemblea General, a través de la Resolució N° 49/184, va proclamar el Dècada de les Nacions Unides d'Educació per als Drets Humans, a partir de l'1 de gener de 1995. La resolució, presentada en virtut de Montreal Conferència Internacional sobre l'Educació per als Drets Humans i la Democràcia, diu que "l'educació per als drets humans i la democràcia és en si mateixa un dret humà i un requisit previ per a la consecució dels els drets humans, la democràcia i la justícia social. "

En un altre ordre analitza l'Educació en Drets Humans i la perspectiva d'una creació d'una cultura universal.

L'educació en els drets humans és vist en els darrers anys, com un mitjà important per a crear una cultura dels drets humans. El Pla d'Acció Mundial per l'Educació per als Drets Humans i la Democràcia, aprovada pel Congrés la UNESCO a Montreal el 1993, diu que el seu objectiu és crear una cultura de drets humans i el desenvolupament de societats democràtiques en les que els individus i els grups per resoldre els desacords i conflictes amb l'ús de mitjans no violents.

El Pla d'Acció per a la Dècada de les Nacions Unides de l'Educació per als Drets Humans porta la més completa definició de l'educació en els projectes de drets humans. Això, diu, els "esforços de formació, difusió i d'informació destinades a la construcció d'una cultura universal dels drets humans [èmfasi nostre] a través de l'intercanvi de coneixements i habilitats, i la conformació de les actituds."

El paper de l'educació com a base per a la cultura dels drets humans també va ser destacat pel 44è període de sessions de la Conferència Internacional d'Educació celebrada a Ginebra el 1994. Els Ministres d'Educació, el document aprovat per la Conferència, 85 van expressar la seva certesa que l'educació "és promoure el coneixement, valors, actituds i habilitats que redundin en el respecte dels drets humans i el compromís actiu amb la defensa d'aquests drets."

El Pla d'Acció per al Decenni de les Nacions Unides sobre l'Educació per als Drets Humans i la Declaració de la Conferència Internacional d'Educació entén que el terme "cultura" de la mateixa manera. Una cultura dels drets humans es pot aconseguir no només per l'accés al coneixement de certs valors, sinó també per a l'intercanvi i formació d'actituds i habilitats. La precipitació per defensar i seguir les normes dels drets humans en la vida quotidiana, tant públiques com privades, i l'establiment de patrons de comportament pacífic i no violent són, en última instància, el contingut dels progressos realitzats en la construcció d'una cultura de drets humans. En la mateixa línia d'aquestes premisses, l'educació en matèria de drets humans estableix un concepte molt

més ampli que l'estudi de normes, procediments i institucions nacionals i internacionals. No s'ha d'interpretar com una instrucció sobre els drets humans, sinó com a educació per als drets humans. Això significa que les institucions educatives ha de ser obert, el lloc per a l'exercici de la tolerància, el respecte dels drets humans, la pràctica de la democràcia i s'aprenen la diversitat i el valor de les identitats culturals. Han de desenvolupar les habilitats que impliquin el judici i la capacitat per arribar a conclusions i dictàmens justa i equilibrada, les habilitats per buscar solucions mitjançant el diàleg i els mitjans no violents, i les habilitats per participar activament en la vida pública.

Una cultura universal dels drets humans és un objectiu a llarg termini, que pot aconseguir mitjançant l'establiment d'un ampli sistema d'educació, formació i informació pública, dirigida a tots els grups de persones - principalment dones, nens, minories, els pobles indígenes i les persones amb discapacitat - i que cobreix tots els nivells de l'educació formal i no formal. Encara que l'educació és fonamental en la construcció d'una cultura de drets humans, no es pot subestimar el paper dels mitjans de comunicació en aquest edifici. Després de tot, avui exerceixen poderosa influència en la formació d'actituds, judicis i valors que creen les imatges i, sovint, determinar la relació amb les "altres" persones, grups, religions o cultures.

Una cultura dels drets humans no es pot construir sense la participació de la societat civil. Per tant, el Pla d'Acció Mundial per l'Educació per als Drets Humans i la Democràcia a Montreal, està dirigit a diversos actors socials: individus, famílies, grups, associacions i organitzacions no governamentals, els Estats, les organitzacions intergovernamentals i el sistema de les Nacions Unides. La construcció d'aquesta àmplia coalició d'associats en l'educació per als drets humans és sens dubte un gran desafiament.

El veritable progrés en la construcció d'una cultura de drets humans també està vinculada a la necessitat d'aconseguir, per a programes innovadors i per tots els mitjans possibles, dels exclosos, les grans masses d'analfabets i milions de nens que ni tan sols tenen l'oportunitat d'adquirir la rudiments de l'educació. Des d'aquest punt de vista, l'èmfasi en la «educació per a tothom» i "educació

per a la vida", així com la promoció de la "educació sense fronteres" són molt importants.

Symonides acaba dient en relació a l'article 28 de la Declaració Universal de Drets Humans que estableix: "Tota persona té dret a un ordre social i internacional en què els drets i llibertats enunciats en aquesta Declaració puguin ser plenament efectius." Però podem dir que l'actual "ordre internacional" garanteix l'aplicació de tots els drets humans? Es pot garantir la realització de les legítimes aspiracions de la humanitat per la pau nacional i internacional, els drets humans, per al desenvolupament sostenible i la democratització? És possible elaborar una estratègia comuna i eficaç per respondre als desafiaments científics, tecnològics i ambientals?

Més de la meitat d'un segle, el President nord-americà Franklin D. Roosevelt, pensant en el món per que s'establissin després de la Segona Guerra Mundial, va oferir el seu suport en quatre llibertats: la llibertat d'expressió, la llibertat de creença, la llibertat sense la pobresa i la llibertat sense por. Cap d'aquestes quatre llibertats estan garantits en l'ordre mundial contemporani.

Per assolir aquest objectiu, el sistema internacional ha de ser capaç de fer front a grans obstacles i amenaces als drets humans, tals com la pobresa, l'exclusió, el subdesenvolupament, la discriminació, la intolerància i el terrorisme. La comunitat internacional ha de tenir les competències necessàries per fer front a les veritables causes dels conflictes. Aquesta demanda d'ajust estructural més àmplia i profunda en el sistema de les Nacions Unides.

Encara que es podria considerar la creació del càrrec d'Alt Comissionat de Nacions Unides per als Drets Humans, el primer pas va ser la necessitat d'establir un nou director nacional o una entitat amb competències i responsabilitats majors. No obstant això, tant una estructura així com la major participació de les Nacions Unides en la protecció dels drets humans depèn de la voluntat política dels Estats Membres i la seva voluntat d'acceptar nous elements jurídics, econòmics i socials.

Això comportaria més limitacions a la sobirania i el principi de no ingerència en els assumptes interns. És necessari un acord sobre les accions del Consell de Seguretat de l'ONU, en els casos de violacions massives dels drets humans. Les mesures empreses per la comunitat internacional fou per a castigar els responsables d'aquestes violacions, i que això no fos una font de patiment per a les víctimes. La creació d'una Cort Penal Internacional permanent és un pas important en la direcció correcta.

El nou ordre internacional ha d'incloure principis com la solidaritat i el repartiment de la càrrega: la solidaritat entre els països i de la solidaritat dins de cada país per a les persones desfavorides. Això exigeix mesures basades en els interessos i valors comuns per a la gestió dels problemes que no respecten fronteres i que només pot resoldre mitjançant la cooperació internacional. Això, en el seu moment, haurà de cobrir una gamma de problemes globals, que van des de la degradació del medi ambient i de la migració, del tràfic de drogues i de les malalties epidèmiques. La comunitat internacional ha de mantenir i augmentar el volum de l'ajuda al desenvolupament, per aconseguir invertir la creixent marginació i exclusió dels pobres i avançar cap als objectius de desenvolupament humà. De fet, els drets humans ha de ser una nova dimensió en totes les activitats de les Nacions Unides.

El progrés de la democratització en moltes parts del món, planteja nous interrogants sobre la democratització del sistema internacional. L'avanç de la democràcia, encara que a un cert nivell d'incoherència en molts països, és en gran mesura una funció de l'evolució de la societat civil: la participació dels individus i grups en la presa de decisions i la governabilitat democràtica del seu país. Quin és el paper d'una societat global en les relacions internacionals? Com una de les organitzacions no governamentals, que sens dubte es va convertir en el motor de l'esperit dels drets humans, han d'estar representats en les estructures i en els organismes internacionals? Els individus i els grups han de ser titulars de drets en la legislació internacional? Quins són el reconeixement internacional del dret i el deure dels individus, grups i òrgans de la societat per promoure i protegir els drets humans i les llibertats fonamentals,

universalment reconeguts? 89 Les institucions nacionals, organitzacions no governamentals, institucions acadèmiques i iniciatives populars han de ser plenament acceptat com natural defensors dels drets humans i soci de la cooperació internacional en aquest àmbit.

La construcció d'un ordre internacional en el qual totes les llibertats i els drets humans - inclosos els econòmics, socials i culturals, així com el dret al desenvolupament - són plenament efectius, en el qual tots els drets humans estan garantits per a tothom, és els drets humans més important repte per al segle XXI.

4.4. El dret a l'educació en drets humans en Gudmundur Alfredsson

El Plantejament d'aquest expert va dirigit directament a l'educació en drets humans com un dret i, per tant, tota la seva obra està redactada en aquest context. El coneixement sobre els drets humans és sovint un requisit previ que es suposa a tots aquells individus i col·lectius que reclamen respecte pels seus drets i llibertats. Aquest coneixement també és necessari quan cal recórrer a les instàncies pertinents, ja siguin nacionals o internacionals, quan aquests drets són denegats o violats, especialment quan els drets en qüestió han estat acceptats pels governs als quals exigim el seu compliment. L'educació en drets humans és essencial que es trobi estesa entre els jutges i tots aquells funcionaris implicats en aquests procediments.

Aquest capítol enumerarà les múltiples disposicions legals que reclamen que l'educació en drets humans es generalitzi, que descriuen el contingut¹⁹³ que aquesta ha de tenir i que expliquen els mètodes per avaluar i posar a la pràctica aquestes disposicions.

Les disquisicions sobre l'educació en drets humans són comunes en els instruments internacionals, ja siguin tractats o declaracions, i serveixen per

---

¹⁹³ DELBRÜCK, J.,(1992) *The Right to Education as an International Human Right* .Indiana, Universitat d'Indiana

promoure el respecte als drets humans i les llibertats fonamentals, tal i com mana l'article 1 de la Carta de Nacions Unides.

Una de les darreres mencions ha estat la continguda en el paràgraf 33 de la Declaració de Viena de 1993, adoptada per la Conferència Mundial de Drets Humans:

“La Conferència Mundial sobre Drets Humans reafirma que els Estats es troben obligats a garantir que l'educació està orientada al respecte als drets humans i les llibertats fonamentals. La Conferència Mundial... emfatitza la importància d'incorporar el subjecte de l'educació en drets humans en els programes d'educació i fa una crida als estats en fer-ho... L'Educació en drets humans, ja sigui pràctica o teòrica, juga un rol important en la promoció i respecte dels drets humans i en la lluita contra les discriminacions de qualsevol tipus i hauria de trobar-se integrada en les polítiques educatives tan a nivell nacional com internacional”¹⁹⁴.

La conclusió d'aquest paràgraf 33 concedeix que “*els recursos limitats poden impedir la immediata realització d'aquests objectius*”. Conseqüentment, en el paràgraf 34, es diu que els governs i les diferents organitzacions de Nacions Unides “*són cridades a incrementar els recursos destinats a aquells programes orientats a educar en drets humans*”.

Aquest aspecte es veu reforçat pel Programa d'acció¹⁹⁵ de Viena, del paràgraf 78 al 82. En el paràgraf 79 es diu:

“... cridem als estats i institucions a incloure els drets humans, el dret humanitari, la democràcia i l'imperi de la llei com a matèries en el currículum de les institucions educatives”.

El paràgraf 82 diu:

---

¹⁹⁴ Programa d'Acció de la Declaració de Viena de 1993

¹⁹⁵ Programa d'Acció de la Declaració de Viena de 1993, 2ª part

“Governs, amb el suport d'organitzacions intergovernamentals, institucions nacionals i ONG, haurien de promoure el coneixement dels drets humans i el seu respecte... Serveis d'assessoria i programes d'assistència tècnica de Nacions Unides haurien d'estar a disposició dels estats...”

La Conferència Mundial recomana considerar la proclamació de la dècada de Nacions Unides per l'educació en drets humans¹⁹⁶.

A la resolució 1994/51, la Comissió de Drets Humans va acceptar formalment la proposta, que s'inicià l'1 de gener de 1995. La Comissió també animà a l'Alt Comissionat del Drets Humans a dissenyar un pla d'acció per la dècada i feu una crida per obtenir donacions voluntàries per l'educació en drets humans.

4.4.1. El dret a l'educació en drets humans en els instruments internacionals.

La formulació clàssica de l'educació en drets humans és continguda en l'article 26 (2) de la Declaració Universal dels Drets Humans (DUDH):

“L'educació hauria d'estar dirigida al complet desenvolupament de la personalitat humana i a l'enfortiment del respecte pels drets humans i les llibertats fonamentals. Promourà l'enteniment, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions, races i grups religiosos i afavorirà les activitats de Nacions Unides pel manteniment de la pau”.

En el preàmbul de la DUDH, l'Assemblea General proclamà que *“tot individu i tot òrgan de la societat... s'esforçarà per educar en la promoció pel respecte als drets humans i les llibertats contingudes en el text”*.

A la resolució 217 D (III), sota el títol de Coneixement públic que requereix la Declaració Universal de Drets Humans, l'Assemblea General enumera diverses recomanacions dirigides als governs, al Secretari General de Nacions Unides, a

---

¹⁹⁶ Proposta del Secretari General a l'Assemblea General de la Declaració de Viena (1993)

les agències especialitzades i a les ONG sobre la difusió i la traducció de la DUDH.

L'article 13 (1) del Pacte Internacional de Drets econòmics, Socials i Culturals de 1966 conté una formulació similar en a l'article 26 (2) de la DUDH, afegint referències a la dignitat humana, participació en la societat i grups ètnics¹⁹⁷. Desafortunadament, l'article 13 únicament menciona, no emfatitza, l'educació en drets humans¹⁹⁸.

L'article 7 del Pacte Internacional per l'Eliminació de totes les formes de Discriminació Racial diu el següent:

“Els estats part adoptaran mesures immediates en l'àmbit de l'ensenyament, educació, cultura i informació amb l'objectiu de combatre els prejudicis que condueixen a la discriminació racial i a promoure l'enteniment, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i grups racial i ètnics; així com a fomentar els principis de la Carta de Nacions Unides, la Declaració Universal de Drets Humans...”.

Les directrius sobre els informes que han de presentar els estats, adoptades pel Comitè per l'Eliminació de la Discriminació Racial, emfatitza l'educació en drets humans. L'article 8 de la Declaració de 1963, conté una disposició similar¹⁹⁹.

La Declaració de la UNESCO de 1978 sobre les races i els prejudicis racials té components que no troben en altres instruments internacionals de drets humans.

En el seu article 5, després de dir en el seu paràgraf 1 que la cultura i l'educació ofereixen a l'home i a la dona mitjans per afirmar que són nascuts iguals en drets i dignitat i de reconèixer el dret de tots els grups a la seva pròpia

---

¹⁹⁷ NOWAK, M. *“The Right to Education”* Londres, EINE

¹⁹⁸ Declaració de Viena, 1993

¹⁹⁹ Declaració sobre la Discriminació Racial de 1963. ONU: In addition to the instruments quoted in Article 8 of the CERD, it refers to the 1960 declaration on the Granting of independence to Colonial Countries and Peoples.

identitat cultural i al desenvolupament de la seva vida cultural pròpia, estableix en el paràgraf 2:

“Els estats, d'acord amb els seus principis constitucionals, tenen la responsabilitat de dedicar els seus recursos d'educació a combatre el racisme, garantint que els llibres de text i el currículums incloguin consideracions científiques i ètiques sobre la unitat dels homes i la seva diversitat i que no es pot fer cap distinció individual. S'ha de formar als professors en aquests objectius, s'han de facilitar recursos del sistema educatiu a tots els grups que formin la societat sense prejudicis racials o discriminacions i prendre les mides necessàries per solucionar els obstacles que tenen determinats grups ètnics o racials en relació al seu nivell d'educació...”

La Declaració de la UNESCO és rica en disposicions sobre l'educació en drets humans. Ens poden referir tan a l'article 5 (3) sobre mitjans de comunicació, a l'article 6 (2), sobre l'ús de l'educació i la cultura per eliminar pràctiques discriminatòries en matèries de ciències naturals i socials, a l'article 6 (3), sobre la contribució dels programes educatius i de recerca, a l'article 8 (2) i (3) sobre el paper i la responsabilitat dels especialistes en ciències naturals i socials, estudis culturals i organitzacions científiques.

A l'article 10 del Pacte Internacional per l'Eliminació de totes les formes de Discriminació contra les dones de 1979, com a part d'un esforç per garantir la igualtat de drets per les dones en l'àmbit de l'educació, els estats part acordaren eliminar tot estereotip sobre el paper dels homes i les dones a tot nivell en tots els àmbits educatius, mitjançant la revisió de llibres i programes escolars i l'adaptació dels mètodes d'ensenyament. L'article 5 es refereix a l'educació sobre la família promovent que hi hagi un enteniment de la maternitat com una funció social i el reconeixement de la responsabilitat comuna d'homes i dones en l'educació dels fills. De forma similar en la Recomanació General 19 sobre la Violència sobre les Dones, el Comitè fa una crida a les mesures preventives, incloent la informació pública i els programes educatius per canviar les actituds referents als paper de la dona.

Segons l'article 29 (1) de la Convenció dels Drets dels infants de 1989:

“Els estats part acorden que l'educació dels infants anirà dirigida a ...:

b) el desenvolupament del respecte pels drets humans i les llibertats fonamentals.

d) la preparació dels infants per a la vida responsable en una societat lliure, en l'esperit de l'enteniment, pau, tolerància, igualtat de sexes i amistat entre tots els pobles, grups ètnics, nacionalitats i grups religiosos”.

L'article 17 també hi fa referència quan parla del paper que han de jugar els mitjans de comunicació.

La Convenció de l'Organització Internacional del Treball sobre Discriminació en el respecte del treball (nº 111) de 1960, diu en el seu article 3 (b) que els estats part es comprometen a promoure programes educatius orientats a garantir l'acceptació i el compliment les polítiques d'igualtat d'oportunitats i tractament correcte en el lloc de feina.

L'article 4 (4) de la Declaració de Nacions Unides dels drets de les persones que pertanyen a minories ètniques, lingüístiques o religioses de 1992, diu:

“els estats haurien de prendre mesures en l'àmbit de l'educació per enfortir el coneixement de la història, tradicions, llengua i cultura de les minories que existeixen en els seus territoris”.

L'article 31 de la Convenció sobre Indígenes i pobles tribals de l'Organització Internacional del Treball (nº 169) diu:

“S'han de prendre mesures educatives a nivell de tota la comunitat i, especialment entre aquells que es troben més en contacte amb les minories, amb l'objectiu d'eliminar prejudicis que puguin ocórrer en el tracte amb aquests grups. S'han de fer esforços en aquest sentit per que els llibres de text i altres materials pedagògics donin una informació correcte sobre les seves societats i cultures”.

L'article 30 de la Convenció també fa referència a l'educació en drets humans dels indígenes i pobles tribals. L'esborrany de declaració sobre els drets dels indígenes, tal i com va ser adoptada pel grup de treball de Nacions Unides, demana educació en drets humans tan pels pobles indígenes com per les majories en general.

La Comissió de Drets Humans, en el seu paràgraf 7 de la Resolució 1993/56 recomana, fent referència a polítiques educatives, que:

“...atenció especial s'ha de fer al caràcter multi ètnic de varies societats i al respecte de la identitat i necessitats de varis grups tal com menors, dones, indígenes, minories racials i incapacitats”.

Molts altres instruments, la majoria adoptats o redactats en Cooperació amb la UNESCO, es centren en els aspectes d'implantació de l'educació en drets humans. Entre ells, la recomanació de 1974 sobre l'Educació per l'enteniment internacional, Cooperació i pau i educació en drets humans i llibertats fonamentals. També destaquen recomanacions efectuades en conferències internacionals sobre drets humans com la de Viena de 1979, la de Malta de 1987, el Fòrum sobre Educació i democràcia de Tunísia de 1992 i el congrés internacional sobre educació en drets humans i democràcia de Montreal.

També es poden trobar disposicions sobre educació en drets humans en instruments regionals, tot i que alguns d'ells no són disposicions legals.

Destaquen tres declaracions realitzades pel Consell de Ministres del Comitè d'Europa. En la declaració sobre Intolerància: Una amenaça per la democràcia, es decideix en el seu paràgraf IV (iii):

“promoure el coneixement dels drets humans i enfortir les responsabilitats en una societat democràtica i, amb aquest objectiu, promoure en les escoles, de primària en endavant, un clima de comprensió i respecte als trets i cultures dels altres”.

En la declaració de llibertat d'expressió i Informació de 1982, es diu en el seu paràgraf III (b) d'intensificar la cooperació amb l'objectiu de "promoure, mitjançant l'ensenyança i l'educació, l'exercici efectiu de la llibertat d'informació i expressió".

La declaració sobre igualtat entre les dones i els homes de 1988, en el seu paràgraf VII, es recorda la importància de les "estratègies per informar i educar a la gent de forma adequada sobre les desigualtats en drets, tractament i oportunitats".

Sota la Carta Europea pels idiomes regionals o minoritaris adoptada pel Consell d'Europa al 1992, les parts es comprometen, segons l'article 7 (3) a promoure el "respecte, l'enteniment i la tolerància en relació als idiomes regionals o minoritaris". En altres llocs dels articles 7 i 8, la Carta conté disposicions sobre l'ús d'aquestes llengües en l'educació.

Nombrosos documents i informes de la Conferència sobre seguretat i Cooperació Europea tracten també el tema de l'educació en drets humans des de diferents punts de vista. Dos exemples són el document final de conclusions de la reunió de Viena on el seu principi 13.6 es fa consideracions sobre el paper de les escoles i altres institucions en la promoció i protecció dels drets humans; i el document sobre la Dimensió humana de la reunió de Copenhaguen, on el seu paràgraf 26 del capítol III parla de la importància d'ensenyar valors democràtics.

L'article 25 de la Carta africana de drets humans i dels pobles indica que es deure de l'estat promoure i garantir a través de l'ensenyament el respecte pels drets i les llibertats contingudes en la Carta.

Aquest llistat és una enumeració no exhaustiva d'instruments internacionals i regionals que fan referència a l'educació en drets humans.

4.4.2. Els continguts del dret a l'educació en drets humans.

L'estudi anterior sobre les disposicions en texts universals i regionals ja ens diu molt sobre la història de l'educació en drets humans. A continuació ressaltarem els compromisos legals als quals s'han compromès els estats, emfatitzant el paper de l'educació en drets humans en millorar les relacions entre races i grups ètnics.

Els estats han d'obligar-se a garantir educació en drets humans. És inherent a les responsabilitats que prenen en matèria de drets humans. S'ha de garantir la igualtat d'accés a aquesta educació i la no discriminació.

En el debat sobre l'educació en drets humans, és conegut que pot haver-hi limitacions en el seu progrés o implantació (analfabetisme, obstacles polítics...). La cooperació internacional pot ser una mida per solucionar aquests obstacles.

Els estats s'han obligat a complir uns compromisos, però els professors, investigadors, científics i universitats tenen també un deure moral i unes obligacions polítiques al mateix efecte. Així és reconegut pels articles 5 i 8 de la Declaració sobre discriminació racial de la UNESCO, que enumera deures a nivell individual. També s'hi fa referència en l'article 29 de la Declaració Universal dels Drets Humans.

Educació en drets humans, una eina per millorar les relacions entre grups racials, ètnics i religiosos, els objectius de l'educació en drets humans són duals. D'una banda, pretén promoure els estàndards incloent, per exemple la igualtat entre homes i dones i el benestar dels infants. D'altra banda, els instruments busquen millorar les relacions entre grups racials, ètnics o religiosos i enfortir la pau i l'estabilitat mundial.

Les desigualtats d'oportunitats i la discriminació contra persones que pertanyen a minories i pobles indígenes són globalment dutes a terme i tolerades en la vida econòmica, política i cultural de molts societats. Per aquest motiu, varis instruments internacionals han introduït mides especials d'acció per assolir la

plena igualtat. Aquestes mesures especials no poden ser considerades com privilegis per alguns grups, sinó que són plenament justificades.

La ignorància és certament la raó que sovint hi ha sota les discriminacions que es produeixen i l'educació en drets humans és la manera de solucionar-ho. Aquest enfocament està reconegut en les disposicions de molts instruments mundials i regionals que emfatitzen la necessitat de conèixer la història, les tradicions, els idiomes i les cultures dels grups ètnics i tribals.

Els arguments a favor de l'educació en cultura tenen la mateixa justificació que els de l'educació en drets humans: la promoció de la tolerància i la comprensió entre majories i minories.

La Convenció contra les discriminacions en l'educació de la UNESCO, en els seus articles 2 (b) i 5 (1), preveu la possibilitat de separar els sistemes educatius per raons lingüístiques incloent l'ensenyament en la pròpia llengua. L'article 4 (4) de la Declaració sobre els drets de les minories de 1992, fa una crida als estats per promoure el coneixement de les llengües minoritàries per part de les majories. Segons l'article 4 (3):

“els estats haurien de prendre les mesures oportunes per que aquelles persones que pertanyen a minories tinguin l'oportunitat d'aprendre la seva llengua materna o tenir ensenyament en la seva llengua materna”.

La Convenció sobre Pobles indígenes en Països Independents de l'OIT també parla d'educació en el propi idioma en l'article 28.

Què ensenyar ?. Les matèries que l'educació en drets humans han d'incloure es desprenen de l'enumeració anterior inclosa en els instruments internacionals. D'aquesta manera, s'haurien d'incloure temes com la dignitat, la llibertat, la igualtat d'oportunitats, la igualtat de sexes, la vida en una societat lliure, democràcia, drets dels infants, l'eliminació de les diferències racials, ètniques o religioses, pau, dret humanitari, etc. L'educació en drets humans hauria de comprendre tan l'aspecte teòric com el pràctic.

Els instruments donen especial importància a l'ensenyament sobre diferents civilitzacions, cultures i llengües amb l'objectiu de millorar l'entesa global. L'educació en drets humans és un element fonamental en la realització dels drets de les minories i els pobles indígenes.

A qui ensenyar i com. D'acord amb els instruments, els estats haurien de veure que l'educació en drets humans ha d'estar present en tots els nivells educatius. S'haurien d'incorporar els drets humans a les diferents matèries que es donen, com la història o les ciències socials.

Polítics, jutges i diferents cossos legals implicats en l'administració de la justícia, membres dels cossos de seguretat i forces armades, pares i periodistes són els grups que normalment s'anomenen quan es parla de rebre educació en drets humans, però no hi hauria d'haver-hi cap límit.

La traducció dels instruments és promoguda especialment per la Resolució 217 (D) de l'Assemblea General. El mateix es procura per la disponibilitat de suficients materials pedagògics preparats per les Nacions Unides i la UNESCO i que es troben disponibles en tots els idiomes oficials.

4.4.3. Cooperació tècnica i altres activitats de promoció.

Considerada l'educació en drets humans com una prioritat universal, la Comissió de Drets Humans de les Nacions Unides, en els paràgrafs 6 i 8 de la Resolució 1993/56, recomanà que l'aprenentatge de la dimensió pràctica i teòrica dels drets humans ha de ser considerada una prioritat de les polítiques educatives i que les agències internacionals de cooperació financera i tècnica haurien d'oferir suport per aquest tipus de programes. La Conferència Mundial de Drets Humans de 1993, adoptà un llenguatge similar i també ho feu la Comissió en la seva Resolució 1994/51.

Com ja hem comentat, l'Assemblea general declararà a partir de 1994, la dècada per l'ensenyament dels drets humans.

4.4.4. Control internacional i implantació de procediments.

De tots els sistemes de control que hi ha, sembla que la presentació d'informes per part dels estats sigui el mètode més efectiu per les organitzacions intergovernamentals per tenir coneixement de l'estat de l'ensenyament en drets humans. Els informes que s'han de presentar davant de nombroses organitzacions han de contenir referències a l'educació en drets humans.

Examinant els informes dels estats, sovint s'han expressat desavinences sobre la informació rebuda. En la seva Recomanació General V, el Comitè per l'Eliminació de la Discriminació Racial expressa amb tristesa que la informació rebuda és generalment vaga i que es requereix dels estats que proveeixin informació adequada sobre el compliment dels seus compromisos en aquesta matèria.

En la recomanació General 3 del Comitè per l'Eliminació de les discriminacions contra les dones, s'urgeix als estats a adoptar programes educatius i d'informació pública que ajudin a eliminar prejudicis que van en contra del principi general d'igualtat entre homes i dones.

Altres mètodes de control no han estat usats de manera efectiva per anar més enllà en aquest àmbit. Aquesta omisió fa desitjable que s'estableixi el mandat d'un relator especial o d'un grup de treball sobre l'educació en drets humans per que, d'una manera sistemàtica, reculli i examini materials pedagògics i altres informacions sobre l'educació en drets humans.

La presentació d'informes sobre experiències positives en aquest sentit davant la Comissió de Drets Humans seria un element atractiu en la feina a desenvolupar per aquests relators. Aquest mandat ajudaria a donar a conèixer materials pedagògics i intercanviar experiències.

Les ONG podrien col·laborar en aquest control sobre els estats i mantenir la pressió sobre aquests. Avui en dia, és precisament la informació que

proveeixen les ONG la principal font d'informació sobre l'educació en drets humans.

4.5. Vers una definició

A l'emprendre qualsevol acció educativa, és imprescindible aturar-se a considerar què és el que es va a ensenyar i fins i tot quina sigui això que anomenem ensenyar.

Cal plantejar el concepte d'educació, la virtualitat formativa del que es pretén ensenyar, el seu abast educatiu i les dimensions de la persona que es desenvoluparan mitjançant aquesta educació. Totes aquestes qüestions són les que es pretén abordar per perfilar la noció d'educació en drets humans.

Conèixer què és l'educació en drets humans és un mitjà òptim per aconseguir que els qui es dediquin tant a aquesta educació com a la tasca d'educar, tinguin un referent clar per orientar la seva pràctica docent i per a que es comprometin amb les exigències d'aquesta educació.

4.5.1. L'educació com a mitjà per promoure el dret a ser persona en plenitud.

La primera nota definitòria de l'educació en drets humans és ser sobretot educació en sentit ple. Aquesta afirmació no ha de semblar simple o redundant, ja que les notes essencials d'una veritable educació són les que es pretenen realçar amb l'educació dels drets humans.

Una educació autèntica, és aquella que fomenta la humanització de l'ésser humà i ajuda a fer la seva condició personal. L'home, quant ser racional i lliure, pot créixer indefinidament. L'educació ajuda a aquest creixement sense limitacions, ni cap restricció, orientat a assolir la plenitud que li és pròpia mitjançant el desenvolupament de totes les dimensions de la persona:

espiritual, moral, intel·lectual, social, afectiva i estètica²⁰⁰. Així, podem dir que l'educació és un dret humà ja que és una activitat que possibilita el dret a ser home en plenitud.

L'educació es converteix en dret humà quan està al servei de l'home, és a dir, quan promou la seva humanització i la seva condició personal. Realitzar d'aquesta manera suposa contemplar la formació de la dignitat i la llibertat personal com a mitjans per incrementar el més humà de l'home. La llibertat és sempre condició germinal i dimensió essencial de la finalitat educativa²⁰¹.

"La finalitat més clara de l'educació, en tant que activitat personalitzada és la de desenvolupar la capacitat de fer ús responsable de la llibertat, a través de la qual l'home governa la seva vida d'acord amb les exigències de la dignitat de la persona humana . I com l'ús responsable de la llibertat requereix la possessió d'un criteri personal, la formació del criteri és objectiu prioritari de tota educació"²⁰².

L'educació ha de comprendre com intencionalitat creixent d'humanització i personalització. Educar suposa suscitar en l'alumne els valors i béns que necessita com a persona amb dignitat, precisament els que expressen els drets humans. És en aquest sentit on cal dir que l'educació dels drets humans ve a destacar el nucli de l'educació²⁰³, ja que l'educació tracta de promoure el component humanitzat de la persona.

Una altra nota distintiva de la noció d'educació en drets humans és reconèixer la condició personal humana i comprometre's amb el manteniment i el perfeccionament responsable d'aquesta²⁰⁴. Amb l'educació en drets humans també es tracta d'insistir en la necessitat de convertir la condició personal

---

²⁰⁰ NAVAL, C. y ALTAREJOS, F., (2000), *Filosofía de la educación*, Pamplona, EUNSA.

²⁰¹ MEDINA, R. (1986), "Educación moral y comportamiento cívico-político", *Revista Española de Pedagogía*, 173

²⁰² GARCIA HOZ, V. (1979), "La libertad en la educación y la educación para la libertad", *Persona y Derecho*, Pamplona, EUNSA, p.18.

²⁰³ GIL CANTERO, F. (1991) *El Sentido de los derechos humanos en la teoría y práctica educativa*, Madrid, Editorial de la Universidad Complutense, p. 448.

²⁰⁴ GIL CANTERO, F. (1991) *El Sentido de los derechos humanos en la teoría y práctica educativa*, Madrid, Editorial de la Universidad Complutense.

humana en un cap de l'educació. El primer criteri per determinar les finalitats i objectius de l'educació és que aquests han de ser compatibles amb els drets humans. Per tant, caldria deslegitimar tota intervenció educativa que no tinguéssim com a finalitat afavorir la condició personal de l'home.

Conèixer aquestes implicacions és un requisit imprescindible per, a més d'ensenyar els drets humans, practicar a l'aula i en el centre de educació que sigui cada vegada més i millor un autèntic dret humà.

L'educació és un dret humà perquè permet incrementar la humanització de la persona a través del desenvolupament de les capacitats de l'home amb la seva dignitat. Precisament per això, en l'art 26.2 de la Declaració Universal es reconeix que, a més, és el dret que pot promoure i respectar la resta dels drets humans.

Aquest és un altre dels trets d'aquesta educació, ja que el desenvolupament personal ple que es pretén assolir amb l'educació només és possible en un context en el qual els drets humans es coneixen, respecten i viuen. D'aquí la importància de promoure el coneixement dels drets humans mitjançant l'educació.

L'educació és requisit per al respecte dels altres drets humans; perquè les persones respectin, promoguin i exercixin els seus drets és necessari que tinguin un nivell educatiu mínim. A més, perquè les persones coneguin els seus drets i es comprometin amb el seu exercici, cal una educació en el contingut de tots els drets humans. La ignorància priva a la persona de la seva dignitat. Per això, l'educació és un *empowerment right*, és a dir, un dret que facilita l'exercici i el gaudi dels altres drets humans²⁰⁵.

L'educació en drets humans per ser educació forma part del contingut del dret a

---

²⁰⁵ Cfr. COMISIÓN DE DERECHOS HUMANOS. El ejercicio del derecho a la educación, inclusive la educación en materia de derechos humanos, Informe anual del experto sobre el derecho a la educación, M. Medí, presentado de conformidad con la resolución 1997/7 de la Subcomisión de Prevención de Discriminaciones y Protección a las Minorías, Naciones Unidas, Ginebra, 1999, p. 5 (E/CN. 4/Sub. 2/1999/10).

l'educació; i per ser el mitjà per a promoure el respecte i realització dels drets humans, és la base d'aquests drets.

Segons això, el punt d'unió entre l'educació i els drets humans rau en el fet que l'educació és un dret humà - sempre que promogui la humanització de la persona, al que, com s'ha vist, contribueix l'educació en drets humans - ; I que amb l'educació es pretén promoure el respecte a altres drets. Aquests drets constitueixen una unitat de sentit que ens suggereixen en què consisteix el desenvolupament d'allò humà en l'home. Cal promoure els drets humans des de l'educació com a teoria i com a pràctica. Es tracta de veure com es afavoreix i promou realment to humà de l'home mitjançant l'educació i concretament amb l'educació dels drets humans.

4.5.2. Àmbit de l'educació en drets humans

Després de considerar la relació existent entre l'educació com a dret humà i l'educació dels drets humans, sembla clar que la finalitat de l'educació no es pot quedar reduïda a oferir productes cognitius de major qualitat. Tal com es reconeix en diferents textos internacionals - com s'ha anat destacant fins al moment- la finalitat última de l'educació és assolir el desenvolupament personal ple de l'alumne. Això suposa que a més de promoure l'adquisició de coneixements intel·lectuals i de dotar l'alumne d'una competència tècnica, per fomentar aquest desenvolupament personal ple serà necessari educar la dimensió moral de l'home, per la qual cosa l'educació dels drets humans és essencial.

"L'educació moral se'ns ofereix com la més rellevant entre totes les adjectives, per ser ella la que, introduint aquesta manera humana que modera i orienta l'ús de les altres, fa que totes contribueixin al desenvolupament harmònic de la persona i es constitueixi en l'instrument convenient per a què aquesta assoleixi la seva plena realització "²⁰⁶.

---

²⁰⁶ MEDINA, R.(1986), "*Educación moral y comportamiento cívico-político*", Madrid, Revista Española de Pedagogía p. 316.

En aquest context, cal plantejar la qüestió, no poques vegades polèmica, relativa a l'àmbit que correspon a la formació en aquests drets. L'educació en drets humans és la base de l'educació cívica i aquesta a la vegada és part de l'educació moral o educació en el seu sentit més ampli²⁰⁷.

L'educació moral és el marc en el qual s'enquadra l'educació en drets humans. La moral orienta la conducta de la persona amb ella mateixa i també en relació amb els altres com a element de la relació societària²⁰⁸. En aquest sentit, tota educació moral rau en l'educació en la llibertat i per la llibertat moral.

L'educació en drets humans suposa aprendre a prendre decisions que apel·len a la pròpia persona que les pren, i que influeixin en la realitat social. La presa de decisions és l'acció radical i concloent de l'exercici de la llibertat. En aquest sentit, la llibertat compareix com a fonament dels drets humans i de tot el dret²⁰⁹.

"Una teoria dels drets humans no pretén ser una moral política completa, doncs requereix complementar-se amb idees com virtut i decència, les quals operen en les decisions personals hagudes en l'exercici dels drets. Una teoria dels drets humans no és autosuficient, doncs necessita complementar-se amb una teoria general de la virtut i de l'acció moral que guii la conducta dels titulars dels drets"²¹⁰.

Donada la potencialitat moral dels drets humans, la possessió d'un dret suposa el seu exercici lliure i responsable amb la finalitat de contribuir a la plenitud de personal de qui els exercita. L'educació dels drets humans, per aquesta potencialitat moral, constitueix una tasca sempre inacabada. L'home, per la seva condició personal, pot assolir majors cotes de dignitat i llibertat quan

---

²⁰⁷ NAVAL, C., (2000), "*Educación y derechos humanos*", Revista Humana Iura, Pamplona, EUNSA.

²⁰⁸MEDINA, R. (1998), "*Los derechos humanos y la educación en valores de una ciudadanía universal*", Madrid, Revista Española de Pedagogía, 211.

²⁰⁹ NAVAL, C. y ALTAREJOS F.,(1998) "*Virtualidad formativa de los derechos humanos: la educación cívica*", Madrid, Revista Española de Pedagogía, 211.

²¹⁰ NAVAL, C. y ALTAREJOS F.,(1998) "*Virtualidad formativa de los derechos humanos: la educación cívica*", Madrid, Revista Española de Pedagogía p. 515

adequa les seves actuacions a les exigències de la dignitat de la persona. La finalitat d'això és assolir la màxima excel·lència de la qual és capaç segons les pròpies possibilitats. Els drets humans ajuden a desenvolupar un pensament i una pràctica educativa que tingui com a aspiració aconseguir una educació humanitzadora, és a dir, una educació que ensenyi a adoptar decisions que ressalten el específicament humà de la persona i l'ajudin a assolir el desenvolupament personal ple. Això és precisament el que es pretén assolir amb l'educació dels drets humans²¹¹.

L'educació moral, tot i que traspua tota ella de coneixement i reflexió intel·lectual, té -per la seva connexió amb la idea mateixa de moralitat- un caràcter normatiu apel·latiu l'home, a la participació i al compromís lliure de l'alumne en la creació de la realitat valorada. Aquestes notes de l'educació moral poden aplicar-se de manera directíssima a l'educació dels drets humans. Qui s'educa en drets humans es forma com a persona per ser capaç de participar en la construcció d'una societat que arribi a ser impregnada pels valors d'aquests drets. A més l'exercici dels drets humans i dels seus deures correlatius també és una manera de fer societat i de créixer com a persona.

Després d'intentar explicar la relació existent entre l'educació moral i l'educació dels drets humans, sembla necessari aturar-se a tractar la vinculació entre l'educació en drets humans i l'educació cívica²¹².

---

²¹¹ GIL CANTERO, F. ; GIL CANTERO, F.,(1991) *El sentido de los derechos humanos en la teoría y práctica educativa*, Madrid, Universidad Complutense (Tesis doctoral)

²¹² S'ha utilitzat indistintament expressions diverses (educació per la ciutadania, educació cívica, educació cívico-política, educació per a la convivència, etc.) Per a referir-me a aquest aspecte de l'educació. Si es vol estudiar amb més detenció dels aspectes que conflueixen en l'educació cívica, es pot consultar entre altres referències: IBAÑEZ MARTÍN, J.A. (1988) *"Formació cívica i sistema democràtic"*, Madrid, Revista Española de Pedagogia, 181; BOLÍVAR, A., (1990), *"L'educació ètic-cívica en els països europeus"*, Barcelona, Cuadernos de Pedagogía, 186; BARCENA, F. (1995) *"L'educació moral de la ciutadania. Una filosofia de l'educació cívica "*, Madrid, Revista de Educación, 307 i del mateix autor *L'ofici de la ciutadania*; Paidós, Barcelona, 1997; CIFEDHOP, *Educació i ciutadania. El paper dels drets humans*, Associació Mundial per l'Escola Instrument de Pau, Ginebra, 1996; Mayordomo, A, (1998); *L'aprenentatge cívico*, Barcelona, Ariel; NAVAL, C., (1998) *"Educació per la ciutadania"*, a VV.AA. *Filosofia de l'educació avui*, Madrid, Dykinson; NAVAL, C. i Laspalas, J. (Eds.),(2000) *L'educació cívica avui. Una aproximació interdisciplinària*, Pamplona, Eunsa; NAVAL, C., (2000) *Educar ciutadans*, Pamplona, Eunsa,(2ª Edició); i NAVAL, C. (Ed.) (2002) *Participar en la societat civil*, Pamplona, Eunsa.

Tal com s'ha dit, l'educació del civisme, passa en primera instància per l'educació dels drets humans. L'educació en drets humans és el primer pas de l'educació cívica, en el marc de l'educació moral.

Civisme és el conjunt d'idees, sentiments, actituds i hàbits, que fan dels individus i dels grups bons membres de les comunitats polítiques en què s'integren²¹³. Per tant, la formació cívica- igual que la formació en drets humans- hi haurà d'iniciar l'alumne en els diferents de participar en la vida social i política²¹⁴.

L'educació cívica - política facilita el mode de convivència humana necessari per a la realització social del bé comú²¹⁵. Com el bé comú és un bé dels homes i per als homes, la finalitat del civisme és la persona humana. El civisme "es fonamenta en el desenvolupament de la personalitat de l'home i en el reconeixement de la dignitat humana i dels seus drets fonamentals"²¹⁶. Un dels trets fonamentals de la maduresa d'una ciutadania és l'exercici responsable dels drets humans- conforme a la dignitat-, així com l'assumpció de les conseqüències dels seus actes.

Segons tot el que hem dit, sembla clar que per educar ciutadans i per educar en drets humans no s'ha de perdre la vista la persona, en benefici de l'individu aïllat, sinó tot el contrari, situar aquests drets humans en el marc del bé comú. La realització dels drets humans implica perseguir l'assoliment del bé comú. Amb l'educació en drets humans, principalment, es tracta d'educar a la persona per a que les seves eleccions lliures siguin conformes a la dignitat humana i

---

²¹³ SIERRA, R., (1971), Voz: "*Civismo*", GER: Gran Enciclopedia RIALP, Madrid, Rialp, Madrid, p. 724.

²¹⁴ NAVAL, C., (2000) "*Educación para la ciudadanía*", Pamplona, EUNSA.

²¹⁵ MEDINA, R., "*Educación moral y comportamiento cívico-político*", p. 326. Para delinear algunas implicaciones del concepto de bien común ver la definición que MILLAN PUELLES, A. da en GER: Gran Enciclopedia RIALP (Rialp, Madrid, vol. 4, pp. 225-230). En su acepción social el bien común es el bien que puede ser participado por todos los miembros de la sociedad. La participación de todos los ciudadanos en el bien común, es una exigencia de la justicia. El bien común es compatible con el bien particular siempre que éste se subordine a aquel. El bien común no excluye al bien particular, sino que exige que cada ciudadano tenga el suyo. En este sentido. A. Llano en *Humanismo cívico* (Ariel, Barcelona, 1999, p. 28) afirma – apoyándose en MacIntyre- que el bien común no es la suma de los intereses individuales o particulares sino que es parte del bien personal o propio. Sin el bien común no es posible el desarrollo de mi bien personal.

²¹⁶ NAVAL, C., (2000), "*Educación para la ciudadanía*", Pamplona, EUNSA.

així contribueixin a aquest creixement personal que és finalitat primordial de l'educació. La persona educada en els drets humans serà més capaç de comprometre's amb decisions personals que contribueixin al bé comú es determina i resumeix en l'equilibri entre drets personals i obligacions socials. Per això, amb l'educació en drets humans s'ha d'abordar simultàniament l'educació en drets i deures. En aquest sentit, la persona educada en els drets humans, pot contribuir amb les seves decisions i accions lliures al bé comú. A més, la dignitat humana -fonament últim dels drets humans- és un bé comú, ja que és un bé que tots els homes pel fet de ser persones tenen. Per tant, el respecte de la dignitat humana suposa el respecte a un bé comú. La subordinació dels béns particulars de les persones al bé comú és l'única forma de representar sense excepcions la dignitat de tots²¹⁷.

En síntesi, es podria dir que la fi del civisme és la persona humana i el civisme es fonamenta en el reconeixement de la dignitat humana i dels seus drets fonamentals. En conseqüència, l'educació cívica depèn del respecte i reconeixement dels drets humans en les societats. Però no només això, també depèn de la implicació de les persones en l'exercici lliure i responsable d'aquests drets.

La instauració d'una cultura dels drets humans- indispensable per l'existència d'una ciutadania activa i responsable compromesa amb la realització del bé comú- es construeix amb la participació de tots en el manteniment i perfeccionament responsable de la comú condició humana.

Amb tot el que s'ha dit i tal com s'afirma en diferents documents de la UNESCO, l'educació en drets humans "es converteix en una educació moral i cívica que fa a les relacions dels individus amb la societat i de les societats entre si"²¹⁸. Tanmateix, cal no oblidar que per millorar les relacions entre els individus i les societats és imprescindible que les persones es comprometin

---

²¹⁷ MILLAN PUELLES, A., Voz "Bien común", en GER: Gran Enciclopedia RIALP, Madrid, Rialp.

²¹⁸ UNESCO, (1969) "*Algunas sugerencias para la enseñanza de los derechos humanos*", París, UNESCO.

amb la promoció de les exigències de la seva dignitat en la seva pròpia vida per després fer extensives als altres i a la societat.

Per aconseguir això, cal educar en l'ús responsable de la llibertat mitjançant l'educació en drets humans emmarcada en el context d'una educació moral i cívica.

4.5.3. Educació en drets humans i educació de la llibertat.

Aprendre a ser persona és l'aprenentatge per a ser un agent moral en una comunitat, en la qual els seus membres també ho són²¹⁹. Ser un agent moral suposa actuar d'acord amb el que planifica l'home, és a dir, suposa posar la capacitat de triar lliurement al servei de la humanització de la persona i de la societat. Aquesta humanització depèn que aquestes decisions es transformin en actuacions d'acord amb la dignitat humana, que és el fonament dels drets humans, i finalitat última de l'educació en aquests drets.

La dignitat humana és el fonament dels drets humans i la llibertat és una de les dimensions d'aquesta dignitat. La llibertat entesa com capacitat d'autodeterminació, és el suport de la racionalitat i es manifesta primàriament en la mateixa operativitat humana, raó per la transcendència educativa que contenen germinals dels drets humans, considerats des d'aquesta perspectiva. Això és així perquè amb l'educació dels drets humans es pretén aconseguir l'ús responsable de la llibertat, ja que aquesta és la màxima expressió de la dignitat de la persona. "El propi dels drets humans és establir la possibilitat real que cadascú ha de tenir de desplegar la seva personalitat i la seva capacitat de triar"²²⁰. Segons això, l'educació en drets humans és educació de la llibertat. Es tracta d'educar per a que les decisions lliures siguin conformes a la dignitat i contribueixin al desenvolupament i creixement personal ple. Aquest enriquiment personal té com a conseqüència la millora social. Segons això, es torna a comprovar que l'educació és un acte lliure suscitat de llibertat, i per això, és part

---

²¹⁹ NAVAL, C., (2000) "*Educación y derechos humanos*", Humana Iura, Pamplona, EUNSA.

²²⁰ MATHIEU, V, (1985), "*Prolegómenos a un estudio de los derechos humanos desde el punto de vista de la comunidad internacional*", en VV. AA., *Los fundamentos de los derechos humanos*, Barcelona, Sebal-UNESCO, p.39.

integrant del dret a l'educació. Dret que per a ser qualificat d'humà ha de promoure la humanització de la persona.

D'altra banda, cal destacar que la dignitat comú de la persona és, no només un valor donat i incondicionat que li correspon, sinó que ha de realitzar-se en la capacitat de dignificació de la persona, mitjançant la formació de l'exercici de la llibertat. La convicció que la llibertat és el do més preuat de la dignitat de la persona, fa que sigui fonamental educar les persones per què siguin capaços d'optar per aquells valors que humanitza. Els valors que humanitzen a la persona i a la societat són aquells que estan implícits en els drets humans. L'objectiu d'aquesta educació és que les persones siguin capaces de pensar, jutjar i actuar per si mateixes, per plasmar aquests valors universals en la vida personal. Es tracta que tinguin criteri per discernir per si mateixes el que humanitza i el que deshumanitza, i per comprometre's coherentment amb això, per anar contribuint al seu desenvolupament personal²²¹.

Per abundar en aquesta idea, prenent les paraules del professor R. Medina, es podria dir que *"el desenvolupament de la capacitat d'utilitzar el criteri propi per jutjar la realitat dels drets humans, d'apreciar els valors requerits en ells i decidir, responsable i lliurement, el que s'ha de fer en cada situació, sigui la pedra de toc o de contrast d'una veritable formació en els valors d'aquests drets. Educar en la llibertat no és educar en el relativisme, en el "tot s'hi val", sinó ensenyar a distingir entre el valuós i el rebutjable"*²²². Els drets humans ens ofereixen aquells valors que humanitza l'home. Per això, s'ha d'educar per a que les persones siguin capaces d'apreciar i incorporar-los a la pròpia vida. Per respectar els valors dels drets humans cal assumir personalment.

Es tracta de proporcionar una educació personal que fomenti la pràctica dels drets humans com a mitjà per construir una convivència social desitjable

---

²²¹ MEDINA, R., (2002) *La formación en los valores de los derechos humanos, fundamento de la convivencia y la paz*, Real Academia de Doctores, Madrid. Discurso pronunciado en la toma de posesión como Académico de número y contestación de la Académica Excma. Sra. Dra. Dª Ángeles Galino Carrillo.

²²² MEDINA, R., (2002) *La formación en los valores de los derechos humanos, fundamento de la convivencia y la paz*, Real Academia de Doctores, Madrid. Discurso pronunciado en la toma de posesión como Académico de número y contestación de la Académica Excma. Sra. Dra. Dª Ángeles Galino Carrillo, p. 29

basada en la justícia i la pau. És gràcies a la formació de tots al llarg de tota la vida, i a tots els nivells, com s'aprèn a saber, a discernir, a comportar-se i a conèixer en els drets humans. Una formació personal en els valors dels drets humans que arribi a fer vida, derivarà en una societat basada en els valors d'aquests drets. D'aquesta manera, l'existència d'una societat presidida per els valors dels drets humans, no només depèn de que existeixin les condicions polítiques i legals establertes per l'Estat, sinó també que les persones es comprometin amb la humanització de les seves vides incorporant els valors dels drets humans en elles mateixes. Es tracta de què al desplegar la seva llibertat, al decidir, contemplin i assumeixin les exigències de la dignitat humana per després arribar a plasmar aquestes exigències en la pròpia vida i en la societat, contribuint així al bé comú.

Per això, caldrà fomentar el coneixement dels drets humans. Aquest coneixement ajudarà a aclarir el que és una vida i una convivència social desitjable i responsable. L'objectiu de tota educació en drets humans és interioritzar i plasmar en la pròpia vida els valors universals en els que s'assenten aquests drets. L'educació en drets humans ha de portar a comprometre's amb la realització al servei de la persona i de la societat²²³. Llavors l'educació en aquests drets podria ajudar a construir una cultura dels drets humans que permeti i estimuli una autèntica convivència democràtica basada en la llibertat, la responsabilitat, la cooperació i la participació²²⁴.

Es comprova també que l'educació dels drets humans no només pot reduir-se com en ocasions es fa a educar per despertar una consciència de respecte dels drets humans, que eviti les violacions flagrants d'aquests drets en el món. Això és molt necessari, però no suficient. Aquesta idea és producte d'un enfocament excessivament legal d'aquests drets. En efecte, els drets humans, tal i com apareixen en les grans declaracions, són drets que regulen la vida política, social i jurídica dels homes. Però la clau del progrés en aquesta matèria no radica en els drets reconeguts a la persona, sinó en el dret a la lliure

---

²²³ GIL CANTERO, F., (1991), *El sentido de los derechos humanos en la teoría y práctica educativa*, Madrid, Universidad Complutense, Tesis Doctoral.

²²⁴ NAVAL, C., (2000), *“Educación y derechos humanos”*, Humana Iura, Pamplona, EUNSA.

autodeterminació d'un projecte de vida valuós davant de tot condicionament cultural, i institucional.

En aquest sentit, cal no oblidar que en els nostres dies, en ocasions s'està donant una violació dels drets humans molt subtil i que potser no és tan cridanera com altres. Es tracta de la violació de la pròpia dignitat humana - arran dels drets humans- que passa quan es treu als alumnes el seu dret a assolir amb plenitud humanitzadora la condició d'agents, de persones lliures i responsables de les seves pròpies vides i de la societat²²⁵. Amb això es comprova que el principal propòsit de l'educació en drets humans és promoure el desenvolupament i creixement del component d'humanització pertanyent a la mateixa condició humana. Això s'aconsegueix principalment educant a les persones en l'ús responsable de la seva llibertat, així com en el compromís personal amb la vivència dels valors subjacents als drets humans. Quan cadascun siguem conscients del valor radical de cada home per ser persona difícilment es violen els drets humans en el món.

Com s'ha vist, la relació dignitat-llibertat és clau per educar en drets humans.

L'home no s'ha de conformar amb gaudir els seus drets, sinó que ha de comprometre's amb el seu exercici lliure i responsable. Això és així perquè els drets humans no es poden comprendre sense apel·lar als seus deures subsegüents.

4.5.4. Educació en drets i deures humans

L'educació en els deures correlatius a tot dret humà és part indestriable de l'educació en drets humans. L'educació en drets humans no es pot reduir a informar sobre els drets que corresponen i el compliment es té dret a exigir davant instàncies estatals i internacionals. Per ser la llibertat fonament d'aquests drets, l'educació en drets humans és també educació en els deures associats a aquests drets. Els drets humans ens impel·leixen a comprometre'ns

---

²²⁵ GIL CANTERO, F.,(1991), *El sentido de los derechos humanos en la teoría y práctica educativa*. Madrid, Universidad Complutense,

amb els deures i responsabilitats associats a ells. Quan es tracta d'implantar els drets humans només com a drets a ser complits es pateix una simplificació del seu contingut. No és adequat exigir a l'Estat compensacions i drets sense un compromís personal amb les seves obligacions derivades.

"Els éssers humans estan fets per al doble compliment harmoniós d'un doble feix de drets i deures i responsabilitats: per ell mateix i cap als altres. Ambdós propòsits, aparentment contraposats i excloents, en realitat són complementaris i es reforcen mútuament. (...) No hi ha cap dret humà si no existeix, en els altres, el correlatiu deure de respecte del dret"²²⁶.

El fet de posseir una condició humana de la qual es deriven uns drets, obliga responsablement a fer ús d'aquests drets com deures de major humanització d'un mateix i en les relacions que s'estableixen a la comunitat²²⁷. Els drets humans no són només drets a gaudir; exigeixen responsabilitats, actuacions de perfeccionar com a persona, que corroboren i incrementin la dignitat personal. L'educació en deures implica involucrar les persones en la responsabilitat d'humanitzar. El més característic de l'home com a subjecte de drets és que és capaç d'assumir deures i obligacions cap a si mateix i cap als altres²²⁸. És per això, que l'educació en l'exercici dels deures correlatius als drets humans és necessària per a millorar el respecte a aquests drets amb responsabilitat.

L'exercici dels drets i deures humans és una manera idònia de participació social. A través de la participació, la persona es compromet amb les responsabilitats associades als seus drets humans. La participació dels ciutadans en l'exercici dels seus drets i responsabilitats és característica central de la democràcia. Segons això, sembla convenient fer referència existent entre educació en drets humans, democràcia i participació.

---

²²⁶ MEDINA, R., *La formación en los valores de los derechos humanos, fundamento de la convivencia y la paz*, Madrid, Real Academia de Doctores. pp. 36-37.

²²⁷ GIL CANTERO, F.,(1991), *El sentido de los derechos humanos en la teoría y práctica educativa*. Madrid, Universidad Complutense,

²²⁸ GIL CANTERO, F.,(1991), *El sentido de los derechos humanos en la teoría y práctica educativa*. Madrid, Universidad Complutense,

4.5.5. Educació en drets humans, democràcia i participació

L'ordre democràtic ha de portar a la plenitud dels drets de l'ésser humà; per tant, el sistema democràtic ha de comprometre's amb la dignitat de l'home i els drets humans. Ha d'haver una consciència social sobre la importància d'uns valors que són previs a la democràcia -com a qualsevol altre sistema polític- i que no són resultat d'un consens²²⁹. Aquests valors són els que estan implícits en els drets humans.

Amb aquest sistema polític s'ofereix teòricament el marc necessari per al respecte, promoció i protecció d'aquests drets. Al mateix temps, perquè un règim pugui ser qualificat de democràtic és indispensable que els ciutadans puguin exercir els seus drets humans en llibertat. L'exercici dels drets inherents a l'home és necessari per al lliure i ple desenvolupament de la seva personalitat. En un entorn en el qual les persones estan compromeses amb l'exercici dels seus drets i viuen conforme a les exigències de la seva dignitat, aquestes es comprometen amb la participació en els afers de la seva comunitat -que és el que reclama una veritable democràcia-, forjant d'aquesta manera una autèntica convivència democràtica. L'exercici dels drets i deures per part dels ciutadans, és el millor instrument per refermar qualsevol aspecte de la vida democràtica²³⁰.

La democràcia té a veure amb la participació real de tots en la gestió dels assumptes públics, i això implica veure a les persones agents del seu propi destí i interlocutors necessaris en les deliberacions i decisions²³¹. Això és així perquè en les societats democràtiques tots som corresponsals del que

---

²²⁹ BARRIO, J.M.,(1997), *Moral y democracia: algunas reflexiones en torno a la ética consensualista*, Cuadernos de Anuario Filosófico, 49, Servicio de Publicaciones Universidad de Navarra, Pamplona.

²³⁰ MEDINA, R., (2002) *La formación en los valores de los derechos humanos, fundamento de la convivencia y la paz*, Real Academia de Doctores, Madrid. Discurso pronunciado en la toma de posesión como Académico de número y contestación de la Académica Excm. Sra. Dra. Dª Ángeles Galino Carrillo.

²³¹ MEDINA, R., (2002) *La formación en los valores de los derechos humanos, fundamento de la convivencia y la paz*, Real Academia de Doctores, Madrid. Discurso pronunciado en la toma de posesión como Académico de número y contestación de la Académica Excm. Sra. Dra. Dª Ángeles Galino Carrillo.

succeeix, i només és possible concebre el canvi a través de la transformació de multitud d'actituds i comportaments individuals. Aquest canvi suposa -entre altres coses- un compromís amb la interiorització dels valors que humanitza la persona, és a dir, amb els valors dels drets humans. En aquest sentit, la vida del règim democràtic és obra de tota la ciutadania²³².

Per tot això, la democràcia no pot quedar reduïda a un conjunt d'institucions i procediments. És principalment un mode de vida i una escola de responsabilitat per a cada ésser humà i per a tota la col·lectivitat. Atès que la democràcia reclama la participació dels ciutadans en els afers de la comunitat, requereix d'un compromís lliure amb aquesta tasca. Les persones que participen en la societat posen en joc la seva llibertat social, raó per la qual la democràcia es presenta com una tasca sempre inacabada.

Segons l'exposat, sembla que l'aprenentatge de la democràcia és necessari. Aquest aprenentatge exigeix adquirir uns coneixements, assumir uns principis o valors de convivència, de dominar unes competències o habilitats socials i participar responsablement en l'organització i funcionament d'una societat democràtica. Educar per a la democràcia suposa assumir la democràcia com a valor, educar en els drets i deures de l'home, valorar la diversitat, crear un clima escolar democràtic, fomentar la participació democràtica dels alumnes en la vida escolar, que utilitzi el diàleg com a instrument fonamental en la solució de conflictes i preparar per a la participació ciutadana²³³.

Per tant sembla que l'alternativa està a participar en una societat que es concep com a comunitat i que s'experimenta part d'un mateix. La participació implica un procés de delegació. Tota participació implica dotar de poder als membres de la comunitat, compartint segons la seva capacitat de respondre eficaçment cadascun, això és, segons la seva responsabilitat adequada a

---

²³² SÁNCHEZ FÉRRIZ, R. y JIMENA, L., (1995) *La enseñanza de los derechos humanos*, Barcelona, Ariel.

²³³ ZURBANO, J.L. (1998) *Bases de una educación para la paz y la convivencia*, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura.

l'exercici possible de la seva llibertat²³⁴. Generalment s'oblida, i és punt important, que hi ha graus de participació en funció del diferent grau de maduresa, coneixement i competència de qui participi²³⁵.

Tot sistema de participació comporta el "risc" d'educar la llibertat. La participació fa una crida al compromís i la responsabilitat, i per això la participació depèn que s'asseguri el bon ús de la llibertat, i no simplement la seva possibilitat d'elecció, de la que fàcilment es poden desprendre abusos²³⁶. Perquè algú sigui capaç d'assumir responsabilitats primer cal donar.

La participació responsable dels ciutadans en els assumptes públics que reclama la democràcia només pot ser garantida quan les persones es comprometen a posar la seva llibertat al servei d'allò que humanitza l'home. Això passa quan decideixen i actuen d'acord amb les exigències de la dignitat humana i als valors universals que existeixen després de la noció de drets humans. Per a que les persones siguin capaços de contribuir al bé comú, mitjançant la seva participació lliure a la societat, renunciant fins i tot a interessos particulars, cal educar en l'essència dels drets humans: la dignitat i la llibertat.

Segons això, la participació també fa referència directa a l'exercici dels drets humans. L'exercici dels drets i deures en el si d'una societat democràtica, és un lliure i idoni de participació social. La ciutadania democràtica suposa participació dels ciutadans en el sistema de drets i responsabilitats.

Tanmateix, en la realitat, ens trobem que gran part de la ciutadania no té consciència de les seves responsabilitats socials, i és l'Estat qui l'assumeix. A més, els ciutadans en ocasions es centren en els seus interessos particulars

---

²³⁴ NAVAL, C.,(2001) “ *La participación social de las personas mayores*”, en ORDUNA, G. y NAVAL, C. (eds) Gerontología educativa, Barcelona, Ariel educación, 2001.

²³⁵ NAVAL, C. y ALTAREJOS, F. (2000) “*Educación para la participación*”, en VV.AA., La sociedad educadora, Fundación Independiente, Madrid. Aquesta situació s'aprecia especialment en la comunitat escolar, ja que els alumnes no gaudeixen de l'exercici ple de la seva llibertat, encara que s'estan formant per a això. Però això també es pot aplicar a altres àmbits de la societat, en tant que per participar és necessari tenir la competència adequada a cada situació.

²³⁶ BERNAL, A., (2002) “ *Voluntariado. Participación social educadora*”, en NAVAL, C. (ed.) Participar en sociedad civil. Pamplona. EUNSA.

desentendre de la promoció del bé comú. Sorgeix així una cultura de la queixa centrada en l'exigència dels propis drets a l'Estat. Per aquests motius, abans de dotar els ciutadans de responsabilitat social i cívica, és necessària l'educació per a que siguin conscients de les repercussions que les seves decisions personals tenen en la societat i la política. Caldria educar cadascun perquè descobreixin què pot fer per contribuir al bé comú i crear actituds basades en el sentit de la responsabilitat. En aquest sentit, per aprendre a participar és indispensable l'educació moral i cívica, dels ciutadans assentada en l'educació dels drets humans .. Si no s'educa als ciutadans en els valors de dignitat, llibertat, igualtat, justícia, solidaritat i altres inherents als drets humans i no es generen hàbits estables de conducta per a la realització d'aquests valors, difícilment s'aconseguirà que aquestes persones s'esforcin a participar en el pro del bé comú.

En síntesi es podria dir que l'autèntic sistema democràtic es basa en la participació dels ciutadans. Aquesta participació es manifesta en l'exercici dels seus drets i deures. Participar suposa un compromís amb els valors que humanitza l'home, és a dir, amb els valors dels drets humans. Per tant, aprendre a participar suposa educar per triar aquells valors, i en conseqüència, és educar per exercir la llibertat d'una manera responsable. Aquest és el sentit d'educar en drets humans: educar la llibertat per promoure el desenvolupament del component humanitzat de la condició humana. Aquesta és la base sobre la qual es forja una autèntica convivència democràtica. Totes aquestes notes de l'educació en drets humans, han de realitzar en el marc d'una educació moral i cívica.

Un cop descrit el contingut de la noció d'educació en drets humans, per oferir una visió més completa d'una teoria de l'educació en aquests drets, resulta indispensable referir-se a la finalitat que ha d'orientar aquesta educació.

Forçós és constatar que les normes convencionals sobre els subjectes són vagues i imprecises i que una definició encara no ha estat donada. El que un troba és que l'educació ha de dirigir els seus esforços "a reforçar el respecte pels drets de l'home i de les llibertats fonamentals. L'educació ha d'afavorir la

comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i tots els grups racials i religiosos, així com el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides pel manteniment de la pau". No hi ha dubte de què aquí tan sols hi trobem una sèrie d'objectius.

És solament en quatre textos: a saber la Recomanació UNESCO de 1974, la Conferència de Viena de l'UNESCO de 1978, la Conferència de Montreal de 1993 i el Document del Decenni de les Nacions Unides on podem trobar els anàlisi més encertats.

La Recomanació sobre l'educació per la comprensió, la cooperació i la pau internacional i l'educació relativa als drets de l'home i a les llibertats fonamentals del 19 de novembre de 1974 en el primer capítol " significat dels termes" afirma:

- a) La paraula "educació" designa el procés global de la societat pel qual les persones i els grups socials aprenen a assumir conscientment, a l'interior de la comunitat nacional i internacional i en benefici d'ells, el desenvolupament integral de la seva personalitat, de les seves capacitats, de les seves actituds, de les seves aptituds i dels seu saber. Aquest procés no es limita solament a unes accions específiques;
- b) Els termes "Comprensió", "cooperació" i, "pau internacional" han d'estar considerades com un tot indivisible fonamentat sobre el principi de les relacions amistoses entre els pobles i els Estats tenint sistemes socials i polítiques diferents i sobre el respecte dels drets de l'home i de les llibertats fonamentals. En el text de la present recomanació, les diferents connotacions d'aquests termes són per fi, recollides en una expressió senzilla i concreta: "educació a la vocació internacional";
- c) Els "drets de l'home" i "les llibertats fonamentals" són els que defineix la Carta de les Nacions Unides, la Declaració Universal dels Drets Humans i els Pactes Internacionals relatius als Drets Econòmics, Socials i Culturals i els Drets Civils i Polítics

La Recomanació no dona una definició de què és l'educació en drets humans, però sí de cadascun dels seus components. Podem nosaltres, a través dels punts a) i c), arribar a escriure una definició del concepte ?

En el text del Decenni, en el paràgraf 2, hi trobem:

“Conforma a aquestes disposicions, tractant-se del Decenni, un entén per ensenyament dels drets de l'home les activitats de formació i d'informació que impulsin a fer néixer una cultura universal dels drets de l'home a l'inculcar els coneixements, les qualitats i les actituds naturals a:

Reforçar el respecte dels drets humans i de les llibertats fonamentals; assegurar el ple desenvolupament de la personalitat humana i del sentit de la seva dignitat, afavorir la comprensió, la tolerància, la igualtat dels sexes i l'amistat entre totes les nacions, els pobles autòctons i els grups racials, nacionalistes, ètnics, religiosos i lingüístics; posar a tota persona en la tessitura de jugar un paper útil en una societat lliure; contribuir a les activitats de les Nacions Unides en l'àmbit del manteniment de la pau”.

Ens trobem aquí una definició molt curta que conté al mateix temps els objectius assignats a l'educació dels drets de l'home. Quan parla “*d'activitats de formació i d'informació que impulsin a néixer una cultura universal dels drets de l'home*”. Es tracta d'un aprenentatge de coneixements, de qualitats i d'actituds amb la finalitat d'atendre els objectius que han assignat a l'educació dels drets humans.

Hi ha un element que es podria afegir de nou a la definició de l'educació en els drets humans i que es troba en nombrosos textos. Es tracta d'un camp d'aplicació d'aquest ensenyament. Es troba un cert consens al respecte:

« La present recomanació s'aplica a totes les etapes i formes d'educació », « L'educació i l'ensenyament en matèria de drets de l'home han d'estar desenvolupats en tots els nivells de l'ensenyament tan en el pla d'estudis escolar com en l'extraescolar, per constituir una

veritable educació permanent en benefici de tots els homes i de totes les dones, de tots els països sigui el que sigui el seu estatut jurídic, social o polític”

En el Text de Montreal, ja comentat, es troben tres nivells d'intervenció:

1. En els programes d'estudi a tots els nivells del sistema escolar, dirigit als alumnes, ensenyants i pares d'alumnes
2. En un sistema no formal, en un sistema extraescolar: associacions religioses , i professionals
3. En els contextos específics i de situacions complicades i difícils, és a dir en situacions de conflicte d'armes, de catàstrofes naturals o per els grups anomenats vulnerables.

El Decenni agrupa en els paràgrafs del 20 al 26 totes les poblacions civils que haurien de ser afectades per l'ensenyament dels drets de l'home.

"Les activitats realitzades de conformitat amb el Decenni es conceben per a donar a conèixer els objectius del decenni a un públic el més ampli possible, tant per un ensenyament de tipus escolar como per altres vies, i, en conseqüència, hauria de suscitar un plantejament destinat a establir capacitats permanents, en particular, per la formació de formadors." L'opinió pública és l'objectiu d'extenses operacions d'informació sobre els drets humans destinades a informar-la dels drets i responsabilitats que li confereixen els instruments internacionals relatius als drets humans " (Pla internacional d'acció per el Decenni de les nacions Unides per l'educació dels drets de l'home, 1995-2004, paràgraf 20).

Vegem alhora el que podem trobar en els especialistes. N.Tarrow dóna la seva pròpia definició. "Un esforç sensible, tant per mitjà del contingut precís com del procediment que ha d'aplicar-se, amb la finalitat de desenvolupar en els estudiants la percepció dels seus drets (i responsabilitats) i sensibilitzar-los al

dret dels altres, així com de fomentar accions responsables per a garantir els drets de tots (*Tarrow, Norma, 1992, pps21*)."

A Ely-Yamin trobem una aproximació diferent de l'educació dels drets humans. La planteja com el tercer nivell de defensa dels drets de l'home, però l'autor no dóna una definició. La seva teoria de les tres dimensions de defensa dels drets humans s'expressa així:

"En el primer nivell, existeixen casos d'enfocament individuals en aquestes agrupacions de drets humans, estan inclosos violacions específiques fetes tenen individus en particular, i intenten fer sortir les víctimes de presó o fer-los innocents." En el segon nivell, hi ha casos jurídicament establerts que es presenten amb la finalitat de provar que hi ha precedents i models establerts de violacions. En el tercer nivell, l'argument en favor de l'educació per als drets humans s'ha d'atendre més ja que implica una reconsideració per part dels estudiants en el seu medi ambient habitual, i un canvi radical del poder dels Governos que han d'imposar-se una visió i legislació social a aquests estudiants".

"La educació bàsica es també l'únic medi de conduir al reconeixement dels drets humans bàsics que la comunitat internacional té realment necessitat d'establir-lo com a legítim. "(ELY-YARMIN, Alicia, 1993, p.685)"

En referència a aquest tercer nivell de defensa dels drets humans, l'educació per als drets pretén crear una consciència dels seus propis drets abans de què qualsevol violació es produeixi.

"Els drets humans han d'esdevenir una part integrant de la consciència dels estudiants en el mateix moment que ells comencen a percebre a la societat, a mateix temps que la seva identitat nacional i personal". Aquesta forma de poder formar en la realitat el desenvolupament de les percepcions individuals de l'ordre existent de les coses, és una sort. I ells accepten de manera natural i inalienable, encara que això estava inclòs en l'ordre del diví i de la salut "

Es pot doncs concloure que l'educació dels drets humans és un mitjà de conscienciar les persones en quant a los drets que posseeixen ...

4.6. Els objectius i finalitats de l'EDH

Un cop descrit el contingut de la noció d'educació en drets humans, per oferir una visió més completa d'una teoria de l'educació en aquests drets, resulta indispensable referir-se a la finalitat que ha d'orientar aquesta educació.

Per ser educació en sentit ple, la finalitat última de l'educació en drets humans és l'educació en la llibertat. Aquest cap de l'educació en drets humans es podria concretar dient que l'educació en drets humans fomenta que les decisions lliures de cada persona s'adeqüin als requeriments de la dignitat i llibertat constitutives de la condició personal humana fomentant la realització personal en plenitud. Al mateix temps, es pretén que mitjançant la participació activa, responsable i compromesa de les persones amb la vivència dels valors dels drets humans en la vida social es contribueixi al bé comú. Amb l'educació en drets humans, en definitiva es tractaria d'assentar la construcció d'una societat millor sobre la qualitat personal dels seus membres. Passa això, mitjançant l'educació, caldria incentivar la responsabilitat personal i social per prendre decisions personals i socials que confirmen el que és humà.

Aquesta finalitat de l'educació dels drets humans podria englobar en el marc més ampli de dos dels pilars sobre els quals, segons Jaques Delors, hauria d'establir l'educació per al segle XXI²³⁷: aprendre a ser i aprendre a viure junts. Aprendre a ser perquè l'educació en drets és un mitjà idoni per contribuir al desenvolupament global de la persona amb la finalitat que aquesta assoleixi la seva plenitud. Aprendre a viure junts perquè mitjançant la participació responsable de cada persona en l'exercici dels seus drets i deures es pretén construir una societat més justa i solidària. Aquestes directrius educatives contribueixen a la formació integral dels alumnes i a la seva preparació com a

---

²³⁷ DELORS, J., (1996) *La educación encierra un tesoro*, Informe a la UNESCO de la Comisión Internacional sobre l'Educació per al segle XXI, París, Ediciones UNESCO.

futurs ciutadans defensors actius dels valors de la convivència democràtica i disposats a assumir la seva responsabilitat social.

Concretament, en la Conferència Internacional d'Educació que es va celebrar a Ginebra el setembre de 2001, s'apuntava en la mateixa línia. Es va destacar que les polítiques educatives han d'adreçar-se a millorar la qualitat de l'educació per aprendre a viure junts²³⁸. Les pràctiques educatives i docents efectuades per aprendre a viure junts haurien de "fomentar un desenvolupament integral i equilibrat i preparar a la persona per a l'exercici d'una ciutadania oberta al món"²³⁹. L'existència de ciutadans participatius és una necessitat de les societats democràtiques, per això la formació de ciutadans actius compromesos amb els valors dels drets humans és essencial. La millora social depèn de l'exercici lliure dels drets humans conforme a les exigències de la dignitat i dels altres valors subjacents a aquests drets.

En aquest sentit, educant en drets humans, s'aconsegueix inaugurar i mantenir una cultura dels drets humans respectuosa i compromesa amb la promoció del que és veritablement humà. Això és així perquè per molt consagrats que estiguin els drets en els ordenaments internacionals i en les constitucions, aquests es respecten quan són coneguts i executats, per la qual cosa és necessària l'educació. Els valors universals que impliquen els drets humans, només s'adquireixen quan s'assumeixen d'una manera actiu i es practiquen personalment. D'aquí que la Declaració Universal es refereixi a unes pautes sobre el contingut necessari de tot procés educatiu: "el ple desenvolupament de la personalitat", "l'enfortiment del respecte als drets humans", "el que promourà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions"²⁴⁰. Segons això, perquè les persones, les comunitats, les polítiques i les nacions s'orientin pels valors dels drets humans, és necessari que mitjançant l'educació es fomenti el desenvolupament ple de la responsabilitat i el respecte dels drets humans i les

---

²³⁸ UNESCO-OFICINA INTERNACIONAL DE EDUCACION, Conferencia Internacional de Educación, 46ª reunión, Ginebra, 2001.

²³⁹ UNESCO-OFICINA INTERNACIONAL DE EDUCACION, Conferencia Internacional de Educación, 46ª reunión, Ginebra, 2001.

²⁴⁰ Article 26.2 de la Declaració Universal de Drets Humans.

llibertats . D'aquesta manera, s'assistirà a la consolidació d'una cultura i una societat impregnada pels valors dels drets humans.

Prenent les paraules del professor R. Medina es podria dir que "crear una cultura dels drets humans és la mesura més necessària per suscitar la revolució silenciosa i pacífica que postula el respecte dels drets humans"²⁴¹

Després d'aquestes consideracions prèvies, sembla oportú aturar-se a desgranar el contingut de la finalitat principal atribuïda a l'educació en drets humans: l'educació de la llibertat.

Per assolir aquesta finalitat es va dir que, en primer lloc, amb l'educació en drets humans s'ha de procurar afavorir el creixement personal. És en aquest sentit, perquè amb l'educació en drets humans s'aconsegueixi conduir l'home cap a la plenitud personal que li és pròpia, aquesta educació ha d'orientar per unes finalitats més concretes²⁴².

En primer lloc, caldria aprendre a optar per damunt d'altres possibles requeriments, pels valors dels drets humans, que són els que humanitza. Es tracta de ser capaços amb un criteri correcte pensar, jutjar i actuar per si mateixos per plasmar els valors universals que aquests drets protegeixen a la vida personal i social. Cal educar per incrementar la capacitat d'utilitzar el criteri propi per jutjar la realitat dels drets humans i decidir lliurement i responsablement el que s'ha de fer en cada situació. Es tracta d'educar en la llibertat per poder distingir, a partir dels supòsits dels drets humans, la validesa de rebutjar quelcom ²⁴³.

---

²⁴¹ MEDINA, R., (2002) *La formación en los valores de los derechos humanos, fundamento de la convivencia y la paz*, Real Academia de Doctores, Madrid. Discurso pronunciado en la toma de posesión como Académico de número y contestación de la Académica Excma. Sra. Dra. Dª Ángeles Galino Carrillo.p.63.

²⁴² Totes aquestes finalitats estan interrelacionades. No es poden considerar aïlladament ja que són complementaries.

²⁴³ MEDINA, R., (2002) *La formación en los valores de los derechos humanos, fundamento de la convivencia y la paz*, Real Academia de Doctores, Madrid. Discurso pronunciado en la toma de posesión como Académico de número y contestación de la Académica Excma. Sra. Dra. Dª Ángeles Galino Carrillo.

Segons això i en relació amb l'anterior, l'educació en drets humans prepara per aprendre a participar en la direcció responsable de la pròpia vida per després ser capaç de participar responsablement en la construcció d'una societat millor contribuint d'aquesta manera al bé comú. L'educació en drets humans ajuda a desenvolupar lliurement el projecte personal de vida fent plenament humà. Els drets humans ressalten la participació activa i personal del subjecte en el sentit que cap institució o persona pot substituir en la tasca d'humanitzar el seu projecte de vida i el del seu entorn.

A més, desenvolupar lliurement el nostre projecte personal de vida, suposa caracteritzar-lo humanament la qual cosa significa reconèixer la dignitat de la persona com a fonament dels drets humans. Això suposa assumir que aquests drets estan orientats a un determinat sentit, que no permet, moralment, exercir-los de qualsevol manera sinó només de manera que condueixin a la plenitud humana. Per això cal una educació en drets humans, per promoure efectes humanitzants a la nostra persona i en el nostre entorn.

En aquest sentit -i aquesta seria una altra finalitat de l'educació en drets humans- és fonamental que aprenguem a percebre el valor de tot ésser humà. Hi ha un valor en l'ésser humà, que és la seva dignitat, pel qual ningú -ni tan sols ell mateix- pot fer renunciar al seu dret a ser home en la línia que la seva consciència li determini. Aquesta afirmació comporta admetre que la persona no només ha de respectar els drets dels altres, sinó que ha de promoure i respectar els seus propis drets ja que aquests drets imposen deures de comportament cap a un mateix i cap als altres.

Altres finalitats de l'educació en drets humans, que estan en estreta interrelació amb les presentades fins el moment i que ajuden a la seva concreció, s'assenyalen a continuació:

- Conèixer i valorar l'home i la seva condició humana. Per això cal aprofundir en les dimensions de la persona;
- Promoure el desenvolupament d'éssers humans pensants, equilibrats, respectuosos de si mateixos i dels altres. Cal desenvolupar en els joves

comportaments lliures i compromesos amb el respecte dels drets i dignitat, propis i dels altres;

-Les persones han d'estar educades per decidir lliurement. Per tant, cal permetre als alumnes comprendre les conseqüències de les seves decisions i els actes derivats d'elles;

-Aprendre a participar i a exercir la responsabilitat. Es tracta de conrear nivells progressius de responsabilitat en relació amb les nostres accions. L'educació en els drets humans ha de capacitar per participar en la vida democràtica.

-Desenvolupar en els estudiants una consciència sobre els seus drets i responsabilitats, sensibilitzar en els drets dels altres i estimular l'acció responsable per assegurar els drets propis i dels altres²⁴⁴. Cal comprendre els drets humans i els deures morals implicats en ells no tant com quelcom imposat des de fora i més com a tasca de responsabilitat personal;

-Descobrir i reconèixer les obligacions ètiques, personals i socials que comporta l'educació com a procés d'humanització²⁴⁵;

-Desenvolupar el judici moral i crític sobre les situacions quotidianes. Amb el desenvolupament del pensament crític es facilitarà que les persones participin com a ciutadans actius i responsables en la societat. Cal educar en un sentit crític per saber jutjar la realitat segons les exigències dels drets humans i així participar segons aquest criteri en la millora de la societat. Tenir un sentit crític és sinònim d'estar disposat a indagar i a buscar la veritat, a analitzar les situacions socials, des de la confluència del seu punt de vista i la perspectiva dels altres. Per a ser persones crítiques, la formació i l'estudi són fonamentals;

-Ampliar els seus interessos i capacitat de reflexió. El principi general d'una autèntica tasca educativa és promoure la reflexió de l'alumne i la consolidació en ell d'una posició personal en la seva existència.²⁴⁶

- a. Donar a conèixer els principals textos internacionals de drets humans i procurar promoure el respecte a aquests drets en la vida diària dels estudiants;

²⁴⁴ TARROW, N., (1992) " *Huna rights education: alternative conceptions*", en LYNCH, J.; MODGIL, C., y MODGIL, S. (eds.) *Humans Rights, Education and Global Responsabilities, Cultural Diversity at schools: Volume 4*, London- Washington D.C , The Falmer Press.

²⁴⁵ GIL CANTERO, (1991) F., *El sentido de los derechos humanos en la teoría y practica educativa*. Madrid, Universidad Complutense. Tesis doctoral.

²⁴⁶ IBÁÑEZ MARTIN, J.A., (1988) " *Formación cívica y sistema democrático*". Madrid. Revista Espanyola de Pedagogía.

- b. Combatre el racisme i fomentar l'educació per la pau;
- c. Saber reconèixer el dret a ser tractat amb justícia i la responsabilitat de tractar als altres de la mateixa manera;
- d. Educar per harmonitzar les pròpies identitats amb el desenvolupament dels valors universals.

A la vista de totes aquestes finalitats, es podria dir que en definitiva amb l'educació dels drets humans es pretén ajudar a les persones perquè aprenguin a ser més persones. Amb l'educació en drets humans es tracta d'ensenyar a descobrir el valor d'allò humà com pressupost fonamental de la convivència i com a base imprescindible de qualsevol ordenament social.

Segons tot això, altre fi d'aquesta educació és preparar als ciutadans per adoptar un compromís cívic²⁴⁷. La responsabilitat social es reflecteix quan els ciutadans estan compromesos primer amb la direcció responsable de la seva pròpia vida i com a conseqüència amb la participació en la millora econòmica, social i cívica de la seva societat, ja que aquesta educació és un canal per aprendre a viure junts i en definitiva, per aprendre a conviure.

L'ésser humà és un ésser social, destinat a viure amb altres éssers humans; per això la convivència és una necessitat. I d'aquí que la convivència sigui responsabilitat i tasca de tots; s'ensenya, s'aprèn i es va construint. L'escola - quant àmbit de convivència- és lloc idoni perquè els alumnes aprenguin les actituds bàsiques d'una convivència lliure, democràtica, solidària i participativa. Seria desitjable en tots un emprendre constant per instaurar un nou ordre de convivència assentat en la llibertat, la justícia, l'equitat, l'austeritat, la tolerància i la solidaritat -precisament els valors que expressen els drets humans- ja que la convivència d'aquests valors constitueix la garantia de la convivència social²⁴⁸. El reconeixement de la dignitat de la persona i dels seus drets fonamentals és el pilar bàsic d'aquesta convivència humana.

---

²⁴⁷ TUVILLA, J., (1998) *“Educación en derechos humanos: Hacia una perspectiva global”*, Desclée de Bruwer, Bilbao.

²⁴⁸ MEDINA, R., (1998) *“Los derechos humanos y la educación en los valores de una ciudadanía universal”*, Madrid. Revista Espanyola de Pedagogía.

L'educació per a la convivència no només ha de capacitar l'alumnat per viure en societat sinó també per ser creadors d'una societat millor. Per això cal ajudar els alumnes a situar-se en la societat amb una actitud crítica. L'educació per a la convivència ha d'incloure el descobriment de la dignitat personal i el valor de cada ésser humà, que és el que es pretén al educar en drets humans²⁴⁹.

La convivència suposa reconèixer que hi ha béns comuns que exigeixen limitar o sacrificar els propis desitjos i interessos. Per això, cal educar per ser capaços d'acceptar al llarg de les nostres vides aquelles contrarietats que sens dubte sorgiran en intentar fer compatible el gaudi dels nostres drets particulars amb els dels altres. Es tracta que les nostres decisions lliures contribueixin a la millora personal dels altres membres de la societat.

A tall de conclusió, es podria dir que amb l'educació en drets humans es tracta de crear una cultura basada en un compromís real de cada persona amb allò humà. Aquesta cultura requereix de la participació dels seus membres i es basa en una convivència presidida per els valors d'aquests drets. Amb l'educació en drets humans es pretén formar persones compromeses amb la seva plenitud personal i que per tant s'esforcen a incrementar la seva qualitat personal. En conseqüència, quan les persones són conscients de la transcendència personal i social de les seves decisions lliures, es pot aconseguir que aquestes es comprometin amb la seva humanització i amb la millora de la societat mitjançant la seva participació. Amb l'educació dels drets humans no es deixarà en l'obstinació per aconseguir una societat justa en la qual totes les persones són valorades i respectades.

Un cop presentada la finalitat principal a la qual ha d'orientar una educació en drets humans autènticament formativa, resulta adequat aturar-se a presentar el contingut que ha d'impartir-se a aquesta educació.

---

²⁴⁹ ZURBANO, J.L. (1998) *Bases de una educación para la paz y la convivencia*, Gobierno de Navarra, Departamento de Educación y Cultura.

Se sap per la majoria dels texts que l'educació dóna un reforçament de respecte dels drets de l'home i les llibertats fonamentals afavorint la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions, grups racials i religiosos i el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides pel manteniment de la Pau. Es tracta doncs de l'objectiu comú en tots aquests texts. Trobem d'altres objectius a l'educació dels drets de l'home? Prenem així els mateixos instruments jurídics que desenvolupen els objectius.

La Recomanació sobre l'educació per la comprensió, la cooperació i la pau internacional i l'educació dels drets humans i les seves llibertats fonamentals de 1974 distingeix els objectius que hauran d'estar considerants com a principis directors de la política de l'educació i els objectius de l'educació dels drets de l'home.

“Al conjugar l'aprenentatge, la formació, la informació i l'acció, l'educació amb voluntat (vocació) internacional haurà d'afavorir el desenvolupament cognitiu i afectiu apropiat a l'individu (conscientment). Haurà de desenvolupar les seves responsabilitats socials i solidàries amb els grups menys afavorits i demanar el respecte del principi de legalitat en els comportaments quotidians (responsablement). Haurà també de contribuir a desenvolupar la qualitat, les aptituds i les competències que permetran a l'individu arribar a un coneixement crític dels problemes nacionals i internacionals; de comprendre i d'enunciar els fets, les opinions i les idees; de treballar en grup; d'acceptar la lliure discussió; i de participar; d'observar les regles elementals de procediment en qualsevol debat; i de fondre els seus judicis de valor i les seves decisions sobre l'anàlisi racional dels fets i elements pertinents. (.....transformar el món, més o menys clarament indicat que el document final de Viena de 1978)”

Els objectius continguts en el document final del Congrés internacional sobre l'ensenyament dels drets de l'home de Viena al 1978 són els següents:

“L'ensenyament dels drets de l'home tindran per objecte:

...estimular les actituds de tolerància, de respecte i de solidaritat inherent als drets de l'home (Responsabilitat)
...de dispensar el coneixement sobre els drets de l'Home en la seva dimensió tan nacional com internacional, i sobre les institucions establertes per la seva posada en escena (conscienciar);
...de desenvolupar en el mateix individu la consciència dels mitjans pels quals els drets de l'home poden ser traduïts en la realitat social i política a nivell tan nacional com internacional (ambició per a transformar el món)".

Conscientment (objectiu cognitiu), responsabilitat (objectiu socio-afectiu), ambició per a transformar el món (objectiu comportamental) són els tres objectius proposats en el document final del Congrés de Viena de 1978 i que ja s'havien recollit, més o menys, en la Recomanació de 1974 i que desenvolupa de la manera següent:

El primer objectiu és el de la consciència, "és a dir, fer néixer una consciència social centrada sobre la identificació de les desigualtats i la voluntat de fer-les desaparèixer. És un objectiu eix sobre el coneixement i la comprensió de drets de l'home, el seu desenvolupament històric, els diversos documents jurídics, les institucions, etc... Es tracta per l'altra d'arribar a una consciència planetària, lligat al fet que el món en el qual nosaltres vivint és independent. A mida que un va adquirint els coneixements relatius als drets de l'home, un s'adona compte de la importància dels drets de la persona, de la solidaritat internacional i de la cooperació per assegurar la pau, ja sigui localment o global.

El segon objectiu "responsabilitzar-se", és a dir, crear una responsabilitat activa davant dels altres. On s'intenta encoratjar les actituds de respecte envers els altres, per desenvolupar un esperit de solidaritat. És un objectiu que no es pot realitzar sinó és a través de "situacions de vida portadores d'ensenyaments i d'actituds". Responsabilitzar-se vol dir entendre el fet de preveure i assumir les conseqüències dels seus actes. Car, en efecte, tota conducta a adoptar no està pas prescrita, i és, doncs, un codi de conducta moral que un entén per via de la responsabilitat.

El tercer objectiu que es considera aquí és “ambició per transformar el món”. Això no és altra cosa que l'aprenentatge de la tolerància, amb la finalitat de preveure cadascun dels mitjans necessaris pel qual poder traduir en la seva realitat social els drets de l'home. Es tracta de desenvolupar una capacitat d'anàlisi, de detecció de deformacions i de perjudicis.

L'objectiu final d'aquesta EDH és doncs inculcar una nova visió amb la finalitat de remenar de manera òptima els rapports socials per buscar la igualtat, el que implica una gestió pacífica dels conflictes des d'una òptica respectuosa amb els drets de cadascun, en definitiva, un saber viure tots junts.

És evident doncs que moltes activitats són proposades amb la finalitat d'assolir aquest objectiu; uns mitjans per a transformar el món: l'adopció de mètodes de solució pacífica dels conflictes, la socialització, la pràctica de la democràcia, els drets de l'home però no entesos com un coneixement sinó més aviat com un codi de conducta, l'aplicació dels instruments i dels mecanismes en matèria de drets de la persona.

El Pla d'acció mundial per l'educació dels drets de l'home i a la democràcia de Montreal (1993) proposa uns objectius de l'EDH en un altre sentit, el del resultat de l'acció educativa. Segons el pla, l'objectiu de l'EDH és “d'arribar a què tots els comportaments que suposen la negació dels drets siguin modificats, que tots els drets siguin respectats i que la societat civil esdevingui un sistema pacífic, reposant sobre la participació”

A més, es tracta de “reforçar la universalitat dels drets humans unint aquests drets en les diferents tradicions culturals”. I principalment “l'objectiu del Pla és de crear una cultura dels drets de l'home i d'afavorir el desenvolupament de les societats democràtiques”. El més important, com veurem més endavant, és aquest objectiu particular en l'educació dels drets de l'home que és la creació d'una cultura dels drets de l'home.

La millor descripció dels objectius de l'EDH estan continguts en el paràgraf 2 del Pla internacional d'Acció pel Decenni de les Nacions Unides per l'educació dels drets de l'home. Aquests objectius són els següents:

- a) reforçar el respecte dels drets de l'home i de les llibertats fonamentals;
- b) Assegurar la plena obertura de la personalitat humans i dels seu sentit de la dignitat;
- c) Afavorir la comprensió, la tolerància, la igualtat dels sexes i l'amistat entre totes les nacions, les poblacions autòctones i els grups racials, nacionalistes, ètnics, religiosos i lingüístics;
- d) Implicar a tota persona en la situació de jugar un paper útil en una societat lliure;
- e) Contribuir a les activitats de les Nacions Unides en el domini del manteniment de la pau

Ens trobem doncs cinc objectius que són semblants als objectius assignats al dret a l'educació. N'hi ha prou de llegir els diferents articles com, per exemple, l'article 26.2 de la Declaració Universal dels Drets de l'Home (DUDH), o l'article 13.1 del Pacte Internacional relatiu als Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC):

“DUDH. Article 26.2 L'educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana i l'enfortiment del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals; afavorirà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes las nacions i tots els grups ètnics o religiosos; i promourà el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides pel manteniment de la pau”.

“PIDESC. Article 13.1 Els Estats Part en el present Pacte reconeixen el dret de tota persona a l'educació. Convenen que l'educació ha d'orientar-se envers el ple desenvolupament de la personalitat humana i del sentit de la seva dignitat, i ha d'enfortir el respecte pels drets humans i les llibertats fonamentals. Convenen així mateix en què l'educació ha de capacitar a totes les persones per a participar efectivament en una societat lliure, afavorir la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i entre tots els grups racials, ètnics o

religiosos, i promoure les activitats de les Nacions Unides en pro del manteniment de la pau”.

Com podem observar, quatre finalitats assignades a l'educació es deriven dels texts internacionals: l'expansió de la personalitat humana, de les seves virtuts i de les seves capacitats, que es corresponen amb l'objectiu b); reforçament del respecte dels drets de l'home i de les llibertats fonamentals, que correspon a l'objectiu a); la capacitat de cadascun d'esdevenir un membre útil de la societat, amb l'objectiu d); la promoció de la comprensió, de la tolerància i de l'amistat entre totes les nacions, tots els grups racials ètnics o religiosos, i promoure les activitats de les Nacions Unides en pro del manteniment de la pau , és a dir els objectius c) i e). Els objectius que el Decenni de les Nacions Unides per l'educació en el domini dels drets de l'home a assignat a l'educació dels drets de l'home són les mateixes que les assignades al dret a l'educació.

Llavors, que hem de pensar? Dos drets diferents o dos components del mateix dret on un, no és posa't en escena freqüentment ?

Existeix un altre objectiu, igualment contingut en el segon paràgraf i que no podem deixar d'observar en el Pla d'acció mundial per l'educació dels drets humans de l'home i la democràcia. Es tracta de la creació d'una cultura dels drets de l'home. Com a dit Symonides:

“L'objectiu últim de l'educació és la creació d'una cultura dels drets humans basats conforme de les idees del drets humans així que la creació de models de conducta i de saber fer, d'implicació en la seva execució i llur respecte. L'educació dels drets de l'home, incloent el respecte als altres, el reconeixement de la pluralitat, de la tolerància, de la no discriminació i de la no violència conduit a l'eliminació de les fonts dels conflictes i a la consolidació de la pau” (SYMONIDES, Janusz, 1998, p.11).

Una hipòtesi d'explicació seria que el que diferencia els objectius del dret a l'educació dels objectius de l'educació dels drets de l'home siguin la creació

d'una cultura dels drets de l'home sent la conseqüència (o l'objectiu següent) la busca de l'objectiu confirmant el reforçament del respecte dels drets de l'home. Com ha dit E. Ippoltti:

“Pel seu paper de responsabilitzar, l'educació en els drets humans de l'home és una contribució crucial a llarg termini . El seu impacte sobre la prevenció de les violacions dels drets humans representa la millor inversió per tenir una societat justa, humana i pacífica”. (IPPOLITTI, Elena, 1997/98, p.28).

4.7. Síntesis del capítol

En aquest capítol es dona una visió específica de tres dels experts més reconeguts en Educació dels drets humans. En resum es ve a dir que el qui coneix els textos internacionals relatius als drets humans, coneix els drets humans. Qui coneix els drets humans, coneix els seus propis drets. Aquesta equació tan senzilla és fonamental doncs podem dir que qui és conscient dels seus drets té les millors probabilitats de fer-los respectar. Ara bé, per cada persona que coneix els seus drets, milers d'altres no en tenen ni la més mínima idea. Per tant, la difusió de l'ensenyament dels drets humans constitueix la millor i la més segura protecció contra els riscos de violació dels mateixos.

L'educació i la informació dels drets humans poden fer a les persones més conscients dels seus drets i millor preparats per a defensar-los. Millor informats, en particular dels mitjans que existeixen en el pla internacional per a la seva defensa, els particulars, els grups, les organitzacions no governamentals, poden informar, però l'escola és fonamental en aquesta tasca. Aquest és el missatge dels experts i que queda reflectit aquí. També se'ns fa una crida sobre el paper de les persones a títol particular i se'ns diu que no ens podem dedicar solament a la participació en el control de l'aplicació dels textos. L'individu ha de dur a terme el paper de potent estimulador pels Estats envers a la pràctica i ús dels drets. L'opinió pública ha de continuar amb la seva contribució a la promoció dels drets humans particularment a través de les

seves activitats en matèria d'ensenyament dels drets humans. El que busquem i necessitem és una veritable cultura del drets humans.

En definitiva, finalitat i objectiu mateix dels drets humans, l'individu ha de participar ell mateix activament en la seva elaboració, en l'aplicació, i la seva promoció. Està en joc, senzillament, la seva pròpia existència.

CAPÍTOL CINQUÈ

CONCLUSIONS

CAPÍTOL CINQUÈ. CONCLUSIONS

5.1. Limitacions del treball de recerca

A l'arribar aquest punt de les conclusions ens hem d'interrogar sobre les limitacions que he observat al llarg de la recerca. Aquestes limitacions han vingut donades per una sèrie de circumstàncies:

a. Les pròpies provocades pel propi investigador ja que en un principi em va ser complicat delimitar el treball i centrar-lo en un tema determinat. La pròpia amplitud de possibilitats de desenvolupar un contingut massa extens i, per tant, poc fiable, va suposar una limitació superada amb l'ajut del director de la tesis i dels experts consultats, com ja ha quedat palès en les explicacions donades en el Capítol inicial.

b. Les limitacions que han aparegut al llarg del treball per la pròpia configuració dels instrument internacionals i regionals que s'han analitzat. Com ja he dit en el capítol inicial la pròpia configuració de l'ONU complica l'objectivació del treball. En el si de l'ONU no existeix un procediment precís i únic per a l'elaboració dels textos internacionals relacionats amb els drets humans. El màxim, en aquest sentit, que l'Assemblea General en la seva resolució 41/120 de 4 de desembre de 1986, titulada: Elaboració de normes internacionals en l'esfera dels drets humans, va ser invitar als Estats membres i els organismes de la família de les Nacions Unides a tenir en compte els principis directius s l'hora d'elaborar els textos. Aquestes directives eren:

- Concordar amb tot el dret internacional existent en matèria de drets humans
- Revestir un caràcter fonamental i procedir de la dignitat i del valor inherent a la persona humana
- Ser el suficientment precís com per a què els drets i obligacions que d'ells se'n deriven, puguin ser definits i posats en pràctica.
- Estar dotats, arribats el cas, de mecanismes d'aplicació realistes i eficaços, incloent-hi sistemes per a l'elaboració d'informes.

- Suscitar un ampli recolzament internacional.

c. La impossibilitat de fer l'estudi de tots els instruments internacionals. Aquesta ha estat un dels punts més conflictiu en l'inici de l'estudi. De fet en la presentació del Pla de treball representat per la figura número 7 queda palesa la dificultat que es va tenir en l'elecció de determinants instruments i, al mateix temps, el que va ser més difícil: rebutjar-ne alguns. En un principi es va pensar no treballar textos regionals però en un moment del treball vaig incorporar-ne alguns ja que el plantejament del treball que, ara fa 7 anys, va iniciar-se amb un nom molt concret: "La Universalitat dels Drets Humans".

5.2. Comprovació dels objectius

Per tot el que s'ha vist fins ara podem dir que segueix sent constant que l'educació per als drets humans no s'expressi verbalment com un dret de l'home a part sencera.

També és ben cert que hi ha una nova tendència a afirmar que l'educació per als drets humans ha de considerar-se en si mateixa com un dret humà. Així com ho va afirmar el Comitè dels drets econòmics, socials i culturals en la seva Jornada de debat general sobre l'ensenyament dels drets humans, l'educació en l'àmbit dels drets humans és en sí mateix un dels drets humans. En aquest mateix ordre és convenient mencionar la proposta del Sr. Bertrand Ramcharan²⁵⁰, Antic Alt Comissari responsable dels drets humans, en la línia de tendir a iniciar una reflexió sobre l'educació per als drets humans, per tractar d'elaborar una convenció sobre el tema.

---

²⁵⁰ El Dr. Bertrand Ramcharan va entrar a ocupar el càrrec d'Alt Comissionat Adjunt per als Drets Humans i Subsecretari General quan el Sr. Sergio Vieira de Mello, el llavors Alt Comissionat, va morir el 19 d'agost de 2003 durant un atac a la Seu de les Nacions Unides a Bagdad. El Dr. Ramcharan assumí el càrrec d'Alt Comissionat interí per als Drets Humans, posició que va ocupar fins juliol de 2004. Va fer aquesta proposta quan ocupava el càrrec de Director de la Oficina del Representant Especial del Secretari General en la UNPROFOR (l'operació més gran de manteniment de la pau que ha muntat les Nacions Unides, l'any 2000)

Malgrat tot aquest debat sobre la naturalesa de l'educació per als drets humans, no es retira ni es pot deixar de ninguna manera, l'obligació per als Estats membres sobre les Convencions i els Tractats. S'han d'adoptar mesures eficaces i convenientes, per a què l'educació en el àmbit dels drets humans es converteixi una realitat adoptant les mesures legislatives en aquesta matèria.

Vist això seria necessari situar tots els esforços desplegats per al Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'àmbit dels drets humans. En contra de tots els obstacles i dificultats trobades, aquest Decenni tindrà l'avantatge de fer insistència en la importància de la promoció dels drets de l'home en vistes a instaurar una cultura dels drets de l'home.

S'observa clarament que, per la Resolució 49/184 de 23 de desembre de 1994, l'Assemblea general ha proclamat el Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'àmbit dels drets humans, recordant al mateix temps les disposicions dels instruments internacionals relatius als drets humans (article 26.2) de la Declaració Universal del drets humans que consagren l'obligació dels Estats de posar en funcionament els programes d'educació, formació i informació en matèria de drets humans.

El Decenni afirma que:

"l'educació en l'àmbit dels drets humans, lluny de no ser més que un mitjà d'inculcar coneixements, hauria de ser un procés global, estès sobre tota una vida, en la qual tot individu, qualsevol que sigui el nivell de desenvolupament de la societat de la qual forma part, s'assabentaria del respecte a la dignitat dels altres així com els mètodes susceptibles de garantir aquest respecte en totes les societats".

És a partir d'aquest moment, sota la mirada d'un procés global estès sobre tota la vida que convé destacar l'aprovació d'un programa mundial per a l'educació per als drets de l'home. En efecte, per la seva Resolució 2004/71 del 21 abril de 2004, la Comissió dels drets de l'home, en la primera etapa del Programa Mundial per a l'educació en drets humans,

"recomana al Consell econòmic, en la seva sessió de fons de 2004, de recomanar a l'Assemblea general que proclama en la sessió cinquanta-nou un programa mundial d'educació en l'àmbit dels drets humans, que va començar l'1 de gener de 2005 i comprenia varies etapes, amb la finalitat de què prossegueixi i d'estendre's en tots els sectors es el programes d'educació en drets humans."

En espera del resultat de la idea de l'elaboració d'un conveni relatiu a l'educació per als drets humans, hi ha suficients instruments i recomanacions que tendeixen a recolzar la materialització jurídica de l'educació en l'àmbit dels drets humans tant a nivell regional i nacional como a nivell universal.

En els textos internacionals de les Nacions Unides i la UNESCO es reconeix que l'educació en drets humans promou el desenvolupament ple de la personalitat humana. En aquest context, l'educació en drets humans gaudeix d'una virtualitat educativa excepcional

5.3. Conclusions particulars

Vegem ara les conclusions particulars que he extret del desenvolupament de la investigació.

Hipòtesis primera:

¿Hi ha un concepte de Dret a l'Educació en Drets de l'Home en els instruments internacionals?.

Respostes:

1. El dret a l'educació és un dret humà que com a tal necessita recolzament en una fonamentació sòlida per a promoure la seva defensa i el respecte incondicional com independència de la variabilitat de les circumstàncies.

Donada la varietat de possibles teories sobre l'existència dels drets humans, és necessari assentar el seu fonament, definir les seves pròpies característiques i distingir què s'entén per drets humans. En la Declaració Universal i en tota la posterior normativa internacional, es reconeix la dignitat com a fonament últim dels drets humans. Acceptar la dignitat com a fonament d'aquests drets suposa afirmar el valor incommensurable de la persona i permet entendre la condició humana com digne de respecte i protecció. Basar el fonament dels drets humans en la dignitat suposa considerar-la en la seva doble dimensió: ontològica i moral. La persona posseeix dignitat ontològica, però a més, cada home, per la seva dignitat moral, té que recolzar amb les seves actuacions lliures les exigències de la seva dignitat ontològica. Aquesta doble dimensió ontològica i moral explica el per què l'educació en drets humans és educació de la llibertat. Amb aquesta educació es pretén que cada persona prengui decisions en consonància amb el valor suprem de la seva dignitat ontològica i creixi així en dignitat moral, és a dir, en humanitat. Aquest aspecte és clau per a forjar una convivència social presidida pels valors dels drets humans.

Per altre part, per a propiciar el respecte i la realització dels drets humans, resulta convenient definir les seves característiques distintives. Entre altres, aquestes són: imprescriptibilitat, universalitat, irrenunciabilitat, inalienabilitat, indivisibilitat i interdependència. Finalment, és important assenyalar que els drets humans, a l'assentar-se en la dignitat humana existeixen independentment de què es recullin en els textos legals. Malgrat tot, hem de reconèixer que, per al seu efectiu reconeixement i protecció, és necessari que aquests drets es contemplin en els ordenaments legals, nacionals i internacionals.

2. Els drets humans requereixen, a més de protecció, implicació personal activa en el seu exercici, lligant així el dret amb el deure. Els drets humans impel·leixen al compromís amb els deures i responsabilitats associades, ja que són drets que corresponen a l'home per ser persona. Per tant, és just exigir que, en referència a drets, es creïn pels Estats i la comunitat internacional les condicions pel seu acompliment en condicions d'igualtat. Al mateix temps, en referència als deures, resulta necessari que es doni un exercici responsable per

part de les persones que els posseeixen i en gaudeixen. És convenient que cada persona pugui i vulgui exercitar de forma lliure i responsable dels drets reconeguts en els ordenaments legals, i inclús aquells que no estan reconeguts però que corresponen a l'home i, per tant, són dignes de respecte i protecció. En aquest sentit, els drets humans s'han de considerar com a deures de major humanització d'un mateix i de la societat.

3. En el sistema internacional, els drets humans, en funció del moment en què són reconeguts, s'inclouen en diferents generacions de drets. Els drets humans de primera generació descansen sobre el principi de llibertat. Des d'una perspectiva clàssica, s'han considerat com drets que l'individu exerceix lliurement sense intervenció de l'Estat. En el context internacional, aquests drets es denominen Drets Civils i Polítics. Els drets de segona generació es recolzen en el valor de la igualtat. Suposen la intervenció de l'Estat per a procurar les condicions socials necessàries per a què totes les persones puguin dur una vida digna. En el llenguatge de les Nacions Unides són coneguts com a Drets Econòmics, Socials i Culturals. Els drets de tercera generació estan basats en la solidaritat. Pertanyen a la societat mateixa. Té dret a fruit-ne tota la humanitat; per això ningú ha d'usar-los de manera abusiva.

4. El dret a l'educació és recollit en els textos internacionals de drets humans com un dret econòmic, social i cultural. Tanmateix, per la indivisibilitat i interdependència dels drets humans, l'educació és un dret transversal que comparteix característiques de les tres generacions de drets humans.

El dret a l'educació posseeix una dimensió social, la qual cosa suposa que perquè aquest dret es realitzi són necessàries unes prestacions socials que promoguin el seu exercici en condicions d'igualtat. L'Estat té el deure de promoure la gratuïtat i l'obligatorietat de l'educació primària i secundària. També ha de proposar el contingut mínim que ha d'incloure l'educació per a ser de qualitat, és a dir, per promoure el desenvolupament personal ple.

El dret a l'educació també té una dimensió de llibertat. Aquest dret inclou el dret dels pares a escollir el tipus d'educació que desitgen que rebin els seus fills i

filles. En aquest sentit l'Estat té una responsabilitat més, que és reconèixer la llibertat d'ensenyament. La implicació de l'Estat en la realització de la dimensió de llibertat del dret a l'educació, es tradueix en crear les condicions per què totes les persones puguin exercir el seu dret a l'educació, i els seus deures corresponents, en igualtat de condicions, la qual cosa suposa deixar espai a la iniciativa social. Aquesta alternativa significa subratllar una de les característiques definitòries de les autèntiques societats democràtiques: la participació social dels seus membres. La implicació estatal en la realització de la dimensió de llibertat d'aquest dret, consisteix en promoure la llibertat d'ensenyament, per estimular primer la participació dels ciutadans a l'escola, i després assolir la seva implicació social. Això suposa considerar al ciutadà no com a receptor o com a mer espectador, sinó com actor i protagonista del seu itinerari educatiu, que configurarà la seva vida en un determinat sentit que solament a ell li correspon escollir.

El dret a l'educació està dotat d'una dimensió col·lectiva. Mitjançant l'educació és convenient promoure el respecte als drets de tercera generació, ja que són els que fan possible la creació i manteniment de les condicions per a la realització efectiva dels altres drets humans.

A l'interrogant de la segona hipòtesis plantejada es deia:

¿A través de l'Educació en Drets Humans, es pot produir una millora dels propis Drets ?

Les respostes obtingudes han estat:

5. El contingut del dret a l'educació ve definit per la seva dimensió social, la seva dimensió de llibertat i la seva vessant col·lectiva. Existeix un altre component del dret a l'educació, que és l'educació en drets humans.

L'educació és reconeguda en els textos internacionals de drets humans com un dret humà fonamental. Els objectius de l'educació enumerats en l'article 13.1 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals són els

mateixos fins que s'enumeren per a l'educació en drets humans al Decenni de les Nacions Unides per a l'educació en l'àmbit dels drets humans . En aquest sentit, sembla que l'educació en drets humans ve a subratllar el nucli de l'educació. La finalitat primordial de l'educació és ajudar la persona a assolir la seva plenitud personal. Aquesta finalitat es concreta en propiciar el desenvolupament de la personalitat i promoure una convivència social veritablement humana. Segons aquestes finalitats de l'educació, es pot afirmar que l'educació en drets humans és educació en el més ple sentit, ja que la seva finalitat és ajudar a l'home a assolir la plenitud que li és pròpia per ser persona, amb dignitat. Així l'educació en drets humans és part del contingut del dret a l'educació.

L'educació en drets humans, a més, permet entendre a l'educació com un autèntic dret humà, ja que orienta la selecció dels fins educatius cap a la promoció de les exigències de la dignitat, posant d'aquesta manera l'educació al servei de la humanització de la persona. Amb l'educació en drets humans es tracta d'insistir en la necessitat de convertir la millora o perfeccionament de la condició humana com a fi de l'educació.

6. L'educació en drets humans també és la base del dret a l'educació, així com dels altres drets humans, ja que amb aquesta educació es fa possible el respecte, promoció i realització dels drets humans en la societat. Pel que fa al dret a l'educació, l'educació en drets humans ajuda a conèixer el contingut d'aquest dret humà fonamental. Conèixer el contingut d'aquest dret ajuda a destriar allò que correspon exigir davant les autoritats per pertànyer a l'home pel sol fet ser persona. Al mateix temps, promou que la persona assumeixi els seus deures en relació amb aquest dret. Amb l'elecció responsable del tipus de educació que es desitja, amb la implicació en la creació i direcció de centres escolars (això resulta essencial per a la pluralitat educativa que requereix l'elecció en llibertat) o bé quan cada docent exerceix la seva llibertat acadèmica de manera responsable, s'està participant en l'exercici dels deures correlatius al dret a l'educació. D'aquesta manera, la llibertat d'ensenyament esdevé un canal de participació social. L'exercici de la dimensió de la llibertat del dret a l'educació, al revitalitzar la iniciativa social mitjançant la promoció de la

participació, suposa invocar la responsabilitat, la llibertat personal i social i l'autonomia com a valors superiors. Aquests valors es poden educar amb l'educació en drets humans.

Una de les finalitats de l'educació en els drets humans és formar ciutadans conscients dels seus deures i responsabilitats en l'exercici dels deures correlatius al seu dret a l'educació i als seus altres drets humans. Es tracta de desenvolupar la consciència participativa dels educands i dels qui estan involucrats en el procés educatiu perquè siguin actors socials actius implicats en la direcció responsable de la seva pròpia vida, en la seva educació i en la creació d'un entorn social millor, per la qual cosa estar educat en els valors dels drets humans és fonamental.

7. L'exercici dels drets i deures humans en llibertat és una manera de participació social dels ciutadans. Aquesta participació suposa el compromís personal amb els valors que humanitzen a la persona, que són els valors dels drets humans. Aquests valors són els béns que l'home necessita com a persona amb dignitat. A aquest respecte, l'educació en drets humans és fonamental, ja que promou el desenvolupament i creixement del component d'humanització pertanyent a la condició humana. Aquest propòsit s'aconsegueix amb l'educació en l'ús responsable de la llibertat, que és la màxima expressió de la dignitat. Quan els valors dels drets humans s'assumeixen personalment, la conseqüència és que s'instaura una cultura dels drets humans que estimula una convivència democràtica basada en la llibertat, la responsabilitat, la cooperació i la participació.

Segons això, la finalitat de l'educació en drets humans és l'educació de la llibertat; suposa educar per prendre decisions adequades a les exigències de la dignitat. Aquesta finalitat es pot concretar en dues: aprendre a ser i aprendre a conviure.

Aprendre a ser suposa educar per conduir l'home cap a la plenitud que li és pròpia. L'educació en drets humans pretén ensenyar a prendre decisions que ressaltin el fet humà, per tal d'assolir el desenvolupament personal ple. Prendre

decisions és una acció radical de l'exercici de la llibertat. L'educació moral és educació en i per la llibertat. En aquest sentit, l'educació en drets humans requereix de l'educació moral, ja que l'educació de la llibertat és central en l'educació en drets humans.

Aprendre a conviure significa ser capaç d'adoptar un compromís cívic. Aquest compromís es manifesta quan les persones participen en la vida social i política i quan la convivència es basa en els valors dels drets humans. Això suposa educar per a què els ciutadans aconseguixin reconèixer i promoure el valor intrínsec de cada ésser humà i es comprometin amb la realització del bé comú. Per assolir aquests propòsits, l'educació en drets humans, com educació de la llibertat i com educació per a què la convivència s'orienti cap a la realització del bé comú i la participació, és central. En aquest sentit, es pot dir que l'educació en drets humans és la base de l'educació cívica i aquesta és a la vegada part de l'educació moral.

En la tercera hipòtesis es plantejava si:

És un dret humà l'educació en drets humans ?.

Respostes de la investigació:

8. L'educació en els drets humans, com tota educació, té tres components: cognitiu, actitudinal i procedimental. El contingut de l'educació en drets humans, en general, comprèn les tres generacions de drets humans i els valors que subjacent o emergeixen en l'exercici d'aquests drets. Per educar en aquests aspectes, cal transmetre una sèrie de coneixements i informació sobre aquests drets i els seus valors implícits, educació sobre els drets humans; promoure l'adhesió a aquests valors, la qual cosa implica unes actituds i unes disposicions estables d'acció o hàbits; així com unes competències instrumentals i habilitats operatives especialment participatives: educació per als drets humans. La metodologia emprada per educar els drets humans ha de ser activa, participativa i cooperativa; sense oblidar el valor pedagògic de l'estudi i la reflexió sobre el fonament i sentit dels drets humans. L'ensenyament

transversal sembla ser el mitjà més adequat, però, en ocasions aquestes àrees transversals no s'aborden com caldria. Per aquest motiu resulta convenient cercar vies complementàries a la transversalitat. Aquestes alternatives podrien ser crear, sobretot a secundària, una assignatura sobre drets humans, o bé constituir un Departament de drets humans que coordinés l'aplicació transversal d'aquests drets en el currículum. La realització de l'educació en drets humans depèn en gran mesura del professorat. Aquest a més de tenir coneixements sobre drets humans - per la qual cosa la seva formació contínua és necessària- és un exemple viu per als seus alumnes.

9. Amb l'educació en drets humans es tracta d'aconseguir que les persones es comprometin amb la seva humanització com a mitjà per tal que la convivència social es regeixi pels valors dels drets humans. D'aquesta manera s'aconseguirà el respecte d'aquests drets humans al món.

Un altre factor d'especial rellevància per a què aquests drets es respectin és que existeixi un clima polític i social favorable a la promoció dels drets humans. A aquest respecte, la tasca que desenvolupen els organismes internacionals és fonamental. Concretament, les Nacions Unides, en els seus nombrosos textos i sobretot en el Decenni per a l'educació en l'àmbit dels drets humans, 1995-2004, i la UNESCO, amb les seves activitats, textos i publicacions, contribueixen d'una manera decisiva a incentivar la realització del dret a l'educació mitjançant la promoció de l'educació en drets humans. Els organismes internacionals presenten propostes d'educació en drets humans molt encertades, encara que és cert que d'alguna manera es poden completar amb la finalitat de donar-li major abast.

La finalitat de l'educació en drets humans no només consisteix a educar per respectar els drets dels altres membres de la societat i per exigir que l'Estat compleixi i respecti els drets. Aquesta educació requereix, principalment, que cada persona es comprometi amb el respecte d'aquests drets humans en la seva pròpia vida, així com amb la participació social com a mitjà per contribuir a la millora de la societat.

L'educació en drets humans, a més de la transmissió d'informació i coneixements i l'educació en valors, inclou l'adquisició de determinades habilitats i competències, així com el suscità hàbits estables de conducta. Considerar els valors dels drets humans no és suficient per aconseguir que la vida i les relacions socials estiguin orientades per aquests valors. A aquest respecte, l'educació en hàbits per adquirir virtuts morals i socials és essencial per aconseguir la realització pràctica dels valors dels drets humans.

La utilització de mètodes dialògics, com proposen els organismes internacionals, és adequat per educar en drets humans; però, l'ús d'aquests mètodes es pot complementar amb la participació dels alumnes en situacions reals, amb la prestació de serveis socials, així com en activitats que requereixin l'estudi i reflexió sobre el fonament i sentit dels drets humans.

Per concloure aquest treball d'investigació podem dir, doncs, que per a què el dret a l'educació es compleixi es necessari que l'estat es comprometi amb les seves obligacions en matèria d'educació. Aquestes són: proporcionar educació gratuïta i obligatòria, en l'educació primària i progressivament en els altres nivells, en condicions d'igualtat, la realització del principi de la no discriminació, la proposta d'un mínim educatiu de qualitat i la promoció de l'educació en llibertat dels alumnes. Al mateix temps, és necessari que aquest compromís per part de l'autoritat pública sigui acompanyat per la decisió de cada persona per a comprometre's en l'exercici dels drets correlatius al seu dret a l'educació i als seus drets humans. Per a promoure això, l'educació en drets humans és fonamental, ja que és un mitjà que existeix per a què cada persona aprengui a participar en l'exercici dels seus drets. Per això l'educació en drets humans és la base per a la realització completa del dret a l'educació i de qualsevol dret humà.

A més, l'educació en drets humans és educació en sentit ple, per això, juntament amb la dimensió social de llibertat i, col·lectiva del dret a l'educació, és part del contingut d'aquest dret. Això és així perquè amb aquesta educació s'aconsegueix que tota ella s'orienti envers la promoció del fet humà en cada

persona. D'aquesta manera, l'educació en drets humans subratlla el nucli de l'educació: ajudar a les persones per a què assoleixin el desenvolupament ple.

Quan l'educació persegueix aquesta finalitat, s'aconsegueix que el dret a l'educació s'entengui com a un autèntic dret humà. Per aquest motiu i pel altres que s'aniran afegint en un futur hem desenvolupat aquesta temàtica en el treball de recerca.

Ara podem dir que la resposta a la qüestió inicial:

ÉS UN DRET HUMÀ L'EDUCACIÓ EN ELS DRETS HUMANS ?

Té una sola resposta:

SÍ, ÉS UN DRET HUMÀ

5.4. Consideracions generals

Adoptada i proclamada l'Assemblea general de les Nacions Unides en la seva resolució 217 A, el 10 de desembre de 1948, la Declaració Universal del Drets Humans constitueix un suport fonamental de les societats contemporànies. Amb elles, proclama en el seu article primer, "Tots els éssers humans neixen lliures i iguals, en dignitats i drets, i dotats, com estan dotats de raó i consciència, han de comportar-se fraternalment els uns amb els altres".

Amb aquesta perspectiva, acceptant el compromís que suposa promoure el progrés social i elevar el nivell de vida de tots els membres de la família humana, les polítiques educatives han d'inscriure les seves propostes i realitzacions en un ampli conjunt de principis, normes, procediments i instruments destinats a consagrar, promoure, regular, protegir i aplicar en diferents contextos (internacional, regional, nacional i local) els drets humans els seus diferents continguts econòmics, socials i culturals.

Així es reconeix i reivindiquen explícitament quan en l'article 26 s'afirma que:

Tota persona té dret a l'educació, i que aquesta tindrà com a objectiu el ple desenvolupament de la personalitat humana i a l'enfortiment del respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals

De tal manera, que “afavorirà la comprensió, la tolerància i l'amistat entre totes les nacions i tots els grups ètnics o religiosos, i promourà el desenvolupament de les activitats de les Nacions Unides per el manteniment de la pau”

Acceptant el caràcter universal, i al mateix temps diferencial, que han de tenir aquestes polítiques, del text de les ponències i comunicacions presentades, de la reflexió i el debat suscitat, concloem insistint en la importància i necessitat de:

- (1) Afirmar que els drets humans són un referent clau per a la convivència. En aquest sentit, 60 anys després de l'aprovació de la seva Declaració Universal de les Nacions Unides, les polítiques educatives han de mantenir actiu el seu compromís amb:
  - a. El dret a l'educació, en condicions d'igualtat i qualitat, afavorint el ple desenvolupament de la personalitat humana i el respecte a les llibertats fonamentals.
  - b. L'adopció d'iniciatives i programes orientats a l'assoliment d'una educació que sigui coherent amb els valors cívics: el respecte a la diversitat, la igualtat de gènere, la tolerància, la cultura de la pau, la participació social, la sostenibilitat, etc.

- (2) Insistir en què educar en drets humans segueix sent un desafiament per la formació i professionalització en educació. Aquest objectiu haurà de ser contemplat en els plans formatius i en la pràctica professional dels diferents agents i actors educatius (professors, educadors, pedagogs, psicopedagogs, etc), en diferents àmbits i realitats, en el sistema educatiu i en altres contextos d'aprenentatge.

- (3) Aclarir que una cosa són els drets humans en termes de declaracions o convencions que es decreten o proclamen i altra, més rellevant encara, l'exercici quotidià i generalitzat d'aquests mateixos valors. És tasca comú de l'educació i de la pedagogia, i altres pràctiques socials i d'altres ciències, procurar que aquests drets siguin conquerits i desenvolupats en plena normalitat per a totes les persones i per sempre. En el sistema educatiu i en els centres escolars, això ha de projectar-se en les seves concepcions i dinàmiques, començant per la dimensió ètica de la direcció i en el desenvolupament del currículum per part dels docents, que no és altra cosa que respectar els drets de l'alumnat.
- (4) Reconèixer el potencial que per al coneixement, la reflexió i l'acció pedagògica aporta la investigació i les pràctiques educatives promogudes per diferents col·lectius i institucions en el context llatinoamericà, posant en funcionament actiu n els drets humans per l'assoliment d'una societat més equitativa, justa i inclusiva, cultural i socialment plural.

5.5. Prospectiva de l'educació en drets humans

A l'àmbit de la prospectiva de l'educació en drets humans hi trobem un futur d'investigació inescapable ja que aquesta és una matèria relativament nova de treball arreu dels països que conformen l'àmbit de les Nacions Unides.

Les temàtiques que en principi marquem una prospectiva d'investigació entenem que, entre altres, són les següents:

1. Estudi sobre els drets culturals
2. Aprenentatge al llarg de la vida
3. Metodologia de l'educació en drets humans en els textos internacionals
4. El dret a l'educació des de la perspectiva de la Declaració dels Drets del Nen
5. Educació, ciutadania i convivència

Crec que qualsevol d'aquestes temàtiques poden donar pas a un procés d'investigació que comporti una aplicació de la temàtica que avui es presenta. Veiem els possibles continguts:

5.5.1. Estudi sobre els Drets Culturals

La meua proposta en aquest àmbit està relacionada directament amb el treball d'investigació sobre l'Educació i els drets Humans.

El Consell de Drets Humans va adoptar el març de 2009 una resolució creant el mandat d'un Expert Independent per estudiar la problemàtica dels drets culturals. OIDEI com a coordinador de la Plataforma d'ONG sobre els drets culturals i la diversitat es implicar activament en les negociacions. En aquesta nota s'explica la importància dels drets culturals per a les llibertats educatives.

Els drets culturals no són el que habitualment es pensa. Són drets a "Ser" algú lliurement, drets relatius a la identitat de l'ésser humà. Es fa insistència en això, perquè quan es pensa en cultura, sovint, es pensa a "patrimoni" o "museus" quasi exclusivament, és a dir en dret a participar en la vida cultural de manera passiva.

La cultura és, en realitat, molt més, és la manera de ser i d'existir de l'home o, com ha dit la Comissió sobre la Cultura i el Desenvolupament de Nacions Unides, una "forma de viure junts". Es posen de relleu amb aquestes idees la situació de l'home en el món i la necessitat de viure en relació amb altres, circumstàncies sense les quals és impossible desenvolupar la personalitat.

Com definir la cultura?. La Declaració de Friburg sobre els drets culturals, redactada amb la participació de OIDEI ha adoptat una definició de cultura inspirant-se en la definició proposada per la Conferència de Mèxic, Mundialcultura.

El terme "cultura" abasta els valors, les creences, les conviccions, els idiomes, els sabers i les arts, les tradicions, institucions i formes de vida per mitjà dels quals una persona o un grup expressa la seva humanitat i els significats que dóna a la seva existència i al seu desenvolupament.

L'home, contràriament als animals, té llibertat i precisament per això és creador de cultura: s'ha dit per exemplificar-ho, que l'home és el únic animal que enterra els seus morts. L'home inventa un món simbòlic, no està sotmès a la necessitat de les lleis de la natura.

La cultura s'ha dividit en cultura subjectiva i objectiva. La cultura objectiva és el conjunt de pràctiques, conviccions i realitzacions i la cultura subjectiva –la meua cultura- seria allò que constitueix la meua identitat.

R. Guardini ha dit que "l'existència de l'home no arriba al seu compliment pel desenvolupament d'una «natura», sinó en el curs d'una història ».

D'aquesta concepció de l'home sorgeix una concepció de la persona que funda una relació fecunda entre natura i cultura. Rof Carballo ha usat una metàfora que podria ser utilitzada aquí, encara que sigui en un sentit diferent.

L'home està constituït de trama i ordit: sobre la trama biològica que seria la seva naturalesa, la llibertat teixeix una ordit que seria la cultura. D'aquesta manera podríem definir els drets culturals com "el conjunt de drets que garanteixen l'accés als recursos necessaris als processos de identificació".

Dit d'una altra manera, els drets culturals són els drets que em permeten escollir la meua llengua, els meus costums, les meues creences o els grups als quals m'identifico. Ens referim llavors a drets com el dret a l'educació, a la informació, la llibertat d'opinió o la llibertat de associació, per exemple.

Aquestes consideracions ens porten com de la mà al reconeixement del valor

de la diversitat i el pluralisme. Sense pluralisme cultural, sense diversitat no és possible exercir els drets culturals. Sense llibertat de premsa, sense llibertat d'ensenyament, sense pluralisme cultural ningú pot crear lliurement la seva pròpia identitat.

La diversitat cultural es presenta així com riquesa i font de possibilitats per als individus i les societats. El que és manifest a nivell de l'art, la cuina o les llengües de vegades no ho sembla tant en altres aspectes. Les identitats poden ser creadores però també assassines. Es tracta, doncs, no de promoure un pluralisme qualsevol, es tracta de promoure un pluralisme ordenat. (M. Delmas-Marty). S'haurà d'abordar aquesta temàtica per tal que les qüestions culturals en les nostres societats passin de ser un conjunt de reivindicacions identitàries cacofòniques, i que sovint deriven en la violència, a una regulació dels drets dels grups diferents de les nostres societats. És aquest, sens dubte, el major repte de les societats multiculturals del segle XXI. Diguem finalment que la necessitat del pluralisme i de la diversitat s'inscriu en l'exigència de la laïcitat de l'Estat. L'obligació dels poders públics és assegurar les condicions que permeten a cada home o grup social, independentment de la seva elecció filosòfica o religiosa de recórrer lliurement el camí del propi desenvolupament personal o social, cultural i polític.

L'Estat laic no s'abstindrà d'intervenir, ni tampoc intervindrà contra un a favor d'un altre ni «contra tots», intervindrà positivament per garantir a tots i a cadascun l'exercici lliure del dret a un autònom desenvolupament personal i social (G. Garancini).

5.5.2. Aprenentatge al llarg de la vida

L'aprenentatge al llarg de la vida inclou totes aquelles accions educatives que afavoreixen i potencien el desenvolupament personal, social i professional de les persones. La prolongació de l'esperança de vida, l'augment del temps disponible i de les possibilitats d'oci, l'accessibilitat a la informació i la comunicació afavoreix una implicació d'organismes, entitats i agents socials per

impulsar i recolzar les decisions que les persones realitzin al voltant als seus projectes sobre l'aprenentatge.

Tenint en compte que les “Conclusions sobre l'aprenentatge d'Adults” del Consell de la Unió Europea impulsen i actualitzen totes les iniciatives que venen desenvolupant la Comissió, amb relació a l'educació i la formació al llarg de la vida per a les persones adultes, sembla ser necessari prendre en consideració el marc de referència, i les seves mides específiques en la definició de les actuacions que es contemplin.

Per tot això, les propostes i recomanacions que segueixen s'adrecen tant al conjunt de les Administracions responsables (educatives i laborals), com a la resta de les institucions i organitzacions que, segons s'ha assenyalat, tenen un paper rellevant en l'educació contínua. En aquest sentit, dono propostes per al desenvolupament d'iniciatives i investigacions futures a l'àmbit de drets humans que millorin les possibilitats d'educació i formació al llarg de la vida de les persones adultes mitjançant la definició de set objectius clau:

1. Garantir des de l'administració un accés a l'aprenentatge permanent i l'adquisició de competències i qualificacions bàsiques per a tots.
2. Impulsar el compromís de totes les administracions públiques i de les organitzacions i agents socials mitjançant el foment de programes i accions d'educació, formació i ocupació al llarg de la vida que afavoreixin una major cohesió i benestar social.
- 3 .- Renovar l'educació contínua mitjançant el desenvolupament de mètodes i contextos d'ensenyament-aprenentatge.
- 4 .- Revaloritzar la formació i l'aprenentatge permanent com a recursos estratègics per al desenvolupament personal i social.
- 5 .- Facilitar l'accés a la informació i a l'orientació sobre les ofertes d'aprenentatge permanent i les possibilitats d'accés a les mateixes.

6 .- Garantir l'accés universal i permanent a l'aprenentatge establint mecanismes per assegurar la qualitat i l'eficàcia.

7 .- Incloure l'educació emocional en l'aprenentatge al llarg de la vida per a una millor participació permanent en la societat.

Com es veu qualsevol d'aquestes temàtiques està perfectament connectada amb els drets humans i la seva educació per tant són possible matèria d'investigació en una perspectiva coherent amb el nostre treball.

5.5.3. Metodologia de l'educació en drets humans en els textos internacionals

1. Com hem vist al llarg d'aquest treball, en els textos de les Nacions Unides i la UNESCO es dona especial rellevància al valor formatiu de la transmissió de la informació així com de la difusió dels textos internacionals. Tanmateix, conèixer aquests textos no ho és tot; el coneixement sense més no és suficient per educar en drets humans, ja que tenir informació sobre els drets humans no significa haver fet propis, que és del que es tracta en educar en drets humans.

El coneixement dels drets inclosos en la Declaració, no és suficient per aconseguir el compromís amb l'exercici d'aquests drets i els seus deures que és el que es pretén aconseguir amb aquesta dimensió de l'educació.

2. Les propostes metodològiques de les Nacions Unides i la UNESCO per ensenyar els drets humans advoquen principalment per l'ús de mètodes dialògic i discursius. Aquests mètodes són adequats, però cal que es complementin amb d'altres que incloguin una participació més activa i directa dels qui s'estan educant. Aconseguir que els alumnes adoptin postures respectuoses amb els drets humans en activitats de discussió, simulació i debat a l'aula és relativament senzill. No obstant això, que els alumnes arribin a orientar la seva vida amb els valors dels drets humans i es comprometin a humanitzar totes les seves accions, no s'aconsegueix més que amb la pràctica

d'aquells temes que es discuteixen en situacions reals. A més de la disposició al diàleg, seran molt apropiades altres metodologies com fomentar la participació dels alumnes en la direcció i organització d'activitats d'aprenentatge, la prestació de serveis socials i suscitar l'interès de l'educand en qüestions cíviques. Al mateix temps, no s'ha d'oblidar que aquesta pràctica ha de recolzar-se en un coneixement i reflexió sobre els drets humans que permeti adquirir criteris raonats sobre la idoneïtat de viure els valors dels drets humans.

3. En els textos internacionals es considera que aquesta educació ha de donar-se en tots els nivells educatius d'una manera interdisciplinària. L'educació i ensenyament en aquests drets habitualment es considera com un contingut transversal que ha d'impregnar el currículum escolar. És cert que la transversalitat es presenta com un mitjà adequat per incardinar aquesta educació en el currículum. Tanmateix, l'experiència demostra que les àrees transversals no són abordades com caldria. Davant aquesta situació, s'hauria de buscar altres vies alternatives o complementàries. Una possibilitat podria ser incloure l'educació en drets humans en una assignatura específica. L'existència d'una assignatura no impediria el tractament transversal dels drets humans en les altres matèries. Una altra alternativa seria constituir a l'escola un departament de drets humans que coordinés i procurés el desenvolupament i aplicació transversal dels drets en el currículum escolar.

Crec, doncs, que en aquesta temàtica hi ha suficient camp per començar una investigació metodològica.

5.5.4. El dret a l'educació des de la perspectiva de la Declaració dels Drets del Nen

Europa des de la perspectiva de l'acompliment del dret a l'educació i basant-me en la informació facilitada pel Comitè dels Drets del Nen, ofereix una visió calidoscòpica i complexa, on el pla legislatiu la majoria de països ha estat implementant els principis rectorials de la Comissió (no discriminació, participació, interès superior del nen, supervivència infantil, etc) i altres qüestions relatives a

la coordinació o recollida d'informació rellevant o aspectes organitzatius i de control però, en canvi, existeix una gran distància en quant a la seva aplicació en la realitat educativa i escolar. La tendència general, en els anys de vigència de la Comissió a Europa, és tenir cura dels aspectes legislatius. Però l'acompliment dels drets humans, en moltes ocasions, reclama condicions democràtiques i recursos econòmics que faciliten el seu desenvolupament. En aquest sentit, l'Europa Oriental i els països dels Balcans, els no integrats a la Unió Europea, i en situació de transit envers una situació de normalització democràtica mostren pitjors condicions en la defensa del dret a l'educació que a la resta d'Europa. A més, si observem en el seu conjunt la defensa dels drets del nen, aquest grup de països rep fortes crítiques i recomanacions per canviar moltes de les pràctiques que no estan en consonància amb l'aplicació del Comitè dels Drets del Nen. Existeix poca inversió econòmica, poca tradició en la defensa dels drets humans tant en les institucions de protecció a la infància com en l'entramat administratiu.

En la complexitat del mapa europeu, i d'acord amb cada una de les quatre A assenyalades, la Unió Europea, inclosos els països que s'han incorporat des del 2004, presenta unes facetes indicatives de què existeix una discutible assequibilitat, amb els matisos necessaris, dependents de la inversió en educació que figuri en els respectius pressupostos nacionals. És a dir, malgrat de l'acompliment de l'obligatorietat escolar o de la gratuïtat, que en general estan garantits, manifesten certs dèficits, denunciats pel Comitè, en qüestions relatives a l'abandonament escolar en les seves diferents formes i que, normalment mostren un clar fracàs escolar. Pel que respecte a l'accessibilitat, aquesta sembla ser que està poc garantida, malgrat la seva importància, doncs la suma de recomanacions i observacions relatives a les discriminacions que pateixen les minories i les persones amb discapacitat mostren un mapa que afecta a la majoria dels països europeus. Per tant, el dret a l'educació, en tota plenitud, pateix uns dèficits importants en quant a l'accessibilitat i menys en relació a l'assequibilitat. És a dir, les escoles són poc accessibles, encara que siguin assequibles; les obligacions governamentals cobreixen els aspectes relacionats amb les places escolars, però garanteixen menys que els nens i

nenes puguin patir discriminacions en l'accés i gaudi dels seus drets en l'espai escolar.

Així mateix, en relació al currículum escolar, que reflecteixi i contingui els drets humans i del nen es pot criticar la seva escassa presència i puc dir que sembla ser que és matèria pendent en la majoria dels països europeus. Finalment l'adaptabilitat sembla mostrar-se com un horitzó desitjable, però que té serioses dificultats en ser assolit ja que encara són els nens i nenes els que han d'adaptar-se a la institució i no a la inversa.

5.5.5. Educació, ciutadania i convivència.

Una aproximació històrica ha possibilitat observar que la preocupació per l'educació dels alumnes en un sentit cívic no és nova, ni tampoc la defensa del sentit social de l'escola i, així mateix, qualsevol teorització sobre el significat de l'educació en el seu sentit ple, educació integral, fa necessari fomentar la tolerància, el respecte, la cooperació i, en definitiva, la convivència. És més, la inclusió en el currículum dels darrers anys de temes transversals, com a eixos per cultivar valors des de la perspectiva individual i social, és un clar exemple de l'intent de donar una solució a les necessitats de la societat i de l'entorn que tenim. Per altra banda, la consideració de l'aprendre a viure junts com un dels quatre pilars de l'educació i les propostes realitzades en els darrers anys del segle XX i principis del segle XXI sobre educació per a la convivència i educació per a la ciutadania, ha dotat als anàlisis i debats de base per a una millor actuació en el present i per al futur.

En aquest aspecte proposo, per tant, un anàlisi des de la teoria amb una projecció molt directa envers plantejaments que han de ser assumits des de l'acció educativa sota els enfocaments següents: la necessitat de què els drets humans constitueixin un eix de les polítiques educatives i de les activitats de convivència; les implicacions de la família, la societat i les xarxes de comunicació, com entorns influents, de característiques diferenciades, però de gran flux; la funció de la institució escolar, on no es pot prescindir d'una

adequada formació del professorat i de la seva derivació envers la matèria d'educació per a la Ciutadania.

Per últim, un enfocament des del punt de vista metodològic, sobre disseny i avaluació de programes dirigits a la formació per a la ciutadania i convivència hauria de ser tractat en un futur des del punt de vista de la investigació.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA

- ACKERMAN, B. (1980) *Social Justice in The Liberal State*. New Haven/London. Yale University Press
- ---- (1994), "Political Liberalismo", en *The Journal of Philosophy*, vol. XLI, 7
- AGRÁ, M. (1992), "Ética neo-contractualista", en *Concepciones de la Etica* (varios), Madrid: Trotta.
- ---- (1996), "Justicia, conflicto doctrinal y estabilidad social en el liberalismo político de J, Rawls", en *Revista Agustiniana* N° 114, Madrid.
- AGUIAR, L. (1983) *Dogmática y Teoría jurídica de los derechos fundamentales en la interpretación de éstos por el Tribunal Constitucional espanyo* : *Revista de Derecho Político*, 18/19.
- ALBAIGÉS, J. (1995). *Les politiques régionales pour l'éducation et la formation: Quelles orientations? Quelles recherches?*. Foundation des régions européennes pour la recherche.
- ALDANA, C. (1995) *Escuela y sociedad. Siete ideas para educar en derechos humanos*: *Cuadernos de Pedagogía*, 235.
- ALDEEB,S. (1994) *Les musulmans face aux droits de l'homme*, Bochum: Dieter Winkler.
- ALEGRE, A.(1986), *La sofística y Sócrates: ascenso y caída de la polis*, Barcelona: Montesinos Editor.
- ALEXY, R. (1986), *Théorie der Grundrechte*, Frankfurt: Suhrkamp.
- ----- (1997), "John Rawls' Théorie der Grundfreiheiten", en B. Homburg y W. Hirsch (eds.), *Zur Idee despolitischen Liberalismus J. Rawls in der Diskussion*, Philosophische Gesellschaft, Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- ALFREDSON, G.(1987), *Human rigths in domestic law and development assistance policies of the nordic countries*, Copenhagen

- ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS DERECHOS HUMANOS, (1998), *El Decenio de las Naciones Unidas para la educación en la esfera de los derechos humanos 1995-2004*, Naciones Unidas, Ginebra.
- ALTAREJOS, F.; RODRÍGUEZ SEDANO, A. Y FONTRODONA, J., (2003), *Retos educativos de la globalización: hacia una sociedad solidaria*”, Pamplona: EUNSA.
- ALTAREJOS; F. y NAVAL, C., (1998), *Virtualidad formativa de los Derechos Humanos: la educación cívica*: Revista Española de Pedagogía, 211
- ALTAREJOS, F. (1986). *Educación y felicidad*, Pamplona: EUNSA.
- -----(1997), *Ciencia en VV.AA. Filosofía de la educación hoy*, Madrid: Dykinson.
- -----(1997), *La practicidad del saber educativo en VV.AA Filosofía de la educación hoy*, Madrid: Dykinson.
- ALZAGA VILLAMIL, O. (1985), *Por la libertad de enseñanza*, Barcelona: Planeta.
- AMNISTÍA INTERNACIONAL (2007), *Slovakia. Still Separate, Still Unequal. Violations of the Right to Education of Romani Children in Slovakia*, Londres: Amnistia Internacional.
- AMNISTÍA INTERNACIONAL (2003), *Educación en derechos humanos: asignatura suspensa. Informe sobre la formación en las Escuelas de Magisterio y Facultades de Pedagogía y Ciencias de la Educación para la educación en materia de derechos humanos* : Sección Española: Amnistía Internacional.
- ANDER-EGG, Ezequiel (1999), *Técnicas de Investigación social*, Buenos Aires: Edit. Humanitas.
- ANSPERGER, CHRISTIAN & PHILIPPE VAN PARIJS, (2000), *Etique économique et sociale*, Paris: Editions La Découverte & Syros.

- APARISI, A. (2004), *La fundamentación de los derechos humanos*, Valencia: Tirant lo Blanch.
- APEL, K-O (2001), *Filosofía primera, avui i ètica del discurs*: Universitat de Girona.
- ARANGO, R. (2001a), "On Constitutional Social Rights", en B. LeiseryT Campbell (eds.), *Human Rights in Philosophy and Practice (Applied Legal Philosophy)*, Burlington, VT: Ashgate Publishing Company.
- ---- (2001b), "Der Begriff der sozialen Grundrechte", en *Nomos*, Baden-Baden.
- ARANGUREN, L.A., (1999), *Voluntariado y escuela, Cuadernos de la Plataforma*, 12, Madrid: Plataforma para el voluntariado en España.
- ARANGUREN, L.A. y SÁEZ, P., (1998), *De la tolerancia a la interculturalidad: un proceso educativo en torno a la diferencia*, Madrid: Anaya.
- ARASANZ, A. (2003) "*La Universalització dels drets humans base de la democràcia del segle XXI*", Barcelona
- ARIAS, FIDIAS G. (2004) *El Proyecto de Investigación: Introducción a la Metodología Científica*, Caracas, VENEZUELA, Editorial Episteme.
- ARY, D.; L. Jacobs (1994), *Introducción a la Investigación Pedagógica*, México: Mc. Graw Hill. 2ª edición.
- ASOCIACIÓN LATINOAMERICANA PARA LOS DERECHOS HUMANOS. (1993), *Evaluación del reporter 1987-92*, Montreal.
- ASSOCIACIÓ PER A LES NACIONS UNIDES. (2007), *Les Nacions Unides i els Drets Humans*, Barcelona
- ASVAGHOSA VAJRASUCI, (1950), *Sanskrit text notes & passages by Sujitkumar Mukhopadhyaya*, Santiniketan: Indian Cultural Society.

- AVIA, M.D.,(1995), *El yo privado y el individualismo: consideraciones históricas y culturales*” en AVIA, M.D. y SÁNCHEZ BERNARDOS, m.I. (Eds.), *Personalidad: aspectos cognitivos y sociales*”, Madrid: Pirámide.
- BACHRACH, A. J (1992), *Como investigar en psicología*, Madrid: Ediciones Morata.
- BALLESTEROS, J., (1998), *Sobre la fundamentación antropológica de la universalidad de los derechos humanos*, Valencia: Discurso leído en su recepción como Académico de Número de la Real Academies de Cultura Valenciana y contestación del Académico de Número Ilmo. Sr. D.Juan Ferrando.
- BALLESTEROS, J.; FERNÁNDEZ, M.A. y MARTÍNEZ PUJALTE A.L.(1995), *Justicia, solidaridad y paz: estudios en homenaje al profesor José María Rojo Sanz, Moral y Política de la Universidad de Valencia*, Valencia: Departament de Filosofia del Derecho.

BALLESTEROS, J. (1986), *Sobre el sentido del Derecho*, Madrid: Tecnos.

--- (1990), *Postmodernidad: decadencia o resistencia*, Madrid: Tecnos.

--- (1992), *Derechos humanos: concepto, fundamentos, sujetos*, Madrid: Tecnos.

BÁRCENA, F., (1995), *La educación moral de la ciudadanía. Una filosofía de la educación cívica*: Revista de educación, 307.

---(1997), *Autonomía*, en *Filosofía de la educación hoy*. Diccionario filosófico-pedagógico, Madrid: Dykinson.

--- (1997), *El oficio de la ciudadanía*, Barcelona: Paidós.

BARRIO, J.M., (1996), *Democracia real versus democracia formal*. Breve reflexión sobre la urgencia de educar en valores: Revista de Ciencias de la Educación, 166.

- (1997), *Moral y democracia*, Pamplona: Cuadernos de Anuario Filosófico, 49, Servicio de Publicaciones de la Universidad de Navarra,
- (1999), *El significado moral de los derechos humanos*: Nueva revista de Política, Cultura y Arte XXXVIII.
- (1999), *El significado moral de los derechos humanos*: Nueva revista de Política, Cultura y Arte XXXVIII.
- (2003), *Cerco a la ciudad: una filosofía de la educación cívica*, Madrid: Rialp.
- BATAILLON, M, (1966), *Etudes sur Bartolomé de Las Casas*, París
  - BAUBEROT, A; TOURAINE, A.(1993), *Conclusion de Les politiques de Dieu*,Paris: Seuil.
  - BÉJAR, H.(2001), *El mal samaritano*, Barcelona: Anagrama.
  - BELLO, E.G., (1985) *The African Charter on Human and People Rights. A legal análisis*: Recueil des Cours de l'Académie de Droit International de la Haye, 194.
  - BELLOSO MARTÍN, N., (1995), *La fundamentación de los derechos humanos a través de la historia*: Humana Iura, 5.
  - BELTRAN,J ; ROIG, A (1995), *Guía de los Derechos Humanos*, Madrid: Alhambra.
  - BEST,F (1990), *Education, culture, droits de l'homme et comprehension internationale. Promotion des valeurs humaines, étiques et culturelles en éducation*, UNESCO.
  - BETANCORT, I.,(2001), *La formación en los valores de los derechos humanos en la educación primaria, una utopía esperanzadora*, Madrid: UNED, (Tesis Doctoral).
  - BISQUERRA, Rafael (1989), *Métodos de Investigación Educativa*, Barcelona: Guía Práctica. Ediciones CEAC.

- BLALOCH, Hubert (1971), *Introducción a la investigación social*: Amorrortu Editores.
- BLAZQUEZ, N. (1980), *Los derechos humanos*, Madrid: BAC.
- BOF, G..(1996), *Teología católica: dos mil años de historia, de ideas, de personajes*, Madrid: San Pablo.
- BOLÍVAR, A., (1990), *La educación ética y cívica en los países europeo*: Cuadernos de Pedagogía.
- (1992), *Los contenidos actitudinales en el currículo de la Reforma*, Madrid: Escuela Española.
- BORGHESI, M. (2005), *El sujeto ausente*, Madrid: Ediciones Encuentro.
- BOTLIO, N. (1991), *El tiempo de los derechos*, Madrid: Sistema.
- BOTTANI, N., (1998), *Los indicadores educativos de la OCDE: objetivos, límites y procesos de producción: Perspectivas*, XXVIII, 1.
- BOUCHË, H., MARÍN IBÁÑEZ, R. y OÑATE, R., (2001), *Educación para la paz*, Madrid: UNED.
- BUNGE, Mario (1975), *La investigación científica* 4a edición, Madrid: Ediciones Ariel.
- BUNGE, Mario (1977), *La ciencia su método y su filosofía*, Bs. Aires: Edit. Siglo XX
- BURGHENTAL, T., ; NORRIS, R.E., y SHELTON, D., (1990), *La protección de los derechos humanos en las Américas*, Madrid : Civitas.
- CALDERÓN, M.T., (1997), *Derecho en, Filosofía de la educación hoy, Diccionario filosófico-pedagógico*”, Madrid : Dykinson.
- CAMPS,J y VIDAL, (2007), *E. Familia, Educación y Género*, Barcelona: IESF Instituto de Estudios Superiores de la Familia.

- CANO JIMÉNEZ, M.A., (2002), *Ética y paz. Bases filosóficas de una educación para la paz (tesis Doctoral)*, Madrid: UNED.
- CARRILLO, J.A., (1998), *Reflexiones sobre el genuino sentido de la universalidad de los derechos humanos*: Revista UNICEF, 163.
- CARTA DELS DRETS HUMANS (1986), *conté els tres instruments fonamentals del sistema internacional (ONU) de protecció dels drets humans: La Declaració Universal de Drets Humans de 1948, i els dos Pactes adoptats per l'Assemblea General de 1966. En els darrers anys molts experts -A. Tikhonov, J. Alvarez Vita- han demanat que s'inclogui la Declaració sobre el Dret al desenvolupament, en la Carta dels Drets Humans. La Declaració completaria l'estructura, incorporant els drets anomenats de tercera generació.*
- CASSESE, A. (1991), *Los derechos humanos en el mundo contemporáneo*, Madrid : Ariel.
- CASSIN, R. y CASSESE, A., (1991), *Los derechos humanos en el mundo contemporáneo*, Barcelona: Ariel.
- CASTRO-RIAL, F., (1984), *La Carta Africana de Derechos Humanos y de los Pueblos*: Revista Española de Derecho Constitucional.
- CEA D'ANCONA Á., (1997), *Métodos y Técnicas de Investigación cuantitativa*, Madrid: Editorial Síntesis.
- CENTRE FOR HUMAN RIGHTS, (1994), *Human Rights. A compilation of Internacional Instruments. Volume I (First Part)*, Geneva: Universal Instruments, United Nations, (ST/HR/1/Rev.5-Vol. I/Part 1).
- -----(1994), *Human Rights. A compilation of Internacional Instruments. Volume I.(Second Part)*, Geneva: Universal Instruments, United Nations, (ST/HR/1/Rev.5-Vol. I/part 2).

- (1994), *Human Rights. A compilation of International Instruments. Volume II. Regional Instruments*, Geneva: United Nations, (DT/HR/1Rev.5-Vol.II).
- (1994), *United Nations action in the field of human rights*, Geneva: United Nations, (reimpresso en 2001) (ST/HR/2/Rev.4).
- CENTRO DE DERECHOS HUMANOS, ABC, (1989), *La Enseñanza de los Derechos Humanos. Ejercicios prácticos para escuelas primarias y secundarias*, Nueva York: Naciones Unidas.
  - CENTRO DE ESTUDOS BUDDHISTAS NALANDA (1999), *O livro das Devoções - Nalanda Vandana*, Buenos Aires: Belo Horizonte. Tr. Alejandro Ponce de León,.
  - CICERON, (1965), *De Republica, lib. III-XXII*, Paris: Garnier-Flammarion,
  - CICERÓ (1993), *Les Catilinàries*, Barcelona, Col·lecció l'esperver clàssic, Editorial la Magrana.
  - CIFEDHOP, (1996), *Educción y ciudadanía. El papel de los derechos humanos*, Ginebra: Asociación Mundial para la Escuela Instrumento de Paz.
  - CHAPMAN, A. (1996) "*El dret a l'educació: Fiscalització i informació als òrgans competents de Nacions Unides*", a De VLAMING, F, ERAZO, X. ; LADOR, Y. i VILLAVERDE, C. (eds), *Llibertat Acadèmica 3. Educació i Drets Humans*, OIDEL, Ginebra.
  - CHECA SIMÓ, MJ. (1992), *La libertad de enseñanza como preámbulo para una sociedad laica, en Los derechos fundamentales y libertades públicas*, Madrid: D.G.S.J.E.
  - CHOZA, J., (1980), *La supresión del pudor y otros ensayos*, Pamplona: EUNSA.
- (1981), *Ética y política: un enfoque antropológico en VV.AA., Ética y política en la sociedad democrática*, Madrid: Espasa-Calpe

- CLARK, MT .(1961), "San Agustín, filósofo de la libertad", Madrid: Ed. Angustinus.
- COCATRE-ZILGIEN, A.(1977), *La liberté de l'enseignement est-elle en péril?*, Paris: Revue de Droit Public et de la Science Politique n.4.
- COLOMER, JM. (1995), *La política en Europa. Introducción a las instituciones de quince países*, Barcelona: Ariel.
- Conferència Mundial dels Drets Humans. (1993), *Declaració de Viena: programa i accions*, New York: ONU.
- *Congrés Internacional d'Educació per els Drets humans i la democràcia.* (1993), Montreal, *Raport final*, (1994), París: UNESCO.
- CONSEJO GENERAL DEL PODER JUDICIAL. (2008), *Los derechos fundamentales en la educación*, Madrid : Cuadernos de Derecho Judicial.
- COOMANS, F. (1995), *Clarifying the Core Elements of the Right to Education*, Utrecht: The Right to Complain about Economic, Social and Cultural Rights, Netherlands Institute of Human Rights, SIM n. 18.
- COUNCIL OF EUROPE, (1984), *Teaching and learning about human rights*, Strasbourg. (DECS/EGT (84) 27).
- CROCE, B., (1973), *Los derechos del hombre y la situación histórica presente* en Los derechos del hombre, Barcelona: Laia.
- CRUZ PRADOS, A., (1998), *Derechos humanos. ¿Qué derechos ¿ De qué humanos?*, Pamplona: Nuestro Tiempo.
- CRUZ, A. (2000), *Ethos y Polis. Bases para la reconstrucción de la Filosofía Política*, Pamplona: Eunsa.
- DÁVILA, P. (2001), *Los derechos de la infancia, UNICEF y la educación*, en NAYA, L.M. (coord), *La educación a lo largo de la vida, una visión internacional*, Donostia: Erein.

- DÁVILA, P. (2007), *Tema del mes: derechos de la infancia*, Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 372.
- DÁVILA, P. y NAYA, L.M. (2003), *La infancia en Europa: una aproximación a partir de la convención de los derechos del niño*, Madrid : Revista Española de Educación Comparada.
- DÁVILA, P. y NAYA, L.M. (2005), *Infancia y educación en el marco de los derechos humanos*, en NAYA, L.M. (coord.), *La educación y los derechos humanos*, Donosita: Frein.
- --- (2005), *Los derechos de los niños y niñas en los tratados internacionales. Tres momentos históricos*, en DÁVILA P. y NAYA, L.M, (coord)", *La infancia en la historia: espacios y representaciones*, Donosita: Erein.
- DÁVILA, P. y NAYA, L.M. (2006), *Los derechos de la infancia en el marco de la Educación Comparada*: Revista de educación.
- DÁVILA, P. y NAYA, L.M. (2007), *Educational Implications of the Convention on the Rights of the Chile and its Implementation in Europe*, en ALEN, A. et al. (eds.), *The UN Children's Rights Convention: theory meets practice*, Amberes: Intersentia.
- DE CASTRO, B, (1993), *Los derechos Económicos, Sociales y Culturales, Análisis a la luz de la teoría general de los Derechos Humanos*, León: Universidad de León,
- DE CASTRO, B. (1988), *Sobre la Universalidad de los Derechos Humanos*: UNED, vol.16.
- DE LAS CASAS, B., (1976), *Apologética historia*, Madrid
- DECLARACION DE OAXACA, *Jornada Mundial del Desarrollo Cultural 1993 : Décennie Mondiale du développement culturel*, Culture Plus, n. 11, Numero especial
- DECLARACIÓ UNIVERSAL DELS DRETS HUMANS, *Preàmbul* : Edicions del Parlament de Catalunya.

- DELBRÜCK, J.,(1992) *The Right to Education as an International Human Right* .Indiana, Universitat d'Indiana.
- DELORS, J. (1996), *La educación encierra un tesoro*, Madrid: Santillana/UNESCO.
- DEL RINCÓN, DELIO et al. (1995). *Técnicas de Investigación en Ciencias Sociales* Madrid. Dykinson.
- DEPARTAMENTO DE INFORMACIÓN PÚBLICA, (1998), *Documentos de Información de las Naciones Unidas. Los derechos humanos hoy. Una prioridad de las Naciones Unidas*, Nueva York y Ginebra: Naciones Unidas.
- DEPARTMENT OF PUBLIC INFORMATION, (1998), *All human rights for all. Fiftieth anniversary of the Universal Declaration of Human Rights*, New York: United Nations.
- DE ROGEMONT, D. (1994), *Ecrits sur l'Europe in Oeuvres Complètes*, vol. III, Paris: Editions de la Différence.
- DÍAZ, E., (1977), *Libertad-igualdad en la Declaración de derechos del hombre y el ciudadano de 1789 en Legalidad-legitimidad en el socialismo democrático*, Madrid: Civitas.
- DOLBY MÚGICA, MC. (1995), *Sócrates en el siglo XX*, Barcelona: Ediciones Internacionales Universitarias.
- DUCHET-SUCHAUX, G. Y PASTOREAU, M. (1997), *Guía iconográfica de la Biblia y los santos*, Madrid: Alianza Editorial.
- DUFOUR, A. (1991), *Droits de l'homme, droit naturel et histoire*, Paris: PUF.
- ECO, U. (1996). *Como se hace una tesis. Técnicas y procedimientos de investigación, estudio y estructura*, Barcelona: Gedisa editorial.
- EDER, M. (1961), *Cristo y las religiones de la tierra, III*, Madrid: Editorial Trotta.

- EIDE, A., KRAUSE, C., y ROSAS, A. (eds.), (1995), *Economic, Social and Cultural Rights*, Martines Nijhoff Publishers, The Netherlands.
- ELIADE, M. (1973), *Fragments d'un journal*, Paris: Gallimard.
- ELTON, M. (1982), *El derecho de los padres a la educación de sus hijos*, Pamplona: EUNSA.
- EMBID, A. (1983), *Las libertades de la enseñanza*, Madrid: Tecnos.
- ESCÁMEZ, J., (1989), *La dimensión moral de la persona y su educación en* GARCÍA HOZ, V., *Tratado de educación personalizada. El concepto de persona*, Madrid: Rialp.
- ESCÁMEZ, J., (1997), *Educación moral en VV.AA.*, Filosofía en la educación hoy, Madrid: Dykinson.
- ---- (1998), *Valores emergentes y los derechos humanos de la tercera generación*, Madrid: Revista Española de Pedagogía.
- ESPINOSA R.; VELAYOS, J. (1995), *Rapport sur l'état de la liberté d'enseignement dans le monde*, Geneve: Universidad de Geneve.
- EURYDICE (2005), *La educación para la ciudadanía en el contexto escolar europeo*, Bruselas: Eurydice.
- FASSÓ, G., (1979), *La Edad Moderna, en Historia de la Filosofía del Derecho, tomo 2*, Madrid: Pirámide.
- FERNÁNDEZ, E., (1984), *Teoría de la justicia y de los derechos humanos*, Madrid: Debate.
- FERNÁNDEZ GALIANO, A. y CASTRO CID, B., (1993), *Lecciones de Teoría del Derecho y Derecho Natural*, Madrid: Editorial Universitas.
- FERNÁNDEZ GARCÍA, E., (1998), *Historia de los derechos fundamentales*, Madrid : Dykinson.

- FERNANDEZ, A, JENKNER, S (1995), *Déclarations et conventions internationales sur le droit à l'éducation et à la liberté d'enseignement*, Info-3 Verlag, Francfort.
- FERNANDEZ, A. (1986), *Introduction à l'étude des droits de l'homme*, Geneve: Universidad de Geneve..
- FERNÁNDEZ, A. (1995), *La tolérance*, Geneve: Nicomaque.
- FERRATER MORA, J. (1979). *Diccionario de Filosofía*. Madrid:. Alianza Diccionarios, 6ª edición, Alianza Editorial.
- FIGUEROA CASTRO,O. (1999), *Breve tipología de ascetas indios*, Barcelona: Universitat de Barcelona.
- FISAS, V. (1994), *Caos i Pau. El repte de les Nacions Unides*, Barcelona: Centre UNESCO de Catalunya.
- FLORISTÁN, C. Y TAMAYO, J. J. (editores). (1993), *Conceptos fundamentales de cristianismo*, Madrid: Editorial Trotta.
- GANDHI.M (1983), *Cartes a l'Ashram*, Paris: Éditions Albin Michel.
- GARCÍA, A., y MARTÍNEZ DE PISSÓN, J., (2001), (coords.), *Ciudadanía, voluntariado y participación*, Madrid: Dykinson.
- GARCÍA AMILBURU, M. y NAVAL, C., *La interpretación comunitarista de la sociedad civil en ALVIRA, R.,; GRIMALDI, N. y HERRERO, M.,* Madrid. Dykinson
- GARCÍA AÑÓN, J., (1992), *Los derechos humanos como derechos morales: aproximación a unas teorías con problemas de concepto, fundamento y validez*, en BALLESTEROS, J. (ed.) *Derechos humanos*, Madrid: Tecnos.
- GARCIA BACCA, J.D. (1963), *Las virtudes morales en Platón i Cicerón*, Caracas: Gaceta de Pedagogía n.10
- GARCIA BACCA, J.D. (1984), *Los presocráticos*, México: F.C.E.

- GARCÍA HOZ, V., (1979), *La libertad en educación y la educación para la libertad*, Persona y derecho.
- ----(1998), *La práctica de una educación personalizada*, Madrid: Rialp.
- GARCÍA ROCA, J., (1994), *Solidaridad y voluntariado*, Santander: Sal Térrea.
- GARCÍA SAN MIGUEL, L., (1994), *¿Qué son los derechos humanos?, en Derechos y libertades. Revista del Instituto Bartolomé de las Casas. Universidad Carlos III de Madrid, Boletín Oficial del Estado, 2.*
- GARCÍA ESCUDERO, J.M. (1992), *Los cristianos, la iglesia y la política. 2 vols*, Madrid: Fundación Universitaria San Pablo-CEU.
- GARCIA, FERRANDO, M. et AL., (1992) *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*, Madrid, Alianza.
- GIBBS, H; SEYDEGART, M. (1993), *Education on human rights and democracy in Canada and the United States: INTERNATIONAL CONGRESS ON EDUCATION FOR HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY.*
- GIDE, A (1946), *Prólogo a Vol de nuit*, Lausanne.
- GIL CANTERO, F. (1991), *La enseñanza de los derechos humanos*, Madrid :Revista espanyola de pedagogía. n. 190.
- GINTIS, H., (1996), *La libertad de elección escolar: planteamientos y opciones*, Ginebra: Perspectivas. XXVI, 4.
- GLENDOM, m.a., (1999), *Foundations of Human Rights: The unfinished business: The American Journal of Jurisprudente*, Notre Dame Law School.
- GOODE, William (1974), *Métodos de Investigación Social*, México: Edit. Trillas
- GÓMEZ ANTON, F., (1974), *El mercado de libre competencia en Educación e ineficacia*, Pamplona: EUNSA.

- GONZÁLEZ, F. (1998). Evolución de la episteme en el paradigma cuantitativo. Maracay, Venezuela. UPEL.
- GONZÁLEZ NAVARRO, (1994), f., *Derecho administrativo español*, Pamplona: EUNSA.
- GONZÁLEZ PÉREZ, (1986), J., *La dignidad de la persona*, Madrid: Civitas,
- GONZÁLEZ-TORRES, (2000), M.C., y NAVAL, C., *Una aproximación a la educación para la ciudadanía en Europa en la última década* en NAVAL, C. y LASPALAS, J., *La educación cívica hoy: una aproximación interdisciplinar*, Pamplona: EUNSA.
- GONZALO MAESO, D. (1972), *La sabiduría bíblica. Su concepto, naturaleza y excelencia*, Granada
- GORDILLO, MV. (1992), *Desarrollo moral y educación*, Pamplona: EUNSA..
- GRAWITZ M. (1984), *Métodos y Técnicas de las Ciencias Sociales I-II*, México: Editorial Mexicana.
- GRAU, F. (1962), *Eurípides, Dramas y tragedias*, Madrid: Ed. Edaf.
- GRASSA, R. (1969), *Educació i drets humans*: Centre UNESCO de Catalunya.
- HANSEN, B, (1989); *Control de calidad: teoría y aplicaciones*. Madrid. Ed. Diaz de Santos.
- HAYMAN, John (1978), *Investigación y educación*, Bs. Aires: Edit. Paidos.
- HENAIRE, J. y TRUCHOT, V. (2003) , *Les indicateurs du droit à l'éducation: le défi d'une mise en oeuvre, Défis éducatifs et droits de l'homme*, Ginebra: CIFEDHOP.
- HERNANDEZ, R. (1994), *Metodología de la Investigación*, Colombia: Edit. Mc Graw Hill.
- HERSCH, J. (1984), *El derecho a ser hombre*, Barcelona: Tecnos.

- HERSCH, J. (1979), *Quelques paradoxes des droits de l'homme*, Paris: Presses Universitaires de France.
- HERVADA, J. (1979), *Derecho natural, democracia y cultura*, Madrid: Persona y Derecho n.6.
- ----(1991), *Los derechos inherentes a la dignidad de la persona humana*: Humana Iura, 1.
- ----(1993), *Lecciones propedéuticas de filosofía del derecho*, Pamplona: Eunsa.
- ----(1993), *Introducción crítica al derecho natural*, Pamplona: Eunsa.
- HESCHEL, A. (1995), *Maimónides*, Barcelona: Colección Atajos.. Muchnik
- HICKS, (1998), *Educación para la paz: cuestiones, principios y práctica en el aula*, Madrid: Morata.
- HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS-CENTRE FOR HUMAN RIGHTS, (2000), *Professional Training Series No. 6 Human Rights Training. A manual on Human Rights Training Methodology*, New York and Geneva: United Nations.
- HODGKIN, R. y NEWELL, P. (2004), *Manual de Aplicación de la Convención sobre los Derechos del Niño*, Ginebra: UNICEF.
- HOWIE, G.A. (1968), *Aristotle on Education*. London: McMillan.
- HUISMANS, D ; MALFRAY, MA. (1992), *Les grandes textes de la philosophie orientale*, Paris: Albin Michel.
- HURTADO, I I TORO, J, (2001), en el seu llibre *Paradigmas y métodos de investigación en tiempos de cambio*, Valencia, Venezuela
- HULSTAERT, G. (1979), *Traditions orales Mongo*, Bandundu: Ceeba publications

- IBAÑEZ, JA. (1990), *Educación formal y plenitud humana*, en *Alvira,R. (coordinador).Razón y libertad*. Homenaje a Antonio Millán-Puelles, Madrid: Rialp.
  - IBAÑEZ-MARTIN, JA. (1975), *Hacia una formación humanística*, Barcelona: Herder.
- IBAÑEZ MARTÍN, J.A., (1984), *Tolerancia y educación*, *Actas al VIII Congreso Nacional de Pedagogía*, Madrid
- (1989), *Política del currículo y dignidad humana*, en *VV.AA. Filosofía de la educación hoy*, Madrid: Dykinson.
- (1997), *Libertad y libertades en VV.AA. Filosofía de la educación hoy*, Madrid: Dykinson.
- (1998), *Formación cívica y sistema democrático: Revista Española de Pedagogía*, 181, 1998.
- IDDH-UNESCO, (1998), *Manual de Educación en Derechos Humanos. Niveles Primario y Secundario*”, *IDDH-UNESCO, San José de Costa Rica*.
  - IGNATIEFF. M. (2003) *Los derechos humanos como política e idolatría*. Barcelona. Paidós.
  - INTERNATIONAL INSTITUTE OF HUMAN RIGHTS. (1987), *L'éducation aux droits de l'homme dans les pays d'Europe Occidentale: Progrès réalisés et difficultés rencontrés depuis* (Congrès de Malte, Strasbourg).
  - International Law: (1988), *News and Information from Asia to Pacific*, v.2, n.19, Ginebra
  - JAEGER,W. (1974), *Paideia. Los ideales de la cultura griega*, México: FCE.
  - JAEGER,W. (1947) ,*Aristóteles*, México: FCE.
  - JARES, X.R., (1999), *Educación y derechos humanos*, Madrid: Editorial Popular.

- JUAN PABLO II, (1980), *Discurso pronunciado a la UNESCO 2 de junio*.
- JOAN PAU II. (1998), *Missatge-Homilia del dia 1 de gener*, Roma
- JORDAN, JA. , SANTOLARIA, F (1987), *La Educación moral hoy. Cuestiones y perspectivas*, Barcelona: PPU.
- KANT, E. (1928), *Critique du jugement*, París: Ed. Brin.
- KANT,E, (1984), *Fonamentació de la Metafísica dels costums*, Barcelona: Laia.
- KATJIVENA, U.E., (1999), *Educación y dignidad*, Ginebra: Perspectivas, XXIX, 2.
- KEMMIS, S y Mc TAGGART, R..(1988): *Cómo planificar la investigación acción*. Barcelona: De. LAERTES.
- KENDALL, W., (1977), *Contrato social en Enciclopedia Internacional de las Ciencias Sociales*, Madrid: Aguilar.
- KOLÁ, Z., (1995), *From the Basic idea of human rights education to the educational Project for secondary schools*, en VV.AA., *Education for human rights ant citizenship in Central and Eastern Europe*, Human Rights Centre of EIC if Charles University, Praha,
- KLEPFISZ, H (1997), *El impacto hebreo en la Cultura Occidental*, Panamá: Editorial Universitaria.
- KRIELE, M. (1982), *Liberación e ilustración. Defensa de los derechos humanos*, Barcelona: Herder.
- KRIELE, M.(1990), *Los derechos Humanos en los Pactos de Derecho Internacional de las Naciones Unidas*, Perú : Universitas XXVII.
- LABARCA, Alexis; YANKOVIC, Bart. (1975), *La Formulación de Hipótesis y la Experimentación*, Madrid. UNED.

- LEVINAS, E (1985), *Les droits de l'homme et les droits d'autrui en indivisibilité des droits de l'homme*. Suisse: Actes du II colloque Interuniversitaire: Editions Universitaires
- LEVIN, M. (1973), *The Stages of Man*, London.
- LEVIN, L.(1998). *Drets humans: preguntes i respostes*, Paris. Ediciones UNESCO, París.
- LLANO CIFUENTES, A.(2002) *Fenómeno y trascendencia en Kant*. Eunsa. Ediciones Universidad de Navarra.
- LLOPIS, c. (2001), *Los derechos humanos. Educar para una nueva ciudadanía*, Madrid :Narcea-InteRed,.
- LÓPEZ BARAJAS, E. (Ed.), (1998), *Educación y tolerancia*, Madrid: UNED.
- LÓPEZ CALERA, N. M., (1981),*Introducción al estudio del Derecho* , Granada: Editorial Don Quijote.
- LÓPEZ DE HARO, C., (1926), *La constitución y las libertades de Aragón*, Madrid.
- LÓPEZ MENDEL, j., (1996), *Hacia un nuevo derecho en la educación. Principios filosófico-jurídicos y comunitarios en la Política Educativa de la Unión Europea*: Noticias de la Unión Europea, 138.
- MAALOUF, A. (1999). *Les identitats que maten. Per una mundialització que respecti la diversitat*. Barcelona: Edicions La Campana.
- MARIAS, J. (1995), *Tratado de lo mejor. La moral y las formas de la vida*, Madrid: Alianza Editorial.
- MARÍN IBAÑEZ, R., (1997), *Valores y fines en VV.AA.*, Filosofía de la educación hoy, Madrid: Dykinson.
- ---- (1997), *Axiología educativa en VV.AA.*, Filosofía de la educación hoy, Madrid: Dykinson.

- MARINA J.A., (1995), *¿Pero qué derechos?*, en *Ética para náufragos*, Barcelona: Anagrama.
- (1995), *El descubrimiento de los deberes*, en *Ética para náufragos*, Barcelona: Anagrama.
- MARITAIN, J., (1973), *Acerca de la filosofía de los derechos del hombre en Los derechos del hombre*, Barcelona: Laia.
- (1981), *La educación en este momento crucial*, Buenos Aires: Desclée de Brouwer.
- MARTINEZ DE PISON, J.M, (1997). *Derechos humanos: su historia, su fundamento y su realidad*, Zaragoza, Egido Editorial.
- MARTÍNEZ DE PISSÓN, J., (2001), *Tolerancia y derechos fundamentales en las sociedades multiculturales*, Madrid: Tecnos.
- MARTÓ SOLÉ, M. *Escuelas Asociadas a la UNESCO, Diez experiencias en torno a los derechos humanos*. Cuadernos de Pedagogía, 277, 1999.
- MARTÍNEZ-PUJALTE, a.l., (1992), *Los derechos humanos como derechos inalienables en BALLESTEROS, J. (ed.) Derechos humanos: concepto, fundamentos, sujetos*, Madrid: Tecnos.
- MARTÍNEZ TORRÓN, J., (1983), *El derecho de libertad religiosa en la jurisprudencia en torno al Convenio Europeo de Derechos Humanos en Anuario de Derecho Eclesiástico del Estado*. Madrid
- (1994), *La protección de la libertad religiosa*, en *VV.AA. Tratado de Derecho Eclesiástico*, Pamplona: Eunsa,
- MARTÍNEZ LÓPEZ-MUÑIZ, J.L. (1991), *Configuración y alcance de los derechos y libertades educativas en la Convención de 1989*: Revista Española de Pedagogía, 190.
- MARTINEZ LÓPEZ-MUNIZ, JL (1993), *El artículo 27 de la CE: Análisis de su contenido. Doctrina jurisprudencial. Tratados internacionales suscritos por*

- España, en Aspectos jurídicos del sistema educativo*", Consejo General del Poder Judicial, Madrid
- MARZOA, a., (1984), *Libertad de pensamiento: relativismo o dignidad de la persona: Persona y Derecho*, 11. Madrid.
  - MATHIEU, V., (1985), *Porlegómenos a un estudio de los derechos humanos desde el punto de vista de la comunidad internacional*, en VV.AA., *Los fundamentos filosóficos de los derechos humanos*, Barcelona: Sebal-Unesco.
  - MATSUURA, K., (2000), *Internacional education and global challenges*, Embassy of Canada, Washington DC. (DG/2000/39).
  - MATSUURA, K., (2000), *Is the globalization of the economy creating values for a new civilization?*, UNESCO, Chateau de Versailles. (DG/2000/22).
  - MAYORDOMO, A., (1998), *El aprendizaje cívico*, Barcelona: Ariel.
  - MEDINA, R. (2002) *La formación en los valores de los derechos humanos fundamento de la convivencia y la paz*, Madrid: Real Academia de Doctores.
  - MEHEDI, M. (1999), *L'exercici del Dret a l'Educació, inclusiu l'Educació en matèria de Drets Humans*. Acta de la 51è període de sessions de la Subcomissió de Prevenció de Discriminacions i Protecció a las Minories, en el Consell Econòmic i Social de les Nacions Unides
  - MESNARD, J. (1986), *Introduction à La tolérance*, Paris: Presses Universitaires de Paris-Sorbone.
  - MEYER-BISCH, P., (1998), *Lógicas del derecho a la educación dentro de los derechos culturales. Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales*, Ginebra: Naciones Unidas.
  - MILLAN PUELLES, A.(1995), *El valor de la libertad*, Madrid: Rialp.
  - MILLÁN PUELLES, A., (1963), *Padres y gobernantes en La formación de la personalidad humana*, Madrid: Rialp.

- (1971) , *Bien común*, en Gran Enciclopedia RIALP, vol. 4, Madrid
- (1976), *Persona humana y justícis*, Madrid: Rialp.
- (1986) , *Positivism jurídico y dignidad humana: Nuestro tiempo*, 390.
- (1994), *La libre afirmación de nuestro ser. Una fundamentación de la ética realista*, Madrid: Rialp.
- MILLON-DELSOL, C. (1995), *La subsidiarité. Dans les idées politiques in La subsidiarité De la théorie à la pratique*, Paris: Téqui.
  - MONCLÚS, A., (1988), *Las escuelas asociadas. Origen, estructura y metodología: Cuadernos de Pedagogía*, 164..
  - MORENILLA, J.M., (1985), *El convenio Europeo de Derechos Humanos, Ámbito, órganos y procedimiento, Secretaría General Técnica*, Madrid: Centro de Publicaciones, Ministerio de Justicia
  - MUÑOZ, f., (1997), *Indicadores. Modelos y ejemplos*. Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 256.
  - MORFIN, M.G., (2000), *Aplicación del derecho internacional de los derechos humanos en el ámbito interno. Acta del curs organitzat per l'Institut Interamericano de Derechos Humanos*, Guadalajara: Jalisco.
  - MUNK,S. (1988), *Mélanges de philosophie juive et arabe*, Paris: Vrin.
  - MUNTARBHORN, V. (1993) *Education for Human Rights and Democracy in Asia and the Pacific*, Montreal, ONU.
  - MUNTARBHORN, V AND C.TAYLOR, (1994), *Roads to Democracy: Human Rights and Democratic Development in Thailand*. Montreal: Centre International des Droits de la Personne et du Developpement Democratique.
  - MUÑOZ,V. (2006), *El derecho a la educación de las niñas*. Naciones Unidas E/CN. 4/2006/45: Informe del relator especial sobre el derecho a la educación. Ginebra. Comisión de Derechos Humanos, 62º periodo de sesiones.

- (2007), *El derecho a la educación de las personas con discapacidades*. Naciones Unidas A/HRC/4/29: Informe del relator especial sobre el derecho a la educación, Vernor Muñoz. Ginebra. Consejo de Derechos Humanos, cuarto periodo de sesiones
- (2008), *El derecho a la educación en situaciones de emergencia*. Informe del relator especial sobre el derecho a la educación, Vernor Muñoz. Consejo de Derechos Humanos, octavo periodo de sesiones. Ginebra. Naciones Unidas
- NAVAL, C., (2001), *La educación moral y cívica en una sociedad globalizada*, Pamplona: ponencia presentada a las XXIX Jornadas para Directivos de Centros Educativos: Globalización y diversificación: actitudes y retos en el centro educativo.
  - (2001), *La participación social de las personas mayores*, en ORDUNA, G., y NAVAL, C. (eds.), *Gerontología educativa*, Barcelona: Ariel.
  - (2002), *Aprendiendo a vivir la liberalidad*, en NAVAL, C. (Ed.) *Participar en la sociedad civil*, Pamplona: Eunsa.
  - NAVAL, C., y URPI, C., (2001), *Una voz diferente en la educación moral*, Pamplona: EUNSA.
  - NAVAL, C. y LASPALAS, j., (Eds.), (2000), *La educación cívica hoy. Una aproximación interdisciplinar*, Pamplona: EUNSA.
- NAVAL, c., (1996), *En torno a la sociabilidad humana en el pensamiento de L. Polo: Anuario Filosófico*, XXIX (2).
- (1998), *Derechos y libertades en Educación* en LASPALAS, J.; GONZÁLEZ TORRES, M.C. y MOLINOS, C. *Docencia y Formación*, Pamplona: EUNSA.
- (1998), *Educación para la ciudadanía en VV.AA., Filosofía de la educación hoy*. Temas, Madrid: Dykinson.
- (2000), *Educar ciudadanos*, Pamplona: EUNSA.

- NAVAL, C, y ALTAREJOS, F. (2000), *Filosofía de la educación*, Pamplona: EUNSA.
- NAYAL, M^a i DÁVILA, P. (coords.) (2006), *El derecho a la educación en un mundo globalizado*, Donosita: Erein.
- NICHOLSON, P., (1985), *Toleration as a moral ideal*, en HORTON, J. y MENDUS, S. (Eds.), *Aspects of Toretation*, Londres: Philosophical Studies, Methuen.
- NIKKEN, P., (1987), *La protección internacional de los derechos humanos: su desarrollo progresivo*, Madrid: Civitas.
- NOGUERA, J.,(1997), *Educación para una nueva ciudadanía: el voluntariado social*, Madrid: Bordón.
- NOVAK, M. (1995), *The right to education*, Londres: EIDE
- NUÑEZ, J., (1999), *Sociedad de la información y del conocimiento . Nuevos desafíos de la educación en España*, Madrid: Fundación Europea Educación y Libertad.
- OCÁRIZ, F., (2000), *Delimitación del concepto de tolerancia y su relación con el principio de libertad*, en *Naturaleza, gracia y gloria*: Eunsa.
- ONU. (1998), *ABC de las Naciones Unidas*: ONU.
- OLIMPO, S. (1992), *Proverbes ewe Paris: Université Pres.*
- ORDUNA, G.,(2002), *Una aproximación a la educación para la participación social en el Tercer Sector*, en NAVAL, C. (ed.) *Participar en la sociedad civil*, Pamplona: EUNSA.
- ORGANIZACIÓN INTERNACIONAL DEL TRABAJO, (1962), *Convenios de la OIT sobre política social, nº 117*, Ginebra: Naciones Unidas.
- ORTEGA, (1994) ,p., *minués, r. Y gil, r., educación para la convivencia: la tolerancia en la escuela*, Valencia: NAU Llibres.

- PADÚA, Jorge (1993), *Técnicas de Investigación aplicadas a las ciencias sociales*, México: Fondo de Cultura Económica.
- PANIEGO, J. y LLOPIS, C., (2001), *Educación para la solidaridad*, Madrid: CCS.
- PARLAMENTO EUROPEO, (1999), *El Parlamento Europeo y los derechos humanos*, Estrasburgo.
- PARTHASARATHY, G. (2001), *Purananooru. Article del diari The Hindu. Online edition of India's*, Nueva Delhi
- PATRICK, J., (1998), *A global perspectiva on Human Rights education*, Eric Digest, Indiana University.
- PÉREZ LUÑO, A.E., (1984), *Derechos humanos, Estado de Derecho y Constitución*, Madrid: Tecnos.
- ----(1986), *Los derechos fundamentales*, Madrid: Tecnos
- PÉREZ SERRANO, G., (1997). *Como educar para la democracia. Estrategias educativas*, Madrid: Editorial Popular.
- PÉREZ SERRANO, G. (1990), *Investigación-Acción. Implicaciones al campo social y educativo*. Madrid: Dykinson.
- PÉREZ SERRANO, G.(1994) "Investigación cualitativa. Retos e interrogantes. II Técnicas y análisis de datos". Caracas. Editorial La Muralla,
- PERIS, (1976), M., *Juez, Estado y derechos humanos*, Valencia: Ed. Fernando Torres.
- PIEPER, J., (1980), *Justicia en Las Virtudes fundamentales*, Madrid: Rialp.
- ---- (1980), *Prudencia en Las Virtudes fundamentales*, Madrid: Rialp.
- POLO, L., (1991), *Quién es el hombre*, Madrid: Rialp.
- PUIG ROVIRA, J.M., (1992), *Transversales, Educación Moral i Cívica*, Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.

- PECES BARBA, G. (1989), *El fundamento de los derechos humanos*, Madrid: Deate.
- PERSONA Y DERECHO. (2004), *El derecho a la educación en el siglo XXI*, Pamplona: Revista jurídica n. 50.
- POPPER, K.R. (1984), *El Universo abierto*, Madrid: Tecnos.
- QUINTANA CABANAS, J. M., (2000), *La educación en valores más allá de las instituciones escolares: iniciativas sociales en educación informal*, Madrid: Ponencia presentada al XII Congreso Nacional y I Iberoamericano de Pedagogía.
- RABBI- BALDI, R., (1991), *Las revoluciones francesa y norteamericana ante los derechos humanos. Un intento de armonización*, Madrid: Humana Iura, 1.
- RAVETLLAT, I. (2006), *El Comité de los Derechos Humanos del Niño*, en RAVETLLAT, I. y VILAGRASA, C., *El desarrollo de la Convención sobre los Derechos del Niño en España*, Barcelona: Bosch.
- RAY, d., ET AL, (1994), *Education for human rights*, Paris: BIE-UNESCO.
- REARDON, B.A., (1995), *Educating for human dignity: learning about rights and responsibilities*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.
- ----- (1999), *La tolerancia: umbral de la paz*, Madrid: Santillana-UNESCO.
- REBOUL, (1999) ,O., *Los valores de la educación*, Barcelona: Idea Books.
- RECASENS SICHES, L., (1966), *La libertad religiosa, derecho de la persona humana*, Atlántida, tomo IV.
- RICOEUR, P (1990), *oi-même comme un autre*, Seuil, Paris.
- RICOEUR, P(1985), *Los fundamentos filosóficos de los derechos humanos*, Paris: Serbal/UNESCO.
- ROBERTSON, R (1992), *Globalization: Social Theory and Global Culture*, London: Sage.

- ROBLES, G., (1978), *El fracaso epistemológico de la doctrina del Derecho natural*, Madrid: Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense
- ---- (1979), *El origen histórico de los derechos humanos. Comentarios de una polémica*, Revista de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense, 57.
- ---- (1992), *Los derechos fundamentales y la ética en la sociedad actual*, Madrid: Cuadernos Cívitas.
- RODRÍGUEZ ADRADOS, F.(1966), *Ilustración y política en la Grecia clásica*, Madrid: Revista de Occidente.
- RODRÍGUEZ COARASA, C., (1998), *La libertad de enseñanza en España*, Madrid: Tecnos.
- RODRÍGUEZ DÍAS, M.A., (2000), *El rol de los valores y la diversidad cultural en educación superior*, Madrid: ponencia presentada al XII Congreso Nacional y I Iberoamericanop de Pedagogía.
- RODRÍGUEZ NEIRA, T., (2000), *Educación social. Sociedad en cambio y cambio de valoraciones. El desconcierto moral*, Madrid: ponencia presentada al XII Congreso Nacional y I Iberoamericano de Pedagogía.
- RODRÍGUEZ, P., (2001), *La responsabilidad de los cristianos en la vida univrsitaria. Consideracione acerca de la relación entre la naturaleza y cultura*, Scripta Theologica, 33, 1, pp-161-182.
- RODRÍGUEZ ROJO, M., (1995), *La educación para la paz y el interculturalismo como tema transversal*, Barcelona: Oikos.Tau.
- ROMMEN, M.(1951), *La teoría del Estado y de la Comunidad Internacional en Francisco Suarez*, Madrid: Ed. CSIC.
- RONHEIMER, M. (1994), *La perspectiva de la moral*, Milano: Armando Editore.

- RYDER, A.W. (1959), *Kalidasa. Sakuntala. Drama del poeta indi*, Madrid: Versión de F.García Ayuso.
- SABINO, C. A. (1996), *El Proceso de Investigación*, Buenos Aires: Lumen.
- SALKIND, NEIL J. (1999), *Métodos de Investigación*, México: Prentice Hall.
- SACRISTÁN GÓMEZ, D., (1991), *La educación como derecho en VV.AA.*, Filosofía de la educación hoy, Madrid: Dykinson.
- SÁNCHEZ AGESTA, (1965), *Curso de Derecho constitucional comparado*, Madrid: Editora Nacional.
- SÁNCHEZ CANO, j., (1998), *Respuestas sobre los Derechos Humanos*, Asociación para las Naciones Unidas en España, Barcelona.
- SÁNCHEZ, R., y JIMENA, L. (1995) , *La enseñanza de los derechos humanos*, Barcelona: Ariel.
- SANVISENS, A. (1968). *Memoria docente sobre concepto, método, fuentes y programa de Pedagogía General*, presentada al tribunal d.oposicions a la Càtedra de Pedagogia General de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València.
- SATRATH, K., (1998), *Education for human rights and democracy*, UNESCO.
- SELLÉS, j.f., (1998), *La persona humana. Núcleo personal y manifestaciones* , parte III, Colombia : Universidad de la Sabana.
- SENECA, (1957), *Carta 95 a Lucilio, en Obras Completas*, Madrid: Aguilar
- SERVICIO UNIVERSITARIO MUNDIAL, (1998), *Derecho a la educación, Día de Debate General: Derecho a la educación (artículos 13 y 14 del Pacto)*, Naciones Unidas, Comité de Derechos Económicos, Sociales y Culturales.
- SIERRA, R., (1971), *Civismo*, en Gran Enciclopedia RIALP, Madrid: Rialp.

- SIERRA BRAVO, R. (1997). *Técnicas de investigación social. Teoría y ejercicios*. Madrid. Ed. Paraninfo.
- SIEMINSKI, G. (1997), *Los derechos de las minorías a la educación. Las recomendaciones de La Haya. Comisión de Derechos Humanos, Subcomisión de Prevención de Discriminaciones y Protección a las Minorías, Grupo de Trabajo sobre las Minorías, tercer periodo de sesiones E/CN,4/Sub.2/AC.5/1997/WP.3.*
- SIERRA BRAVO R. (1995), *Técnicas de investigación Social Teoría y ejercicios*, Décima edición, Madrid: Editorial Paraninfo.
- SIMONE, M. (1985), *Les droits de l'homme. Guide information et de réflexion. Chronique Sociale*, Lyon.
- SISON, A.J., (1999), *El precio de la libertad*, Nuestro tiempo.
- SÓFOCLES. (1971), *Antígona*, Madrid: Edaf.
- SOLER ROCA, m., (1988), *Derechos Humanos y educación*, Barcelona: Cuadernos de pedagogía. 164
- SPAEMAN,R. (1986), *Moralische Grundbegriffe*, München: Beck
- (1988), *Sobre el concepto de dignidad humana: Persona y Derecho*, 19.
- (1989), *Lo natural y lo racional: ensayos de antropología*, Madrid: Rialp.
- STOCK, R. (1993), *Education for human rights and democracy in the African region*. Montreal: INTERNATIONAL CONGRESS ON EDUCATION FOR HUMAN RIGHTS AND DEMOCRACY.
- STRAUSS,L (1953), *Natural Righth and History*, Chicago, University of Chicago Press, (traducció en castellà, important el capítol 3 per a poder parlar de l'origen dels drets humans en la tradició del dret natural).
- SYMONIDES, J AND DARLENE S. (2003), *Human Rights: International Protection, Monitoring*, Hardcover.

- SYMONIDES, J. (1998), *Human Rights: New Dimensions and Challenges* UNESCO Paris: Publishing,
- (2000), *Human Rights: Concept and Standards*, UNESCO Paris: Publishing,
- (2003), *Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement*, UNESCO, Paris.
- (2003), *Human Rights: International Protection, Monitoring*, Paris: Paperback .
- TARROW, N., (1987), *Human rights and education*, Oxford: Pergamon Press.
- TAYLOR, S.J. Y BOGDAN, R. (1987), *Introducción a los métodos cualitativos de investigación*, Barcelona: Paidós.
- TAYLOR, Ch., (1994), *La ética de la autenticidad*, Barcelona: Paidós.
- TEDESCO, JC. (1985), *Réplica a los prolegómenos a un estudio de los derechos humanos*, en VV.AA., *Los fundamentos filosóficos de los derechos humanos*, Barcelona: Sebal-Unesco.
- (1995), *Tendencias actuales de las reformas educativas*, Ginebra: OIDEL.
- TIANA FERRER, A., (1997), *Indicadores educativos. ¿ Qué son y qué pretenden?*, Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 256.
- (1997), *Indicadores educativos. Radiografías de los centros*, Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 256.
- (1997), *Indicadores educativos. Una propuesta para el sistema educativo español*, Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 256.
- TOCQUEVILLE, A., (1984), *La democracia en América*, Madrid: Sharpe.

- TOMASÉVSKI, K. (1999), *Informe preliminar de la relatora especial sobre el derecho a la educación. Sra. Katarina Tomasévski, presentado de conformidad con la resolución 1998/33 de la Comisión de Derechos Humanos*. Comisión de Derechos Humanos, 55º periodo de sesiones. Naciones Unidas E/CN. 4/1999/49.

- (2004), *Informe preliminar de la relatora especial sobre el derecho a la educación, Sra. Catarina Tomasévki, K. presentado de conformidad con al resolución 1998/33 DE LA Comisión de Derechos Humanos. Comisión de Derechos Humanos, 60º periodo de sesiones*. Naciones Unidas E/CN.4/2004/45.

- (2004), *El asalto a la educación*, Madrid: Intermón Oxfam.

- (2004), *Indicadores del derecho a la educación*: Revista IIDH, 40.

- (2006), *Human Rights Obligations in Education. The 4-As Échème*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.

- (2006), *Dulces palabras, amargos hechos: el panorama global de la educación*, en NAYA., L., M^a Y DÁVILA, P. (coords.), *El derecho a la educación en un mundo globalizado*, Donostia: Erein.

- (2005), *El derecho a la educación: panorama internacional de un derecho irrenunciable*, en NAYA, L. M^a, *La educación, un derecho humano*, Donostia: Erein.

- TOORRADEFLOT, F (2002), *Diálogo entre religiones*. Textos fundamentales, Madrid: Ed. Trotta.

- TRIBUNAL SUPREMO DE COLOMBIA, solicitud de Andrés Zubiría Samper que declara inconstitucional parte del artículo 203 de la Ley nº 115 de 1994 (fallo 6 de noviembre de 1997, C-560/97).

- TRUYOL Y SERRA, A., (1975), *Historia de la Filosofía del Derecho y del Estado*, tomo 2, Madrid: Editorial Revista de Occidente.

- (1979), *Los derechos humanos*, Madrid: Tecnos.

- TÜRK, D., (1989), *Realización de los Derechos Económicos, Sociales y Culturales, Subcomisión para la prevención de la discriminación y protección de las minorías*, Ginebra: Comisión de Derechos Humanos, Naciones Unidas.
- TUVILLA RAYO, J. (2002), *Dinámicas para educar la paz*. Inédit. Escuela de Mo-Tseu -China- Siglo V a. C.)
- TUVILLA, j., (1993), *Educación en los derechos humanos*, Madrid: CCS.
- ---- (1998), *educación en derechos humanos: hacia una perspectiva global*, Bilbao: Desclée de Brouwer.
- UGARTE, C. (2004) *Las naciones unidas y la educación en derechos humanos*. Pamplona: Eunsa.
- UNESCO (1982), *Declaración de México sobre Políticas Culturales*, artículo 16, Mondiacult: Conferencia Mundial sobre las Políticas Culturales, México, 26 de julio- 6 de agosto de 1982, Informe Final, Paris: UNESCO.
- --- (1984), *El derecho a ser un hombre*, Madrid: Ed. Tecnos/UNESCO, (Aquest llibre recull textos de totes les tradicions culturals sobre els drets humans. Es va escriure a iniciativa de la UNESCO, el 1968, quan J.Hersch dirigia la Divisió de Filosofia d'aquesta organització.
- ---- (1993), *Conferencia General, Vigésimo-séptima sesión*, Aplicación integral y general de la Recomendación sobre la educación para la comprensión, la cooperación y la paz internacionales y la educación relativa a los derechos humanos y a las libertades fundamentales y establecimiento de la versión detallada de un plan de acción integrado para el desarrollo de la educación a vocación internacional, Paris: Doc. 27 C/90.
- ---- (2007), *Compendio de la Educación en el Mundo 2007*, Montreal: Instituto de Estadística de la UNESCO.
- UNICEF (2005), *Excluidos e invisibles. Estado Mundial de la Infancia, 2006*, Ginebra: UNICEF.

- Valles Miguel S. (1997), *Técnicas cualitativas de Investigación social*, Madrid: Editorial Síntesis.
  - VAN BOVEN, T., (1997), *The internacional suystem of human rights: an overview, en UNITED NATIONS, Manual on human rights reporting*, Geneva: United Nations.
  - VAN DALEN, D.B., MEYER, W.J (1995), *Manual de técnica de la investigación educacional*, Buenos s Aires. Paidós
  - VELDHUIS, R., (1997), *Educación para la ciudadanía democrática: dimensiones de la ciudadanía, competencias esenciales, variables y actividades internacionales*, Consejo de Europa.
  - VILLÁN , C., (1997), *La protección de los derechos humanos en el sistema de las Naciones Unidas y sus organismos especializados*, Instituto Internacional de Derechos Humanos, Estrasburgo.
- VV.AA. , (1970), *Los derechos humanos. Significción, estatuto jurídico y sistema*, Sevilla: Publicaciones de la Universidad
- (1981), *Derechos Económicos, Sociales y Culturales, Actas de las IV Jornadas de profesores de Filosofía del Derecho*. Secretariado de Murcia: Publicaciones de la Universidad
- (1985), *Los fundamentos filosóficos de los derechos humanos*, Serbal-Barcelona: UNESCO.
- (1987), *Monográfico Cuadernos de Paz 4*, Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 150.
- (1987), *Currículo, Escuela y Derechos Humanos* , Santiago de Chile. PIE
- (1988), *La labor de la UNESCO. Aplicación de los derechos humanos al ámbito de la educación*”, Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 164.

- (1994), *Education for human rights. An Internacional perpesctive*, Paris: UNESCO- BIE.
- (1995), EGB. *Semana de los derechos humanos*, Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 233.
- (1998), Monográfico: *Los derechos humanos y la educación*. Madrid. Revista Española de Pedagogía, 211, 1998.
- (1999), *Tema del mes: Derechos Humanos. Orientacionmes y propuestas para estudiarlos en diversas áreas y vivirlos en los centros*, Barcelona: Cuadernos de Pedagogía, 277.
- (2000), *La sociedad educadora*, Fundación Independiente, Madrid.
- (2000), Monográfico: *Cicuenta años de la Declaración Universal de Derechos Humanos: Humana lura*, 10.
- WEINBRENNER, P. y FRITZSCHE, K, P., (1993), *Teaching Human Rights: suggestions for teaching guidelines*, Bonn: German Comission for UNESCO.
  - WELZEL, H., (1971), *Introducción a la filosofía del derecho. Derecho natural y justicia material*, Madrid: Aguilar.
  - WEST, E.G., (1994), *El argumento basado en las externalidades en La educación y el Estado. Un estudio de economía política*, Madrid: Unión Editorial.
  - YEPES, R., (1996), *Derechos y deberes: los límites de la tolerancia*, *Quaderns de la Fundació Concòrdia*, mº 7, Barcelona: Fundació Concordia,
  - YEPES, R., (1996), *La persona*, en *Fundamentos de Antropología*, Pamplona: EUNSA.
  - ZUBIRI, X.,(1950), *Naturaleza, Historia, Dios*, Madrid: Editora Nacional.
  - ZUMAQUERO, J.L., (1998), *Bases de una educación para la paz y la convivencia*, *Departamento de Educación y Cultura, Gobierno de Navarra*, Pamplona.

- ZURBANO, JL.(1998), *Bases de una educación para la paz y la convivencia. Departamento de educación y cultura. Gobierno de Navarra. Pamplona.*

**Aquesta tesi es va acabar d'escriure
el dia 14 de maig de 2009**